YENİ ZAMANLAR

1990'LARDA POLİTİKANIN DEĞİŞEN ÇEHRESİ

Der: Stuart Hall & Martin Jacques

İngilizceden çeviren: Abdullah Yılmaz

AYRINTI

SARAH BENTON *New Statesman ve Society*'nin politika editörüdür.

ROSALIND BRUNT Sheffield City Polytechnic'deki Centre for Popular Culture'ın yöneticisi ve *Feminism, Culture and Politics*'in (1982) editörlerinden biridir.

DAVID EDGAR bir oyun yazarıdır; başlıca oyunları *Destiny, Mayday, Entertaining Strangers* ve *Nicholas Nickleby*'ın bir uyarlamasıdır. Ayrıca *The Second Time as Farce*'ın (1988) yazarıdır.

STUART HALL Open University'de sosyoloji profesörüdür. *Politics of Thatcherism*'in (1983) yardımcı editörü ve *The Hard Road to Renewal*'ın (1988) yazarıdır, ayrıca *Marxism Today*'in yazı kurulunda görev almaktadır.

DICK HEBDIGE Londra, Goldsmiths College'da İletişim dersleri vermektedir ve *Sub-Cultures: The Meaning of Style* (1979) ve *Hiding in the Light*'ın (1989) yazarıdır.

DAVID HELD Open University'de sosyal bilimler dersleri vermektedir. *Models of Democracy* (1986) ve *Political Theory and the Modern State*'in (1989) yazarıdır.

PAUL HIRST Londra Üniversitesi, Birkbeck College'da sosyal teori profesörüdür. *Reversing Industrial Decline*'ı (1988) J. Zeitlin ile birlikte yazmıştır ve *After Thatcher*'ın (1989) yazarıdır.

MARTIN JACQUES *Marxism Today*'in editörü, *Sunday Times*'ın köşe yazarı ve *The Forward March of Labour Halted?* (1981) ve *The Politics of Thatcherism* (1983) kitaplarının editörlerinden biridir.

CHARLIE LEADBEATER *Financial Times*'ın endüstri editörü ve haber programcısıdır.

FRANK MORT Portsmouth Polytechnic'te kültür dersleri vermektedir. *Dangerous Sexualities*'in (1987) yazarıdır ve tüketim konusunda bir kitap yazmaktadır.

GEOFF MULGAN Polytechnic of Central London'da Centre for Communication and Information Studies'de çalışıyor. *Politics in an Antipolitical Age* (1994; Antipolitik Çağda Politika) adlı kitabı yakında yayınevimiz tarafından yayımlanacaktır.

ROBIN MURRAY Sussex Üniversitesi'nin Institute of Development Studies bölümünde ders vermektedir ve post-Fordizm konusunda bugünlerde çıkacak olan kitabın yazarıdır.

MICHAEL RUSTIN Polytechnic of East London sosyoloji bölümü profesörlerindendir. *For a Pluralist Socialism* (1985) ve (Margaret Rustin'le birlikte) *Narratives of Love and Loss*'un (1987) yazarıdır.

FRED STEWARD Aston Üniversitesi'nde yenileşme ve işletme dersleri vermektedir. Yenileşme ve yeşil politika konusunda birçok makalesi yayımlanmıştır.

JOHN URRY Lancaster Üniversitesi'nde sosyoloji profesörüdür. *The End of Organised Capitalism* (1987) ve *Contemporary British Society*'nin (1988) yazarlarındandır.

Ayrıntı: 124
İnceleme dizisi: 64

Yeni Zamanlar
1990'larda Politikanın Değişen Çehresi
Der: Stuart Hall - Martin Jacques

İngilizceden çeviren
Abdullah Yılmaz

Yayıma hazırlayan
Ferma Lekesizalın

Kitabın özgün adı
New Times
The Changing Face of Politics in the 1990s

Lawrence & Wishart / 1990
basımından çevrilmiştir.

© Lawrence & Wishart

Bu kitabın tüm yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak illüstrasyonu
Hideo Ito: "Dream of Child Deities", 1982

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Düzelti
Memet Celep

Basım hazırlık
Renk Yapımevi (0 212) 516 94 15

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. (0 212) 212 03 39-40

Birinci basım
Eylül 1995

ISBN 975-539-093-6

AYRINTI YAYINLARI
Piyer Loti Cad. 17/2 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Fax: (0 212) 516 45 77

Der: Stuart Hall-Martin Jacques

YENİ ZAMANLAR

1990'LARDA POLİTİKANIN DEĞİŞEN ÇEHRESİ

AYRINTI

İ N C E L E M E D İ Z İ S İ

ŞENLİKLİ TOPLUM/*Ivan Illich*/2. basım ✒ YEŞİL POLİTİKA/*Jonathon Porritt*/2. basım ✒ MARKS, FREUD VE GÜNLÜK HAYATIN ELEŞTİRİSİ/*Bruce Brown*/2. basım ✒ KADINLIK ARZULARI-Günümüzde Kadın Cinselliği/*Rosalind Coward*/3. basım ✒ FREUD'DAN LACAN'A PSİKANALİZ/*Saffet Murat Tural* Tükendi ✒ NASIL SOSYALİZM? HANGİ YEŞİL? NE İÇİN SANAYİ?/*Rudolf Bahro*/Tükendi ✒ ANTROPOLOJİK AÇIDAN ŞİDDET/*Der: David Riches* ✒ ELEŞTİREL AİLE KURAMI/*Mark Poster* ✒ İKİBİN'E DOGRU/*Raymond Williams* ✒ DEMOKRASİ ARAYIŞINDA KENT/*Kürşat Bumin* ✒ YARIN-Sanayi Toplumu Yol Ayrımında Eleştiri ve Gerçek Ütopya/*Robert Havemann* ✒ DEVLETE KARŞI TOPLUM/*Pierre Clastres* ✒ RUSYA'DA SOVYETLER (1905-1921)/*Oskar Anweiler* ✒ BOLŞEVİKLER VE İŞÇİ DENETİMİ-1917'den 1921'e Devlet ve Karşı Devrim/*Maurice Brinton* ✒ EDEBİYAT KURAMI/*Terry Eagleton* ✒ İKİ FARKLI SİYASET/*Levent Köker* ✒ ÖZGÜR EGİTİM/*Joel Spring* ✒ EZİLENLERİN PEDAGOJİSİ/*Paulo Freire*/2. basım ✒ SANAYİ SONRASI ÜTOPYALAR/*Boris Frankel* ✒ İŞKENCEYİ DURDURUN!-İnsan Hakları ve Marksizm/*Taner Akçam* ✒ ZORUNLU EGİTİME HAYIR!/*Catherine Baker*/*2. basım* ✒ SESSİZ YIGINLARIN GÖLGESİNDE YA DA TOPLUMSALIN SONU/*Jean Baudrillard*/*Tükendi* ✒ ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM/*Paul Feyerabend* ✒ VAHŞİ SAVAŞÇININ MUTSUZLUGU-Siyasal Antropoloji Araştırmaları/*Pierre Clastres* ✒ CEHENNEME ÖVGÜ-Gündelik Hayatta Totalitarizm/*Gündüz Vassaf*/4. basım ✒ AGIR ÇEKİM-Değişen Erkeklikler/Değişen Erkekler/*Lynne Segal* ✒ CİNSEL ŞİDDET -Yaşayanların/Yaşatanların Anlatımlarıyla/*Alberto Godenzi* ✒ ALTERNATİF TEKNOLOJİ-Teknik Değişmenin Politik Boyutları/*David Dickson* ✒ ATEŞ VE GÜNEŞ-Platon Sanatçıları Niçin Dışladı?/*Iris Murdoch* ✒ OTORİTE/*Richard Sennett* ✒ TOTALİTARİZM/*Simon Tormey* ✒ İSLAM'IN BİLİNÇALTINDA KADIN/ *Fetna Ayt Sabbah*/2. basım ✒ MEDYA VE DEMOKRASİ/*John Keane*/2. basım ✒ ÇOCUK HAKLARI/*Der: Bob Franklin* ✒ ÇÖKÜŞTEN SONRA-Sosyalizmin Geleceği/*Der: Robin Blackburn* ✒ DÜNYANIN BATILILAŞMASI-Gezegenimizin Birörnekleşmesinin Anlamı, Önemi ve Sorunları Üstüne Bir Deneme/*Serge Latouche* ✒ TÜRKİYE'NİN BATILILAŞTIRILMASI/*Cengiz Aktar* ✒ SINIRLARI YIKMAK-Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru/*Mary Mellor* ✒ KAPİTALİZM, SOSYALİZM, EKOLOJİ-Yönelim Bozuklukları/ Arayışlar/ *André Gorz* ✒ AVRUPAMERKEZCİLİK-Bir İdeolojinin Eleştirisi/*Samir Amin* ✒ AHLÂK VE MODERNLİK/ *Ross Poole* ✒ GÜNDELİK HAYAT KILAVUZU/*Susan Willis* ✒ SİVİL TOPLUM VE DEVLET- Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar/*Der: John Keane* ✒ TELEVİZYON: ÖLDÜREN EGLENCE-Gösteri Çağında Kamusal Söylem/*Neil Postman* ✒ MODERNLİGİN SONUÇLARI/*Anthony Giddens* ✒ DAHA AZ DEVLET/ DAHA ÇOK TOPLUM-Özgürlük/Ekoloji/Anarşizm/*Rolf Cantzen* ✒ GELECEGE BAKMAK-21. Yüzyıl İçin Katılımcı Ekonomi/*Michael Albert - Robin Hahnel* ✒ MEDYA, DEVLET VE ULUS-Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlikler/ *Philip Schlesinger* ✒ MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ-Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm /*Anthony Giddens* ✒ TARİH VE TİN-Özgürleşme Felsefesi Üzerine Bir İnceleme/*Joel Kovel* ✒ ÖZGÜRLÜGÜN EKOLOJİSİ-Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü/*Murray Bookchin* ✒ DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM-Avrupa Sosyalizminin Açmazları, Toplumsal ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu ve Demokrasi Beklentileri Üzerine/*John Keane* ✒ ŞU HAİN KALPLERİMİZ-Kadınlar Erkeklere Neden Teslim Olurlar? /*Rosalind Coward* ✒ AKLA VEDA/*Paul Feyerabend* ✒ BEYİN İGFAL ŞEBEKESİ-Uluslararası Reklamcılık /*Armand Mattelart* ✒ İKTİSADİ AKLIN ELEŞTİRİSİ/*André Gorz* ✒ MODERNLİGİN SIKINTILARI/*Charles Taylor* ✒ GÜÇLÜ DEMOKRASİ-Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset/*Benjamin Barber* ✒ ÇEKİRGE-Oyun Yaşam ve Ütopya/*Bernard Suits* ✒ KÖTÜLÜGÜN ŞEFFAFLIGI-Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme/*Jean Baudrillard* ✒ ENTELEKTÜEL-Sürgün, Marjinal, Yabancı/*Edward Said* ✒ TUHAF HAVA-Sınırlar Çağında Kültür, Bilim ve Teknoloji/*Andrew Ross* ✒ YENİ ZAMANLAR -1990'larda Politikanın Değişen Çehresi/*S. Hall-M. Jacques* ✒ TAHAKKÜM VE DİRENİŞ SANATLARI/*J.C. Scott*

H A Z I R L A N A N K İ T A P L A R

SEVGİNİN BİLGELİGİ/*Alain Finkielkraut* ✒ KİMLİK VE FARKLILIK-Siyasi Paradoksun Demokratik Uzlaşımları/*William Connolly* ✒ OLUMSALLIK İRONİ DAYANIŞMA/*Richard Rorty* ✒ GÖSTERİ TOPLUMU VE YORUMLAR/*Guy Debord* ✒ KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ-*Richard Sennett* ✒ YÖNTEME KARŞI/ *Paul Feyerabend* ✒ POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ/*Mike Featherstone* ✒ DEMOKRASİ VE KAPİTALİZM-Mülkiyet, Topluluk ve Modern Toplum Düşüncesinin Çelişkileri/*Samuel Bowles-Herbert Gintis* ✒ YENİ BİR SOL İÇİN TEZLER-Serbest Piyasacı Sağa Cevaplar/*Hilary Wainwright* ✒ İMKANSIZIN POLİTİKASI-İsyanla İtaat Arasındaki Entelektüel/*J.M. Besnier* ✒ ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE/*Adam Phillips* ✒ ANTİPOLİTİK ÇAĞDA POLİTİKA/*Geoff Mulgan*

Bana çok şeyler öğreten,
annem Dorothy Jacques'a
O hep geleceğe baktı,
değişimden asla korkmadı ve hep
yeni zamanların kadınıydı.

İÇİNDEKİLER

— YAYINCININ NOTU 11
— ÖNDEYİŞ 13
— GİRİŞ / Stuart Hall ve Martin Jacques 15

I.
Y E N İ Z A M A N L A R

1. YENİ ZAMANLAR / Yeni Zamanlar İçin Manifesto'dan 29
A. Geçip giden bir dünya 31
B. Düzenlemeler: Mücadele alanları 32
C. Yavaş çözülme 36
D. Bunalımdan çıkış 38
E. İkinci bir ikili devrim 39
F. Yeni zamanlar 40
G. Politika ve yeni zamanlar 43

2. FORDİZM VE POST-FORDİZM / Robin Murray 46
A. Fordizm'in dağılması 51
B. Japonlaşma 54
C. Post-Fordizm'in politik sonuçları 57
3. YEŞİL ZAMANLAR / Fred Steward 63
A. Yeşil politika ve gelenek 70
B. Yeşil ve sol 71
4. KİTLELERİN ARDINDAN / Dick Hebdige 75
5. ÖRGÜTLÜ KAPİTALİZMİN SONU / John Urry 95
A. Örgütlü kapitalizm 96
B. Örgütsüzleşmenin nedenleri 98
6. YENİ ZAMANLARIN ANLAMI /Stuart Hall 105
A. Öznenin dönüşü 109
B. Kültürel boyut 118

II.
KİMLİK VE BİREY

7. İKTİDAR KİŞİYE /Charlie Leadbeater 127
A. Thatcher'ın bireyciliği 132
B. Bireysel ve kolektif 134
8. KİMLİK POLİTİKASI / Rosalind Brunt 142
9. TÜKETİM POLİTİKASI / Frank Mort 154
A. Ekonomik popülizm 156
B. İşçi Partisi ve kemer sıkma politikası 158
C. Yaşam tarzları ve piyasa kesimleri 161
10. YURTTAŞLAR VE YURTTAŞLIK/Stuart Hall ve David Held 169
A. Toplumsal ya da özel yurttaşlık 173
B. Anayasal haklar 181

III.
GLOBALLEŞME VE YERELLEŞME

11. ULUS-DEVLETİN ÇÖKÜŞÜ / David Held 189
Ayrım I: Dünya ekonomisi 191
Ayrım II: Hegemonik güçler ve güç blokları 193

Ayrım III: Uluslararası örgütlenmeler 194
Ayrım IV: Uluslararası hukuk 196

12. KENTİN DEĞİŞEN YÜZÜ / Geoff Mulgan 204
A. Kent ekonomileri 207
B. Yumuşak altyapı 212
C. Kent merkezleri 216
D. Kamusal yaşamı yeniden canlandırma 219

IV.
YENİ ZAMANLARA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

13. "YENİ ZAMANLAR" SORUNU / Michael Rustin 225
A. Üretim, reform ve politika 229
B. Yeni zamanlar düşünürlerinin kökleri 234
C. Çok fazla çok erken 238
D. Direnişin birleştirilmesi 242

14. HENRY'DEN SONRA / Paul Hirst 245

V.
POLİTİK KÜLTÜR

15. PARTİNİN ÇÖKÜŞÜ / Sarah Benton 257
A. Partinin imgeleri 261
B. Partiler ve iktidar 264
C. İşçi Partisi'nin reformları 266
D. Hareketler 268
E. Yeni biçimler 271

16. YENİLENME YOLLARI /Yeni Zamanlar İçin Manifesto'dan 273
A. Thatcherizm'i yenilgiye uğratma 277
B. Yenilenme 279

17. BELİRSİZLİK, TERSİNİRLİK VE ÇEŞİTLİLİK/Geoff Mulgan 281
A. Belirlilik mirası 283
B. Belirsizlik ve dengesizlik 284
C. Savunma geleneği 286
D. Çeşitlilik ve değişim 292

VI.
GELECEĞİN BİÇİMİ

18. YENİ YAKLAŞIMLAR:
BİR YENİ ZAMANLAR HİKÂYESİ / David Edgar 299

19. YENİ ZAMANLAR İÇİN MANİFESTO/
Politikanın yeniden mevzilenmesi 323

Bu kitap editörlüğünü Stuart Hall ve Martin Jacques'ın yaptığı, New Times: The Changing Face of Politics in the 1990s'*ın (Lawrence & Wishart, 1989) 1990 basımı esas alınarak hazırlanmıştır. Orijinal metindeki bazı makaleler yayınevinin de onayı alınarak derleme dışı bırakılmıştır. Nedeni, sözkonusu makalelerin ağırlıklı olarak Britanya'nın ekonomik, politik ve kültürel sorunları üzerinde odaklanmaları ve kitabın oylumunu bizi çok zorlayan bir oranda genişletmeleridir. Kendimizi bir sansür kurulu yerine koyduğumuzdan falan değil. Yalnızca Göran Thernborn'un* Vorsprung Durch Rethink *adlı makalesi yayınevimizde daha önce yayınlanan* Çöküşten Sonra: Sosyalizmin Geleceği *(Der. Robin Blackburn, Çev: Osman Akınhay, Mart 1993) kitabında yayımlandığı için; Geoff Mulgan'ın* Zayıfın Gücü *adlı makalesi ise yazarın, yayınevimiz tarafından yakında yayınlanacak olan* Antipolitik Çağda Politika *adlı kitabında bulunduğu için derlemeye alınmamıştır.*

Yine de orijinal metinde olup elinizdeki kitapta bulunmayan bu makaleler hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Robin Murray / Benetton Britanyası: *1985'te kaleme alınan makale Keynesçi politikalar kendi sınırlarına varmışken Britanya'da İşçi Partisi'nin Keynesçiliği aşamaması üzerinde duruyor. Oysa devir değişmiş, Fordizm'den post-Fordizm'e geçilmiştir. Bu geçiş Benetton örneğinde inceleniyor.*

Göran Therborn / Üçte İkilik, İçte Birlik Toplum: *Bu makalede 2. Dünya Savaşı sonrası gelişmiş ülkelerde, özellikle Britanya'da işsizliğin getirdiği sorunlar ve muhtemel çözümleri tartışılıyor. İki açılım ön görülüyor: Brezilyalaşma ya da işçi inisyatifi.*

David Marquand: Karşı Konulamaz Avrupalılaşma Dalgası: *Marquand, Avrupa birliğinin Britanya açısından önemini ulus-devletin egemenliğinin sorgulanması açısından tartışıyor. Ekonomik denetimin uluslararasılaşması gibi konuları Roma İmparatorluğu'ndan bu yana tarihsel olarak inceliyor. Tabandaki birliğe rağmen ortak kurum ve piyasaların yaratılmasının yol açtığı sorunlar üzerinde duruyor.*

Neal Ascherson / Devinen Doğu Avrupa: *Ascherson, 1989'dan başlayan dağılma süreci içinde yeni milliyetçi akımların öne çıkması, süper güçlerden birinin çekilmesi, Batı'nın göreli istikrarı ve buna karşılık Doğu'da ertelenen*

sorunların gündeme gelmesi, piyasanın ağırlık kazanması konularını işliyor.

Gareth Stedman Jones / Komünizmin Bunalımı: *Jones, Tiananmen Meydanı olaylarından hareketle muhafazakar güçlerin muhaliflerine karşı tavırlarını, demokrasiyi gerekli ancak koşullara bağlı gören tavrı (1848, 1968 ve Kronstadt'ı örnekleyerek) eleştiriyor.*

Martin Jacques / Britanya ve Avrupa: *Jacques, Britanya'nın emperyal geçmişi ve göreli gerileme sonucu ortaya çıkan yabancı düşmanlığını; küreselleşme, kültürel entegrasyon ve yerelleşme, iki kutuplu dünyanın çökmesi, Britanya'nın yeri ve Thatcherizm'in bu gelişmelere verdiği gerici ve savunmacı yanıt açılarından inceliyor.*

Tom Nairn / Tartan Gücü: *Tartan İskoçların giydiği kareli kalın kumaşın adı. Makale Britanya'daki İskoçya sorununu tartışıyor. Thatcher politikaları ve buna tepki olarak gelişen İskoç muhalefeti ve İskoçya Ulusal Partisi'nin güçlenmesi inceleniyor.*

Gwyn A Williams / Küçük Bir Ulusun İleri Harekâtı: *Sovyetlerin parçalanması ve ardından küçük Baltık cumhuriyetlerinin her alanda eşitlik talepleriyle öne çıktıkları bir dönemde Galler sorunu tartışılıyor. Makale sosyalistler açısından bölgesel kimliklerin öne çıkmasının önemine değiniyor.*

Beatrix Campbell / Yeni Zamanlar Kentleri: *Britanya'daki Livingston (eskiyen, yaşlanan bir kent) Swindon (parlayan, gelişen ve İşçi Partili bir kent) ve Basingstoke (Thatchercı, sivil hiçbir engele çarpmadan ekonomik gelişmenin görüldüğü kent) gibi yeni zamanlar kentlerine dair yapılan bir ekonomik, kültürel ve politik çözümleme...*

David Marquand / Sağın ve Solun Ötesinde: Yeni Bir Politika İhtiyacı: *Thatchercı dönem ve mevcut siyasi partilerin çözülmesinden hareketle sol, sağ ve merkez gibi politik kategorilerin anlamlarını yitirmesi; yerine muhafazakar ve radikal kategorilerinin öne çıkması ve yeni bir radikal ittifak önerisi tartışılıyor.*

Charlie Leadbeater / Thatcherizm ve İlerleme: *Leadbeater, Thatcherizm, eski toplumsal ideallerin çöküşü ve yenilerinin yükselişi; uzlaşım alanlarının dağılması; değişen dünyada Thatcherizm'in otorite, eşitsizlik yanlısı ilerleme anlayışına karşı solun alternatiflerinin neler olabileceğinin sorgulanması gibi konuları ele alıyor.*

YAYINCININ NOTU

ÖNDEYİŞ

Bu kitap, çoğunluğu *Marxism Today*'de yayımlanmış olan makalelerden oluşmuş bir derlemedir. Makalelerden bazıları burada ilk kez yayımlanmaktadır, bir kısmı da değişen derecelerde uyarlanmıştır.

Frank Mort'un ilk kez 1985'te basılan "Tüketim Politikası", Nicholas Green ile birlikte yazılan bir makalenin (Mayıs 1988) gözden geçirilmiş halidir. *Marxism Today*'den alınan diğer bütün makaleler ilk olarak Yeni Zamanlar projesinin 'ortaya çıkışıyla' birlikte 1988 yılının Ekim ayı ve 1989 yılının Eylül ayı arasındaki dönemde yayımlanmışlardır. 1988'in Ekim ayındaki "Yeni Zamanlar" baskısından şunları aldık: Rosalind Brunt, "Kimlik Politikası"; Stuart Hall, "Yeni Zamanların Anlamı"; Charlie Le-

adbeater, "İktidar Kişiye"; Robin Murray, "Fordizm ve Post-Fordizm"; ve John Urry, "Örgütlü Kapitalizmin Sonu". O zamandan bu yana yayımlanan bir diğer makale de David Held'in, "Ulus-Devletin Çöküşü"dür (Aralık 1988); Dick Hebdige, "Kitlelerin Ardından" (Ocak 1989); Sarah Benton, "Partinin Çöküşü", Geoff Mulgan. "Kentin Değişen Yüzü" ve Fred Steward, "Yeşil Zamanlar" (Mart 1989); Stuart Hall ve David Held, "Yurttaşlar ve Yurttaşlık" (Haziran 1989); David Edgar, "Yeni Yaklaşımlar: Bir Yeni Zamanlar Öyküsü" (Ağustos 1989); Geoff Mulgan, "Belirsizlik, Tersinirlik ve Çeşitlilik" (Eylül 1989).

Ayrıca başka yayımlardan alınarak yeniden basılan birkaç makale de vardır: Paul Hirst'ün *New Statesman ve Toplum*'da (21 Haziran 1989) aynı başlık altında çıkan yazısı "Henry'den Sonra"; Michael Rustin'in *New Left Review*'de (Haziran/Temmuz) çıkan "Post-Fordizm Politikası" başlıklı yazısına dayanan "Yeni Zamanlar Sorunu" adlı makalesi. Burada Haziran 1989'da yayımlanan *Yeni Zamanlar Manifestosu*'ndan üç tane alıntı yapılmıştır: "Yeni Zamanlar", "Yenilenme Yolları" ve "Politikanın Yeniden Mevzilendirilmesi". *Manifesto* Beatrix Campbell, Marian Darke, Tricia Davis, David Green, Joanna de Groot, Ron Halverson, Steve Hart, Martin Jacques, Charlie Leadbeater, Bert Pearce, Jeff Rodrigues, Mhairi Stewart ve Nina Temple tarafından yazılmış ve Komünist Parti'nin yürütme komitesi tarafından düzenlenmiştir.

Editörler, 1988 yılının Mayıs ayında yapılan ve Yeni Zamanlar projesinin doğmasını sağlayan *Marxism Today* seminerine verdiği parasal destekten dolayı Barry Amiel Memorial Trust'a ve çeşitli teknik yardımlarından ötürü Mauro Andreini ile Gavorrano çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirler.

GİRİŞ

Stuart Hall ve *Martin Jacques*

"Yeni Zamanlar" projesi, 1 Mayıs 1988'de; *Marxism Today* yazı kurulunun düzenlediği bir seminerle başladı. O aşamada henüz biçimlenmiş bir proje değildi. Projeyi ateşleyen, *MT* çevresinde harekete geçmeye, derginin Thatcherizm ve Sol'un içinde bulunduğu bunalımla ilgili analizlerinin ötesindeki politik projesini geliştirmeye duyulan gereksinimdi. Her şeyden önce proje Sol'un geleceğine doğrudan, toplumumuzda mevcut ve ortaya çıkmakta olan eğilimlerin bir çözümlemesinde temellenen bir konumdan seslenme ihtiyacı duyulduğunu gösteriyordu. Seminerin kendisi, kısmen tutarlı, kısmen tutarsız, aynı ölçüde heyecan verici ve düş kırıcı, karışık bir olaydı. Eski tezlerle yeni açınımlar birbirleriyle çarpışıyordu. Yine de bu seminerden ortaya çıkan şey *Marxism*

Today'in Ekim 1988, "Yeni Zamanlar" sayısıyla derginin sonraki sayılarındaki bu konuyla ilgili tartışmalardı. İşte o zaman proje toparlanmaya, tutarlılık kazanmaya başladı. Artık yalnızca ilginç, fakat birbiriyle ilişkisiz fikirlerin bir koleksiyonu görüntüsü vermiyordu. Başka çevrelerde süren bir dizi paralel tartışmayla bağlantı kurmaya başlamıştı. Yeni bir şey –aslında, bir proje– gibi görünmeye başlamıştı.

"Proje" sözcüğünü bilerek kullanıyoruz. "Yeni Zamanlar" bir konumlanış olmadığı gibi böyle bir şey olmak niyetinde de hiç olmadı. Bazı eleştirmenler "Yeni Zamanlar"ı yeni bir çizgi, yeni bir ortodoksluk olarak yorumlama peşindeler. Böyle bir şey yok. Amaç dünyayı daha anlaşılır kılmak ve bu temelde, Sol'u yeni dünyada yeniden mevzilendirmektir.

"Yeni Zamanlar" tezi dünyanın, yalnızca nicelikte değil nitelik olarak da değişmekte olduğu, öteki ileri kapitalist toplumların giderek bölünmüşlük, farklılaşma ve parçalanmayla nitelenir hale geldiği; dahası modern kitle toplumlarını niteleyen şeyin homojenleşme, standartlaşma ve ölçek ekonomileriyle örgütleri olduğu yolundadır. Bu, yirminci yüzyılın ilk üçte ikilik bölümünde modernlik deneyimini tanımlayan "Fordizm"den "post–Fordizm"e geçiş dediğimiz şeyin özüdür. Ekonomik terimlerle, geçişin ana özelliği eski seri üretim dünyasının bant-sisteminin yerini "esnek uzmanlaşma"nın almasıdır. Yeni dünyanın evrimini idare edip yönlendiren, her şeyden önce, bu değişimdir. Ancak bu, dar anlamda, sadece ekonomik bir gelişme olarak anlaşılmamalıdır. Tıpkı Fordizm'in yalnızca ekonomik bir örgütlenmeyi değil; bütün bir kültürü –Gramsci'nin "Amerikanizm ve Fordizm"de ileri kapitalizm içinde yeni bir uygarlık dönemi dediği şey– temsil etmesi gibi post-Fordizm de çok daha geniş ve derin toplumsal ve kültürel gelişmelerin kısa adıdır. Sonuçta bu yeni dünyanın özelliklerinden birçoğu uzun zamandır oluşum halindedir ve Sol'un eskiden beri "üretim noktaları" olarak düşündüğünden bariz olarak farklı alanlarda en iyi biçimde görülmektedir. Ücretli emek içinde ve dışında kadınların değişen konumu bu özelliklerden biridir ve üretimle tüketim, tüketimle toplumsal yeniden üretim arasındaki eski ayrımları, tümüyle yerinden etmese bile yıllardır kesintiye uğratmaktadır.

O halde bu geçiş, bir çağ sorunudur –feodalizmden kapitalizme klasik geçiş anlamında değil de örneğin ondokuzuncu yüzyılın son dönemlerinde kapitalizm içinde "girişimcilik"ten ileri ve örgütlü bir aşamaya geçişte olduğu gibi, köklü ve uzun erimli. Buradaki tez birdenbire bir dünyadan ötekine taşındığımızı iddia etmiyor; Fordizm ve post-Fordizm kavramlarının işbaşında olduğu bu aşamada tarihsel değişimin doğası bu olamaz. Bu tezde öne sürülen şey, daha çok, son on yılda ya da daha uzun bir zamandır, toplumun ve kültürün ağırlık merkezini belirgin bir şekilde ve kararlılıkla yeni bir yöne kaydıran niteliksel bir değişime tanık olduğumuzdur. Bu değişim pürüzsüz, düzenli ya da kapsamlı bir şey değil; ileri kapitalist toplumların hem içinde hem de onları çapraz kesen bir biçimde gözle görülür bir düzensizlikle işliyor. Fordizm birçok yerde hâlâ sağ ve sıhhatte. Bu arada, elbette, Fordizm öncesi biçimler de. Önemli olan, görüntüyü karıştıran ve kesin değerlendirmeler yapmayı güçleştiren bu gibi birçok oyalanma ve gecikmeye rağmen, post-Fordizm'in, giderek topluma ağırlıklı rengini veren ve kültürel değişimin başat ritmini sağlayan, değişimin sivri ucunu teşkil etmesidir.

En güç sorunlardan biri bu sürecin hangi aşamasında olduğumuzu değerlendirmek; daha köklü olandan kısa ömürlü olanı ayırarak, değişimleri kavramak, ama aynı zamanda bunları abartmamaktır. Dünyayı katıksız post-Fordist çerçevede görmek son derece yanlış olacaktır; çünkü Britanya'daki ya da aslında herhangi başka bir yerdeki gerçeklik, kesinlikle böyle değildir. Birinci sorun daha ciddi olanıdır –değişimler ve Sol'un faaliyet göstermesi gereken dünyanın bu değişimler tarafından nasıl dönüştürüldüğünü kavramayı reddetmek– ve halihazırda daha bildik bir sorundur. Burada ayrıntılarına inemeyeceğimiz nedenlerden dolayı Sol için sorun çok daha bildiktir. Çünkü Sol bir konjonktürde ortaya çıkar, o çağa doktriner bir biçimde saplanır ve çağın ortaya çıkardığı çözümlemelere örgütsel, programatik biçimlere yeri ve zamanı geçtikten çok sonra bile bağlı kalır. Bir dönemdeki değişimlerin başını çeken bir Sol işte böyle tıkanabilir ve tarihsel ilerleyişini sürdürürken tutucu bir politik güç haline dönüşebilir.

Ancak ikinci sorunu da biliyoruz; değişim sürecini niteleyen

muazzam düzensizlikleri ve belirsizlikleri tam hesaba katmadan, yeniyi abartmak ve onu tek yanlı olarak açıklamak eğilimi. "Yeni Zamanlar" çözümlemesinin izlemeye çalıştığı işte bu hassas çizgidir ve bu durum, kitabın güçlüklerinden birini oluşturmaktadır. Burada yeniden odaklaştık, çünkü anlamaya çalıştığımız şey budur. Fakat bu arada, eskiyi kaçınılmaz olarak önemsizleştiriyoruz. Sürekliliğin çizgilerine kopma noktalarından çok daha az dikkat edilir. Burada, ana hedefimiz değişim olgusunu ve yeniliğini Sol'un gündemine etraflıca yerleştirmek olduğundan yaptığımız vurguyu savunurken bu tehlikeyi yalnızca gördüğümüzü belirtebiliriz.

Bu durum "Yeni Zamanlar" projesine ikinci bir sorun çıkarır: Eleştirmenlerimiz onu sadece yeni bir ortodoksluk olarak okumakla kalmayacaklar, konusunda kapsamlı ve neredeyse tamamlanmış, bütün bir alanı kat etmiş, bir bütün olarak alınması ya da bir kenara atılması gereken bir çözümleme, bitmiş bir çalışma olarak görme eğilimi içinde de olacaklardır. *İster kabul et, ister etme.* Bizim niyetimiz bu değil. Tersine, "Yeni Zamanlar", tanımı gereği, "gelişme halinde bir çalışma"dır. "Yeni Zamanlar" çözümlemesindeki her bir öğenin ardında, kitaptaki denemelerde ancak sınırlı bir ilginin nesnesi olmuş olan gelişkin bir uzmanlık alanı ve teorik bir literatür yatmaktadır. Bu çözümleme yalnızca tartışma, müzakere ve eleştiri yoluyla gelişebilir ve netleşebilir; bu yüzden iki eleştirel makaleyi de kitaba ekliyoruz.

Kitaptaki gözden geçirilmiş ve yeniden basılmış makaleleri düşünün. Bunlar, "Yeni Zamanlar" sayısının yayımının ardından, tam bir yıl boyunca orijinal halleriyle "*Marxism Today*"de yayımlandılar. İlk müdahalenin ortaya çıkardığı enerji ve ilk keşfetme duygusundan ve –o zaman çeşitli çevrelerden gelen politik yorumlara ve gazete yorumlarına bakarak– bunun yarattığı etkiden esin almışlardı. Aynı itkinin parçası olan "Yüzünü Geleceğe Çevirmek" ve "Yeni Zamanlar İçin Manifesto" başlıkları altındaki, çok daha belirgin bir biçimde politik olan iki belgeyi de bu makalelere eklemeyi uygun bulduk. En sade okur için bile açık olması gereken şey şudur: Çeşitli yazarlardan derlediğimiz bu makalelerde onların farklı vurgu, yaklaşım, fikir ve konumlanışları öne çıkmaktadır. Makaleler çok sayıda çözülmemiş belirsizlik ve

çelişki içermektedir. Bunları tek, kapsamlı ve uzlaşımsal bir konuma indirgemek gibi bir çaba içine girilmemiştir. Bize göre bu, tam da "gelişme halindeki çalışma"nın –bir keşif projesi– taşıması gereken niteliktir.

Sorun, biz Sol görüşü benimseyenlerin böyle açık-uçlu bir tarzda çalışmaya alışkın olmamamızdır. Biz, muhtemelen sonuca ulaştırabileceğimiz türden net ve güvenli fikirler içeren kesinliklerle ilgilenmeye alışkınız. Sol, ayak basılmamış topraklarda macera aramayı pek sevmez. Her şeye kuşkuyla yaklaşır. Ve elbette Sol'un –tarihsel değişime ve farklı bir geleceğe bağlanmış politik bir güç olarak– yalnızca çiğnenmiş ve bildik zeminlerde kendini rahat hissetmesinde bir gariplik vardır. Her şeye rağmen, "Yeni Zamanlar" projesi böyle rahat varsayımlarla bir tutulamaz. Tutulmamalıdır da; çünkü bu varsayımlar Sol'un yavaş yavaş değişimle ve kendi dışındaki dünyayla temasını yitirdiği ve birçok bakımdan kültürel olarak tutucu bir güç haline geldiği bir çağa aittirler.

Sol'un zamana ayak uyduramaması belli bir süredir son derece açık biçimde ortadadır; savaş sonrası dönemde emekleyen bir olguyken 1980'lerde durumun gerçek boyutu bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir. Bu sadece Sol'un yeni bir öncü güçle –hep anladığını düşünse de gerçekte anlayamadığı bir güçle– karşılaşması yüzünden ortaya çıkan bir olgu değil; aynı zamanda bu yeni öncüyle –Thatcherizm– eski zeminde, eski çözümlemeler ve eski bir politik gündem temelinde, eski fikirler ve eski yöntemlerle kavgaya tutuşması yüzünden ortaya çıkan bir olgudur. Durum, tankların üzerine süvari birliği sürmeye benziyordu ve sonuç tam beklendiği gibi oldu. Sol püskürtülüp dağıtıldı. Bir süre için Sol sanki yalnızca bir muharebe kaybetmiş gibi değil, devrini tamamlamış gibi görüldü: Yalnızca düşmana mağlup olmamış, tarihin kendisine de yenik düşmüştü.

Gerçekte, bu çok basit ve fazla dramatik bir okumaydı. Aslında Sol'un çoğunluğunun Thatcherizm'in yeniliği ve özgünlüğünü anlayaması anlamına gelmiyordu. Bundan daha önemlisi, Thatcherizm ile dünyadaki değişim arasında –başka bir ifadeyle; Thatcherizm'le Thatcherizm'in temsil ettiğini iddia ettiği ve başını çekmek istediği dünya arasında– yeterince ayrım ya-

pamamasıydı. Bu ikisi çok kolay bir biçimde birbirine karıştırılmıştı; Thatcherizm çözümlemelerinde başı çeken *Marxism Today*'i de suçlu duruma düşüren bir hata. Sonuç olarak, Sol yeni zemini tanımayı ve oluşmakta olan yeni dünyayı anlamayı başaramadı. Yeni dünya ve Thatcherizm bir ve aynı şey olarak görüldü. Bir sonuç olan ikincisi, tarihin hükmüymüş gibi her şeye kadir kılındı.

"Yeni Zamanlar" bir bakıma Thatcherizm ve dünyaya ayrı ayrı değer verecek bir projedir. Burada açık olan şey, Thatcherizm'in, hem eski savaş sonrası düzenin dağılması hem de çok parçalanmış ve renkli bir toplum ve kültürün yaratılması açısından, Sol'dan çok daha güçlü bir çağcıl değişimler duygusu taşımakta olmasıdır. Sonuç olarak Thatcherizm, bu yeni dünyayı kendisi için ideolojik ("sosyalizm öldü", "piyasa her şeyi belirler"), maddi (politika ve uygulama yoluyla dünyaya Thatchercı bir yön, bir şekil verme) ve kültürel (yeni bir girişimci kültürü yürürlüğe koyma çabası) olarak kavrama peşindedir.

Benzer bir şekilde, "Yeni Zamanlar" projesinin arzusu yalnızca yeni dünyayı anlaşılır kılmak –post-Fordizm'in eğilimlerini ve sınırlarını değerlendirmek, ortaya çıkan postmodern kültürü açımlamak, toplumdaki yeni kimlikleri ve politik özneleri anlamak– değil; Yeni Zamanlar'a yeni bir ilerici biçim ve yön kazandırabilecek, Thatcherizm'i aşan yeni bir Sol politika için parametreler sağlamaktır. Nihayetinde, bu, post-Fordizm, esnek uzmanlaşma ve postmodernizmin çok daha belirsiz ve tehlikeli ufukları çevresinde, yani politik olarak Yeni Zamanlar'ın ve Sol'un ne anlamı var sorusunun çevresinde süren incelikli tartışmalarda eksik olan şeydir.

Sol için hiçbir sorun daha büyük bir önem ya da ivedilik taşıyamazdı. Çünkü "Yeni Zamanlar" tartışmasının açılmasından beri, bir dizi yeni girişim ve politik belge Sol'un değişik kesimlerince uygulamaya kondu. Bunlar çoğunlukla yeniyle başa çıkma yönündeki gerçek çabalardı. Ancak toplumun nereye gittiği üzerine hiçbir ciddi, uzun erimli, etraflı ya da temel çözümlemeler yapmaksızın, yüzeydeki ayrıntıları doğru kavramaya uğraşma konusunda güçlü bir eğilim vardır. Ama bu, değişimlerin boyutunu ve ne anlama geldiklerini eksik değerlendirmektir.

Sol'un eski bakış açısı kelimenin tam anlamıyla tarih tarafından alaşağı edilmiştir. Merkez Sol'un –Keynesçilik– bakışını uzun zamandır biçimlendiren ortodoks politik perspektif Fordizm'in mezarında gömülü yatmaktadır. "Fiili varoluş" biçimleriyle Komünizm, aynı zamanda, hem Gorbaçov hem de Tiananmen Meydanı'nda sınandığı üzere, yeni bir yol ararken kendi bunalımının pençesine düşmektedir. Devletçi ve katı toplumsal, ekonomik ve politik biçimleri, yalnızca Batı ile yarışta değil; kendi içindeki Fordizm türlerinin de –nicelik takıntısı, merkezi plan, kitleler, çeşitliliğin bastırılması ve merkeziyetçilikle otoriteryanizmin boğucu kıskacı– etkisiyle tabanlarını yitiriyor. Hangi yöne bakarsanız bakın, Sol'un, Yeni Zamanlar'la yaratıcı ve gözüpek bir uğraşa girilmesini talep eden, muazzam bir kültürel bunalımla karşı karşıya olduğunu görürsünüz.

1980'lerin büyük bir kısmında, asıl tehlike, sanki Yeni Sağ Yeni Zamanlar projesini kendisi için gaspedecekmiş biçiminde yorumlandı. Yeni Sağ Batı'da yükselen güçtü: Amerika'da Reaganizm, Britanya'da Thatcherizm, Fransa'da Chirac, Batı Almanya'da Kohl. 1990'lara girerken bu, her şeyden önce geniş uluslararası görüş ışığında, hiç de mevcut durumu yansıtmıyor. Bir yandan da, daha küçük de olsa, başka bir tehlike var: Sol'un iktidarda, pratikte radikal Sağ'ın bir parça ayıklanmış ve insanileştirilmiş bir versiyonundan başka bir şey olmayan, Yeni Zamanlar markasını taşıyan bir şey üretecek olması. Bu iki şeyin kaçınılmaz sonucu olurdu: Sol'un önceki çeşitli görüşlerinin yıkıntısına pragmatik bir biçimde uyarlanışı ve kendi yeni tarihsel projesini üretmedeki başarısızlığı.

Bu kitabın ruhu, amacı ya da tutkusu açısından bakıldığında bundan daha ileri hiçbir şey olamazdı. Hedef yalnızca Yeni Zamanlar'ı anlamak değil, onun için ilerici bir perspektif ortaya çıkarmaktır. Thatcherizm Yeni Zamanlar için ağırlıklı olarak geçici bir düzenlemeyi temsil etmektedir. Seçim, özgürlük ve özerklikten dem vururken Thatchercı toplum giderek eşitsizlik, bölünme ve otoriteryanizmle nitelenir hale gelmiştir. Öte yandan Thatcherizm'in Yeni Zamanlar kavrayışının kısmi ve yetersiz olduğu, yönlendirici fikirlerinin ise bu görev için uygun olmadığı da açığa çıkmaktadır. Thatcherizm Yeni Zamanlar üzerinde uzun sü-

reli hegemonya sağlama amacına ulaşamayacak; çünkü Yeni Zamanlar ona göre çok daha geniş, daha kapsamlı ve çağcıldır. Thatcherizm'in bir parçası modernize ediciyken diğer parçası öz olarak geriye bakan bir Britanya görüşü etrafında örgütlenmiş, her zaman gerici kalmıştır. Yeni Zamanlar'ın perspektifinden, Thatcherizm giderek hantal ve güçlü bir anakronizm olarak görünmektedir.

Bu Yeni Zamanlar'ın zorunlu ve kaçınılmaz olarak "iyi zamanlar" olduğu anlamına gelmez. Yersiz iyimserlik, düşüncesiz ve iç karartıcı kötümserlik kadar tehlikelidir. İkisi de tarihin zıtlıklarla dolu hareketini yeterince dikkate almayı başaramaz. Yeni Zamanlar, önünde sonunda, hâlâ yerinde duran, temel ritimleri ve eğilimleriyle aşılamamış kapitalizmin yeni zamanlarıdır. Sermaye hâlâ derinlemesine kök salmış durumda; aslında, küresel olarak bu eskisine oranla daha da geçerli. Ve kendisine eşlik eden eski yetersizlikler de, yaşam deneyimlerini belirleyerek, halk gruplarının, sınıfların ve bütün cemaatlerin umut ve isteklerini sınırlayarak yerinde duruyor. Bunun yanı sıra Yeni Zamanlar yeni toplumsal bölünmeler, eskilerinin üzerinde yeni eşitsizlik ve yetersizlik biçimleri üretiyor. Bu kitapta birkaç defa geçen, "üçte iki, üçte bir toplumu" dediğimiz şey, esnek uzmanlaşma ve toplumsal farklılaşma kadar Yeni Zamanlar'ın bir niteliği olarak yeni bir yapı görüntüsü veriyor. Bu eşitsizlik Yeni Zamanlar'a özgü bir hastalık mı yoksa olası bir senaryo mu? Her ne olursa olsun, daha renkli ve karmaşık bir toplumda eşitsizlik potansiyelinin daha az değil; daha çok olduğu açıktır.

Yeni Zamanlar'ın başka bir özelliği zıtlaşma ve direniş odaklarının çoğalması ve yeni öznelerin, yeni toplumsal hareketlerin, yeni kolektif kimliklerin –politikanın iş göreceği geniş bir alan ve değişim için unsurlar– ortaya çıkmasıdır. Ancak bunların tek ve tutarlı bir kolektif politik irade içinde örgütlenmesi kolay değildir. Toplumsal zıtlaşmanın yeni odaklarının çoğalması ilerici değişimin bir birimi olarak birleşik bir karşı-hegemonik gücün oluşturulması olasılığını, en azından, kolaylaştırmaz, zorlaştırır. Dahası, değişimin hızı ve yaygınlığı öylesine düzensiz ki değişimin eski ve yeni unsurlarını birleştirmesi gereken politik strateji türünün sorunları –bu çok yönlü bir politik proje olarak yeniden

kavramsallaştırıldığında bile– son derece karmaşıktır. Yeni Zamanlar açısından, kelimenin hiçbir basit anlamında, tam olarak "iyimser" hiçbir şey yoktur. .

"Yeni Zamanlar" çözümlemelerinin öne sürdüğü, Yeni Zamanlar'ın kendi içine zaten kazınmış hiçbir zorunlu ve kaçınılmaz politik bir eğrisinin olmadığıdır. Politik geleceği belirlenmemiştir ve açık uçludur. Demokratik yaşamın ve kültürün derinleşmesinden çok aşınması olan daha büyük toplumsal eşitsizlikler, iyimser bir sonuç olarak Yeni Zamanlar'dan da doğabilir. Yalnızca Yeni Zamanlar'a ait yeni bir politik proje – *Today*'in her zamanki politik sorunlarında olduğu gibi– bu sorunları çözebilir. Kesin olan şey, Sol, Yeni Zamanlar için yürüttüğü mücadeleyi kazanamadığı takdirde daha tutucu ve gerici politik güçlerin bunu kesinlikle başaracağıdır.

Yeni Zamanlar'ın ortaya çıkışı olağanüstü bir düzensizlik gösterir ve bu düzensizlik küresel bir olgudur. Bugün belirgin hale gelen şey, çağcıl değişimin olağanüstü bir senkronize oluşuna tanık oluşumuzdur. Bu değişimin motoru Batı'da kurulmuş olabilir, fakat etkileri küreseldir. Şimdiye kadar Yeni Zamanlar tartışmamız ulusallıkta, ulus-devlet üzerinde yoğunlaştı. Ama şimdi biliyoruz ki Yeni Zamanlar, ulus-devleti aşan, aynı zamanda zayıflatan, güçlerle niteleniyor. Bu, Avrupa Solu'nun politik beklentileri açısından önemlidir; çünkü ne Batı'nın ulus-devletleri içinde kendi geleceği ne de düzensiz gelişme, geri kalmışlık, sömürgecilik gibi derin ve kapsamlı sorunlar ve beraberinde gelen etnik ve ırk ayrımı sorunları ulusal sınırlar içinde çözüme bağlanabilir. Piyasalarda olduğu kadar kültürde de değişimin artan küreselleşmesi, ulusal sınırların önemini aşındırıyor ve herhangi bir hükümetin ulusal düzeyde eylemde bulunma yetisine sınırlar koyarak şimdiye kadar Sol'un politikalarının ağırlıklı olarak yürütüldüğü zeminin kendisini değiştiriyor. Batı'da ancak birkaç ülke, bu radikal yeni koşullar karşısında, ırkların giderek birbirine karıştığı, heterojen bir toplum yapısına sahip, imparatorluk sonrası Britanya gibi orta büyüklükte ve son derece uluslararasılaşmış bir ülke kadar çaresizdir.

Ancak Yeni Zamanlar'ın küresel niteliği dinamiğinin odağının Batı'da yattığı gerçeğini gizlememeli. Şimdiye kadar yapılan

Yeni Zamanlar çözümlemesinin başlıca zayıflıklarından biri, her türlü gelişme kalıbını ve bağımlılık biçimlerini, ayrıca yeni zamanların anlamını, üzerinde hiçbir kontrol sağlamadıkları ve hiçbir özel anlamda tebaası da olmadıkları Batı'da ortaya çıkan değişim ve dalgalanmalar tarafından idare edilip yönlendirilen Batı çemberi dışındaki ülkeler ve halklar açısından değerlendirememiş olmasıdır. Yeni Zamanlar, kolayca, dünyanın çokgelişmiş ve azgelişmiş parçaları arasında yeni tür bir düzenlemenin başlangıcı olmak yerine ekonomik ve toplumsal olarak başka bir yeni Batılı egemenlik döngüsünün işareti haline gelebilir.

Çağcıl değişimin bu küresel tablosu son on yıldır ya da daha uzun bir süredir tanık olduğumuz muazzam bir uluslararasılaşma sürecinin basit bir ürünü değildir. Bu aynı zamanda paralel; fakat ayrı bir gelişmenin de –eski komünist dünyanın parçalanması ve yetmiş yıllık bir tarihi olan SSCB'yi de yanına çekmesi– bir fonksiyonudur. Leninist toplum modeli –sanayileşmiş ülkeler ve Üçüncü Dünya Solu'na alternatif bir toplumsal gelişme modeli sağlayan– tarihsel olarak tükendi. Şimdi Doğu'yu da kucağına alan bunalımdan çıkış yolu arayışları gündemde. Sorunlar saymakla bitmez. Ve sonuç hâlâ belirsiz. Gorbaçov ve çevresindeki güçlerin ortaya koyduğu biçimiyle o muazzam enerji ve yaratıcılık, Çin'deki olayların gösterdiği gibi tutuculuk, kapanım, felç ve yıkım eğilimleriyle yan yana duruyor. Sosyalizmin eski otarşik modeli parçalandı. Eski biçimiyle artık kurtarılamaz; eski biçiminin de geçip gitmesi uzun, sancılı ve tehlikeli olabilir. Sol'un bazı kesimleri bunu üzüntü ve umutsuzlukla karşıladı. Evrimini kestirmek güç olsa da Yeni Zamanlar bakış açısından bu ancak olumlu bir süreç olarak görülebilir; aslında, Sol'un yenilenmesinin, yeterli değilse bile, zorunlu koşullarından biri ve dolayısıyla Yeni Zamanlar'ın bütünleyici bir yönüdür. Bu gelişmenin önemli sonuçlarından biri, son savaştan beri Sol'un açınımlarına ve bakış açılarına egemen olan soğuk savaş bölünmelerinin korkunç dengesini sona erdirerek savaş sonrasının iki kutuplu dünya politikalarının altını oymasıdır.

Bu olağanüstü değişimleri hesaba katmadan Yeni Zamanlar'ı anlamak mümkün değildir. Elbette bunların hepsi "bütünüyle aynı şey"in parçaları değildir. Bunlar zorunlu ve kaçınılmaz bir bi-

çimde bütünüyle aynı olguya ait değillerdir. Farklı kaynaklar ve tarihlere sahip olsalar da hepsi aynı anda meydana geliyorlar. Ve iyi ya da kötü, üzerinde Sol'un iş göreceği zemini yeniden biçimlendiriyorlar. Thatcherizm küreselleşmenin yalnızca bir piyasa sorunu olduğuna bizi inandırdı. Ancak burada Thatcherizm kendi dar kafasının ve dar görüşlü ekonomizminin kurbanıdır. Bu kitapta topladığımız makalelerde işaret etmeye çalıştığımız değişimlerin ölçütü, özellikle onların çağcıl niteliklerinde yatmaktadır. Bu yalnızca piyasanın bir sorunu değil, aynı zamanda ulusal devletlerin ve dolayısıyla ulusal kültür ve kimliklerin de içine düştüğü bir bunalımdır. Bütün bunlar Yeni Zamanlar tarafından incelikle ve derinlemesine yeniden işleniyor. Bu, dünyanın toplumsal olarak örgütlenme ve politik olarak bölünme biçimlerine ait bir bunalımdır. Dahası, insan türüyle yeryüzü gezegeni arasındaki ilişkiye dair yeni bir kavramsallaştırma talep eden, gezegenin kendisinin içine düştüğü bir bunalımdır. Küreselleşme, yalnızca dar ulusal ve ekonomik çıkarlara dayalı rekabet değil; yeni bir ölçek ve yeni biçimler üzerinde karşılıklı bağımlılık ve işbirliği anlamına gelir. Yeni Zamanlar, kısaca, yeni bir dünya oluşturmaktır.

Bu kitapta, bırakın, Yeni Zamanlar bilmecesiyle ilgili bütün yanıtları bulmayı, bütün soruları sorduğumuzu bile iddia etmiyoruz. Kitap, birçok farklı doğrultuda birden bir açılış yapıyor; hepsi bu. Sol'dan, belli bazı kalkış noktalarını özetleme, bugün girmekte olduğumuz yeni çağı anlama açısından bir başvuru çerçevesi sağlama çabasını temsil ediyor; ancak henüz doğası belirgin olmaktan uzak ve politik biçimi de elbette henüz çözülmüş ya da belirlenmiş değil.

I

Yeni Zamanlar

1. YENİ ZAMANLAR

Yeni Zamanlar için Manifesto'dan

1990'lara girerken Britanya, muazzam gelir, servet ve güç eşitsizlikleriyle parçalanmış, hayati kararların uluslararası bir sanayici ve sermayedar azınlığınca alındığı, kapitalist bir toplum olacak. Ama yine de 1930'ların ya da 1950'lerin Britanyasından farklı türde bir kapitalist toplum olacak. Uluslararası kapitalizm farklı bir gelişim aşamasına giriyor. Çevremizde bunun tüm işaretlerini görüyoruz.

Sermaye sahipliği her zamankinden daha çok çeşitlilik sergiliyor. Güçlü bireyler ya da ailelerden çok şirket birimleri egemen karar alma rolünü oynuyorlar. Servetimizin büyük bir bölümü, denetimleri giderek elden kaçan, çalışan halkın kolektif ürününü temsil eden emekli fonları ve diğer kurumlar yoluyla, dolaylı bir biçimde, çalışan insanların eline geçmiştir.

Uydu televizyonları oturma odalarımızda nasıl alışıldık hale gelmek üzereyse, robotlar ve bilgisayarlar da artık işyerlerimizin alışıldık parçaları olmuşlardır. Hizmet sektöründeki vasıfsız part-time işlerle birlikte profesyonel, yeni teknolojide vasıflı meslekler yükselişe geçerken güçlü imalat işletmelerindeki yarı-vasıflı işler gerilemektedir. Kadınların ücretli çalışma hayatına katılımlarında işgücünün %50'sinden daha fazlasına kadar uzanan artış, ev işiyle karşılığı ödenen çalışma arasındaki ilişkiler açısından güçlü baskılar yaratacaktır. Aynı şekilde, ataerkil sermayeyle ataerkil emek arasındaki geleneksel düzene kafa tutan yeni politik öncelikler de.

Eski sanayi alanlarının –Sunderland'de gemi yapımı, Fleet Street'te gazete üretimi– ürünleri, beceri ölçüleri ve cemaatleri; yeni teknoloji, imalat ve hizmetlere dayalı yeni ekonomik büyüme merkezleri –Telford, Crawley, Basingstoke– tarafından alaşağı ediliyor. City of London,* bilgisayar ağıyla birleştirilmiş küresel finans sisteminin günde 24 saat hizmet veren merkezi haline gelmekte. Kapitalizm her boyutta daha uluslaraşırı ve ileri ülkelerde daha yoğun hale gelirken, uluslararası imalatçılar ve işletme hizmet şirketleri giderek daha çok güçleniyorlar.

Derin bir ekolojik bunalım ekonomik gelişme ve çevrenin uluslararası düzenlemesi yönünde bir araştırma talep edecektir. Arkası kesilmeyen açlık felaketi kuzey yarımkürenin hükümetleri ve büyük iş çevrelerinin müdahalesiyle güney yarımküredeki geleneksel ekonomilerin yıkıma uğratılmasının sonuçlarına yeni çözümler talep etmektedir.

Sovyetler Birliği'nde *perestroika*'nın yayılan etkisi ve Avrupa uluslarının birbirlerine açılmaları, daha açık ve işbirliğine dayanan bir uluslararası ilişkiler dönemi yaratma fırsatı sunuyor.

1990'ların yeni zamanlarıyla iç içe örülü değişimler ya kaçınılmazdır, ya arzu edilmektedir ya da ne kaçınılmaz ne de arzu edilen değişimlerdir. Eğer Britanya 1990'larda daha demokratik ve sağlıklı bir biçimde gelişecekse, toplumu daha ilerici bir gelişme yoluna sokmak için yeni zamanların özüne uygun işler yapmalıyız. Britanya'nın ilerici güçleri, alternatif bir ilerleme görüşü ortaya koyarak ortaya çıkan değişimleri yeniden düzenlemeli, mo-

* Merkez Londra'da dünyadaki para ve mal akışını kontrol eden büyük bankaların ve aracı kurumların toplandığı bölge. (ç.n.)

dernleştirmeli ve sorgulamalıdır.

Sosyalistler en azından 1990'lar için radikal, popüler bir çağrı kaleme almalıdır; çünkü henüz güvenli bir biçimde geleceğin dilini konuşmuyoruz. Zira demokrasi ve işçi hareketlerinin çoğu, hâlâ ayaklarının altında hızla parçalanmakta olan bir dünyanın üzerinde durmakta. Yavaş yavaş çökmekte ve yeniden onarılmakta olan sıranın son evinde yaşıyor.

A. GEÇİP GİDEN BİR DÜNYA

Savaş sonrası Britanya toplumunun temelinde iki önemli gelişme yatar. Bunlardan birincisi, 1930'lar bunalımı, sanayinin kömür ve buhara dayalı ondokuzuncu yüzyıldan kalma üretim yöntemlerinden elektrik, gaz ve petrole dayalı yeni teknolojilere geçişine yol açmıştır. Ford'un şirketi, 1931'de açılan Dagenham fabrikasında, sanayinin geri kalan kısmının çoğu üzerinde safdışı bırakıcı bir etki yapacak olan seri üretim yöntemlerini devreye soktu. Bunlar "Fordizm" olarak bilinir oldu. Ekonomi, işçiler, tüketiciler ve toplum yaşamı üzerinde kalıcı izler bıraktı. Bu yeni yöntemler, şimdi artık aşina olduğumuz ICI ve GEC gibi aile işletmeleri yaratan bir birleşme ve ele geçirme dalgasıyla birlikte gelen mülkiyet yoğunlaşmasıyla hız kazandılar.

İkinci etken, 1930'larda faşizme ve işsizliğe karşı İkinci Dünya Savaşı boyunca zirveye ulaşan, ekonomik, politik ve toplumsal mücadelelerin yükselişiydi. İşçi sınıfı ve savaşın beslediği demokratik baskıyla birlikte toplumsal özlemler İşçi Partisi'ni uzun vadeli bir ekonomik ve toplumsal reform programıyla – ulusallaştırma, Ulusal Sağlık Hizmetlerinin yaratılması, kamusal eğitimin yaygınlaştırılması, muazzam ölçülerde kamusal konut yapımı programı, bir sosyal yardım sisteminin devreye sokulması ve belki de hepsinden önce, Keynesçi ekonomi politikaları yoluyla tam istihdamın sağlanması taahhüdü– birlikte, iktidara taşıdılar. Bunlar savaş sonrası düzenin ikiz direkleriydi: Kapitalizmin modernleştirilmesi ile toplumsal ve ekonomik reform arzusu taşıyan bir işçi ve demokrasi hareketi.

Savaş sonrası düzen hem şirketlerin kârlı piyasa taleplerini

hem de halkın yaşam standartlarını yükseltme arzularını karşılayacak bir çerçeve yarattı. Savaş sonrası düzenin kurumları mücadeleleri yönetim sınırları içinde tutmak üzere tasarlanmıştı. Bu tek bir düzenleme değildi. Çatışmanın odak noktası ve mücadele alanları haline gelen çok sayıda bileşenden oluşmuştu. Çünkü bu düzenlemeler çatışma ya da mücadelenin sonu anlamına gelmiyordu. Bunlar, daha çok, bu düzenlemeler kuşatılıncaya kadar, çatışmalar için temel parametreleri oluşturdular.

B. DÜZENLEMELER: MÜCADELE ALANLARI

Ekonomik çekirdek bir *sanayi düzenlemesiydi.* Büyük imalat fabrikaları, son derece standart ürünleri dışarı salan, üretim bantları etrafında sıkı bir biçimde düzenlemiş bir işbölümü içinde çalıştırmak üzere yığınlar halinde yarı-vasıflı işgücünü emiyordu. Fordizm'in kitlesel üretim yöntemlerine geçen büyük imalat işletmeleri ekonomik gelişmenin, kapitalist kârlılığın ve birikimin önde gelen birimleriydi. Bunlar aynı zamanda giderek daha iyi örgütlenen sendikalarla işverenler arasındaki üretkenlik ve ödeme mücadelesinin de önemli birimleriydi.

Bu sanayi düzenlemesi daha geniş bir *ekonomik düzenleme* içine alındı. Tam istihdam kolektif pazarlıkla işçi hareketine gözle görülür bir güç kazandırdı. Bu aynı zamanda şirketlerin büyüyen, korunan bir ulusal piyasadan yararlanabilecekleri anlamına geliyordu. Standartlaşmış, seri üretimin tam üretkenlik kazanımları yalnızca tam istihdam ve yükselen yaşam standartlarının yarattığı kitlesel bir tüketici piyasası ile dizginlerinden boşanabilirdi. Bir yanda kârlarla ücretler arasındaki denge, öte yanda vergi oranlarıyla kamu harcamaları sürekli bir çatışma konusuydu. Fakat büyük iş çevrelerinin gücü hiçbir zaman ciddi olarak tehdit edilmedi ya da zayıflatılmadı.

Ekonomik düzenleme bir *toplumsal düzenleme* ile iç içe geçmişti. Ulusal Sağlık Hizmetlerinin (USH) kuruluşu, özel ilaç şirketleri, özel uygulamalar ve uzmanlarla sağlanan denge nedeniyle zayıflatılsa bile, muazzam bir ilerlemeyi temsil ediyordu. Kamusal eğitime gelince, okullarda kapsamlı eğitimin gelişmesi ve

yüksek öğrenime daha çok sayıda kişinin girmesiyle önemli ilerlemeler kaydedildiği görüldü. Büyük fabrikalardan piyasaya pompalanan televizyonlar, buzdolapları, elektrikli süpürgeler ve otomobiller, savaş sonrası yıllarının bolluğunu yaratarak,tüketimi ve ev işini bambaşka bir biçime soktu. Haberleşmeden tutun USH'ne kadar kamusal hizmetlerin bu genişlemesi yeni bir kitlesel tüketim politikası ortaya çıkardı. Kamu sektörü, resmi hizmet işleri genişledi ve bununla birlikte kamu sektörü sendikacılığı ve devlet içinde sınai mücadele de genişledi. Gelgelelim kamu hizmetlerinin hem çalışanları hem de muhatapları gerçek anlamda bütün karar alma süreçlerinden dışlandılar.

Bunlarla atbaşı giden bir başka düzenleme kadınlarla erkekler arasındaki ilişkilerin kararsız, tartışmalı ve tutucu bir *cinsel düzenlemesiydi*. Savaş sırasında kadınlar emek piyasasını doldurmuşlardı ve yeterli kreş sağlanması için girişimde bulunmayan sendikal anlaşmalara karşı mücadele ediyorlardı.

Emekle sermaye arasındaki ataerkil düzenleme, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar işlerlik kazandı. Savaştan hemen sonra kadınlar emek piyasasından dışlandılar ve izleyen yıllarda yeni ve katı bir cinsel işbölümü bağlamında piyasaya yeniden girdiler; bu işbölümü içinde, erkeklerinki büyük oranda değişmeden kalırken kadınların yaşamları eskisinden daha fazla ücretli ve ücretsiz emek arasında bölündü: Kadınların ücretli emek piyasasına yeniden girişleri erkeklerin çocuklar, kadınlar ve ev işleriyle ilişkilerindeki bir değişimle atbaşı yürümedi. Kadınların savaş sonrası yeni kimliklerine bir yenisi daha eklendi; kadınlar, *par excellence*, tüketimin odağı haline geldiler. Mevcut yeni ev içi alet edevatı kullanacak olan kadınlardı. "Anne" olarak rolleri, çocuk yetiştirme konusundaki yeni popüler teoriler de içinde olmak üzere, ideolojik ve kültürel gelişmeler sonucu göklere çıkarıldı. Ayrıca refah devletleriyle aile bütçesi arasındaki yaşamsal bağlantı haline gelen çocuk yardımlarının muhatabı yine kadınlardı.

Toplum aynı zamanda baskıcı bir *ırksal düzenlemeyle* alt edildi. Bu düzenleme, 1950'ler ve 1960'larda İngiltere emek piyasasına girmeye teşvik edilen; ama bu arada işlerde, evlerde ve hizmetlerde yaygın bir renk engeliyle karşılaşan Karayipli ve As-

yalı göçmenlere karşı beyazların, imtiyaz ve güç iddiası anlamına geliyordu. Siyah işçiler, siyah Britanyalıya herhangi bir imkân sağlamayı reddeden ırkçı bir kültüre terk edildi. En kötüsü bunlar, siyah insanları ağırlıklı olarak şehir içinde bombadan hasar görmüş evlere yerleştiren ırkçı bir konut piyasasının eline teslim edildiler. Savaş sonrası göçmenlerle ilgili kurallar, bir yanda ırk ayrımı emek piyasasından belediye binasına kadar bütün kamusal uygulamaların içine işlemişken, tutarlı bir biçimde ırkçıydı.

Sanayinin, teknolojinin ve modern kentlerin muazzam gelişmesi açık, sömürgen bir *çevre düzenlemesine* dayanıyordu. Bu düzenleme büyük fabrika sanayi anlayışına, modernizme özgü yüksek binalara aşırı önem verilmesine ve otomobillerin, enerji santrallarının ve kimyasal işletmelerin yol açtığı kirlenmelere yol açmıştı.

Savaş sonrası Britanya özel bir politik coğrafyaya sahipti. Kilit noktadaki birçok kitlesel üretim şirketleri Midlands'ten kuzeye yayılan merkez bir bölge içinde ve Londra'nın varoşlarında yığılmıştı. Bu merkez bölgelerle onların etrafındaki çevre alanlar arasında ortaya çıkan gelişme dengesizliği, hükümet politikalarının bölgesel politika ile gelişmeyi yayması yönünde sürekli bir baskı oluşturuyordu. Bu *bölgesel düzenleme* içinde, işçiler ve tüketiciler; küçük evlerin yerini modern, işlevsel konutların aldığı, köşebaşı dükkânlarının süpermarketlerce yok edildiği, gelişigüzel yayılmış devasa kentlere yığıldılar ve kuzey-güney bölünmesi kuzey bölgelerinin metropolitan güneye kültürel olarak boyun eğmesi ve ekonomik bağlılığıyla pekiştirildi.

Savaş sonrası düzenlemeler aynı zamanda, Galler ve İskoçya halklarının çıkarlarının İngiliz çıkarlarına boyun eğdirildiği bir *ulusal düzenlemeydi.*

Kuzey İrlanda'daki durum bütün Britanya hükümetlerinin karşısına çıkan en baş edilmez sorunu oluşturmaktadır. Parçalanma ve İrlanda halkının kendi kaderini tayin hakkını tanımadaki başarısızlık, İngiltere'nin tıpkı yüzyılın ilk yıllarını İrlanda bunalımıyla harcamış olduğu gibi, bitiş yıllarını da aynı durumda karşılayacağı anlamına geliyordu. Geçtiğimiz yirmi yıldan uzun bir süre hiçbir Britanya hükümeti bu bunalımı sona erdirecek bir açınım getirememiştir.

Bu düzenlemelerin çerçevesini, genelde İşçi Partisi'yle Muhafazakâr Parti arasındaki bir politik konsensüs olarak bilinen bir *parti-politik düzenleme* oluşturmaktaydı. Uzun yıllar süren ilerici bir mücadelenin ürünü olan bu politik düzenleme savaş öncesi dönemin üzerinde muazzam bir politik ilerlemeyi temsil ediyordu. Ekonomik ve toplumsal ilerleme düzeyini sınırlayan ve kilit alanlarda daha radikal reformlar bekleyen milyonları düş kırıklığına uğratan yine bu düzenlemeydi. Böylece, örneğin kamu mülkiyeti, çelik ve kömür (bir zamanlar büyük miktarlarda ikame edilir ve diğer yükümleri karşılanırdı) gibi zarar eden ağır sanayiyle sınırlandı ve ne işçilerin ne de tüketicilerin etkin katılımına yer vermeyen son derece tutucu bir biçim aldı. İşçi hareketi içindeki Sol onları radikalleştirerek bu düzenlemeleri aşan politikalar yürüttü ve tartışmaya açtı, fakat çoğunlukla yenilgiye uğratıldı.

Politik düzenlemenin ilerici zirve noktası hemen savaş sonrası dönemdi, ancak sonraki yıllarda bu politik düzenleme iyileştirilmek ve yenileştirilmekten uzak kalarak kemikleşti. İşçi Partisi'nin 1945'teki radikal enerjisi otuz yıl sonra büyük oranda tükenmiş ve hemen savaş sonrası dönemin reformcu hırsı yerini yavaşça Callaghan devrinin berbat pragmatizmine bırakmıştı. Eğer 1945'in kazanımları, sermayenin gücünü adım adım geriletme ve çalışan yığınları güçle donatma yolunda kararlı bir mücadelenin ilk adımı olarak alınsaydı, farklı bir sonuca ulaşabilirdik.

Britanya'daki bu düzenlemeler bir *uluslararası düzenleme* ile katmerleştiler. Bu düzenleme, Amerika'nın sanayileşmiş ekonomisiyle askeri gücü, Soğuk Savaş'ın silah yarışı, Bretton Woods para sistemiyle düzenlenmiş uluslararası ekonomi ve Amerikan çokuluslu şirketlerinin Avrupa, Afrika, Latin Amerika ve Asya'ya yayılan yeni sömürgeciliğine dayanıyordu.

Britanya'nın bu uluslararası düzendeki farklı konumunun onun gelişmesi üzerinde can alıcı bir etkisi vardı. Önemli oranda Amerikan yatırımıyla Batı'nın en çokuluslu ekonomilerinden birine sahipti. Bağımsızlık mücadeleleri ve Britanya İmparatorluğu'nun hızla dağılması ile yüz yüze gelince, imalat sanayisine zayıflığını gözlerden gizleyen bir korunmalı piyasa sağlamış olan emperyalist mirasına elinden geldiğince sarılmaya başladı. Nükleer

silahlarla dünya çapındaki rolünü modernize etme çabasına girişti. Bu, savaş sonrası düzenin en güçlü çelişkilerinden birinin kaynağıydı; son derece uluslararasılaşmış bir ekonomik bileşim ve Britanya'nın gerileyişi gerçeğiyle örtüşmeyen yabancı düşmanlığı anlamında bir kendini beğenme.

İşçi ve demokrasi hareketi bu düzenlemelerin ebeveyniydi, ama aynı zamanda onların çocuğuydu da. O, ekonomik ve toplumsal reformlara bağlı bir hareketti. Ama aynı zamanda merkezi devlete, İşçi Partisi'nin kurumsallaşmış politikalarının seçim önceliklerine ve Fordizm'in fabrikalarıyla devasa işletmelerindeki erkeklere ait işyeri sendikalarının taleplerine de bağlıydı. Muhafazakâr cins ve ırk düzenlemesiyle büyük oranda işbirliğine giriyor, Birleşik Krallık içindeki ulusal düzenlemeyi örtük bir biçimde kabul ediyor ve doğayı sömüren sanayileşmeyle yüksek bloklar yaratan modernleşmeyi sorgulamayan bir ilerleme fikri içine gömülüyordu.

C. YAVAŞ ÇÖZÜLME

1970'lerde bu iç içe geçmiş, çatışan düzenlemeler, on yılın sonunda ekonomik, toplumsal ve politik anlamda gürültülü bir bunalımı kışkırtarak dağılmaya başladılar. Bugün biz o bunalımın çözülme biçimiyle yaşıyoruz. Bu rastlantısal, döngüsel ya da kısa süreli bir bunalım değildi. Çatı nihayet savaş sonrası kurulan toplumun üzerine çökmüştü. Zira bu, 1970'lerin bunalımıyla açığa çıkan uzun erimli bir zayıflığın yarattığı, yapısal bir bunalımdı.

Sınai ve ekonomik düzenlemeler parçalandı; çünkü Britanya sermayesinin yurt içindeki modernleşme yatırımları dışardaki gelişmelerle örtüşmüyordu. Yavaşça yükselen işsizlik ve enflasyon, düşen verimlilik ve kârlılık, Keynesçi ekonomi politikalarının ekonomide tam istihdam sağlama vaatlerini şüpheye düşürmüştü.

Tökezleyen büyüme sınai çatışmayı yoğunlaştırdı. Kamu harcamalarındaki kısıntılar ve Callaghan hükümetinin yürürlüğe koyduğu monetarizmle gelirler politikasının talihsiz karışımı hem özel hem de kamu sektöründe grevleri doğurdu. İşçi hareketi içinde ayrımcılık ve sendikal direnme biçimlerine geri dönüş bi-

çiminde ortaya çıkan tepki hükümete iyileştirmelerden vazgeçme biçiminde yansıdı.

Birleşik Krallık içinde kızışan bu çatışma bütün ileri ekonomilerin dengesini bozan uluslararası başkaldırılarla iç içe geçti. Amerikan hegemonyası, Vietnam yenilgisi ve Bretton Woods uluslararası ekonomik anlaşmalarının çöküşüyle ölümcül bir yara aldı. Savaş-karşıtı barış hareketleri hem yeni sömürgeciliğin yayılmasının hem de soğuk savaş modernleşmesinin karşısına dikildi. OPEC petrol fiyatlarındaki artışlar ve özellikle Japon ürünleri yüzünden, uluslararası rekabetteki artış, Batı ekonomilerinin altını oydu.

1960'lar sonunda, yüksek yaşam standartları, daha iyi sağlık ve gelişkin eğitim fırsatlarından yararlanan savaş sonrası refah devletinin ilk kuşağı etrafında yoğunlaşan toplumsal başkaldırılar, savaş sonrasının saygın toplumunun törelerinde yer bulması olanaksız yeni toplumsal, bireysel ve cinsel özgürlük istemleri ortaya attılar. Giderek dayatmacı hale gelen bir gençlik kültürü 1970'lerde saygın duyarlılıklara yönelik punk saldırısıyla zirvesine ulaştı.

Muhafazakâr cinsel düzenlemenin meşruluğu; başkaldıran bir kadın hareketi, kadınların çalışma hayatına katılmalarındaki artış, eğitim olanaklarından daha çok yararlanma, kadınlara doğum ve evlilik üzerinde daha büyük bir denetim sağlayan doğum kontrol hapının ve daha liberal bir yasal düzenlemenin hayata geçmesi tarafından giderek daha fazla tehdit ediliyordu. Kürtaj ve boşanma yasalarıyla görece güvenilir gebelikten korunma biçimlerinin mevcudiyeti –kadınların kendi bedenleri üzerinde kontrol arayışında tarihsel bir an– ataerkil ailenin artan istikrarsızlığını tanıtladı ve ona katkı yaptı.

Kadınların özgürleşme hareketi, cinsel işbölümünün karşısına dikildi, cinsel egemenliğe dayalı bir kültürün ifadesi olarak cinsel ve ev içi şiddeti politikleştirdi ve böylece ataerkil uygulamaları nedeniyle polisten konut idaresine kadar devlet kurumlarının ideolojilerine kafa tuttu.

Irksal düzenleme konusundaki çatışma, Ulusal Cephe'nin doğuşuna paralel olarak Muhafazakâr Parti örgütlerinin ırkçı politikalara açıktan kucak açmasıyla, daha açık ve keskin bir hal

aldı. Birbiri ardına gelen göçmen yasaları ve ırkçı polis uygulamaları siyah cemaatleri korumaktan uzaktı ve bu yüzden karşılarında anti-faşist ve anti-ırkçı hareketleri buldular. Belediye evlerinin kötü idaresi ve düşük kalitesi, genelde yerel idarelerdeki İşçi Partisi'nin seçmenlerinden uzaklığı artan bir eleştiri dalgasına yol açtı. Kentin berbat durumdaki toplumsal çevresini insanileştirme ve kendi yaşamları üzerinde karar alınırken daha çok söz hakkı kazanma mücadelesi yürüten insanların taleplerinden cemaat politikaları doğdu.

Geniş kamusal alanları özelleştiren –ve kabalaştıran– abartılı gelişme projeleri ve otoyollarla kent çevrelerinin harap edilmesi eski ve yeni yerleşim bölgelerindeki konut bunalımını derinleştirdi. Avrupa'nın başka bir yerinde, toplumsal ve ekolojik çevre üzerinde sanayinin, militarizmin ve modernizmin yokedici etkilerinden dolayı duyulan kaygı yeşil hareketlerin doğuşunu getirdi. Savaş sonrası düzenlemeler toplumsal çatışmaları muhafaza edecek bir çerçeve yaratarak yaşamlarını sürdürmüştü. Fakat 1970'lerde çatışmalar artık kaplarına sığmıyordu.

D. BUNALIMDAN ÇIKIŞ

1970'lerin bunalımı zamanımıza biçim veren iki temel gelişmeye önayak oldu.

İlk olarak, çöken savaş sonrası düzenleme ile Keynesçi, sosyal demokrat devletin yetersizliğinden hoşnut olmayanları birleştiren bir politik mücadele vardı. İşçi ve demokrasi hareketinin kaybettiği bir mücadeleydi bu.

İşçi hareketi içindeki Sağ, eğitimdeki muhafazakâr gelişmeler, sendikal hakların aşınması ve monetarist ekonomi politikalarının yolunu açan, artan bir biçimde otokratik ve sığ bir gündemi öne sürdü. Ancak hareketin Sol kanadı, hareketin geleceğinin tarihin teminatı altında olduğu yolunda bir aymazlığın tuzağına düştü. Sol, geniş toplumsal hareketlere katılmakla –örneğin, anti-nükleer kampanyalara– ve yeni fikirler geliştirmekle –örneğin, alternatif ekonomi stratejisi– birlikte, sosyalist hareketin yeni bir aşamasının ardından gelen savaş sonrası düzenlemeden doğan memnu-

niyetsizlikle birleşecek popüler, modernleşmiş bir perspektif sunamadı.

İşçi hareketi toplumun geliştiğini göremedi. Gelecek umutlarını canlı tutmak yerine güvenilmez geçmişin savunusuna düştü. Thatcherizm, savaş sonrası düzenin pas tutmuş altyapısını dağıtmak üzere otoriter ama popülist bir gündemle, savaş sonrası sosyal-demokrat projenin tükenişini arkasına alarak iktidara yükseldi.

Ancak, aynı oranda önemli bir ikinci faktör daha işbaşındaydı ve bu faktör Thatcherizm'in başaracağını gösteriyordu: Kapitalizmin 1930'larda geliştirdiği birikim rejimine bir halef arayışı. Bayan Thatcher, sağa radikal bir kayışın yolunu temizlemek için 1980'lerin başlarında muhalefete karşı mücadele verirken, uluslararası şirketler de aynı şekilde, kızışan uluslararası rekabet karşısında verimliliği ve kârlılığı artırmak için yeni üretim yöntemleri arayışındaydı.

İşte Britanya ekonomisini yeniden örgütleyen kilit güçler, giderek küreselleşen piyasalarda güvenli bir konum arayışındaki bu büyük şirketlerdi. İnsanların çalıştığı teknolojide, sanayinin yapısında, şirketlerin mülkiyetinde, yatırım ve tüketim kalıplarının yerleşiminde hayati önemdeki değişimlere yön vermek, onların uluslararası rekabetin baskısına verdikleri yanıttı.

E. İKİNCİ BİR İKİLİ DEVRİM

Savaş sonrası düzen, 1930'ların ekonomik yeniden yapılanmasıyla tam istihdamlı refah devletinin kurumlarını pekiştiren sosyal demokrat reformlara popüler yönelişin ortak etkisiyle yaratılmıştı. 1980'ler farklı bir ikili devrimle şekilleniyor: Thatcherizm'in radikal sağ-kanat politikalarıyla kapitalist yeniden yapılanmanın uluslararası dalgası. Thatcherizm hem bu yeniden yapılanmayı kolaylaştırıyor hem de onun tarafından ateşleniyor. Thatcherizm'in geriletici modernleşmesi geleceğe açılan yollardan yalnızca birisidir. Onun yeni zamanlar yaratma koşulları, farklı bir gelecek tasarımı yapan öteki toplumsal güçler tarafından tehdit edilmektedir.

İngiltere, Detroit, Tokyo ya da Seul'deki güçlü çokuluslu şirketlerin yönetim kurullarında alınan kilit kararlarla birlikte, ileri bir kapitalist toplum olarak kalmayı sürdürecek. Fakat savaş sonrası düzenlemelerin kapitalizminden önemli oranda farklı olacak. Çünkü yapısal düzenlemeleri dağıtılıyor ve yeniden kuruluyor. Ortaya çıkan şey sınai, toplumsal ve politik mücadelelerin ürünü olacak.

Yeni zamanların merkezi sanayilerini enformasyon teknolojileri ve mikro-elektroniğe dayalı üretim oluşturacak. Yeni teknoloji daha yoğun otomasyona olanak tanınmakta ve atölyeyle büroyu, düzenlenmiş iç mekânlarla sergi mekânlarını bir araya getirerek, otomasyonun büyük şirketlerden küçüklere yayılmasını sağlamaktadır. Üretimin esnek ve otomatik, ayrıca derli toplu olmasına elverişlidir.

Bütün bu değişimler sadece imalatla sınırlı değildir. Acımasız rekabetin ateşlediği bankalar ve inşaat şirketleri daha çok uluslararasılaşmış piyasalarda yeni hizmet ve ürünlerini iyileştirmek için enformasyon teknolojisini kullanıyorlar. Bu teknoloji, buralardan kamu sektörüne ve yerel idarelere de sızıyor.

Çalışma yeni teknolojiler etrafında yeniden örgütleniyor. Beyaz ve mavi yakalı, vasıflı ve vasıfsız arasındaki geleneksel ayrım çizgileri, imalat sektöründeki muazzam işgücü fazlalığının ardından tarihe karışıyor. Gelecekte, imalat sektöründeki iş daha küçük ama yetkin işyerlerinde esnek bir ekip çalışması etrafında dönecek. Hizmet sektörü, 1990'lar ekonomisinin çekirdeğinde yer alacak olan kadınların part-time istihdamının mevcut yükselişine olanak vererek yeni iş alanlarının ana kaynağı olmayı sürdürecek.

Bu değişimler, azalmayan bir kitlesel işsizlikle birleşerek işgücü içinde daha derin bölünmeler yaratmaktadır. Daha profesyonel, yüksek vasıflı teknisyen meslekleri yanında düşük vasıflı, düşük ücretli, düşük teknoloji kullanan meslekler de olacak. Ekonomi, büyük şirketlerle artan sayılarda part-time işçi çalıştıran küçük yan kuruluşlar, tam istihdamla uzun dönemli işsizler arasındaki ayrımla belirlenecek.

Sendikal örgütlenmelerin üzerinde kurulu olduğu geleneksel

zeminler çöküşe sürüklenmektedir. İşsizlikteki artış, şirketlerin yaygın bir biçimde yeniden yapılanmaları ve hükümetlerin müdahaleci sendika yasaları, kendinden çok emin idarecilerin sendikaları kenara itmelerine izin veriyor. Toplu pazarlık artık sınai işleyişi düzenlemiyor. Çalışmanın yaygın bir biçimde yeniden yapılanmasının koşulları konmak üzere.

Bu gelişmeler ekonomide yapısal bir değişime yol açmaktadır. Savaş sonrası düzenlemelerdeki sınai çatışmanın merkezinde bulunan ekonomik ve sınai düzenlemeler geride kalmıştır. Modern kapitalizmin sınai ve ekonomik çekirdeğindeki bu kargaşa, savaş sonrası toplumsal düzenlemelerin yerini toplumsal parçalanma, bölünme ve kutuplaşmaya bırakmasına neden olan güçlerden biridir.

Televizyon sanayisi, yeni teknolojinin, çokuluslu yeniden yapılanmanın ve hükümet düzenlemelerinin daha da parçalanmış iş ve tüketim koşulları doğurmak üzere nasıl bir araya geldiğinin en göze çarpan örneğidir. 1990'larda, çokuluslu medya grupları, Avrupa televizyon istasyonları yaratmak üzere yeni uydu teknolojilerini kullanacaklardır. Hükümetin savaştan sonra kurulan kamusal kitle iletişim sistemlerinin kurumlarına ve hedeflerine yönelik ideolojik ve hukuki saldırısı onların yükselişini kolaylaştırmaktadır.

Ulusal sendikal anlaşmalar giderek bozulmaktadır. Program yapımı, ağırlıkla, üç haftadan on aya uzanan sürelerle kısa dönem sözleşmeli teknisyenler çalıştıran yığınla küçük işletmelere kayacaktır.

Renkli ya da siyah-beyaz televizyonların başına toplaşan aile 1950'lerin imgelerinden biriydi. Onların 1990'lardaki karşılığı bir sürü ticari Avrupa kanalı arasında gidip gelmek olacak. Modern bir demokraside enformasyonun niteliği açısından vazgeçilmez olan kitlesel tüketimin en önemli edimlerinden biri bütünüyle dönüştürülmüş olacak.

Gelgelelim yeniden yapılanma toplumsal kutuplaşmanın çok daha vahşi biçimlerine doğru yol almaktadır. Çok küçük ve çok zengin bir azınlığın keyfi son derece yerinde. Ama genel olarak Britanya, yüksek oranda farklılaşmış, görece rahat bir hayat süren çoğunluğun kendi içindeki büyüyen bir uçurum ve yoksulluğun

pençesindeki üçte birle birlikte üçte iki, üçte bir toplumu haline geliyor. 1980'lerin konut mülkiyetindeki artış birçok işçi sınıfı ailesinin 1990'larda ilk defa mülk vârisi haline gelecekleri anlamı taşıyor. Fakat konutsuzluk rekor düzeylere yükseliyor.

Refah devleti, yüksek işsizlikle ve çocuk bakımının süre giden özelleşmesiyle yüz yüze kalan, çocukların bakım ve giderleri için kolektif sorumluluk tarafından desteklenmeyen tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artışla başa çıkacak yeterli donanımdan yoksun. Aynı zamanda kadınların çalışma hayatına katılımlarındaki artış, iş ve refah hakkındaki muhafazakâr varsayımların –işçiler erkektir, ailelerinin geçimini sağlarlar, kadınlar da çocuklarla yaşlılar ve hastaların bakımı için vardırlar– meşruluğunu temelinden sarsabilir.

Bu toplumsal gelişmeler, aileden refah devletine yerleşik kurumların yeni zamanlarda yeniden biçimlenmesi için muazzam bir baskı oluşturuyor.

Yeni bir politik harita şekil almaktadır. İşçi hareketi kültürünü fazlasıyla besleyen savaş sonrası sanayiye ait bölge ve kentler düşüş kaydediyor. Londra Fleet Street'teki gazete üretimi yoğun, küçük, sıkı denetimli işletmeleriyle yeni teknoloji kullanan basımevlerine dağılmaktadır. Şehir dışındaki kıyı şeridi bir uçtan ötekine yuppielerin yerleşim ve yap-sat alanları haline geliyor.

1990'ların politik haritasının kutuplarını ırk politikalarıyla kent merkezlerindeki aylak kesim, M4 koridoru gibi yeni sanayi bölgelerinin ve bu bölgeler içinde de Swindon'la Basingstoke gibi kasabaların büyümesi oluşturacak. Bu kasabalarda işçi hareketi var, ama buralarda ortaya çıkan gelişmelerin özünde merkezi bir rol oynamıyor; ancak yüzyılın başlarında Sheffield'ta ya da mühendisliğin görkemli günlerinde Coventry'de oynuyordu.

Bu yeni coğrafyanın yerel politikası uluslararası sermaye ve toplum arasındaki çatışmanın kilit alanı haline gelmiştir. Bridgend'tan Dundee'ye ve Skelmersdale'e kadar tüm kentler uluslararası bir gelişen sektörü kendi sanayi bölgelerine çekmek için yabancı yatırım arayışı içine girmişlerdir.

Bu yeni coğrafyanın can alıcı bir parçası Thatchercı otoriteryanizme ve yükünü taşıdıkları yeniden yapılanmanın adaletsiz maliyetlerine tepki olarak İskoçya ve Galler'de ortaya çıkan

milliyetçiliğin ayağa dikilmesidir.

Gelecek on yıl Fordizm'in miras bıraktığı çevre bunalımı tarafından şekillenecek: Sıkış tıkış, kirli büyük merkezlerin toplumsal çevre bunalımı, savaş sonrası dönemin klasik ürünlerinin – otomobil- yarattığı bunalım ve sera etkisinin yarattığı küresel bunalım.

Savaş sonrası İngiliz kapitalizmini çepeçevre saran uluslararası düzenleme 1990'larda dağılacak. Süper güç çatışmalarının iki boyutlu dünyası uluslararası ilişkilerin daha karmaşık bir düzenine yolu açıyor. Japon, Güney Kore ve Uzakdoğu şirketleri, Avrupa bütünleşme programıyla şekillenecek olan Batılı ekonomileri sarsmayı sürdürecek. Hindistan ve Çin dünya çapında çok daha önemli ekonomik ve politik roller alırken Doğu ve Batı Avrupa birbirlerine muhtemelen daha fazla açılacaklar. Bu yeni uluslararası düzende Britanya'nın konumunu çözüme kavuşturmak 1990'ların en önemli görevi olacak.

G. POLİTİKA VE YENİ ZAMANLAR

Savaş sonrası kapitalizminin büyük bir kesimi, sanayisinin canevinde yatan seri üretim yöntemlerini yansıtmıştır. Bunlar Fordizm olarak bilinegelmiştir. Yeni zamanlarda, ekonominin sınai kalbi bizim "post-Fordizm" adını vereceğimiz şeye dönüşmektedir. Bu, seri üretimin yok olacağı anlamına gelmiyor. Yalnızca hem imalat hem de hizmet sektöründe, üretim ve çalışmanın daha esnek, farklı ve parçalı biçimler alacağı anlamına geliyor. İşçilerle işverenler arasındaki pazarlık da yeni koşullara denk düşen yeni biçimler alacak. Post-Fordizm bütün ekonomiyi değil de en rekabetçi modernleşmiş şirketlerin ağırlıklı yönelimini betimliyor.

Kapitalizmin sınai ve ekonomik örgütlenmesindeki bu değişimler yeni zamanları biçimlendiren bütün değişiklikleri belirlemiyorlar. Uluslararası, toplumsal ve kültürel güçler üretimdeki değişimlerden bağımsız olarak işbaşındalar. Post-Fordizm yeni zamanların ekonomik ve sınai çekirdeğinde yer alıyor, ancak yeni zamanların bütün yönlerini kuşatıp tanımlamıyor.

1990'lar çeşitli toplumsal ve politik mücadelelere tanık olacak. Ama bunların hepsi özde tek bir soru etrafında dönecek: Hangi koşullarda bu yeni çağa biçim verilebilir? Thatcherizm'in "muhafazakâr bir modernleşme"nin önünü açma çabası yeni zamanlarda özelleşme, kutupsallaşma, parçalanma, kamusal yoksullaşma ve otoriteryanizmi doğuracaktır. Bu kıskaç ancak yeni zamanlar tarafından beslenen özlemlerin etrafında toplanan ilerici bir hareket tarafından parçalanacaktır.

Modernleşme yolunda daha adil, dramatik, insani ve sürdürülebilir bir alternatif sunan güçlü toplumsal akımlar mevcuttur. Çünkü yeni zamanlarda toplumun yüz yüze geldiği her önemli mesele üzerinde güçlü ileriçi güçler gelişiyor. Bu hareketler zorunlu olarak aynı çıkarları paylaşmadıkları gibi onları kendiliğinden birleştirecek nitelikler de taşımıyorlar. Ancak benzer bir ritimle hareket ediyorlar:

–Yeşil hareketin çevre bunalımına mevcut ekonomik önceliklere kafa tutarak karşılık verişi;

–Ekonominin uluslararasılaşmasının Sovyet dış politikasındaki değişikliklerle simgelenen daha çok işbirliğine dayalı uluslararası ilişkilerin yeni bir dönemini başlatabileceğine ilişkin iyimserlik;

–Thatcherizm'in yarattığı korkunç eşitsizliklere karşı ahlâki ve politik muhalefetin yükselişi;

–Ev içi işleriyle ücretli işler arasındaki geleneksel ayrım çizgilerinin kadınlar tarafından hedef alınması; öyle ki bu kadınların emek piya-sasındaki ve politika sahnesindeki artan mevcudiyetiyle pekişecektir.

–Thatcherizm'in devleti otoriter bir hale getirmesinden ötürü duyulan geniş çaplı kaygı;

–Otoriter merkeziyetçiliğe milliyetçiliğin kafa tutuşu;

–Hükümetin ekonomi politikalarının araştırma ve geliştirme, meslek ve beceri eğitimine yatırım yoluyla ekonomiyi tam olarak modernleştirebileceğine duyulan artan bir kuşku.

Bunlar resmi politikalar ya da partiler değillerdir. Bunlar toplumdaki ruh halleri, akımlar ve güçlerdir. Şecereleri Thatcherizm kadar açık bir biçimde savaş sonrası düzenlemelerinden hoşnut ol-

mayanlara vardırılabilir. Bunlar modernleşmeye Thatcherizm'inkinden daha güvenilir ve potansiyel olarak daha popüler bir alternatif görüş sunabilirler.

Çünkü bu güçler yeni zamanların özünde yatıyorlar. Popüler toplumsal özlemlerden kaynaklanıyorlar. Bunlar 1990'larda ilerici toplumsal ve ekonomik gelişmelerin yeni bir dalgası için umut vaat ediyorlar.

2. FORDİZM ve POST-FORDİZM

Robin Murray

Sanayi devriminin ilk iki yüzyılı boyunca istihdamın odağı çiftliklerden fabrikalara kaydı. Şimdi bir kere daha kayıyor; fabrikalardan büro ve atölyelere. İngiltere'de bugün ücretli emek gücünün üçte biri bürolarda çalışıyor. Ulusal üretimin üçte biri dağıtım sektörüne ait. Bu arada, 1960'lardan beri İngiliz imalat sektöründe 2.5 milyon işçi işini kaybetti. Halewood ve Hagenham'daki Ford işletmeleri geç sanayiciliği temsil ediyorsa, Centrepoint ve Habitat da yeni bir çağın simgeleridir.

Sağ, hizmet sektöründeki büyümeyi, büyüyen sanayisi, zayıflayan bir devleti ve katlanan piyasalarıyla sanayi sonrası toplumun bir işareti olarak resmetti. Bana göre bu, üretim sürecindeki daha derin bir değişimi yansıtıyor. Öyle bir değişim ki hiz-

metler kadar imalat ve tarımı da etkiliyor ve sosyalist alternatifleri düşünme tarzımız açısından birtakım yan anlamlar içeriyor. Ben bunu, Fordizm olarak bilinen, yirminci yüzyıl üretiminin egemen biçiminden yeni bir biçime, post-Fordizm'e kayış olarak görüyorum.

Fordizm, sırrı Henry Ford'un öncülüğünü yaptığı seri üretim sistemlerinde yatan bir sanayi dönemidir. Bu sistemler bütün diğerlerine kaynaklık eden dört ilkeye dayanır:

a) Ürünler standartlaştırılmıştır; bu her parçanın ve her görevin de standartlaştırılabileceği anlamına gelmektedir. Zanaatçı üretiminin tersine –orada her parça özel olarak tasarlanmak, yapılmak ve yerleştirilmek zorundadır– seri üretilmiş bir dizi otomobil için, aynı far lambası aynı modele aynı biçimde yerleştirilebilir.

b) Eğer görevler aynıysa, bazıları mekanize edilebilmektedir; böylece seri üretim işletmeleri her model için, çoğu üründen ürüne aktarılamayan özel amaçlı makineler geliştirmişlerdir.

c) Geriye kalan görevler bilimsel idare ya da Taylorizm'e tabidir; burada her görev bileşenlerine ayrılmakta, iş-inceleme uzmanlarınca zaman-ve-hareket ilkesine göre yeniden tasarlanmakta ve elle çalışan işçilere işin nasıl yapılması gerektiği talimatı verilmektedir.

d) Sabit tezgâhın yerini yürüyen bant almıştır; böylece işçi bir üründen diğerine gitmek yerine, ürün işçinin önünden gelip geçecektir.

Bu ilkeleri Ford bulmadı. Onun yaptığı karmaşık bir malın üretiminde bu ilkeleri bir araya getirmek oldu. El-yapımı otomobil üretimini, 1830'larda el-dokumalarındaki gibi kesin olarak durdurdu. Ford'un Model T'si 1916'da Amerika'da el-yapımı otomobillerin onda bir fiyatına satıldı ve piyasanın %50'sini eline geçirdi.

Bu devrimci üretim sistemi, yirminci yüzyıl boyunca, işlenmiş yiyecekten mobilyaya, giyeceklere, yemeklere hatta İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gemi yapımına, sektörden sektöre taşınacaktı. Ekonomiler üretim ölçeği sorununu aştılar; çünkü seri üretimin kurulması tek amaçlı olarak yapılan makineler nedeniyle daha pa-

halıya çıksa da bir kere kuruldu mu fazladan birimin maliyeti süreksiz olarak ucuzdu.

Fordizm'in yapılanmalarından çoğu, yüksek sabit giderlerle düşük değişken giderler ve bunların sonucu olan hacim dürtüsü arasındaki gerilimden doğmuştur. İlk olarak, Ford'un bizzat vurguladığı gibi seri üretim, kitlesel tüketimi önceden varsayar. Tüketiciler standartlaşmış malları satın almakta istekli olmalıdırlar. Kitlesel reklam bir kitle tüketim normu oluşturulmasında merkezi bir rol oynar. Aynı şekilde, konut ve yol gibi tüketimin altyapısının sağlanması da. Karayollarının demiryolları üzerindeki egemenliğini sağlamak için General Motors, Standard Oil ve Firestone Tyres 44 kentte elektrikli tramvay ve demiryolları sistemini satın aldıktan sonra onu yerinden sökmüşlerdir.

İkincisi, Fordizm korunmuş bir ulusal pazar sistemiyle bağlantılıydı. Bu sistem seri üretim yapanların içerde sabit giderlerini karşılamalarına, dünya piyasasında ise marjinal maliyetler temelinde ya da yabancı sermaye kullanarak mevcut modellerin kopyalanması yoluyla, rekabete girmelerine olanak tanıyordu.

Üçüncüsü, seri üretimciler talepteki ani düşüşler karşısında özellikle duyarlıydılar. Ford başarısız bir biçimde 1930'lar bunalımının etkilerini ücretleri artırarak dengelemeye çalışmıştı. Savaş sonrası dönemde seri üretimciler için piyasalarda istikrar sağlanmasında işletme kredileri, Keynesçi talep ve para ayarlamaları, yeni ücret ve refah sistemleri hep birden etkiliydiler. Yarı maaş ve işsizlik çekleri de gökdelenler ve otoyollar gibi Fordist dönemin simgeleri haline geldiler.

Seri üretimciler yalnızca tüketimde meydana gelecek herhangi bir değişim tehlikesiyle yüz yüze kalmıyorlardı. Aynı zamanda büyük fabrikalarda yoğunlaşan üretimleriyle kendi yarattıkları yeni "kitlesel işçi" karşısında da duyarlıydılar. Taylorizm gibi, seri üretim çalışma hayatında gereken niteliği ortadan kaldırmış, görevleri bir dizi tekrarlanan hareketler biçiminde parçalamış ve kafa ve kol emeği arasında katı bir bölünme yaratmıştı. Sistem insanlara makinenin değiştirilebilen parçaları gibi bakıyor ve kim olduklarına göre değil, yaptıkları işe göre para ödüyordu.

Sonuç yüksek emek sirkülasyonu, işyeri direnişleri ve grevlerdi. Seri üretimciler bu durum karşısında, özellikle ayrımla kar-

şılaşan gruplardan; kırsal alanlardan ve ülke dışı az gelişmiş bölgelerden kalıcı yeni emek kaynakları arayışına girdi. Taylorizm'in sözleşmeye dayalı özü –üretimin idari denetimi karşılığında yüksek ücret– hâlâ yürürlükteydi ve bir sınai sendikalar sistemi bu ücret düzeyleri üzerinden pazarlık etmek üzere ortaya çıktı. Savaş sonrası dönemde, Amerika'da ve bir dereceye kadar Britanya'da, ücretlerdeki yükselmeyi verimlilik artışına bağlayan ve böylece öteki büyük-ölçekli üreticilerle devlete ücret standartları dayatan ulusal bir ücret pazarlığı sistemi gelişti. Bu, Keynesçi bir devlet olmaksızın Keynesçi bir gelirler politikasının yürürlüğe konması olarak betimlenen bir toplu pazarlık sistemiydi. Yeni emek kaynakları bulunabildiği sürece, Fordizm'in farklı ücret ilişkisini bir arada tutan bu sistemdi.

Taylorizm aynı zamanda idari ve destek birimleri arasındaki ilişkilerin yapılanmasıyla niteleniyordu. Fordist bürokrasiler, tabandan değil; merkezden oluşturulmuş bölümler ve parçalar arasındaki bağlarıyla, katı bir şekilde hiyerarşikti. Planlama uzmanlar tarafından yapılıyordu; alt idarecilerin uygulaması için talimatlar ve rehberler yayımlanıyordu. Eğer dünyanın herhangi bir köşesinde bir Ford fabrikasına girerseniz, Detroit'te çizilmiş kapsamlı bir yerleşim düzeni temelinde kurulmuş, hepsi aynı biçimde –hatta Coca Cola makinelerinin duruş biçimleri bile– dizilmiş materyaller görürsünüz. İdareciler bile, alt sınırda bir fiyatla planlar hazırlayan destek birimi çalışanları gibi becerilerini kaybetmekten ve inisiyatif alanı yoksunluğundan şikâyet ederler.

Bu örgü –üretim ve tüketim, yarı-vasıflı işçi ve toplu pazarlık, yönlendirilen bir ulusal piyasa ve merkezileşmiş örgütlenme– Fordizm'in bünyesini oluşturur. Bunlar, karmaşık üretim bantları sanayisi üzerinden tarıma, hizmet sektörüne ve devletin parçalarına uzanan, bir ekonomik kültüre yol açarlar. Bu kültür, ölçek ve standart ürüne (ister Mars çikolatası ister *Dallas*'tan bir bölüm olsun) bağlılık; maliyet düşürmeye dayalı bir rekabet stratejisi; otoriter ilişkiler, merkezi plan ve detaylı iş betimleri etrafında inşa edilmiş katı bir örgütlenme ile tanınır.

Bu yapılanmalar ve getirdikleri kültür sıklıkla sanayileşme ile eş tutulur ve modern çağın ayrılmaz bir parçası olarak görülür. Benim görüşüm ise bunların, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında ge-

lişmiş ve en dinamik ifadesine savaş sonrası patlama yıllarında kavuşmuş, sanayileşmenin özel bir biçimiyle bağlantılı olduğu yolundadır. Etkisi yalnızca ekonomide değil, politikada (kitle partisi) ve çok daha geniş kültürel alanlarda –ister Amerikan futbolu ister klasik bale (Diaghilev dansta bir Tayloristti), sınai tasarım ya da modern mimari olsun– hissedilebilir. Bu bakış açısının teknolojik *gururu,* kitlesel tüketim karşılığında üretimdeki diktatörlüğü sunan Faustvari pazarlığı ve hepsinden önce ilerleme ve zamanımızın ekonomisi adına yıkıcılığı, hep birden Fordizm'i modernliğin merkezine yerleştirir.

Fordizm'in bu derin yapılarını anlama ihtiyacımızın nedeni bunların geleneksel sosyalist ekonomilerde de kök salmış olmalarıdır. Sovyet tipi planlama Fordizm'in zirvesidir. Lenin Taylor'ı ve kronometreyi bağrına bastı. Sovyet sanayileşmesi, çoğunlukla Batı'nın seri üretim teknolojisine dayalı, muazzam büyüklükte işletmeler kurulmasında odaklandı. Sovyet ekonomisinde doğan ölçek fikri öylesine derindi ki Moskova'da içinde 120 koltuk bulunan bir berber vardır. Sovyet üretimi hacimde odaklanmıştır ve tüketici disiplini yokluğu nedeniyle, özellikle stokların birikmesi ve yetersiz kalite kontrolüyle tanınan bu üretim Batılı seri üretimin belli özelliklerinin kötü kopyasıdır.

Sosyal demokrat düşüncede devlet planlaması daha mütevazı bir yer tutar. Fakat, kamu şirketlerinin Morrisoncu modelinde ve İşçi Partisi'nin savaş sonrası politikalarındaki gibi, 1930'larda Fabiancı ekonomistlerin yazılarında da merkezi planlamaya, ölçeğe, Taylorcu teknolojiye ve hiyerarşik örgütlenmeye hep aynı vurgunun yapıldığını görürüz. Planlamanın imgesi tren tarifesi, amacı ise istikrarlı talep ve düşük maliyetti. Refah devletinde, standart ürün fikrine temel ihtiyaçları karşılayan evrensel hizmet olarak demokratik bir yorum kazandırıldı. Thatcher İngilteresi'nde bu formülasyon hâlâ önemliyse de değişen kamusal hizmetler ve kullanıcıların tercihleri konusunu etkili bir biçimde gözlerden gizliyor. Fordizm'in gölgesi ona karşı çıkarken bile üzerimize düşüyor.

A. FORDİZM'İN DAĞILMASI

Bir vizyon –hem sağ hem de sol– olarak Fordizm, işyerinde, politik partide, konferans salonunda ve stüdyoda her zaman hedef alındı. Bu şekilde hedef alma, 1968'de Avrupa'da ve Amerika'da patladı. Bu, Fordizm'in temel ilkelerine; çalışma ve tüketim tanımlarına, kentleri biçimlendirmesine ve doğaya egemen oluşuna saldıran, sınai olduğu kadar kültürel bir ayaklanmaydı.

O günden beri, Fordizm'in dayandığı öngörülebilirlik temellerinin çatladığını görebiliyoruz. Talep daha gelip geçici ve parçalanmış hale geldi. Verimlilik artışı işyerindeki direnişin sonucu olarak düştü. Kârdaki düşüş yatırımları aşağı çekti. Döviz fiyatları dalgalanıyordu, petrol fiyatları yükseldi ve 1974'te Batı 1930'lardan beri en büyük çöküşünü yaşadı.

Konsensüse dayalı tepki, talepte ve gelir politikalarında yönlendirilen bir yükselişle kârlılığı tekrar sağlayacak olan Keynesçi bir tepkiydi. Monetarizm için ise kârlılığın yolu emeğin zayıflatılması, devlet harcamalarının kısılması ve kamu sektörünün özel birikim için ıslah edilmesinden geçiyordu. Ekonomistler ve politikacılar son çöküş muharebelerinde savaş veriyordu. Öte yandan özel sermaye şu anki muharebeyle meşguldü. Fordizm'i esnetmek için yeni teknoloji ve yeni üretim ilkelerini kullanıyordu ve bunu yaparken de eski kültürün çoğunu başının üstünde tutuyordu.

Britanya'da, yeni sistem için taban çalışması imalat sektöründe değil; perakende satış alanında yapılıyordu. 1950'lerden beri, perakendeciler dağıtım sistemlerini dönüştürmek üzere bilgisayarlar kullanmaktaydılar. Tüm seri üretimcilerin talebi kestirmek gibi bir sorunu vardır. Çok az üretirlerse piyasa paylarını kaybedecekler, çok fazla üretirlerse, yüksek maliyetle elde tutulabilen ya da düşük fiyatla satılmak zorunda kalınan stoklarla başları belaya girecektir. Perakendeciler bu sorunla yalnızca birkaç kalem mal için değil binlercesinde karşılaşırlar. Onların yanıtı, talebe uygun sipariş vermelerini sağlayacak enformasyon ve arz sistemleri geliştirmek olmuştur. Sainsbury's her akşam her mağazasından 12.000 kalem malın ayrıntılı satış rakamlarını alır; bunlar o gece toptancılardan isteyeceği siparişlere dönüştürülür ve ertesi gün satılan ürünün yeri doldurulur. Mağazadaki bilgisayarlı

stok kontrolü, taşıma şebekeleri, otomatik yükleme ve boşaltmasıyla Sainsbury's tarafından yaratılan mal akışına göre sipariş sistemi Fordist stok sorununa bir çözüm getirmiştir.

Perakendeciler aynı zamanda seri üretimin sınırlılıklarını da aşmışlardır. Sainsbury's birkaç çeşit hızlı satan malla sınırlı satış mağazalarının aksine ana caddelerde açılan bir dizi yeni mağaza gibi piyasadaki çeşitliliğe ayarlanmış mallar dizisini vitrinlerinde bulundurabilir. Piyasa yeri ana caddelerin sloganı haline gelmektedir. Piyasa araştırmaları piyasayı yaş (gençlik, genç yetişkinlik, "gri güç"), ev tipleri (tek yaşayanlar, tek cinsiyetli eşler, tek ebeveynli aile), gelir, meslek, konut durumu ve giderek bölgeler bakımından karış karış incelemektedir. Yiyecekten giyeceğe ve sağlıktan tatil zevkine, mallar karşısında kalıplarını uyumlulaştırarak, "yaşam tarzları"nı çözümlemektedirler.

Tüketimin bu yeni antropolojisinde önemli nokta hem ürünü hem de mağazaları özel bir kesime göre yönlendirmektir. Bir zamanlar genel perakende satış yerlerine sahip bir seri üretimci olan Burton's 1980'lerde bir antropolojistler takımı, bir grup ayrı mağaza –Top Shop, Top Man, Dorothy Perkins, Principles ve Burton's bizzat– ile piyasada belli bir kesime hitap eden perakendeci kimliğiyle değişmektedir. Conran's Storehouse grubu –Habitat, Heals, Mothercare, Richards ve BHS– hepsi farklı gruplara ayarlanmış mağazalarıyla yalnızca giyecek değil; mobilya ve mefruşat, başka bir deyişle her çeşit yaşam tarzı sunmaktadır. Londra'da Conran's örgütlenmesi 150 desinatörü ve duvarlarında Bold Primary, Orchid, mid-Atlantic ve the Cottage Garden gibi farklı yaşam tarzlarından kolajlarıyla bir fabrikayı andırıyor.

Bütün bu mağazalarda vurgu, imalatçıların ölçek ekonomilerinden perakendecilerin yayılım ekonomilerine kaymaktadır. Ekonomiler, tüketicilerin içinden kendi mallar sepetini seçeceği bütünleşmiş bir seri sunma noktasını aşıyor. Bir yenilik ekonomisi de var artık; çünkü modern perakende sistemleri mağaza satışları yoluyla yeni ürün fikirlerini pratikte sınama olanağı sağlıyor ve sınavı geçenler geniş dağıtıma sokulmak üzere sipariş ediliyor. Yenileştirme yeni rekabetin ağırlık noktasını oluşturuyor. Ürünlerin ömrü, moda mallar ve tüketici dayanıklılığı karşısında, kısalıyor.

Bu yeni perakendeciliğin en önemli parçası tasarımdır. Tasarımcılar yenilik üretirler, yaşam tarzlarını biçimlendirirler. Alışveriş oyununun "sahnesi" olarak betimlenen mağazaları tasarlarlar. Bugün İngiltere'de, yıllık satışları 1.600 milyon pound olan tasarım danışmanlığı alanında 29.000 insan çalışıyor. Onlar tasarımcı kapitalizmin mühendisleri. Tasarımcılar piyasa araştırmacılarıyla birlikte ana caddeleri mal satıcısı olmaktan tarz satıcısı olmaya taşıyorlar.

Bu değişimler, kitlesel tüketimden kayışın karşısında bir yanıt ve bir biçimlendirme aracıdırlar. Joneslardan biri olarak takılıp kalmak yerine Joneslardan farklı olmak için bir devinim gözleniyor. Bu farklılıkların çoğu, statü ve sınıf saptama amacında olan dikey farklılıklardır. Ancak bazıları da yaşa, bölgeye ya da etnik kökene bağlı grup kimlikleri etrafında ve merkezinde olan yatay farklılıklardır. Temel ihtiyaçların hâlâ karşılanmamış olmasına rağmen, ana caddeler Sol'un püriten geleneğinin de hitap ettiği tüketimde yeni bir çeşitlilik ve yaratıcılık sunuyorlar. Bizim yanıtımız ne olursa olsun, perakendedeki bu devrim; üretimin yeni ilkelerini, yeni bir ürün çoğulculuğunu ve yenileşmenin yeni önemini yansıtıyor. Bu haliyle post-Fordist bir çağa geçişe işaret ediyor.

Perakendecilerin tam zamanında sipariş sistemine kısmi bir karşılık olarak, imalat sektöründe de paralel bir kayma gözleniyor. İmalatçıların perakendecilerin bir yan kuruluşu olmaktan bir parça uzak oldukları bazı sektörlerde, MFI benzeri mobilya perakendecilerinin imalatçıları sıkıştırarak, fiyat kırarak, çeşidi sınırlandırarak ve böylece seri üretim yapan mobilya sanayisinin büyük kısmını gerileme döneminde yıkıma uğratmaları örneğinde olduğu gibi sermaye bizzat zarar gördü.

Ancak en başarılı imalat alanları, yenilikçi örgütlenmeleri ve gümrüklemeye uygun tasarım ve kaliteye önem vermeleriyle esnek imalat sistemlerine yatkın alanlardı. Esneklik kısmen yeni teknoloji ve küçük düzenlemelerle kısa bir sürede, üründen ürüne ayarlanabilen programlı makinelerin gündeme getirilmesiyle yaratıldı. Örneğin, Benetton'un otomatik boyama fabrikası talebe göre zamanında değişim yapabilmektedir. Otomobil sanayisinde, 1980 başlarında General Motors'un tezgâhlardaki boyayı de-

ğiştirmek dokuz saatini alırken Toyota bu zamanı iki dakikaya indirdi ve süreç içinde gövde kısımlarının ortalama örnek tiplerini 5000'den 500'e düşürdü. Standart mallar üretmek için amaca göre yapılmış makineler yerine esnek otomatikleşme, çok çeşitli mallar üretmek üzere genel amaçlı makineler kullanmaktadır.

B. JAPONLAŞMA

İmalatçılar da kendilerini perakendecilerin stok sorununa buldukları çözümlere göre ayarlamaktadırlar. Öncü, Ford'un eski çağda yaptığını yeni çağda yapan Toyota'dır. Toyota'nın kurucusu Toyoda bir Amerikan süpermarketinden esinlenmiştir. Bu sistem, günlük üretim planları temelinde siparişler vererek ve parçaları hemen bandın yanında hazır tutarak işliyordu. Toyota'nın birçok parçası hâlâ otomobillerin tezgâha konması ile aynı günde üretilmektedir.

Toyoda'nın israf uygulamalarını saf dışı etme ilkesi stok sorununun ötesine geçmek anlamına geliyordu. Firma, parçaların ve işlemlerin sayısını düşürerek, karmaşık öğeleri basitleştirerek tasarım ve malzeme tekniğini kullanmaktadır. İstatistiksel kalite kontrol teknikleri yanında bir aksilik meydana geldiğinde otomatik olarak duran makineler geliştirilerek sıfır-hata politikası benimsenmiştir. Perakendede olduğu gibi işletmenin içinde ve dışındaki karmaşık işlemler ağı bilgisayarlarca koordine edilmektedir. Bu, otomasyona zıt anlamda sistemasyon olarak adlandırılmaktadır. Bu uygulamaların sonucu Marx'ın sermayenin sirkülasyonu adını verdiği olguda süreksiz bir hız artışıdır. Toyota, üretim sürecinde malzeme ve enerji tasarrufu yaparak malzemelerini ve ürünlerini Batılı otomobil üreticilerinden 10 kat daha fazla bir hızla devir ettirmektedir.

Toyota sisteminin kilit noktası, yine de yalnızca otomobil yapımını hızlandırması değildir. Aynı zamanda, bu değişiklikleri yapmak için çok farklı işçi denetimi ve örgütleme yöntemleri benimsemektir. Toyoda'nın kendisi geleneksel Taylorizm'in işlemediğini görmüştü. Merkezi yönlendirme sürekli yenileşmenin gerektirdiği bütün enformasyona nüfuz edemiyordu. Kalite va-

sıfsız kol işçileriyle yaratılamazdı. Taylorizm "işçilerin kafalarındaki altın" dedikleri şeyi boşa harcamıştı.

1950'lerde sanayi sendikalarını parçalayan Toyota ve genelde Japonlar, görevleri yalnızca imalat ve süreklilik değil; denetimlerindeki ürünlerin ve işlemlerin iyileştirilmesi olan çekirdek bir çok-vasıflı işçi kesimi ortaya çıkardılar. Her duraksama iyileştirme için bir değişiklik nedeni olarak görüldü. Saat başı ödeme yapılan işçiler bile istatistik teknikleri ve gözetim temelinde eğitilirler ve bir normdan sapmaları tespit etmek üzere kayıtlar tutarlar ve bunu yorumlarlar; Fordizm'de görevler alışıldığı üzere idarecilerin tasarrufundadır. Kalite halkaları işgücünün fikirlerini akıtmanın başka bir yoludur. Post-Fordizm'de, işçinin bir makine kadar bir bilgisayar olarak da eylemde bulunması tasarlanır.

Sonuçta Taylorist sözleşme değişir. İşçiler artık birbiriyle değiştirilebilir değildir. Deneyim kazanırlar. Japonların ömür boyu iş ve şirket refahı sistemi güvenlik sağlar. Firma açısından, o bir mülkü güven altına almıştır. Sürekli eğitim, kıdeme göre ödeme ve sorumluluk sınırlarının kaldırılması hep birden Japonların çekirdek ücret sisteminin bir parçasıdırlar. EETPU'nun özel emeklilik programını, BUPA, kucaklamaktaki öncü rolü, firma içi esneklik, sendika bünyesinde eğitim ve tek-şirket sendikaları post-Fordist sanayi ilişkilerinin bu çizgisiyle tutarlılık gösterirler.

Bu çizginin önemsiz denemeyecek tehlikelerinden biri çekirdek ve çevresel işgücü arasındaki bölünmeleri daha da pekiştirmesidir. Ömür boyu işçiler çalıştırmanın maliyeti çekirdeğe özgü olmayan bütün işlerde geçici sözleşmeler için bir teşvik anlamına gelir. Japonların ömür-boyu-işinin arka yüzünde refah devletinin nimetlerinden yararlanamayan ya da az yararlanan, düşük ücretli ve dağınık bir biçimde kenarda kalmış işçiler çoğunluğu vardır. Emek piyasasında ve refah devletinde görülen bu ikilik, Thatcherizm'in bir betimi olarak da alınabilir. Önemli olan nokta şudur ki ne EETPU ne de Thatcher'in uygulamaları katıksız politik tercihler olarak görülmemelidir. İkisinin de üretimdeki değişimlerde kök salmış, maddi bir temeli vardır.

Şirket örgütlenmesinde de paralel değişimler görülmektedir. Taylorizm'in yeniden gözden geçirilmesiyle bir idari kesim yerini kaybetmektedir. Daha büyük merkezi denetim işin ademimerkezi-

leşmesine izin vermiştir. Günlük özerklik çalışma grupları ve işletme idarecilerine verilmektedir. Fordist bürokrasilerin katı dikeyliği, yerini bölümler arasında yatay bağlantı sağlayan takımlara bırakmıştır.

Buradan geçici sözleşmeye ve özel pazarlama hakkına varmak için yalnızca küçük bir adım kalmıştır. Bu, işçi denetiminin yalnızca bir yoludur. Ancak mühendislik işlerinde ve hafif tüketici sanayilerinde, bağlantılı birimler ve yarı-bağımsız firmalar genelde dikey bütünleşmiş üreticilerden daha yenilikçi olduklarını kanıtlamaktadırlar. Post-Fordizm'in bir göstergesi de müşteriyle satıcı arasında ve aynı sektördeki uzmanlaşmış üreticiler arasında, yakın ikili ilişkilerdir. Vahşi bir ormandaki rekabetin yerini işbirlikçi rekabet almıştır. Kuruluşlar arasındaki ve içindeki, işyeri düzeyindeki bu yeni ilişkiler, Fordizm'in derinlemesine kök saldığı Amerika ve İngiltere gibi ülkelerde, en azından hız kazandılar. Buralarda firmalar bir yanda Fordist işyeri, idari ve rekabet ilişkilerini korurken öte yanda kıtasal esneklikle Japon esnekliğini yakalamaya çalışıyorlar.

Buna rağmen bu ülkede yine de bir post-Fordist kapitalizm kültürünün canlanmakta olduğunu görebiliyoruz. Tüketimin yeni bir yeri var artık. Üretime gelince, kilit sözcük esneklik; işletmenin ve makine aksamının, aynı zamanda ürünün ve emeğin esnekliği. Vurgu ölçekten hedef kitleye, maliyetten kaliteye kaymış durumda. Örgütlenmeler piyasayı yönlendirmekten çok yanıtlamaya göre silahlanıyorlar ve denetim aracı kadar öğrenme çerçeveleri olarak da görülüyorlar. Hiyerarşileri daha düz ve yapılanmaları daha açık. Gerilla güçleri görevi düzenli ordudan devralıyorlar. Bütün bunlar merkezi dolayımsızlığın tiranlığından kurtarıyor. Görevleri de planlamadan stratejiye ve post-Fordist denetleme araçlarının –sistemler, bilgisayar donanımı, şirket kültürü ve nakit– öne çıkarılmasına kayıyor.

Kitap raflarında F. W. Taylor'un yerini Peters and Waterman alıyor. Tiyatroda izleyiciler aktörlerin elinden çerez yiyorlar. İçerde Channel 4 ITV'nin yanında yerini alıyor. Nispi temsil çağına girerken, çoğunluklar azınlıklara dönüştürülüyor. Ve Çernobil'in bulutları altında, biz sanayinin zirvesine varmak için tek bir yol olmadığının farkına varırken Fordizm'in bilimsel modernliği bile

hesap vermeye çağrılıyor.

Bunların hepsi elbette yeni üretim sistemlerinden çıkarılan şeyler değil. Bazıları Fordizm'e karşı popüler muhalefette kök salmışlardır. 1968'den sonra cemaat hareketleriyle alternatif planların yeni zanaat sendikaları içinde boy veren post-Fordizm'in alternatif bir versiyonudur bunlar. Örgütlenme biçimleri –şebekeler, işyeri demokrasisi, kooperatifler, platform konuşmacılarının yerini bir daire etrafında toplanmanın alması– yeni yönetim kitaplarında hemen yankısını bulmakta; aslında sermaye kendi çıkarı için ilerici yenilikleri kapmakta hızlıdır. Sonra birçok kaynak ve post-Fordist kültürün çatışmalı çeşitleri de vardır. Bunların ortak paydası Ford çağıyla iplerini koparmalarıdır.

Post-Fordizm piyasanın hâkimiyetinde ve sermaye birikiminin gereklerine uygun olarak gündeme getiriliyor. Yalnızca piyasa içinde bir yerde neyin hükmedebileceğini onaylıyor; emek gücünü ikiye bölüyor ve büyük çoğunluğu işsiz bırakıyor. Şaşılacak verimlilik kazanımları daha fazla üretim tarlasına ekiliyor ve postmodern pazar yerindeki simge tüketimini hızlandırıyor. Britanya'da Thatcherizm, özel keselerin gücünü özgürleştirip, toplumsal alanı parçalayarak meta ekonomisinde esen rüzgârları kuvvetlendirmiştir.

Kamata'nın bilinen anlatımıyla söylersek, Toyota için çalışmak Ford için çalışmaktan neredeyse bir adım ileridir. Kuzey-Doğu İngiltere'de bir Japon fabrikasında çalışan bir işçinin söylediği gibi, "Onlar çalışmak için yaşamamızı istiyorlar, bizse yaşamak için çalışıyoruz." Japonlaşmanın hiçbir modern *News From Nowhere*'de yeri yok. Yine de post-Fordizm ekonomik coğrafyayı sarsıyor ve eski bir politikayı açıkta bırakıyor. Onun meydan okumalarına yanıt vermek ve sistemlerinden dersler çıkarmak zorundayız.

C. POST-FORDİZM'İN POLİTİK SONUÇLARI

Öncelikle tüketim sorunu vardır. Sol her ne kadar üzerinde durmakta isteksiz davransa da tüketim karşılığı ödenmemiş üretimin bir alanı olmakla birlikte, Gorz'un ısrar ettiği gibi yaratıcı

etkinliklerden de biridir. Hangi yerel belediye hizmet alıcılarına piyasa araştırma sektörünün mal alıcılarına verdiği dikkati verir? Hangi otobüs ya da tren hizmeti yolcu sayısına göre hızını ve kapasitesini bir perakendecinin anlık stoklarına gösterdiği itinayla ayarlar? Tüketim perspektifi –ilk sosyalist hareketlerde merkezi bir yer tutardı– üretimin örtüsü altından başını kaldırıyor: Yiyecek katkı maddelerinin ve düşük seviyede radyasyonun, soluduğumuz havanın ve yaşadığımız çevrenin etkileri, kreşlerin ve cemaat merkezlerinin mevcudiyeti, özelleşmiş kent merkezlerine giriş ve tikel gereksinimler için ulaşım hizmeti. Bunlar, toplumun ve insanın piyasa tarafından tehdit edildiği tüketim konularıdır. Her bir durumda piyasa çözümlerine popüler hareketler tarafından karşı çıkılmaktadır. Ama onların amaçları ve tüketimle ilgili parti programlarında bu yalnızca geçiştirilir. Şimdi bunlar sahnenin ortasında yerlerini almalıdırlar.

İkinci olarak emek vardır. Post-Fordizm emeği modern üretimin kilit bir niteliği olarak görür. Rank Xerox, makineler bir maliyet, emek de onun sabit bir niteliği haline geldiği için muhasebe sistemini değiştirmeye çalışıyor. Japonlar emek ve öğrenmeyi önemsiyorlar. Sol, Taylorizm'in bu tersyüz edilmesini yaymalı, işyeri içinde ve dışında yetişkinlerin eğitiminin süreksiz genişlemesini savunmalıdır.

Sol aynı zamanda yeni zaman idaresine bir alternatif getirmelidir. Muhafazakâr sosyolog Daniel Bell zamanın idaresini sanayi sonrası toplumun kilit konusu olarak görür. Post-Fordist sermaye çalışma zamanını kendi çıkarlarına göre yeniden yapılandırıyor: Yeni vardiyalar, bölünmüş vardiyalar, herkese işini gösteren listeler hazırlama, hafta sonu çalıştırma ve part-time ya da şartlı sözleşmelerle işin günlük ve haftalık devrine göre emeği düzenleme. Bilgisayar sistemi Tesco'nun büyük mağazalarında 130 çeşit farklı iş sözleşmesi yapmasına olanak sağlamaktadır. Bu çalıştırma sistemleri ve refah düzenlemeleri emeğin zararına değil, yararına göre biçimledirilmelidir. Çalışma gününün, haftasının, yılının, ömrünün uzunluğu çalışma dışında birçok sorumluluk ve gereksinime uygun hale getirilmelidir.

Post-Fordizm'in getirdiği en yakıcı tehlike emek piyasasında ve refah devletinde merkezle çevre arasındaki açıklığı ge-

nişletmesidir. EETPU'nun merkez etrafında bir kale kurması bizzat Thatcherizm kadar bölücüdür. IG Metall'in Almanya'da yapmakta olduğu gibi onların gücünü kullanarak yararlarını bütün işçilere genişleten merkezi işçileri temsil eden sendikalar yardımıyla bölünmeler arasında kurulacak köprülere ihtiyacımız var. Herhangi bir işçi hükümeti açısından öncelik emek piyasasının altında bir zemin oluşturmak ve düşük ücretlilerin karşılaştığı ayrımları kaldırmak yönünde olacaktır. Liberaller böyle bir politikayı ondokuzuncu yüzyıl Londrası'nda yürütmüşlerdi. İşçi hareketi bunu yirminci yüzyıl Britanyasında yeniden gündeme getirmelidir.

Bu bölünmenin altında yatan, esneklik karşılığında güvenlik sağlayan post-Fordist pazarlıktır. Maliyet nedeniyle Japon sermayesi bu pazarlığı merkezde daralttı; çevredeki işgücünün esnekliği güvensizlik yoluyla yaratıldı. İsveç merkezdeki pazarlığı tam istihdam, en az gelir düzeyi, yaygın eğitim programları ve eşitlikçi gelir dağılımı politikasıyla bütün nüfusa yaymaya çalışmaktadır. Bunlar iki seçeneği oluşturmaktadır ve Thatcherizm birinciden yanadır.

İşçi Partisi ikinciyi sağlayabilir mi? Büyümenin yarattığı bir hızla teknik değişimlerin meslekleri ortadan kaldırdığı bir zamanda bir tam istihdam politikası ne kadar reel olabilir. Sorun – İsveç örneğinin gösterdiği gibi– dağıtım sorunudur. Önce çalışma zamanının dağıtımı gelir: Haftada 35 saat ve fazla mesainin yeniden düzenlemesi 1990'larda İşçi Partisi politikasının merkezinde bulunmalıdır. Aynı zamanda gelirin ve vergilendirme oranının dağıtımı sorunu vardır. Lafontaine'nin vergiyi emekten enerjiye kaydırma fikri ilginçtir. Eşit oranda önemli bir başka konu gayri menkullerden elde edilen spekülatif kazançların, petrol gelirlerinin, kazanılmamış ya da miras kalmış gelirlerin ağır vergilendirilmeleri ihtiyacıdır. Nihayet vergiler yüksek gelirlerde artırılmalı ve yalnızca tam istihdam değil; sosyal bakım hizmetleri, çevre ve 1980'ler piyasasının büyük tahribatlar yaptığı toplumsal ekonomi iyileştirmeleri açısından da gözden geçirilmelidir. Tam istihdam olanaklıdır. Ve ayrıntılı yerel planlar, ademimerkezi kamu hizmetleri ve tam istihdam merkezleri temelinde yürütülmelidir. Tek başına Westminster'den dağıtılmaz.

Üçüncü olarak, post-Fordizm'in örgütsel yeniliklerinden dersler çıkarmamız ve bunları kendi politik ve kamusal yapılanmalarımıza uygulamamız gerekir. Fordist bürokrasiler çerçevesinde temsili demokrasi yetersizdir. Önemli olan bürokrasinin yapısı ve dışarıyla ilişkileridir. Devlette bunun anlamı bürokrasinin rolünü stratejist, yenilikçi, koordinatör ve üreticilerin destekçisi olarak yeniden tanımlamaktır. Bazı durumlarda koordinasyonun çapının genişletilmesi gerekir (özellikle kamusal yolcu ve yük taşımacılığını birleştirmede): Bazılarında ise üretim ademimerkezileştirilmeli ve ölçek itkisi tersine çevrilmelidir (elektrik sanayii, eğitim ve sağlık hep aşırı merkezileşmiş uygulamalardan mustariptir). Kamu hizmetleri evrensellik üzerinden farklılaşmış hizmetlere geçmelidir. Belediye meclisleri ayrım gören grupların ihtiyaçlarına göre politikalar oluşturmayı gözetirken yerel yönetime saldıran ahmak solcudan daha kırıcı hiçbir şey olamaz. Kapitalist perakendeciler ve piyasa araştırmacıları satış kaygısıyla bu ayrımları yaparlar; ama sosyalistler hizmet kaygısıyla onları gözetmelidir. Daha fazla kullanıcı denetimi ve iç demokrasi buna eklenirse, seri üretilmiş idari yapıları dağıtma ve ilerici ve esnek bir devlet yaratma yolunda belli adımlar atmış olacağız.

Son olarak bir de özel sanayi vardır. Rekabetin ağırlık noktası ölçekten ürüne, maliyetten stratejiye kayarken birçok sektörde hem sanayi hem de kamusal politikalar Fordizm'de donup kalmıştır. 1980'lerde gündeme gelen yeniden yapılanmaya rağmen, ağırlıkla emek pahasına, imalat alanındaki rekabet düşmeye devam ediyor. 1984 rakamlarıyla 34 büyük imalat sektöründen yalnızca beşi negatif bir bilançoya sahip değildi.

Bu düşüşe Sol'un yanıtı büyük oranda makro politika diliyle ifade edilmektedir: Pound'un devalüe edilmesi, ücret düzeylerinin denetlenmesi ve yatırımların genişletilmesi. Sanayi politikası ikinci planda kalmakta ve birleşme, ölçek ve yeni teknolojilerin desteklenmesinde odaklanmaktadır. Bu İşçi Partisi'nin modernleşme versiyonudur.

Ölçünün rekabet edebilirliğin teminatı olmadığı gerçeği ortada duruyor. Ne yen karşısında değer kaybeden döviz oranı ne de Britanya'yı Avrupa'nın ucuz emek cenneti yapan ücret düzeyleri. Değişimler bundan çok daha derin.

Bir alternatif oluştururken planlardan değil stratejilerden yola çıkmalıdır. Britanya sanayisinde stratejik kapasite zayıf, devletle işçi hareketinde ise çok daha zayıf. Sektör ve işletme stratejilerinin; yeni rekabetin doğasını, vasıflı emeğin merkeziliğini ve uzmanlaşma, kalite ve sürekli yenileşme ihtiyacını öne çıkarmaları gerekir.

Kamusal politikaların yapmaları gereken şey, sonuç alıcı yeniden yapılanmaların toplumsal öncelikleri gözettiğini dikkate alan yollar bulmaktır: Emek ve eğitim reformu bunun bir parçasıdır; öteki parçası ise sınai demokrasidir; bir üçüncüsü enerji tasarrufu ve çevresel reformdur; dördüncüsü tüketicinin kalite ve çeşide yönelik ilgisidir. Bunların bazıları için yeni yasalar gereklidir; bazıları için teşvik uygulamaları; kalan bazıları için ise toplu pazarlık. Bunların hepsi birden stratejik yeniden yapılanmanın bir parçası olmalıdır.

Her bir sektörde böyle bir programın yolunda muazzam engeller vardır. Bunlardan biri borsa olacaktır. Bir İşçi Partisi hükümetinin önceliklerinden biri, uzun dönem stratejik yatırımı zayıflatarak (burada Japon modelini izlememiz gerekir) borsanın gücünü azaltmak olacaktır. Diğeri ise ekonomide sanayi olsun, hizmetler olsun, egemenlik kurmuş olan çokuluslu şirketlerdir. Buradaki acil görev Avrupa düzeyinde ortak stratejik alternatiflerde ısrar ederek Avrupa Topluluğu bünyesinde devletler, sendikalar ve belediyelerin koalisyonunu oluşturmaktır. Üçüncüsü perakendecilerdir. Bazı durumlarda perakendeciler sanayiyi ilerici bir biçimde yeniden yapılandırmada önemli müttefiklerimiz olacaktır (burada ortak-eylemin bir rolü vardır; bazı durumlarda ise perakendeciler yıkıcıdırlar ve bir İşçi Partisi hükümeti onlar üzerinde doğrudan yaptırımlar uygulamalıdır).

İşçi Partisi, aynı zamanda, ademimerkezi, yenilikçi ve girişimci bir toplumsal sanayi kuruluşları ağı geliştirmelidir. Her bir sektör ve alan için bir ya da daha fazla girişim kurulları olmalıdır. Bunlar yeni teknolojiler, bir sektör bünyesinde stratejik destek, günübirlik hizmetler ve toplumsal önceliklerde inisiyatif ve tavsiye için uzun dönemli kaynakların kanalları olacaktır.

Kamunun satın alımları koordine edilmeli ve eskisi gibi koruma amacıyla değil, sektörel programın destekçisi olarak, ka-

liteyi iyileştirmede katkı olarak ve fikirlere kaynak olarak kullanılmalıdır. Üniversite ve politeknikleri sektörlere ve sendikalara bağlayan (bu Dukakis'in Massachusetts programının etkili bir kısmıdır) yeni teknoloji ağları kurulmalıdır.

Kısaca, ortak bir strateji etrafında birleşmiş ve ekonomiyi boş yere tepeden planlamaya çabalamak yerine üretim düzeyinde müdahalelerde bulunan ademimerkezi; ama aynı zamanda sentetik bir kurumlar öbeğinden oluşmuş yeni bir kamusal ekonomi modeline ihtiyacımız var. İtalyan consortia'sının ve Alman sanayi bölgelerinin başarısı esas olarak bölgesel hükümetin ve belediyenin böyle bir destek ağına bağlıdır.

Bu sanayi programını hayata geçirmekte sendikalar kilit bir rol üstlenmelidir. Yeniden yapılanma onları savunmacı bir konuma itmiştir. Güçlerinin azaldığını, konumlarının sarsıldığını görüyorlar. Çok azının alternatif stratejiler geliştirme ve bunlar etrafında cemaatlerle alıcıların bir koalisyonunu inşa etme kaynakları var. Ancak eğer sendikalar kesimsel bir çıkarın savunucuları olmaktan çok alternatif bir ekonominin sözcüleri olarak konum alacaklarsa, o halde bu şimdi bir önceliktir. Araştırma departmanları genişletilmeli ve dışardan araştırmacılara yer verilmelidir. Destek sağlayan yerel otoriteler kadar, alıcıların ve öteki ilgili gruplardan üyelerin katıldığı ortak komisyonlar oluşturulmalıdır. Politikanın üretilmesi bizzat demokratik politikanın bir biçimidir.

Bayan Thatcher Fordizm'in kilit kurumlarına, imalata, merkezi devlete, sanayi sendikalarına ve ulusal ekonomiye karşı bir saldırı yürütüyor. İngiltere'yi post-Fordizm'in bir çeşidine, finans çevrelerinin ve uluslararası sermayenin kontrolünü güçlendiren, eşitsizliği artıran ve kolektif yaşamın bütün alanlarını yıkıma uğratan bir çeşidine açtı.

Bir alternatif vardır. Bu alternatif yirmi yıldır yeni hareketler, sendikalar ve yerel yönetimler içinde boy veriyor. Kültür, yapılanma ve ekonomi alanında Sol'un Fordist mirasının sınır çizgilerini parçalıyor. Buradan –halihazırda Avrupa'da olduğu gibi– post-Fordist çağa yeten alternatif bir sosyalizm gelişebilir.

3. YEŞİL ZAMANLAR

Fred Steward

Yeni Sağ'ın mevcut yükseliş döneminde en olumlu ve cesaret verici gelişmelerden biri yaratıcı ve bağlayıcı bir muhalefet odağı olarak yeşil politikanın ortaya çıkışıdır. Bu başarı biçimsel olarak küçük bir politik gücü olmakla birlikte siyasal gündemi etkilemede zorlayıcı bir yetkinliği olan farklı bir hareket tarafından yaratıldı. Britanya'da, 1989 Avrupa seçimlerinde ortaya çıkan artan desteğe rağmen, henüz parlamento düzeyinde temsil edilmemektedir. Ama başbakan hareketi küçümseme değil saygıyla anma zorunluluğu hissediyor. Brezilya'da yerel toprak sahipleri sendika örgütçüsü ve yağmur ormanlarının en ileri savunucusu Chico Mendes'i öldürecek kadar kendilerine güveniyorlar; ama uluslararası boyutta politikacılar öfkelerini ifade etmek için bir-

birleriyle yarışıyor. Statüsü yerleşik politik ve ekonomik güç ölçülerinde sınırlı kalırken yeşil politika neden böyle bir satış gücü taşıyor.

Yeşiller ne tür bir ifade benimseyerek Sağ'ın boy verdiği, Sol'un dibe oturduğu bu aynı yeni zamanlarla uyumlu hale gelmişlerdir? Yeşillerin değişen ekonomik ve kültürel bağlamın farklı görünümleriyle ilgili görüşlerinde birçok farklı boyut vardır. Tek yanlı yorumlamalardan sakınmaya özen gösterilmelidir. Yeni zamanların özelliklerinden biri toplumsal farklılık ve bireysel seçimler açısından yeni fırsatlar yaratılmasıdır. Bu yeşil politikanın ortaya çıkmasıyla belirgin bir biçimde bağlantılı mıdır?

Yeşil politikanın bazı boyutları, içinde bireysellik, farklılık ve seçim konularının çok güçlü bir biçimde yer aldığı değişim görünümlerini gerçekten de ifade eder. Kişinin eylemlerinin sonuçlarına ilişkin kişisel sorumluluğu, yeniden işlenmiş kâğıdın kullanıldığı gazetelerden kürk mantoların satışına kadar çeşitli konularda ağırlıklı temayı oluşturuyor. Ekonomik gücün ademimerkezileşmesi kendine yeterlik ve küçük ölçekli yerel girişime vurguyla bağlantılı olarak ifade ediliyor. Yeni çalışma biçimlerinin seçimi, bireysel tatmin ve kendini gerçekleştirme için tüketim, yeşil bakışta merkezi bir yer tutuyor. Bu görünümler, genelde sağ tarafından değerlendirilen geniş ekonomik ve kültürel değişimleri yansıtıyor.

Ancak bu konular yeşil tablonun sadece bir parçasını temsil etmektedir. Ayrıca kolektivizm, evrenselcilik ve toplumsal amaçlılığın çarpıcı bir canlanışına tanık oluyoruz. Birey küresel bir kimlik, insan türü bağlamında görülüyor. Gezegenin ekolojisi tüm politika konularını ilgilendiren birincil bir statüye yerleştiriliyor. Karşılıklı bağımlılık ve yaşamı idame ettirebilirlik bireysel ve toplumsal seçimlerin koşullarını belirtiyor. Gezegenin geleceği herkesin paylaştığı bir kaderdir ve bundan dolayı ortak amaç ve eylem için başı çeken odak noktasıdır. Yeşil politikanın yükselişi bu yüzden aynı zamanda kolektif kimlik ve evrensel değerlerin yeni bir statü ve önem kazandıkları bir değişim biçimini temsil ediyor.

Bu iki zıt boyut birlikte mevcut değişim süreçlerini anlamak ve yeni politik potansiyelleri değerlendirmek için temel önem-

dedir. Çözümlemeler bunların karşılıklı ilişki dinamiğini kavramalı ve biri üzerinde ötekine öncelik tanımamalıdır. Bireysellik ve kişisel seçim yeni bir toplumsal amaç karşısında önemsizleştirilip görmezden gelinemez. Evrensel ahlâki istemler bürokratik sanayileşmenin konformist çöp kutusuna atılamaz. Gerçek olan şudur ki bu öğelerin ikisi de yeni bağlamda mevcuttur ve Sol ikisiyle de boğuşan politik akıntılar tarafından sarsılmaktadır. Sağ ise ekonomik modernleşme ve tüketici tercihi alanlarını ele geçiriyor. Şimdi yeşiller yüksek ahlâki bakış açısı ve her şeyi kucaklayan toplumsal dönüşümün başını çekiyor.

Sol'un politik seçenekleri ne bencil bir bireycilikle uzlaşmaya dayalı bir "realizm" ne de iyi huylu bir merkezciliği yeniden gündeme getiren yeni bir köktenciliktir. Bunların yerine, kolektifle bireyseli, ortak amaçla bireysel seçimi yeni bir biçimle birleştirmemiz gerekir. Yeşiller bu olabilirlikler açısından bazı değerli görüşler ortaya atıyorlar. Hem gündemleri hem de tarzları, toplumsal manzaranın önemli yeni özellikleri bakımından yaşamsal bilgiler taşıyor.

Yeşil kaygıların başında çevresel yıkım tehdidi gelmektedir. Bu ilgiye içkin olan sınai gelişme, artan tüketim ve teknolojik değişimin etkisi çerçevesinde niteliksel bir sıçrama önerisidir. Bu algılama ekonomi ve teknolojinin çevresel etkilerinde yeni bir dönemi gösterir mi? Sınai değişimi dönemlere ayırmak için yapılan çoğu şemalar çevresel etkilerinden çok çalışma ve üretim süreçleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çevresel etki kendi başına hiç de yeni bir şey değildir. Tarih boyunca ekonomik değişim böyle etkiler taşımıştı. Seri üretimin doğuşu beraberinde bir dizi somut ve olumsuz çevresel sonuçları da getirmişti. Dumandan hava kirlenmesi, zehirli atıklardan akarsu kirlenmesi, mineral ve enerji kaynaklarının tükenmesi karşılığında hep bir bedel ödenmiştir. Böylesi yıkıcı sonuçlar kaba ve açık, ancak genelde zaman içinde ve coğrafi bakımdan sınırlı kalmıştı. Sonuçlar çoğunlukla ulusal sınırlar içinde kalmış ve kısa bir zaman diliminde kendini göstermişti. Nedensellik doğrudan ve dolayımsızdı.

Savaş sonrası dönem, coğrafya ve zamanla ilgili iki çarpıcı gelişmeye tanık olmaktadır. Sanayi ve teknolojinin küreselleşmesi gezegen biyosferini etkileme kapasitemizi olağanüstü artırmak-

tadır. Bu, hem üretim ve tüketimin ölçeğinin hem de teknolojinin dünya piyasalarına giriş hızının bir sonucudur. Motorlu taşıtlardan aerosol kutularına kadar ürün çeşitlenmesinin küresel yansımaları vardır. Buna ek olarak nükleer güç gibi yeni teknolojiler bir karmaşa anında ulusal sınırları aşan özellikler gösterirler. İnsanın gezegen çevresini etkileme kapasitesi göründüğü kadarıyla yeni bir düzeye varmıştır. Bunun getirdiği şey, genelde neden ve sonuç arasındaki ilişkiyi kesinleştirmede giderek güçlüğe düşülmesidir. Sonuçlar hem sanayideki işçileri hem de onların ürettiği ürünleri dolaysız tüketenleri aşan bir biçimde dışavuruluyorlar. Bir nükleer tesisteki sızıntı olasılığı yaratan bir göbek erimesi gibi yerel bir olay, radyasyonun yayılması nedeniyle dünya çapında bir etkiye sahip olmaktadır. CFC gazı içeren aerosol kullanımı yolundaki kişisel tüketim kararı ozon tabakası gibi gezegen çapındaki sistemleri etkileyebilir. Çevresel etkiler giderek çoğalmakta ve dolaylı hale gelmektedir. Bunlar yeni ve kestirilemez zaman dilimlerinde açığa vuruluyorlar. Örneğin bir yiyecek kaynağı ve atıkların gideceği bir yer olarak okyanuslardan yararlanma gibi geçmişte yaşamı sürdürebilir görünen eylemler, fok ve balinalar gibi türlerin hayatta kalmaları açısından kritik eşiklere ulaşabilir. Ormansızlaştırma ve fosil yakıtların yakılması gibi bugünkü olaylar, sera etkisi nedeniyle gelecek kuşaklar için dramatik sonuçlar doğurabilir. Bütün bu konularda kanıtlar tartışmalı; fakat potansiyel tehlike eşine hiç rastlanmamış boyutlardadır.

Yeni dönem beraberinde politik güç kullanımı ve belirsizlikle uğraşma gibi yeni sorunlar getiriyor. Bunlar önceki düzenlerin niteliği olan temsil ve düzenleme yapılarında bir bunalımı doğuruyorlar. Seri üretimin yükselişi, makul bir biçimde etkili düzenlemelere yol açan çevresel etkilere bir karşılık olarak toplumsal baskıya eşlik etti. Bu, ulus-devletin politik ve yasal kanalları yoluyla oldu. Temiz Hava Yasası Londra'yı dumandan kurtarırken planlama yasaları kentle kır arasındaki dengeyi denetledi. Böyle bir ulusal yasama, içinde rasyonalite ve uzmanlığın profesyonellerin alanı olduğu düşünülen, toplumsal çıkarların ise dolaylı temsille sınırlandığı idari yapıların büyümesini beraberinde getirdi. Bu, konsensüsün tarafsızlık ve akla dayandırıldığı kalıcı

uzman komitesi dönemiydi. Tarafgirlik ve belirgin değerler, onlarsız en iyi baş edilebilecek bir politik sürece duygu ve irrasyonelite sokmak olarak görüldü. Düzenleme esas olarak dolayımsız ve bariz tehlikeler üzerinde olumsuz bir kontrol biçimindeydi.

Çevresel kaygının yeni görünümleri, bu yerleşik politik biçimlere kafa tutmaktadır. Ulusal egemenliğin çevreye yönelik tehditlerle başa çıkma kapasitesi ciddi sınırlamalarla karşı karşıyadır. Öncelik, bu tür sorunların çözümü için yeni uluslararası ve uluslar-üstü forumlara verilmelidir. Küresel bir düzeydeki karşılıklı bağımlılık uluslararası gündeme ışık tutmak zorundadır. Çevresel tehlikelerin ciddiyeti konusunda uzmanlar arasında belirsizlik ve çatışmanın büyümesi tek başına rasyonelitenin sınırlarının tanınmasına ve belirgin değerlerin statülerinin yükselmesine yol açmaktadır. Profesyonel ayırmacılık ve uzman konsensüsüne dayalı mevcut yapılara karşı yaygın bir hoşnutsuzluk duyulmaktadır. Yerine, belirsizliğin tanınması, düzenleme süreçlerinde farklılıkların açık temsili ve doğrudan ve nazik tehditlerin önünü alma konusunda olumlu bir taahhüt için baskılar vardır. Bunların hepsi, kamusal çıkar gruplarının doğrudan dışavurumlarını kolaylaştıran ve çevresel kararların altında yatan değerlerin daha açıktan tartışılmasını yüreklendiren önerilerde ortaya çıkmaktadır.

Yeşil politikanın gücü, bu değişken koşullara karşılık vermesi; ayrıca yeni ve yaratıcı biçimde bir politik felsefe ve pratiği birleştirmesinden gelmektedir. Bu, bir bireysel sorumluluk nosyonu yanında bir kolektif strateji nosyonunu da kucaklayan yeni bir politik kültürün ortaya çıkışında ifadesini bulmaktadır. Yeryüzü Dostları (Friends of the Earth) ve Yeşil Barış (Green Peace) gibi 1970'lerin yeni yeşil örgütlenmeleri ve yeşil partiler bu kültürü somutlamakta ve dönüşümcü politikalarla mevcut politik kurumların gerçekliği arasındaki uçurumu kapatmakta eşsiz bir yetenek sergilemektedirler. Bireysel düzeyde, insanlar alışkanlıklarını değiştirme ve kişisel tüketimleri için yeni tercihler yapma yeteneği gösteriyorlar.

Yeşil tüketici artık garip karşılanmıyor, tersine büyüyen ve aranan bir piyasa dilimini oluşturuyor. Düzenlemeci birimler uzman kanıtlarını ele alan yerleşik kanalların ve medya otu-

rumlarının etkin bir biçimde kullanılmasıyla eyleme sevk ediliyorlar. Bu kültür hem eklektik hem de bütünlemeci, hem bireyci hem de kolektif. Talepler kişisel yaşam tarzı, hükümet eylemleri ve sınai işletme konularında eşit oranda yapılmaktadır. Bürokratik rasyonelitenin yetersizliğine yönelik eleştiriler, belirgin çevresel değerleri olumlayan argümanların sunumunda akıl ve uzmanlığın beceriyle kullanımını beraberinde getiriyor.

Bu politik tarzın açıklığı ve etkililiği ortak amaçların berraklığı tarafından bariz bir biçimde desteklenmektedir. İşte bu unsurların birleşimi bir çözümlemeyi gerektiriyor. Bu çözümlemeyi uygulama zamanlaması felsefesinin yarattığı yankıya da uygun bir zamanlama. Bir yandan tercih ve çeşitliliğe bağlılığı teşvik ederken, bir yandan da yeni bir "dünya görüşü"nü teşvik edecek olan nedir? Böyle bir şeyin temelinde hangi fikirler ve değerler yatıyor?

Yeşil düşünce hem mevcut düzene radikal bir kafa tutuş hem de zamanla uyumlu ahlâki bir tutum sergiler. Yeşil bakışın iki merkezi değeri vardır ve bunlar çevresel konular kadar yeşil toplumsal ve ekonomik politikaların da bir etki alanını oluştururlar. Bunlardan biri, toplumsal ilerlemenin bir ölçüsü olarak, nicel hedeflerin aksine, niteliğin öneminin vurgulanmasıdır. Çevre ve sağlık yoluyla ifade bulan yaşamın niteliği maddi servet miktarından önce gelir. Havanın, yiyeceğin ve suyun sağlıklı olması alınan ücret zarfının büyüklüğünden daha önemlidir. Çevrenin güzelliği GSMH artışından önde gelir. Mesleki doyum ve kişisel beğeniye göre çalışmayla boş zamanı karıştırmayı başarmak, geleneksel tam istihdamın tamirinden çok daha önemlidir. Diğer merkezi değer ise doğanın toplumun üzerindeki önceliği ile ilgilidir. Her tür insani amaç biyosferin bütünlüğüne ve çeşitliliğine bağımlı olarak görülür. Sonuçta, yalnızca farklı toplumsal grupların konumları ya da insan ilişkileriyle ilgilenen bir politika, radikal de olsa, doğayı, yani yaşamın kaynağını, örtük bir biçimde ikincil bir konuma düşürüyor demektir.

Sağ'ın ve Sol'un savunduğu "sanayileşme"ye bir dizi alternatif politika getiren işte bu merkezi değerlerdir. Geçmişin bürokratik üretimci yapıları bu değerleri gözetemezler. Ne de nicel yeniden dağıtımla sınırlı makro-ekonomik politikalar. Ulusal bir eko-

nominin artan rekabet edebilirliği gibi geleneksel ekonomik hedeflere göre kavranmış "sosyalist modernleşme", bu hedeflere giden yol üzerinde yeni demokratik biçimleri kucaklasa bile, bu sorunlara çare sunamaz. Teknolojik seçenekler arasında seçim yapma alanındaki bu yeni açılım sadece farklı tüketici ihtiyaçlarını karşılamanın daha iyi bir yolu olarak değil, çevresel bakımdan geçerli bir yolun izlenmesini mümkün kılmak olarak anlaşılmalıdır. Yeni bir değerlendirme demokratik bir ekonominin temel hedeflerine ve yaşamın niteliğiyle doğanın önceliği ilkelerini somutlayan geniş stratejik amaçların kabulüne ihtiyaç duyar.

Böyle bir stratejik çerçeve içinde seçim uygulaması, ne kadar iyi olursa olsun, merkezi kurumlarla değil; yurttaşların aktif bireysel rızalarına dayanan ademimerkezileşmiş ekonomik ve politik bir sistemle yürütülebilir. Böyle bir yaklaşım sık sık iktidar gerçekliğini ve sıkı merkezi yönlendirme ihtiyacını gözardı ederek, bireyci ve ütopyacı bir görünüm sunar. Ancak artık bu görüşlerin, ayakları daha yere basar olduğundan ve eskisine oranla daha ciddi bir halk desteği kazandığından şüphe duyulamaz. On yıl önce, rüzgâr, dalga ve güneşin enerji politikasında ciddi seçenekler olduğu önerisiyle dalga geçilirdi. Şimdi bu alanda kamu harcamaları ve bilimsel araştırmalar yapılıyor. Yiyeceklerin işlenme süreçleri ve katkı maddeleri konusundaki kaygılar yıllarca aykırılığın korunması olarak görüldü. Şimdiyse tüketici baskısı onu politik ilginin merkezine yerleştirdi.

Bu değişime iki önemli unsur katkıda bulunmaktadır. Bunlar teknoloji ve bilgiyle ilgilidir. Öncelikle yeni enformasyon teknolojisi, geniş, hatta küresel, bir strateji çerçevesindeki dağınık etkinlikleri şimdiye kadar düşünülemeyecek bir derecede birleştirmeyi mümkün kılmıştır. Karmaşık enformasyonun büyük bir hızla üstesinden gelme kapasitesi; merkezle yerellik, üreticiyle tüketici ve örgütle birey arasındaki etkileşimli akışkanlığı sağlamıştır. Merkezin amacıyla bireyin seçimini birleştirmek için böyle bir teknik yol seçildiği takdirde, uygulanabilirlik daha çok artar. İkinci olarak, kitlesel medya ve uluslararası iletişim teknolojisi yoluyla bilgiye ulaşma ve eğitim yaygın bir hale gelmiştir. Bu, birey açısından, önceki kuşaklara kapalı olan, küresel

bir perspektifin önünü açmaktadır. Teknolojik değişimin sonuçları, bu yüzden, iki yönlüdür. İnsanın gezegeni etkileme gücü zincirlerinden boşalsa da teknoloji ve ekonominin yerel denetlenme kapasitesi yükselmektedir. Bu iki unsur birlikte "küresel düşün, yerel davran" ifadesini retorik olmaktan çıkarıp fiili kılmıştır.

A. YEŞİL POLİTİKA VE GELENEK

Küresel ve bireyseli kucaklayan bir politikanın yerel boyutları "cemaat"e yapılan yeni bir vurguda kendini gösterir. Bu daha küçük, daha insani ölçekte bir ekonomik örgütlenme ve toplumsal eylemlilik arzusunu kapsamaktadır. Aynı zamanda güçlü bir gelenek ve geçmişle bağların sürdürülmesi duygusunu da kendinde somutlaştırır. Kültürel süreklilikle bu özdeşleşme, yeşil politikanın kentsel boyutunu yansıtan son dönem bina çevresi tartışmalarında öne çıkmaktadır. Prens Charles, birçok çevreci tarafından paylaşılan, yakın çevremizde daha küçük ölçekli ve geçmişin damgasını taşıyan yapılar yoluyla geleneğin ve kimliğin korunması arzusunun önde gelen bir taraftarıdır. Bunu çevreleyen argümanlar sık sık uygunsuz bir biçimde katı kategorilerin tuzağına düşüyor. Klasik ve modernist mimarlar hemen muhafazakârlığın geleneksel felsefelerine sarılıyorlar ya da seçimlerinin meşruluğunu öne sürüyorlar. Bir klasikçi, *Visions of Britain* adlı program dizisinde, tezini muhafazakâr filozof Roger Scruton'un değişimin neden kötü olduğu açıklamasına dayandırırken, modernist değişimin iyi olduğunu göstermek için Marx ve Freud'dan alıntılar yaptı. Gelgelelim cemaat ve sürekliliği vurgulamaktaki amaç ufukları daraltmak ya da statik kalmak değildir. Tersine mahremiyet ve miras, küresel ve dinamik bir perspektif içinde meşru değerler olarak görülürler.

"Doğa" ve "gelenek" yeşil felsefenin merkezindeki iki değerdir ve modernizme bir kafa tutuşu temsil eder. Modernizmin felsefesi, ikisi de Sol'un toplumsal ilerleme yaklaşımı tarafından heyecanla kucaklanan "değişim" ve "teknoloji"nin erdemlerine dayanır. Fordist sanayileşme çağı Sol'un ve modernizmin yük-

selişini beraberinde getirmiştir. Yeni zamanlar ise yeşillerin yükselişinde ifadesini bulan bu değerlere bir kafa tutuşu beraberinde getirmiştir. Böylesi bir kafa tutuş daha da eski çağların gericiliğine ya da romantizmine bir geri dönüşü mü temsil ediyor? Onun politik muhafazakârlıkla bağlantılanmaması için *a priori* bir neden yokmuş gibi görünüyor. Ekonomik ve teknolojik değişimin gelecekteki biçimleri konusundaki seçim, insani teknik yönelim değerini inkâr etmeden ya da toplumsal durağanlığa gömülmeden, doğa ve cemaate daha büyük ağırlık vermelidir. Yeni zamanlar, maddi ilerleme ve toplumsal ve kişisel özgürleşme bağlamında, bu değerlerin müzakeresi ve öne çıkarılması açısından bir fırsattır.

Yeni bir tarzın sentezi, sadece dar bir modernizm çerçevesi içinde kalan yer değişiklikleri yapmaktan öte şeyler gerektirir. "Teknoloji" ve "değişim" kategorileri gerçekten değişmektedir. "Teknoloji" kategorisinin haklı bir nedenle süreçten ürüne, standartlaşmadan farklılaşmaya, üretimden tüketime kaymakta olduğu ortadadır. "Değişim" kategorisi de tekbiçimlilik yerine farklı oluşla, planlama yerine stratejiyle, devlet mülkiyeti yerine tüketici seçimiyle aynı anlama gelmek üzere dönüşüme uğramaktadır. Bu bakış açılarının önemi ne olursa olsun, yine de yeşil politika değerlerinin gündeme getirdiği politik değişimin temel hedeflerinin yeni bir değerlendirilmesine eşlik etmelidirler.

B. YEŞİL VE SOL

Yeşil perspektifle Sol'un perspektifi arasında sorunlu bir ilişki vardır. Sol'da hâlâ çoğu kişi yeşillerin fikirleri ve kültürlerini, gözü gibi korudukları rasyonalite ve ilerlemeden tehlikeli bir kopuş olarak görüyor. Bunun yanında, gerçekte bu yeni özlemler hem Sol hem de Sağ'ın sanayileşme düzeni çerçevesinde oluşturduğu eski değerlerin tek yanlı yorumlamalarına kafa tutuyorlar. "Yeşilleşme" ve "Modernleşme"nin başarılı bir birleşimi muazzam bir kafa tutuştur. Sınai modernleşmenin ilerici güçleriyle çevre korumasınınkiler arasında bir düzenleme gerekiyor. Bu politik güçler arasındaki ortak zemini tespit etmek ve eklemlemek gerekmektedir. Bu da politik hedeflerin yeni bir sentezini ge-

rektiriyor. Hedefler genelde çatışma halinde ve Thatcherizm karşılıklı muhalefeti canlı tutma peşinde. Yalnızca böyle bir sentez yoluyla sanayileşme ile çevrecilik arasındaki kutuplaşma yerini ekolojik olarak duyarlı bir modernleşme stratejisine bırakabilir. Bu bir dizi merkezi özelliği kucaklayacaktır.

İlkin, ekolojik hedeflerin hem hükümet *ayarlamaları* hem de tüketici tercihleri yoluyla izlenmesi zorunluluğunun tanınması. Basit devletçi ya da piyasacı bir çözüm de yoktur. Yeni çevresel tehlikelerden sakınmak iş faaliyetlerinin daha geniş toplumsal düzenlemesi ve denetimi anlamına gelecektir. Bu sorunların boyutu daha geniş ortak amaçları hayata geçirmek üzere özel işletme kararlarına müdahale edecek yasal uygulama gerektirecektir.

Öte yandan kişisel sorumlulukta yeni bir etiğe ihtiyaç vardır. Çevre-dostu ürünler için piyasa yoluyla ifade bulan tüketici tercihi yeni bir düzenlemeye zorunlu olarak eşlik edecektir. Tavır ve hedeflerdeki böylesi bir toplumsal değişim sadece yasayla düzenlenemez. O, bireysel davranışta geniş bir kültürel ve etik dönüşüme dayanır. Elbette, bireye seslenen enformasyon ve çeşitli kolaylıkların yüreklendirmesinden yardım görecektir. Yerel düzeyde bu, uygun altyapıyı sağlayacak yerel yetkililerin varlığını gerektirir.

Yerel ve ademimerkezi karar alma yoluyla çevresel konulara duyarlılık kişinin çevresiyle ilişkilerini algılayışında değişiklikleri gerektirir. Sellafield in Cumbria örneklerinde görüldüğü gibi, sadece bu yolla, yurttaşların, tüketicilerin ve işçilerin çatışan rolleri, uzlaştırılabilir.

İkinci özellik *yaşamı idame ettirebilme* ve *rekabet edebilirliğin* çatışan ekonomik hedefleri ile ilgilidir. Ekonomik kararlar geleneksel ürün ve verim ölçülerine ek olarak yeni çevresel ölçütleri karşılamak zorunda kalacaktır. Bu ölçütler doğa açısından ekonomik ve teknolojik seçimlerin sonuçlarını dikkate alır. Küçük de olsa feci çevresel etkiler yapma olasılığı taşıyan nükleer güç gibi seçeneklerden elden geldiğince kaçınılmalıdır. Seçimler enerji tüketici olmaktan çok enerji koruyucu olmalıdır: Enerji politikası, enerji tasarrufuyla ve uzlaşımsal enerji tüketme kapasitesinin tedariki kadar yenilenebilir kaynakların kullanımıyla da ilgilenmelidir. İnsani doyum ve çevresel korunma gibi ekonomik

performansın niteliksel hedeflerine GSMH'nin nicel ölçüleri yanında ihtiyaç vardır.

Yaşamın niteliğinin yükseltilmesi, aynı zamanda, teknolojik bakımdan ileri ve uluslararası rekabete girebilecek bir ekonominin geliştirilmesine de bağlıdır. Böyle bir maddi temel olmaksızın, nitelikli yaşam için seçenekler muazzam ölçülerde kısıtlanacaktır. Yaşamı idame ettirebilme ve rekabet edebilme hedefleri arasında bariz bir gerilim vardır ve farklı sınai sektörler için farklı öncelikler getiren karma bir strateji böyle bir düzenlemenin temellerini oluşturabilir. Üçüncü Dünya ile sanayisi gelişmiş ülkeler, kuzeyle güney arasındaki ilişki bu denklemde de rol almalıdır. Daha yoksul ülkelerin sınai ve teknolojik gelişmeleri hem maddi standartların iyileştirilmesi hem de ekolojik bakımdan geçerlilik ölçülerine göre sağlanmalıdır.

Üçüncü özellik, çevresel tehlikelerin değerlendirilmesi ve denetlenmesinde popüler hareketlerle *profesyonel* uzmanlar arasındaki yeni bir ilişki ile ilgilidir. Çevresel tehditlerin değişen doğası, belirsiz tehlikeleri önceden hesap etmenin geçmişteki zararın yolaçtığı kanıtlar temelinde yürütülen eylemden daha önemli olduğu anlamına gelmektedir. Böyle bir tehlike beklentisi, politik süreçte belirgin ekolojik değerleri temsil etmek üzere, popüler çevresel çıkarların artan rolüne gerek duyacaktır. Kararlar alırken belirsizlik durumuna ve gelecek kuşakların haklarına daha büyük ağırlık verilecektir. Bu, politik karar alanında uzman ve profesyonellerin egemenliğinde bir değişimi ve çevresel tehlikelere uygulanan geleneksel olarak dar rasyonalitenin bir genişlemesini gerektirecektir. Yeni küresel tehlikelerin karmaşıklığı, aynı zamanda, böylesi konuların çözümlenmesinde ve çevresel tahribatın nedenselliği açısından tuhaf ve beklenmedik yolların ortaya serilmesinde bilim ve bilgi karşısında yeni kafa tutuşları getirecektir. Profesyonelin rolü daha da artacaktır ama daha geniş temsili bir politik sürecin parçası olarak. Bu popüler ve profesyonel güçleri birleştirmede yeni politik kurum türlerine ihtiyaç duyulacaktır.

Dördüncü özellik, *muhafaza etme* ve *ilerleme,* istikrar ve değişimin hedefleriyle ilgilidir. Doğanın yükselen statüsü süreklilik ve muhafazanın önemi konusunda daha pozitif bir görüşü ge-

rektirir. Aynı zamanda, toplumsal ve teknolojik ilerleme nosyonu zenginleştirilip geliştirilmelidir. Yenileşme ilerlemenin merkezi bir özelliği olarak kalmalı; ama daha geniş bir teknolojik seçenekler ve çevresel hedefler ufkuna seslenmelidir. Post-Fordizm'in yeni zamanları teknolojik tercih için daha büyük bir alan sunarken enformasyon teknolojisi de hem toplumsal çoğulculuk hem de çevresel ahenk için yeni olanaklar sunar.

Hem politik çözümleme hem de yeni bir politika gündemi bakımından, böylesi yeni bir sentezin başarılması yeni zamanların merkezi kafa tutuşudur. Solun yeni çözümlemesiyle yeşillerin pratiği arasında bir yakınlaşma gelecek zamanların, tehditlerinden çok fırsatlarını fark etmemize katkıda bulunabilir.

4. KİTLELERİN ARDINDAN

Dick Hebdige

Politik yönelimleri ne olursa olsun, 1980'ler İngilteresi'ne bakan ancak çok az sayıda insan yeni zamanlarda yaşadığımızı inkâr edecektir. Can alıcı soru şudur: Yeni zamanlar başlığı altında toplanan kültürel, politik ve ekonomik yaşamdaki uzun dönemli küresel değişimler Sağ'ın yükselişiyle ne kadar bağlantılıdır? Bu soruyu açığa kavuşturmanın bir yolu –bir "en kötü örnek olay" senaryosu sunmak olmayacaksa– aynı değişimlerin postmodernizm konusundaki son dönem tartışmalarda nasıl yorumlanmakta olduğunu görmektir.

Geçtiğimiz yıllarda Medya Köyü'nde (Mediaville), bu terimin yaygın kabul görüşü çoğu okuru yadırgatabilir. Bazıları için sözcük, bundan böyle artık kullanılamayacak kadar anlamdan yok-

sun, her türlü kullanıma teşne ya da Sağ'ın tekeline geçmiş durumdadır. Bazıları ise bırakın *post*modernizmi, modernizmi (ya da onun Sol'la alâkasını) bile tam anlayamadıklarını söyleyerek durumu protesto edeceklerdir. Binaların tasarımının, pop videoların, romanın kaderinin ya da reklam, ambalaj ve stile mevcut takıntının günümüzün reel politik sorunlarıyla ne alâkası olabilir ki? Sol'daki bazıları açısından ise –belki tartışmalara daha yakın duranlar için– direnme bizzat postmodernizme karşı değil; ama daha ağırlıklı olarak post*modernlik*'edir; ki bu son derece moda olan teorileştirmenin başına bela kesilen bir son duygusu karşısındaki tepkiyi akla getiriyor. Sanayileşme sonrası ve ideolojinin sonu üzerine 1960'lardaki bütün bu argümanları kat ettikten sonra burada biz yine kıyametin başka bir çeşitlemesiyle karşı karşıyayız.

Kıyamet düşüncesinin bu reddi doğrudan çağdaş Sol'un ilgili olduğu temel sorunlara uzanıyor. Bu iki ilke, kimlik ve inanç sorunudur. Eğer Sol'u oluşturan çok sayıdaki fraksiyonun ortak bir kimliği varsa, o da bir koşul olarak güçlü bir modernlik duygusunda kök salmış bir kimliktir; ve şimdi bütün "doğal" toplumsal roller ve "özsel" anlamlar tehditlere ve değişimlere açık hale gelmiştir. Eğer Sol birleştirici bir inanç taşıyorsa, bu da tarihin ne Tanrı vergisi ne de önceden belirlenmiş olduğu, tersine cehalet ve korkunun zincirlerinden kurtulmuş kadınların ve erkeklerin kolektif mücadeleleri sürecinde etkin bir biçimde yapıldığı ve yeniden yapıldığı inancıdır. Bir *post*modernizm ya da *post*modernlik teorisi, kolektif kimlikleri ve politik iradelerinin modern zamanlar tarafından önü açılan radikal bir olabilirlik anlayışına derinden bağlı olduğu insanlara ne söyleyebilir? Modernlik ve kapitalizmin ayakları havada vaatlerinin geçici kaynaşması hakkında konuşmak başka bir şeydir. Bu, Sol'un öncülüğünün *şimdilik* mazide kaldığını söylemektir. Yeni zamanlar değişim için yeni stratejiler istiyor. Öte yandan, *post*modernlik gibi bir terimi kullanmak tarihin motorunun durduğunu, Sol'un beraber ilerleyebileceği birleşik bir cephenin kalmadığını, kendisiyle uyum içinde yürüyebileceği bir otorite ya da rasyonalitenin olmadığını dile getirmektir. Başka bir ifadeyle bu, hayalete teslim olmaktır.

Burada "stil"i sorgulamaktan çok daha önemli konularla yüz yüzeyiz. Başlangıçtan itibaren, konunun bizi ne kadar ilgilendirdiğini değerlendirmek için, Batı'da kültürün örgütlendiği, üretildiği ve düşünüldüğü biçimlerdeki bir bunalım duygusuna seslenen postmodernizm teorileriyle Sol politikanın daima üzerine inşa edildiği umut, eleştiri ve pratik ilkelerine doğrudan kafa tutan daha genel post*modernlik* teorileri arasındaki bir farklılığı tespit etmeliyiz. Çağdaş kültürde sanatın ve tasarımın rolüne özenle yaklaşabiliriz ya da yaklaşmayabiliriz; ancak modernlikle ilerleme arasındaki bağın kopmasıyla –yalnızca "Thatcher İngilteresi"nde değil, günümüzde bütün dünyada son derece belirgin olan bir şey– kışkırtılan daha büyük bunalımı görmezden gelemeyiz. Tarihin artık bittiği ya da Baudrillard'ın ifade ettiği gibi, bir "oyun" (dahası, Sol'un kaybettiği bir oyun) ya da "oyuncak" haline geldiği iddiasını kolayca reddedebilir olsak bile, bu tarihsel bunalım *dolayımıyla* düşünmek zorundayız.

"Rüya sona erdi" fikri hiç de yeni değil; sosyalizmin daima karşı durmaya çalıştığı baskılardan birini oluşturur bu. Ama geçmişte sosyalizmin yeniden biçimlenirken geçtiği yollardan biri aynı zamanda kendisini "tarihin çöplüğüne" yollamayı amaç edinmiş bu güçlerle etkin bir biçimde mücadele etmekti. Eğer postmodernizm ve postmodernlik teorileriyle uğraşmak verimli –savunmacı anlamdan çok diyalektik olarak– olacaksa, başlangıçta kabul edilmesi gereken şey, böylesi teorilerin Sol'un "dünyayı değiştirme" tutkusuna meydan okuduklarıdır; çünkü bu teoriler Sol'un projelerini yönlendiren ve destekleyen rasyonalite ve ilerlemeye duyulan inancı sorgulamaktadır. Yeni zamanların dinamiklerini anlamak üzere bunları geride bırakacaksak, bu meydan okumalarla doğrudan yüzleşmek zorundayız.

Postmodernliğe bakmadan önce, sözde yerine geçtiği dönemi ele almalıyız. Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* adlı kitabında, üç terim arasındaki bağlantıları izleyerek modern zamanların bir özetini çıkarmaya girişiyor. İlk olarak, *modernleşme* kapitalizmin yükselişine eşlik eden ekonomik, toplumsal ve teknolojik yenileşmeleri ifade ediyor. İkinci olarak, *modernlik* en açık biçimiyle ondokuzuncu ve yirminci yüzyılın büyük Avrupa ve Amerikan şehirlerinde, kapitalizm koşullarında

yaşamın kökten dönüşmüş karakterini betimler. Son olarak, *modernizm* vardır; yine kapitalist metropoliten merkezlerle bağlantılı sanat alanında deneysel hareketlerden oluşan bir karşı dalga. Sembolizm ve kübizmden sürrealizm ve bilinç-akışı yazına kadar bu radikal modernist yeniliklerin hepsi birlikte modernlik deneyimini dile getirmeye soyunmuşlardır. Modernistler "kitle kültürü"nü reddediyor, burjuva normlarını ve değerlerini yadsıyor ya da kendilerini ilerici toplumsal güçlerin safında görüyor olsalar bile modern yaşamı bu şekilde ele alışın terimleri, her zaman eleştiriye açık olmuştur. Modern mimarideki International Style örneğinde ve Bauhaus'un sınai tasarım ideallerinde ("makine estetiği" denen şey), rasyonel ilkeler temelinde (örn. "biçim işlevi izler") kelimenin tam anlamıyla daha iyi bir dünya kurma tutkusu bizzat modernleşme süreciyle kaynaşacaktı.

Ancak "postmodern" çağda sorun haline gelen şey modernlik, ilerleme ve rasyonalite arasındaki bu denklemin kendisidir. Bu sorunun merkezinde "meşruluk bunalımı" yatar. Eğer modernlik içinde "bütün katı şeylerin havada eridiği" bir koşulsa, o zaman eski dönemlerde ve daha geleneksel toplumlarda istikrar ve sürekliliği garanti eden bütün eski kurumlar ve otorite merkezleri –dinden sadakate– bunalıma ve çatışmaya gebedirler. Adalet ve hakikat gibi ideallerin sorumluluğunu ilahi bir otorite üstlenmiyorsa, o zaman otorite nasıl garanti altına alınır? Bütün değerler değiş-tokuş altında dümdüz olmuşlarsa, o zaman gerçek ve kalıcı değerler nasıl oluşturulacak? Modernlik içindeki arayışlardan biri, bilgiyi temellendirerek ve otoriteyi meşrulaştırarak (öyle ki bunlar artık sorunun ötesine yerleştirilmiştir) bütün değerlerin ve iktidar iddialarının görecelileştirilmesi yönündeki bu eğilime karşı koymanın yollarını bulmak olacaktır.

Fransız filozof Jean-Francois Lyotard'a göre bu "meşruluk bunalımı", modern dönemin "büyük üst-anlatılar"ı dediği şeyin icat edilmesi yoluyla çözümlenmiştir. Bununla, Aydınlanma'dan kaynaklanan tüm kuşatıcı inanç sistemlerini –rasyonalite, bilim ve nedenselliğe olan inançtan insanın kurtuluşuna, ilerlemeye ve sınıf mücadelesine duyulan inanca kadar– kastetmektedir. Bu büyük hikâyeler geçmiş "iki kanlı yüzyıl" dediği zaman diliminde savaş, devrim, nükleer silahlar ve toplama kamplarından toplum

mühendisliğine, Taylorizm'e, Fordist üretim modellerine ve gulaglara kadar her şeyi meşrulaştırmakta kullanılmışlardır. Üst-anlatılara duyulan bu inançların çökmesi Lyotard'ın "postmodern koşul" dediği şeyin habercisidir. Çöken üst-anlatıların meşrulaştırdığı "otorite merkezlerinin" hiçbiri –o özlü "holding operasyonu", modern ulus-devlet de içinde olmak üzere– yeni zamanlara geçişte hayatta kalamayacaktır, en azından sonrakinin sınırları postmodern teoride çizilmiştir.

Amerikalı Marksist eleştirmen Fredric Jameson'a göre bunların yerini piyasanın evrensel "mantığı" alır. Jameson açısından, sermayenin küresel yayılımı, bunun gibi tüm merkezlerin ya yıkıldığı ya da "geç kapitalizm"i oluşturan kenetlenmiş kültürel ve ekonomik sistemler tarafından dönüştürüldüğü ve özümsendiği anlamına gelmektedir. Süreç içinde modern dönemin politik ve kültürel haritaları, eski muhalefetlerin –bilim karşısında sanat, olguya karşı kurgu, sağa karşı sol, yüksek kültüre karşı altkültür, kitle kültürüne karşı "ilerici" modern sanat, vb–artık dolduramayacağı bir biçimde yeniden çizilmektedir. Postmodern dünyada, bir Polonyalılar sokağının köşesinde satılan mantar salamurasının fiyatından Batı'da ne tür sanatın arzu edildiğinin tespit edilmesine kadar hemen her şeyin piyasaya göre değiştiği bir zamanda, hiçbir değer ilelebet "zamanlar üstü", "sahici" ya da "muhalif" kalamaz.

Aynı zamanda, modernizmin "radikal" doğası iki bakımdan sorgulanmaktadır. İlkin, modern sanat artık marjinal ya da muhalif değildir: Modern "geleneğin" "üstyapıları" şimdi artık açık artırmalarda astronomik fiyatlarla alıcı buluyor ve galeri sistemine ayrıca üniversitelerde politekniklerin sanat müfredatlarına rahatça yerleşmiş durumda; TV reklamları rutin bir biçimde modern sanatın bütün şok efektlerini kullanıyor. İkincisi, eleştirel görüş bildirme sürecinin bir parçası olarak, Yüksek Modernizm'in ilkeler bütünü "Avrupa merkezcilik"le, aşma ve dönüştürmeye yönelik "erkeksi" vurgusuyla, önemli tanımının içine girmeyen her şeyi, kadın sanatını, yerli kültür ve yeniden üretimi, siyah ve Üçüncü Dünya sanatını aşağılamakla, "burjuva" ve "sosyalist" gerçekçilikle, köylü ve beyaz işçi sınıfıyla, "kitle" kültürüyle, yarı-aydın ve yüksek kültürüyle, metropoliten-olmayan kültürü ve

benzeri şeylerle suçlanmaktadır. Bırakın "ilerici" olmayı, ataerkil değerlerinden, saldırgan dünyayı değiştirme kahramanlığından, "ilkel" Üçüncü Dünya sanatını sömürgeci bir biçimde yağmalamasından dolayı suçludur. Ama modernleşme, modernizm ve ütopya arasındaki herhangi bir bağlantının artık savunulamaz olduğunu görmek için dönüp geriye bakmanıza bile ihtiyaç yok. Bu bağ etkileyici bir biçimde parçalanmaktadır ve yalnızca kapitalist toplumlarda da değil.

Merkezileşmiş güç yapılanmaları, Fordist üretim modelleri, saldırgan modernleşme ve mimari Modern Hareket ilkelerinin kötü bir çeşidinin bir araya gelmesinden kaynaklanan şiddet, Romanya'daki kadar hiçbir yerde bariz değildir. Romanya'da 70 yaşındaki Çavuşesku, Helsinki İnsan Hakları Federasyonu tarafından "kültürel soykırım" olarak betimlenen köy düzeyinde bir uygulamayla uğraşmaktadır. Transilvanya'da Macar ve Sakson azınlık gruplarının kültürlerinin tahrip edilmesi ve kırsal Romanya'nın dayandığı gayri resmi köylü ekonomisinin "rasyonelleştirilmesi" (silinmesi) Çavuşesku'nun 7.000'den fazla köyü nüfusuyla birlikte devasa komünal mutfakları ve çamaşır odaları olan betondan "tarım-sanayi komplekslerine" taşımasının sonuçlarından yalnızca ikisidir. Modernizm burada farklılığın tiranca yok edilmesi anlamına gelmektedir. Ataerkil bir yaşlılar yönetimiyle organik olarak gelişen "arkaik" kültürel biçimlere yönelik iradi şiddet arasındaki Faustçu bağ hiçbir yerde Çavuşesku'nun ölmeden önce "kendi" ülkesini Stalin dönemine döndürme yolundaki çılgın planında olduğu kadar açıkça görülmemiştir. Doğu blokunun öteki ülkeleri *perestroyka*'nın merkezcil güçleriyle; ayrıca eskiden bastırılan etnik kültürel farklar ve ulusal taleplerin kamu tarafından dışavurumları ile karşı karşıya kalırken Çavuşesku, hastalıklı "baba", uluslararası muhalefete rağmen, Romanya'yı bir toplama kampına çevirerek gelecek üzerinde mutlak bir hâkimiyet sağlamaya çabalıyor.

Bugün artık postmodernizmin bir merkezin kalmadığı yolundaki birçok iddiası sadece dışlanan, bastırılan ya da yok edilen "ötekilerle" bir dayanışma jesti değildir. Önceliklerin gözden geçirilmesini ve "temsil" ve "iktidar" kavramlarının yeniden düşünülmesini o kadar temel bir düzeyde istemektedir ki onu

ciddiye almayan bir Sol'un yaşadığı bunalım betimlemesi, artık hiçbir durumda verimli olmayacaktır. Ancak bu iddianın postmodernizm ve postmodernlik teorilerinde hem makro hem de mikro düzeyde özgül uzantıları da vardır. Jameson açısından bu, kapitalizmin geç şovunun çokuluslu niteliğinin her şeyi kendi imgesine indirgemesi gibi yerelliğin bütünüyle sonunu işaret eder. Burada yakın bir zamanda dünyanın herhangi bir meskûn mahallinde *Dallas*'ı izleyip Big Mac yiyebileceğimiz ima edilmektedir.

Öte yandan, bütün bunları "yaşadığımız" ve kişi olarak anlamlandırdığımız nokta da sözüm ona değişmektedir. Aydınlanma'nın rasyonalite, bilim ve birey modellerinde merkezi bir yer tutan "egemen özne" bizzat tahtından indirilmiş ve "ademimerkezileştirilmiştir." *Yeni* bilimler –psikanaliz ve Marksizm– tarafından teoride ademimerkezileştirilmiştir. Ancak yirminci yüzyılda Batı'da kitle tüketimi ve reklamın doğuşuyla birlikte *pratik olarak* da ademimerkezileştirilmiştir. "Tüketim ekonomisi" geliştikçe, metaların değeri, piyasayı yönlendiren ekonomik değişimin yasalarından ya da ürünlerin birincil ihtiyaçları karşılama kapasitelerinden çok değişimin kodlanmış sisteminde *işaretler* olarak *kültürel bakımdan* işlev görme biçimlerinden gelir görüşü ortaya atılmıştır.

Bu, postmodernliğin Fransız ileri geleni Jean Baudrillard'ın ortaya koyduğu Marksist değer teorisinin eleştirisi için bir anahtardır. Baudrillard'a göre tüketim *öncelikle* metaları bir dil gibi aralarındaki zevk ve statü *farklılıklarını* belirtmek için kullanan bireyler ve gruplarla ilgili hale geldikçe, Marksist ekonominin dayandığı "gerçek" ve "sahte" ihtiyaçlar ayrımı çöker. Son dönem çalışmasında, şeylerin neye benzedikleriyle gerçekte ne oldukları arasındaki zıtlığın medya çağının "hiper-gerçekliği" koşullarında çözülmeye başlamasıyla metaların ve işaretlerin bütünüyle birbirine karıştığını ileri sürmektedir. "Gerçeğin ispatlanması" adını verdiği bu süreç güya tüm rasyonel eleştiri modellerini yerinden etmektedir. Bizim için artık, örneğin, "serbest piyasa" görünümünden hareketle temelde yapıyı oluşturan "gerçek kişiler"i (örneğin, sınıf mücadelesi ve sermaye tarafından artı değere elkonulması) görmek olanaklı değildir. Tersine, işaretler giderek kendileri dışında gerçek bir dünyaya değil, bizzat kendi "ger-

çekliklerine" –işaretleri doğuran sisteme– gönderme yaparak kendilerine ait bir yaşam sürdürmeye başlamıştır.

Bu noktada Baudrillard, tam anlamıyla cehennem habercisi – kendi ifadesiyle "ölümcül"– bir senaryo ortaya çıkarmak için küresel bir kültürel postmoder*nizm* teorisine küresel bir postmodernlik teorisi aşısı yapar. Bu yüzeyler dünyasında, TV, gerçek şeylerin ancak ekrana yansıtıldıklarında vuku bulacağı yer olarak, gerçeğin yerini alır. (Burada gerçek şeyler, uluslararası para ve mal piyasalarında fiyatlarla oynayan borsacılar [dealer] tarafından bilgisayar ekranları üzerinde yapılan kârları da içine alır.) Baştan sona *imgelenmiş* böyle bir evrende –Reagan ile Gorbaçov'un ekranlı görüşmeler dünyası, Thatcher'in Gdansk ziyareti ve Majestelerinin *Vision of Britain'ı*– "politika", görgü kuralları çiğnendiği zaman bile (Örneğin canlı bir yayın sırasında 28. maddeye muhalefetlerini kamuoyuna duyurmak isteyen lezbiyen eylemcilerin spikere saldırısı) bu ağırlıklı olarak halkla ilişkiler ve gösteri işinin bir eklentisi haline gelir. Rasyonel eleştiri ve dünyayı değiştirme istencinin yerini Baudrillard'ın "iletişim hazzı" –her tür yargının (yalnızca sanatsal değil, ahlâki ve politik de) olanaksız hale geldiği "bayağı baştan çıkarma" ile "akılsız cazibe" tarafından nitelenen bir durum– dediği şey alır.

Baudrillard'ın ortaya serdiği cehennemde üretim tarzındaki bir değişikliğin çok ötesinde konuların yattığı açıktır. Ama aynı zamanda onun yeni zamanları oluşturan *bazı* değişimlerin bir tür tablosunu çizdiği de açıktır.

Bu türden bir çözümlemenin insanın içini donduran aşırılığına ne kadar direnirsek direnelim, "enformasyon devrimi"nin, finans hizmetlerinin yaygınlaşması ve medeni haklarımızın daha fazla kırpılmasına uzanan etkileri olduğunu kabul etmek zorundayız. Enformasyonun katışıksız hacmi ve çeşitliliği, değişimin nicel olduğu kadar nitel de olduğu gerçeğini gizleyebilir. Masa üstü yayıncılığı, Wapping* ve sıcak-metal sendikacılığının sonuyla birlikte basım alanındaki patlamanın bir sonucu, artan sayıda reklam gelirleri için rekabet eden yayın organlarının giderek daha fazla parçalı ve uzmanlaşmış hale gelen piyasalara bağlanmalarıdır.

* Wapping, Londra'da Murdoch imparatorluğunun merkezi olan semt. (ç.n.)

Tabloid piyasasının ta dibindeki çılgın rekabet, hafif TV dedikoduları ön sayfalardaki "ciddi haberleri" kovarken editörleri eğlence ve enformasyon ayrımını terk etmeye zorlamıştır. Eğilim yeni olmamakla birlikte, son yıllarda öyle bir noktaya vardı ki artık satışı teşvik için yapılan numaralar kendi "gerçekliğini" yaratıyor, öyle ki bazı günlük yayın organları öncülüğünü adı kötüye çıkmış olan *Sunday Sport*'un yaptığı "Uzaydan Gelen Yabancılar" türü başlıklar taşıyan hikâyeler yayımlıyorlar.

Standartlardaki bu düşüşün ortodoks bir sol çözümleme açısından anlamı ne olabilir? Bir olasılık, belki Amerikan başkanlarından alıntılar yaparak bir tiraj savaşından söz etmekle işe başlayabilir. Ve "Çocuklarımızı Zeytine Dönüştüren Yabancılar" türü hikâyeleri bayağı eğlence, hatta tüm "yabancıların" (eşcinseller, ahmak Sol, siyahi gençlik, IRA, asit tutkunları vb.) "ulus ailesi" için bir tehdit ve içerdeki özümsenemeyen düşmanın parçası olarak tanımlandığı otoriter popülizm ideolojisinin bir parçası olarak suçlamaya devam eder.

Ancak böylesi çözümlemeler, modası geçmiş bir "hakikat ekonomisi"ne bağlı kalmayı sürdürdüğü müddetçe yetersiz olacaktır. Bunlar temeldeki kaymanın boyutlarını kavramaktan acizdir. Çünkü gazetecilik kodlarındaki böylesi dönüşümlerde söz konusu olan şey, bu tür konular üzerindeki anlamlı tartışmaların dayandığı tüm "enformasyon düzeni"dir. Kamusal alanın –çatışan çıkar ve ideolojilerin gerçekliği tanımlamak üzere mücadele ettikleri bir tartışma forumu– hayatta kalması zamanla kamunun *son çözümlemede* neyin gerçek olup neyin olmadığı ayrımını yapma yetisine bağlı olmuştur. Hâkim medya haberciliğine yönelik genel şüphecilik "olgu" ve yorum –(ne oldu, nerede, ne zaman, anlamı ne, niçin?)– konularından gerçek ve yalan arasındaki çizgi sorununa kayarsa, o zaman tüm "hakikat ekonomisi" çöker.

Ne kadar güvenilmez ve kaygan olursa olsun, rakip ideolojiler tarafından ne kadar müzakere ve tartışma konusu yapılırsa yapılsın, kanıtlanabilir bir enformasyon düzeni fikri yeni zamanların bu versiyonuna geçişten sonra hayatta kalamaz. Nasıl olsa, kimseye yabancılara inanıp inanmadığı da sorulmuyor. Tersine onlardan istenen kamusal hakikatlerin *per se* (kendi başlarına -ç.n.)

kanıtlanabilirliğine inanma haklarından feragat etmeleridir. Gazetecilik ehliyetinin kodlarını büyük tirajlı basının ilk günlerinde konulan sınırların ötesine böylesi uzatmak okurları, kendisini okurun da katılmaya davet edildiği bir tür şaka ("şaka" ne kadar dibe batabileceğimizle ilgilidir) olarak sunarak çıkarlar-üstü hakikat hakkındaki burjuva mitine inanma yükümlülüğünden kurtarabilir. Ancak bunun potansiyel tehlikeleri de gayet açıktır: Bugün Mars'tan gelen yabancılar jogging yapanları kaçırır, dün Auschwitz olmamıştır, yarın ne olacağıyla kim ilgilenir? Burada postmodern çağın "derinlik yoksunluğu" denen şey metaların ve işaretlerin bütünleşmesinden satılabilir "yaşam tarzı paketlerine", medyanın giderek artan bir iştahla her birimizi beslemesi eğiliminden bizzat enformasyonun işlev ve statüsünü etkilemeye kadar uzanır. Belki sol "kamusal alanın" yeni zamanlar versiyonlarının belirgin "derinlik yoksunluğu" ile başa çıkmaya yetecek stratejiler bulmak için derinleri kazmak zorunda kalacaktır.

Postmodernizmin neden Thatcherizmin entelektüel bir cilası olarak nitelendiğini görmek kolaydır; vazgeçebilmeyi, sırtüstü yatıp keyif çatabilmeyi iyi bilen insanların yaptığı bir davet. Yine de postmodernizm teorileri, kurucu öncüllerinin ve odaklanma noktalarının bazılarında, çözümlemeler temel bir düzeyde farklılık gösterse de bu sayfalarda yeni zamanlar olarak serimlenen alandan son derece farklı olan egemen ekonomik ve kültürel eğilimlerin bir *betimlemesini* sunmuyor. Postmodernizmin bazı versiyonları bariz bir biçimde ölümcül, hatta potansiyel olarak faşist özellikler taşırken, "post" teorilerinin toparlayıp tanımlamaya çalıştığı farklı akım ve eğilimlerin *kendi başlarına içkin politik varlıkları* yoktur. Irk ve cinsellik politikalarının ciddiye alındığı çevrelerde, eleştirel postmodernizm bir yandan ayrım ve farklılık, bir karşılaşma ve değiştirme politikası ile özdeşleştirilir. Öte yandan ise Baudrillard'ın "açık saçık" evreninde, postmodernlik medya çağında farklılığın yok edilmesi anlamına gelir: Politikanın da sonu.

Marxism Today yıllardır, hemen hiçbir şeyin verili ya da garantide olmadığı bir "savaş konumu" olarak politik olanın bir tanımlaması için tartışma yürütmektedir. Böyle bir "garantisiz Marksizm" zaten Lyotard'ın "üst-anlatıları" olmadan yaşamını

sürdürmektedir. Dahası, çağdaş İngiliz politikasında dilin "hayali cemaatler" kurmak *–dile getirmek–* için aktif olarak kullanılması yolları konusunda Stuart Hall gibi insanların çalışmalarındaki yoğunluk postmodern teorinin çoğunlukla saplandığı açmazları (ya da koltukları) aşan bir yolu göstermektedir. Thatcherizm, yeni zamanlar ve postmodernizm başlığı altında, farklı vurgularla da olsa, betimlenen uzun-erimli hareketleri kendi "gerici modernleşme" projesi içinde hegemonya altına almaya çabalıyor. Nasıl Thatcherizmin hayat verdiği "biz" verili ya da kalıcı olmaktan uzaksa, bu biçim ve güçlerle o politik istenç arasındaki ilişkide de doğal bir yan yoktur.

Bu son dönem, ulus olma ve ulusal gelenek tartışmalarında yeterince açıktır. Modernlik, ulusal kimlik ve geçmişin anlamı üzerindeki mücadele, 1980 sonlarına doğru Britanya'da önemli bir gerilim noktası olmuştur; Britanyalı yaşamında tasarım ve mimarinin rolü hakkındaki mevcut tartışmadan da çekip çıkarılabilecek bir gerilim noktası. "Britanyalılık", ulusal miras ve ulusal onur üzerine Thatchercı tanımlamalar "geleceğin şeklini" geçmişin seçmeci bir imgesiyle aynı çizgiye getirmeye çalışmaktadır, öyle ki bugünün "iletişim devrimi"nden gelen kopuşlar ve başkaldırılar bile Sanayi Devrimi ve Viktoryan demiryolu patlaması analojileriyle ulusal geleneğin büyülü döngüsü içine çekiliyor (bağlantı özellikle, ondokuzuncu yüzyılın büyük demiryolu terminallerinin lüks oteller, eğlence merkezleri, bürolar ve alışveriş merkezleri olarak yeniden düzenlendiği Londra'da belirgindir).

Öte yandan, terimin ilk defa popülerize edildiği mimarlık alanında "postmodernizm", City of London'da gri, pembe ve kırmızı büro katlarının bulunduğu, 19 katlı olarak planlanan, Quinlan Terry'nin nostaljik, neo-Georgian repro-kitsch'i ve bazen "tarihsel binaların" bir blokunun orijinal dış cephesi arkasına gizlenmiş, bazen de onların yanıbaşında kocaman, yatay derinlemesine planlanmış görüşme odalarıyla "titiz" ufki "yerdelenler" gibi kavram ve görünüş olarak birbirinden farklı gelişmeleri betimlemekte kullanılmaktadır. Burada "postmodernizm" büyük ölçüde dizginlenmemiş kâr arayışının bir örtüsü işlevi görmektedir. Modernizme (Terry'ninki) yönelik

saldırıların bazıları kelimenin gerçek anlamında gericidirler – "post" modern değil *anti*modern. Bazıları iddiaya göre Modern Hareket'in otoriteryanizmiyle küstahlığına karşı popüler bir meydan okumadan doğarken bazıları da Fordizm'den yeni zamanlara geçişin bir metaforu olarak işlevden çok stil ve modayı kullanırlar. Modern binaların en tanınmış örnekleri konut projelerinden çok büro katları özelliği taşırken mimari dergilerde en çok adı geçen *post*modern örneklerin ezici bir çoğunlukla süpermarketler, alışveriş merkezleri ve eğlence alanları olması dikkat çekicidir. Aslında, "postmodern kent", mimari bakımdan hafif değişikliklerle eğlence, gelenek ve perakende sanayileriyle çöken imalat sektöründen boşalan yere oturmak üzere finans kapitalin devreye girdiği, David Harvey'in "*voodoo* ekonomisi" dediği şeyin bir ürünü de olabilir pekâlâ. Postmodernizm kültürünün tamamen yeni bir devrin habercisi olduğu tezine karşılık, "modern" *ve* "postmodern" mimarinin en saygın örneklerinden bazılarının bankalar olduğu gerçeğini akılda tutmak önemlidir: 1930'lar sonunda Chicago'nun finans sektörünün siluetini değiştiren Mies van der Rohe'un tasarımlarından City of London'a çeki düzen vermek için yapılan Richard Rogers'ın Lloyds binasına ya da Terence Farrell'in tasarımlarına kadar.

Açık olan bir şey Britanya'da artık blok apartmanların geçmişte kalmış bir sosyalist dönemin güçlü simgeleri haline geldikleridir. Şimdiki tartışmalarda, bu koca blokların çöküşü daha büyük başka bir binanın zayıflığını vurgulamakta kullanılır olmuştur –karma ekonomisi, pekiştirilmiş sağlık hizmetleri, Harold Wilson'un modernleşmeci tekno-jargonunun kızgın ateşinde şekillenen gergin; ama toplumsal ve politik olmayan konsensüsüyle savaş sonrasının tüzel devleti. Thatcher'ın birkaç yıl önce bir neo-Georgian Barratt evini Dulwich'te koruma altına alması başarısız ütopyadan yeni gerçekçiliğe, belediye konutları İngilteresi'nden "girişim kültürüne", muhteşem yapılar ve kent dışı evler muhafazakârlığından "mülk sahipliği demokrasisi"nin dayanıklı, "orta karar" çizgilerine kadar her yerdeki ideolojik kopuş noktalarını gösterir.

Ama, tüm ideolojileştirme çabaları dışında, hiç kimse –bırakın mimarları– 1960'ların orijinal koca blokların oldukça popüler ol-

duklarını iddia etmeyecektir. Sosyolojide, İngiltere'nin "dikey sokakları" ile birlikte gelen librium müptelalığı ve cemaat duygusunun yitirilmesine adanmış geniş bir literatür vardır. Prens Charles'ın düzenlenmek değil öncelikle korunmak isteyen bir toprak parçası olarak Britanya yaklaşımına tutkulu yanıtlar bu konu üzerindeki popüler duygunun gücünü kanıtlamıştır. Belli postmodernizm türlerinde, genel karşısında tikelin "rasyonel", "formel" ve "akademik" karşısında dekoratif, "fantastik" ve "arzulu" olanın olumlanması; geçmişle birlikte sürekliliğin korunması isteği, "insan ölçeği"ne saygı; bunların hepsi daha yaratıcı ve demokratik, daha yenilikçi ve çoğulcu bir sosyalizm çeşidiyle bir araya gelebilecek temalardır. Alexei Sayle'ın sözleriyle: "Artık 200 feet yüksekte ofset tezgâhı ya da konserve kutusu benzeri bir şey içinde yaşamaya paydos."

"Postmodernizm" terimini mimari tartışmaların merkezine sokan mimar Charles Jencks yeni binaların planlamasını yaparken müşteriler, kullanıcılar ve gelenek/geçmişle diyaloğun önemini vurgular. Postmodernizmi yeni zamanların olumlu bir değerlendirilmesine bağlayan şey, öteki insanların arzularının meşruluğunun bu şekilde tanınmasıdır. Yeni zamanlarda bir üçgenin tepe noktasında Musa gibi dikilen uzmanla tabanda inayet bekleyen yığınlardan oluşan hiyerarşik model çöküyor. Modernizmde entelektüel etkinliğin gözde metaforları askeri (devrimci "öncü", sanatsal "avant garde"), teknik ("yazarlar ruhun mühendisleridir" –Stalin), mekanik ("evler yaşamanın makineleridir" –Le Corbusier) ve tıbbi ("cerrah" olarak eleştirmen) idiler. Postmodernizmde, uzmanın kolaylaştırıcı ya da danışman olarak daha yumuşak bir tanımıyla birlikte ekolojik ve organik metaforlar ağırlık kazanıyorlar. Burada postmodernizm tüketici taleplerine pragmatik bir yaklaşım açısından anahtar olarak, "tüketim ekonomisi"nin küresel bir anlatımı ya da herhangi bir mimari tarz üzerindeki ısrara göre daha değerlidir.

Bizzat kendi içinde Baudrillard'ın postmodernlik anlatımının çok bariz paradokslarından biri, onun kendisinin totalleştirici bir "üst-anlatı" (fabrikayı, sınıf mücadelesini ya da bilimi değil; medyayı "harekete geçirici" güç kılan bir anlatı), tarihin düz anlamda *sonu* olmasıdır. Baudrillard'a göre kitleler, modern dönemin bir

icadıydı: "Proletarya diktatörlüğü", parlamenter demokrasi ve sabun tozu satımı kadar Fordist projelerin meşrulaştırılmasında yararlanılan mitlerden biriydi. Fordizm'in çöküşü aktif bir güç olarak kitleler mitini öylesine eksiksiz bir biçimde savunmasız bıraktı ki bugün –Baudrillard'ın kitaplarının birinin başlığını kullanırsak– kelimenin tam anlamıyla "sessiz yığınların *gölgesinde*" yaşıyoruz, öyle ki bütün anlamlar kitlelerin "kayboluşu"yla kalan "kara delik" içine doğru patlıyorlar. Bu konumdaki "mantık" döngüsel olduğu kadar tekbencidir de.

Bu türden postmodern karamsarlık, 1968'in öğrenci politikalarının ateşinde pişmiş özel bir entelektüel oluşumun (erkek, beyaz, Avrupalı) bunalımının belirtisidir. "Tarihin sonu" argümanı, 1968'in "Road to Damascus"* radikalleşmeleri ardından gelen hayal kırıklığı yanında liberal eğitim görmüş bir "eleştirel" teorisyenler kuşağı içinde doğan sığınmacı bir zihniyetin ürünü olarak güvenle bir yere kaydedilebilir. Kurumsal bakımdan yerleşik entelektüeller en uygun koşullarda bile marjinalleştiler ve 1980'lerin "yeni gerçekçiliği", yeni meslekçiliği ve "girişim kültürü" karşısında muhtemelen kendilerini daha da gereksiz hissedecekler. Ama 1968'in mirası, elbette, zıtlıklar içeriyor. Öğrenci ayaklanmaları işçiciliğin, üretimciliğin ve hiyerarşik, merkezi parti politikasının çöküşüne ışık tutmuştu. Ama aynı zamanda kültürel ve kimlik politikasının, cins ayrımı, ırk ve cinsiyet politikalarının, ekoloji ve özerklik hareketlerinin artan önemini haber vermişti. Bu yeni kültürel ve politik biçimlenmeler ve onlara bağlı çıkar toplulukları ışığında anlamlı soru, tarihin bitip bitmediği değil; *kimin* tarihinin bittiğidir. Örneğin, postmodernizmle feminizmin ilişkisini ele alalım. Bazı postmodern hocalar feminizmi tepeden yönetmeye çabalarken, 1960'ların sonundan bu yana feminist hareketi oluşturan çeşitli eğilimleri bir araya getiren eylemcilik ve tarihsel istemler yerine, bugün kabul edilen son derece seçkin bir feminist teori çeşidi vardır. Bazı feministlere göre, postmodern teori; feminizmi, tarihteki somut, açık uçlu ve özsel olarak kolektif olan sıçramalı bir mücadele süreci olarak görmek yerine Büyük Erkek Düşünürlerin oluşturduğu uzun düz bir çiz-

* İncil'de Aziz Paulus'un Şam yolunda aniden gerçeği görmesi anlatısından hareketle, birden bire aydınlanma yerine kullanılan bir ifade. (ç.n.)

giden ibaret bir tarihin (sonunun) ürünü olarak gören erkek entelektüellerin işidir yalnızca. "Meşruluk bunalımı" hikâyesi bu daha geniş tarihsel süreç karşısında her türden derinlemesine açıklayıcı gücünü yitirmeye başlıyor. Çünkü, eğer tek tek fikirlerin ve dünya anlatımlarının değeri felsefe yerine tarihin ölçütleriyle ele alınırsa, o zaman Lyotard'ın ortaya attıklarından daha önemli, Meaghan Morris'in adlandırmasıyla, başka "yol gösterici anlatılar" da vardır. "Çocuklarımız için dünyayı daha güzel bir yer yapma", "toplumsal adaleti gözetme" gibi anlatılar, bu bakış açısından, postmodernizmin tarihin sonu için feryat etmesinden daha değerlidir; çünkü bunlar daha çok sayıda insanı etik ya da toplumsal bakımdan sorumlu bazı eylem türlerine sevk etmeye çok daha yatkındırlar.

Bugün postmodernizmi kuşatan şamata içinde sıklıkla unutulan bir şey de, "kitleler" nosyonuna karşı benzer bir şüphe duyan bir kültürel sosyalizm geleneğinin olmasıdır. Raymond Williams'ın son dönem çalışmaları her zaman ısrarla, "kitleler"in, entelektüellerin asla kendilerine uygulamadıkları, tersine küçümser bir şekilde öteki insanlar için kullandıkları bir kategori olduğunun altını çiziyordu. Ve, bütün bu söylenenlerle yapılanlardan sonra, hâlâ üst-anlatılara ihtiyaç duyuyorsak, o zaman *Uzun Devrimin* postmodernlik teorisini çevreleyen bir devrimden daha *yararlı,* daha ilerici ve daha güç verici olduğu nihai olarak kanıtlamıştır; çünkü inanç ve idealizmin bizzat tarihsel sürecin parçaları, politik *iradenin* yaşamsal unsurları olduklarını kabul etmektedir. Öte yandan özlem sosyolojisi benzeri bir şeyin, Williams'ın önerileri doğrultusunda, "sıradan insanlara" daha az totalleştirici bir yaklaşımdan doğabileceği de ortadadır.

Post-Fordist üretimin özelliklerinden biri piyasa araştırması, ambalaj ve sunuma verilen ağırlıklı roldür. Tam anlamıyla toplumsal olanı *üretmese* de pazarlamanın 1980'in "toplumsal tipler"ine ait egemen ve en geçerli sınıflandırmaları ortaya koyduğu oldukça açıktır (en bariz örneği yuppie'lerdir). Kendimizi onlarda yansıtılmış bulmaya istekli olmasak da bu kategorileri bir tür toplumsal özet olarak kullanırız. Cinsiyet ve cins ayrımı, ırk ve sınıf arasındaki güç ilişkileri tarafından derinden etkilenen bir dünyada ve fiziksel bedende yaşarız; ama öte yandan –bilincinde olalım ya

da olmayalım– tarz yaratanlar, yenilikçiler, rüküşler, kolejli kılıklılar, boş yuvaya kurulanlar (yetişkin aileleriyle oturan, çalışan çiftler), dinkiler (çocuksuz çift gelirliler), ilgisizler, duyarlılar, kısıtlanmış çoğunluk ve günümüzün en başta gelen hedefleri olan 11-12 yaş grubuyla vufilerin (varlıklı yaşlı insanlar) varolduğu bir dünyada yaşarız.

Bunlar ticari yaşam tarzlarının ve "psiko-grafikler"in özetlediği tiplerdir –araştırma biçimleri canlı, soluk alıp veren bireyleri betimlemekten çok "istek dilimleri"nin hipotetik "benzetimler"ini sunmaktadır. Başka bir ifadeyle, piyasa araştırmalarının yoğun; ancak spekülatif yeni biçimleri tam olarak nerede hangi ürünlerin "piyasaya çıkarılıp" "okutulabileceğini" belirlemekte kullanılabilen bir toplumsal istek haritası sunmak üzere tasarlanırlar. Bütün bu tipler, kuşkusuz, eski dile tercüme edilebilirler (belki onları toplumsal sınıf eksenine döndürmek görece kolay olacaktır), ama özgün olan her şey bu tercümede kaybolacaktır.

Böylesi araştırma yöntemleri ve beraberinde getirdiği pazarlama girişimlerinin eski toplumsal ve cinsel kutuplaşmaları çapraz kesmek üzere özellikle geliştirilmekte oldukları açıktır. Parametreler, kültürleraşırı ve uluslaraşırı olacak biçimde tasarlanır (Britanya'da "psiko-grafiklerin" yaygınlaşması 1992'ye hazırlanmakta olan pan-Avrupalılığa yetişme dürtüsüyle bağlantılıdır). Bu tür bilgi biçimlerini ahlâk dışı, itiraz kaldırır ya da kötücül bulabiliriz –insanların açlık çektikleri bir dünyada ve insanların hâlâ sokaklarda uyuduğu bir ülkede affedilmez bir zaman ve kaynak israfı; ancak bunların etkin bir biçimde toplumsalın bir *versiyonunu* yarattıkları ve yaşattıkları da bir gerçektir. Başarılı olmaları, (bazı) insanların ne istediklerini sandıklarının değil, *ne isteyebileceklerinin* eksiksiz tespiti ve kestirilmesine (gözlem ve "hedef" öznelerle görüşmeler yoluyla) bağlıdır. Mevcut sosyoloji ve kültürel çalışma biçimlerinden edinilebilecek önemli oranda *eleştirel* ve *tanısal* kaynakla bütün radikal çoğulculuğu içinde *herkesin* ne istediği ve ne isteyebileceğinin daha eksiksiz bir resmini elde etmek üzere yapılan yoğun yeni piyasa araştırmalarında bulunabilecek *betimsel* ve *öndeyili* bilginin bir araya getirilmesiyle bir özlem sosyolojisi ortaya konabilir. Bu durumda

hedef, istenen mal ve hizmetlerin muhalefetten daha etkin ve eşitlikçi olarak üretilmesi ve dağıtılması olacaktır. Geleneksel akademik/toplumsal çalışmayla ticari/pazarlamacı bilgi işlevlerinin böylesi bir karışımı Sol'u, ahmak Sağ tarafından her fırsatta mahkûm edildiği "sefalet edebiyatı" gettosunun ötesine taşıyacaktır. Böyle bir değişiklik postmodernizmin belli biçimlerinin gösterdiği yolları izlemeyi gerektirir: Dayatılan genel, "rasyonel" çözümler karşısında bir şüphecilik; ilk ilkeler ve öncelikli hedeflerden geri (toplumsal adalete, fırsat eşitliğine ve toplumsal refaha bağlanma) adım atmayı tutkuyla zorunlu kılmasa bile eski eleştirel ve yargılayıcı tutumlar karşısında bir rahatlama. Sol politikaların geleneksel olarak dayandığı kimlik ve inanç yerinde durmaktadır. Ama bunun ötesinde yeni türden bir politika – post-Fordist üretime güç veren program gibi yeni talepler ve girişimler karşısında esnek ve duyarlı– öngörülmek zorundadır. Son iki yüz yılda "tarih yapmak" üzere kitleleri birleştiren iki büyük kolektif kimliğin –birincisi ulusla, ikincisi sınıfla ilgilidir– günümüz fazla gelişmiş dünyasında parçalanmakta olduğu pekâlâ doğru olabilir. Gelgelelim, ulusun oluşturduğu hayali bir cemaat ya da sosyalist insanın enternasyonal kardeşliğinden başka kolektiviteler etrafında yeni "kurtuluş anlatıları" yazılıyor. Hatta bu Baudrillard'ın at koşturduğu popüler kültür ve medyanın "sığ" alanında bile doğrudur.

Uluslaraşırı iletişim ağlarının kurduğu dönüşmüş bir "kamusal alan" içinde yeni ittifak ve çatışma biçimleri olanaklıdır. Yeni zamanların daha "ölümcül" versiyonlarında gözden kaçırılan şeylerden biri, yeni uluslaraşırı medya sistemlerinin bağlayıcı gücüdür: İnsanları yalnızca kültür sanayilerinin ürünlerini satın almaya değil; sınıf, ırk, cinsiyet, bölge ve ulusal kültür sınırlarını aşabilen cemaat ve ittifak biçimleri getiren şebekelere katılmaya sevk eden bir güç. Popüler müzik bu türden bağlanmanın çok sayıda örneğini sunar. Bu "duygu cemaatleri"nin ("çıkar cemaatleri"nin tersine) bazıları bariz biçimde ütopyacıdır. Uluslaraşırı iletişim sistemlerinin mümkün kıldığı türden bağlanmanın bugüne kadar ortaya çıkan en çarpıcı; ama aynı zamanda en katılımcı örnekleri Band Aid, Sport Aid, Live Aid ve Free Mandela Movement etrafında örgütlenen televizyon olayları olmuştur.

Eylem halindeki iyimser iradeyi görebileceğimiz yer burasıdır. Televangelizm, medya çağına özgü mobilizasyonun daha az ilgi gören başka bir örneğidir.

"Psişik otizm" (Baudrillard) ya da "duygunun sönmesi"nden ziyade bu tür olgular, ağırlıklı olarak hava dalgaları yoluyla var olan ve evrensel ahlâki kaygı meseleleri etrafında örgütlenen yeni türden bir politikanın olabilirliğini akla getiriyorlar. Böylesi misyonlar 1990'larda daha da yayılacak gibi görünüyor. Yinelersek, hissetme arzusu, geçici bir öteki insanlar kitlesiyle *bağlantılı* hissetmek, bu türden geçici ve *yapay* ittifaklar içinde bulunmak içkin olarak ne iyi ne de kötüdür. Tersine bu *dile getirilmesi* gereken bir şeydir. Jimmy Swaggart cemaat ve haklılık için duyulan güçlü tutkuyu bir yolla dile getirmeyi başardı. Two Tone hareketinin kurucusu ve Mandela konserini örgütleyenlerden biri olan Jerry Dammers, benzer istekler selinin radikal olarak farklı bir doğrultuda akmasına yardım etti.

Yerel düzeyde, hava dalgaları pasif bir biçimde alınmak yerine aktif bir biçimde ele geçirilmelidir. İngiltere'de, Thatcherizm'deki yekpare "Britanyalılık" versiyonu karşısında ya da altında yeni etnik kimlikleri dile getirmek için müziğin ve stilin kullanımı 1980'lerdeki kültürel politikanın en dikkate değer (ve pazarlanabilir) özelliklerinden biri haline gelmiştir. Rap, house ve funk müzik; örneğin, uluslararası siyah diasporayı *çapraz kesen* cemaat biçimleri sunan uzun bir müzik hattında sadece en son yer alanlardır. Bunlar, aynı zamanda, tutkunlarını (ritim, lirik ve ölü siyah liderlerin konuşmalarından yapılan kısa "alıntı"lar yoluyla) Yeni Dünya'daki siyahların aksi halde suskunluk içinde unutulup gidecek olan tarihlerini ve mücadelelerini –kölelikten insan haklarına, siyah iktidara ve bupilere– anlatan bir tarih çeşidine tam anlamıyla geri sıçratmaktadır. Örnek alma, alıntılama, rap ve talkover, ses dengeleme aletleri (mixing desk) ve turntable yoluyla, çok kültürlü müzikal gelenekler, Paul Gilroy'un dediği gibi, Yeni Sağ'ın Siyahlık ve Britanyalılığı karşılıklı dışlayıcı kategoriler olarak gösterdiği bir zaman ve yerde, özgün biçimde siyah ve Britanyalı bir duyumsama yapısına özel *modernist* bir ses ve şekil verme temelinde dönüşüme uğramakta ve uyarlanmaktadırlar. Görünürde alakasız bir dizi kaynaktan devşirilmiş sesler ve im-

gelerin karışımı olan müziksel ve giyim-kuşamsal tarzlara dayanan 1980'lerdeki senkretik (bileşik-ç.n.) ya da sentetik yeni siyah Britanyalı stiller, bu yolla bağımsız film ve video yapımcıları, yazarlar, entelektüeller ve plak yapımcılarından oluşan yeni bir siyah Britanyalılar kuşağı tarafından şu sıralar bilinçli olarak yaygınlaştırılıyorlar.

Asya kökenli Britanyalı gençler artık geleneksel Pencap dans stilleri ve ritimleriyle Hint-pop, siyah ABD ve beyaz Britanya funk müziği, ayrıca house ve disko ritimlerini karıştıran bhangra müziği eşliğindeki değişik tarzları içinde barındıran benzer stratejiler benimsemiştir. Bu kültürel üretim biçimlerinde yerleşik olan sahip çıkma ve uzak durma kalıpları aracılığıyla yeni "Britanyalı" kimlik biçimleri, kulüplerdeki, kasetçilerdeki ve korsan radyo istasyonlarındaki kayıtlarla yayılarak ortaya çıkıyorlar. Ortak bir Avrupa kimliği karşısında ulusal kültür bütünlüğünün ileri sürüldüğü bir zamanda sahiden kozmopolit olan sömürgesonrası bir ortam "İngilizlik" içinde ve karşısında kendisine yer açmıştır; ten renklerine, hava dalgalarındaki "kökleri"ne bakmaksızın herkesin ulaşabileceği bir kimlikler dizisi. Süreç hiçbir şekilde siyahi ya da Bengali altkültürleriyle sınırlı değildir. Hayali Britanyalılık "patlaması" Pogues cumhuriyetçiliği iddialarında, Proclaimers'ların militan kelt tarzlarında bile duyulabilir. Bugün parçalanan, "Birleşik Krallık"taki "birleşik"lik değildir. Yazz, Sade ve Tanita Tikaram gibi kadın şarkıcı ve müzisyenlerin yükselişi 1960'lar ve 1970'ler "rock"ının yekvücut seksizm ve heteroseksizmine ve ırkçı etnik "aidiyet" nosyonlarına meydan okuyor.

Bütün bu çelişkili eğilim ve ihtimaller yeni zamanlar manzarasının –henüz somutlaşmamış, hâlâ gerçekleştirilmeyi bekleyen bir manzara– parçaları olarak betimlenebilir. Bunlar, Sol'un eski dilinde etkin bir biçimde kavranamayacağı gibi postmodernizmin belli çizgisel küresel "mantığı"nın parçası olarak da kaydedilemeyecek gerçek meydan okumaları temsil ediyorlar. Yeni politik gündemler ve öncelikler, eskinin harabeleri üzerinde biçim alıyorlar ve yeni bir dizi evrensel değer ya da hedefin bizi hep birlikte "parçaların ötesinde" ilerici tek bir blokta bağlayacak biçimde ortaya çıkma olasılığı çok düşük görünüyor. Bu arada, geleneksel olarak "radikal" Sol için ayrılmış konumlara geri çe-

kilmek yerine, bize sunulmuş çok sayıda değişik ve çelişkili "kimlik" çeşitleri içinde önemli gerilim noktalarını kollamak zorunda kalacağız. Bunlar, örneğin yeni tüketimcilikle –ethosu terk edene kadar alışveriş– tüketim üzerine kıtlık ve ekolojik bunalımın dayattığı sınırlar arasındaki ve "anlamlı" tüketimle "sorumlu" yurttaşlığın karşıt talepleri arasındaki gerilimlerdir. Yerel/ulusal/Avrupa çapında/çokuluslu ve uluslararası cemaatler, çıkarlar ve tarihlerin oluşturduğu şaşkına çeviren bir diziye kendimizi yerleştirmek ve bu diziyle ilişki içine sokulmak zorunda kalacağız. Bu arada sabit kimlikler ve nihai doğrular için çeşitli köktenci taleplerle, kimliklerin hiçbir zaman sabitlenemeyeceği ve doğruların hiçbir zaman nihai olamayacağına ilişkin modernist kavrayış arasında uzlaşma arayışını sürdürmek zorunda kalacağız. Ama açık olan bir şey varsa o da Baudrillard'ın söylediklerinin tersine, yeni zamanlar konusunda mutlak olarak "ölümcül" ya da "bitmiş" hiçbir şeyin olmadığıdır. 1990'ların görevi meydan okuyuşu nasıl yükselteceğimiz, uzun dönemli hedefleri gözardı etmeden geçmişte sahip çıkmış olabileceğimiz belli otorite türlerinden nasıl vazgeçebileceğimiz, yeni tür bir sosyalizmi nasıl açık seçik ifade edeceğimiz ve Raymond Williams'ın söyleyebileceği gibi kitlelersiz bir sosyalizmi nasıl oluşturacağımızdır.

BAŞVURU KAYNAKLARI:

– L. Appignanesi and G. Benninton (eds), *Postmodernism:* ICA Documents 4, Institute of Contemporary Arts 1986.

– J. Baudrillard, *For a Critique of the Political Economy of the Sign,* Telos 1981. *The Mirror of Production,* Telos 1979. *In the Shadow of the Silent Majorities,* Semiotext(e) 1984. [Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu, Çev. Oğuz Adanır, Ayrıntı Y., 1991] *Simulations,* Semiotext(e) 1983. *America,* Verso 1988.

– M. Poster (ed), *Jean Baudrillard: Selected Writings,* Polity 1988.

– M. Berman, *All That is Solid Melts Into Air,* Simon and Schuster 1983. [Katı Olan Her Şey Havada Buharlaşıyor, Çev. Ü. Altuğ - B. Peker, İletişim Y., 1994]

– H. Foster (ed), *Postmodern Culture,* Pluto 1985.

– D. Harvey, *The Condition of Postmodernity,* Blackwell 1989.

– J. F. Lyotard, *The Postmodern Condition, A Report on Knowledge,* Manchester University Press 1984.

– M. Morris, *The Pirates Fiancée: Feminism Reading Postmodernism,*Verso 1988.

– R. Williams, *The Long Revolution,* Penguin 1963.

5. ÖRGÜTLÜ KAPİTALİZMİN SONU

John Urry

Sol'un mevcut bunalımı hakkındaki çoğu tartışma fazlasıyla dar bir biçimde Thatcherizm'in *per se* etkilerinde odaklanmaktadır. Bunu söylemekteki amaç, Britanya'da geçtiğimiz on yılın son derece önemli olmadığını öne sürmek değildir; ancak Thatcherizm üzerinde yoğunlaşmak yaşamsal üç sorunu gözardı etmeyi de beraberinde getirmiştir. Birincisi ve en bariz olanı, Thatcher olmasaydı ne olacaktı; politikalar başka bir muhafazakâr liderle ya da başka bir partinin kurduğu bir hükümetle tamamen farklı mı olacaktı? İkincisi, Thatcherizm'i zorunlu değilse de mümkün kılan ekonomik, toplumsal ve politik koşullar neydi? Ve üçüncüsü, Thatcherizm 1980'lere damgasını vurmuş olsa bile, onun "sonu", 1970 sonlarında olduğu varsayılan koşullara dönüş müm-

kün olacaktır anlamına mı gelecek?

Bunların hepsi zor sorular. Bu makalede, bu soruların ancak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da gerçekleşmekte olan değişimlerin, "örgütlü" kapitalizmden "örgütsüzleşmiş" kapitalizme doğru değişimlerin çok geniş bir dizi çözümlemesi yapılarak yanıtlanabileceğini öne süreceğim. Birleşik Kırallık'taki Thatcherizm bizzat bu değişimlerin bir parçası, değişimlerin daha fazla ilerlemesini kolaylaştırmada son derece önemli ve 1990'larla birlikte Britanya toplumunu tarihsel bakımdan anlamamıza yardım eden çoğu yapılanmanın temelli olarak yeniden biçimlenmesini temin eden bir şey olarak görülecektir.

A. ÖRGÜTLÜ KAPİTALİZM

Bu yüzyılın üçte ikilik bir bölümünün ilk yarısında Batılı toplumları nitelemek için kullandığım "örgütlü kapitalizm" terimiyle ne anlatmak istediğimi burada kısaca belirtmek istiyorum.

Bu tür bir örgütlenmenin birbiriyle bağlantılı bir dizi özelliği vardı: İnsanların yaşamında geniş ulusal ekonomilerle toplumsal ve politik kurumların artan hâkimiyeti; sermaye yoğunlaşmasının yükselen oranı; ortalama işyeri büyüklüğünün artması; birlikte çalışan bankalar, sanayi ve devlet; giderek daha fazla kentleşen konut ve işletme yerleşimi; artan bir oranda ulus çapında gerçekleşen toplu pazarlık; bugüne kadarki en büyük hacmine ulaşan sınai erkek işçi sınıfı; ve ulus çapında örgütlenen toplumsal sınıfların cepheleşmelerini yansıtan politika ve kültür. Politika, Britanya'da olduğu gibi, çoğunlukla toplumsal sınıf ayrımlarına göre yapılanmıştır. İnsanlar ağırlıklı olarak sınıfsal bakımdan homojen yörelerde yaşıyor ve oylarını ağırlıklı olarak şu ya da bu sınıfa göre kullanıyordu; sınıflar sadece homojen olmasalar da diğer politika biçimleri, şekillenmelerini toplumsal sınıf ayrımlarından alıyordu. İşçi sınıfı ve emekçi hareketinin birçok ülkedeki inkâr edilemez gücü işçilerin tikel gruplarının öncü rolünden geliyordu; ağırlıklı olarak imalat sanayii ve madencilikteki büyük işletmelerde çalışan, belli başlı büyük kentlerde yaşayan erkek işçilerin öncülüğünden. İşyeri düzeyindeki ilişkiler toplumsal ça-

tışma ve politik yaşamı yapılandırıyordu. Dahası, öyle görünüyor ki bu süreçler önem bakımından artarak sürecekti; yani, işletmeler büyüdükçe büyüyecek, Batılı ekonomiler artan bir oranda tekelcileşecek, gün geçtikçe daha çok insan büyük kentlerde yaşayacak, büyük imalat sanayileri bütün bölgelere giderek hâkim olacak ve erkek ağırlıklı sendikalar önem bakımından gelişmesini sürdürecekti.

Bu gelişmelerin hepsi bütün Batılı ülkelerde aynı anda ya da aynı biçimde ortaya çıkmadı. Buradaki "tepedeki" örgütlenmeyle "tabandaki" örgütlenme arasında bir ayrım yapmak yararlı olacaktır. Tepedeki örgütlenme sanayideki yoğunlaşmayı, banka, sanayi ve devletin artan karşılıklı eklemlenişini ve kartel oluşumunu kapsar; tabandaki örgütlenme ise örneğin, ulusal sendika bünyelerinin gelişimini, işçi sınıfının politik partilerini ve refah devletini içine alır.

Ardından gelen, her bir ülkede kapitalizmin örgütlü hale gelme zamanını ve boyutunu belirleyen üç unsurdur. Birincisi, tarihte sanayileşmenin başlama noktasıdır; bir ülke ne kadar erken "kalkış" yaparsa, kapitalizmi o kadar az örgütlenmiş olacaktır. Bunun nedeni, geç sanayileşen ülkelerin sanayileşmesini belli bir zamandır sürdürmekte olan ülkelerle rekabet etmek için işe daha yüksek düzeyde bir sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile başlamasıdır. İkincisi, kapitalist dönemde kapitalizm öncesi örgütlenmelerin yaşamlarını sürdürme düzeyleridir. Bu anlamda, Britanya ve Almanya, Fransa ve ABD'ye göre çok daha fazla örgütlenmiş toplumlar haline gelmiştir. Çünkü, ilk iki ülke bir "burjuva devrimi" yaşamamışlardır ve bunun sonucu; loncaların, birlikçi yerel idarelerin, mesleki, ticari, aristokratik, üniversite ve kiliseye ait yapılanmaların görece ayakta kalması olmuştur. Üçüncü unsur ise ülkenin büyüklüğüdür. Uluslararası rekabet için küçük ülkelerin sanayilerinde, kaynaklar az sayıda firma ve sektöre akıtılıyordu. Sanayi ve devlet arasındaki koordinasyon, zorunlu hale gelmese de büyük oranda kolaylaştırıldı. Öte yandan, görece az firma ve sektörün olduğu yerde, yüksek sendikal yoğunluk ve daha çok işçi "örgütü"ne eğilim olacaktı.

İlk başta Almanya, hem tabanda hem de tepede çok erken bir dönemde yükselen düzeyde örgütlenmeler yaratarak yukarıda

özetlenen ideal örgütlü kapitalizm tipine en yakın konuma gelen ülkeydi.

Buna karşılık, Britanya ekonomisindeki ağırlık, finans sektörünün mutlak büyüklüğü ve uluslararası alanı, sermaye mallarının erken ihracatı, yoğunluğun karakteristik olarak örgütlenmiş kapitalist sektörler yerine yiyecek ve içecek gibi tüketim sanayilerinde odaklandığı bir sektörel profilde yatmaktadır. Britanya'nın ortadirek (ya da *Makler*) ekonomisinin belirleyici özelliği yatay ve dikey bütünleşmenin yokluğu, örgütlenmiş kapitalist sektörlerde modern idari yapılanma ve farklılaşmanın yaratılamayışındadır. Öte yandan, tepede örgütlenmeden önce tabanda ve diğer toplumlardan daha önce örgütlenmiştir.

Üçüncü örnek, ABD'ye bakarsak, Amerikan kapitalizminin tepede erkenden ve bütünüyle örgütlenmesiyle tabandaki benzer örgütlenmeler kıyas kabul etmezdi. Ondokuzuncu yüzyıl sonunda örgütlenmiş kapitalizm içindeki Amerikan politikasını, büyük ölçüde ekonomik bakımdan hâkim sınıfın aracı olarak devlet etkinliği karakterize ediyordu. Daha sonra, New Deal'in "ilericiliği" Amerikan kapitalizminin nihayet tabanda da örgütlenmesine yardımcı oldu ve bu 1930'lar ve 1940'larda bir dönem için devlete görece özerklik kazandırdı. Yirminci yüzyılın başlangıcıyla yükselişe geçen hizmetler sınıfı ve bununla bağlantılı orta sınıflarla birlikte gelen bir ideoloji ve hareket olarak "ilericilik" nosyonu, Amerikan kapitalist örgütlenmesini ve örgütsüzleşmesini anlamada kilit birer noktadır. Yirminci yüzyılda "ilericiliğin" bazı çeşitleri her zaman ABD'deki düzensiz sermaye birikimi karşısındaki muhalefetin ana kaynağı olmuştur. "Amerikan'nın bu özel durumu" etnik bakımdan bölünmüş, zayıf işçi sınıfından çok yeni Amerikan orta sınıflarının, özellikle ilerici bir ideolojiyi dile getiren "hizmet sınıfı"nın erken ortaya çıkışı, büyüklüğü ve örgütlenmedeki yatkınlığına bağlıdır.

B. ÖRGÜTSÜZLEŞMENİN NEDENLERİ

Sol'a, işçi hareketinin güçlerinin artışını sürdüreceğine ve çeşitli "kolektivist" ve "devletçi" girişimlerin hem istenir hem de

uygulanabilir olduklarına dair çok sayıda kanıt sağlayan şey, bana göre bu türden gelişmelerdi. Ancak, geçtiğimiz yirmi yılda bu gelişmelerin çoğu Batı'da tersine döndü ve bir kapitalist örgütsüzleşme süreci canlılık kazandı. Bu konu *The End of Organized Capitalism* (Polity, Cambridge, 1987, Scott Lash ile birlikte yazıldı) adlı kitapta geniş olarak tartışıldı. Burada Britanya yanında Fransa, Almanya, İsveç ve Amerika açısından bu gelişmeler gösterilmiştir. Konumuzla ilgili birbirine bağlı bir dizi süreç vardır.

1) Tek tek toplumların tutarlılıklarını, bütünlülüklerini ve birliklerini zayıflatan ekonomik, toplumsal ve politik ilişkilerin "küreselleşmesi" olgusu ortaya çıkmıştır. Bu türden gelişmeler yıllık ciroları tek başına çok sayıda ulus-devletin ulusal gelirini katlayan çokuluslu şirketlerin büyümesini; coğrafi bakımdan uzak birimlerin örgütsel olarak birleşmelerini mümkün kılan elektronik yolla iletilen enformasyon teknolojisindeki çarpıcı gelişmeyi; tek tek ulus-devletlerin özerkliğine sınırlar koyan uluslararası devlet örgütlenmelerinin kırılgan büyümesini; ortak bir kültürel deneyimde dünya nüfusunun yüzde 20-30'unu aynı anda bağlantıya geçirebilen kitle iletişim araçlarının gelişimini; ulusal sınırları tanımayan teknolojik felaketlerin olabilirliğini ve bizzat insan varoluşunun iki süpergüç liderinin görece kestirilemeyen kararlarına bağlı oluşu doğrultusundaki korkunç oluşumu içine almaktadır. Ekonomik ve toplumsal ilişkilerdeki ve coğrafi bakımdan uzak bölgelerin deneyimleri ve olayların "eş zamanlılığı" konusunda son derece artan bilinçlilikteki bir "küreselleşme" gözlenmektedir.

2) Binlerce erkek işçinin çalıştığı imalatçı işletmelerdeki standartlaşmış ürünlerin seri üretimi kuşku götürmez bir biçimde geçmişe ait bir şey haline gelecektir. İmalat işçileri adına ne kalmışsa artık giderek yüksek düzeyde sermaye donanımıyla çok daha az işçi çalıştıran işletmelerde daha özel ürünler üretecekler. Britanya'da birbirlerine bağlı bir dizi değişim gözlemlenmektedir: Tek kişilik işini yürüten insanların sayısında gözle görülür artış; ikincil emek gücünün genişliğindeki büyüme, öyle ki artık emek gücünün üçte biri part-time olarak, geçici ya da evinde çalışmaktadır; yeni firmaların kurulma oranlarında ve dolayısıyla

hem imalat hem de hizmet sektöründe küçük firma sayısında önemli bir artış; küçük girişimlerde imalatçı işçi çalıştırma oranlarında çok büyük bir artış; orta büyüklükteki imalat işletmelerinde, hatta çok büyük işletmeler kompleksi ve çokuluslu girişimlerde, çalışan insan sayısında gözle görülür bir düşüş; ve büyük firmalar açısından, daha küçük ademimerkezi birimlere bölünme ya da yeni ürünlere ve piyasalara karşı çok daha esnek tepkileri olanaklı kılan bayilik verme ya da taşeronluk düzenlemeleri gibi devredilmiş sahiplik biçimleri geliştirme yönünde bir eğilim. 1981'de Sir Adrian Cadbury bunu şöyle betimliyor:

> Gelecekte bu örgütlenmeleri kendi ayrı işletme birimlerine parçalamak ve bu birimlere kendi özel piyasalarında rekabet etme özgürlüğü vermek isteyeceğiz. Büyük şirketler, küçük girişimler federasyonu benzeri bir hale gelecekler; "küçük güzel olduğu" için değil, büyük pahalı olduğu ve esnek olmadığı için... Yarının şirketlerinden... başka her şeyde müşterileri için rekabet edecek uzman satıcılara güvenerek, işlerinin merkezi etkinliklerinde yoğunlaşmalarını bekliyorum.

3) Üretimin uzamsal örgütlenmesinde muazzam değişimler meydana gelmektedir. Şirketler artık dünya çapında iş yapabilme, farklı ücret ve greve gitme oranlarının avantajlarından yararlanarak ülkelere girip çıkabilme, küresel bir strateji uyarınca işlemlerini alt birimlere bölebilme ve yeni bir işi kazanmak ya da elde tutabilmek için işçileri kendi aralarında rekabete zorlayabilme kapasitesi taşıyorlar. *New York Times*'ın ifade ettiği gibi, firmalar "ya otomatlaşacak, ya göçmenleşecek ya da buharlaşacaktı". Örneğin, Apple II E mikrobilgisayarını oluşturan parçalar Amerika'da Kaliforniya ve Teksas'ta, Avrupa'da Cork, Danimarka ve Almanya'da ve Japonya, Tayvan, Singapur ve Güneydoğu Asya'nın başka değişik ülkelerinde muazzam genişlikte alanlara yayılmış fabrikalarda üretilmektedir. Her bir Apple mikrobilgisayarında bir araya toplanan 42 çip birleştirilmeden önce en azından toplam bir milyon mil yol katetmektedir. Elektronik olarak iletilen yeni enformasyon biçimleriyle jet taşımacılığı ve yolculuğunun gelişmesi dikey dağılma ve uzamsal yeniden yer-

leşimin olağanüstü boyutlara çıkmasına izin vermektedir. Britanya'da bile, hangi tür yeni sanayi olursa olsun, bunun büyük kentlerin dışında yerleşmesi; ayrıca büyük kent merkezlerinde son derece yüksek oranlarda nüfus azaltımına gidilmesi, çalışma ve nüfusun genel büyümesinin Britanya'nın sanayi merkezlerinden uzaklaşması yönünde önemli bir eğilim gözleniyor.

4) Öte yandan, işverenler çok daha fazla hareketli ve yenileşmeci, işgücü ise giderek gerici bir görüntü sunuyor; işgücü modası geçmiş sanayi, teknoloji ve değer kalıplarını korumak, hatta onlara geri dönmek peşinde. İşverenler giderek ilerici, yeninin yanında, *status quo*'nun karşısında, geleneklerden uzaklaşan ve gelecek açısından modernleşme yanlısı bir tutum içinde görünüyorlar. Bir dizi gelişme, eşzamanlı olarak, işçilerin özel sektördeki firmalarıyla artan oranda özdeşleşmelerine yardımcı oluyor. Bu, giderek firma içi emek piyasasının sunduğu kariyer şanslarına, hisse sahibi bir çalışan haline gelmeye ve tekil girişim düzeyinde kolektif pazarlık yapmaya bağlanmayı yüreklendiriyor.

5) Toplumsal yaşam, kültür ve politika artık pek toplumsal sınıflara göre örgütlenmiyor. Bunun nedeni kısmen mevcut gelir, servet ve güç eşitsizliklerini, sınıfsal yoksunluk ortak deneyimlerini paylaşan ya da seçimlerde bile aynı yönde oyunu kullanan homojen toplumsal sınıfların üretmiyor oluşudur. Kısmen de çok daha büyük bir çeşitlilik arzeden öteki toplumsal grupların artık örgütlenme arzusu ve kapasitesi taşımalarıdır. Bu türden toplumsal hareketler cinsel ayrım, çevre, nükleer silahlar, kentsel eşitsizlikler, ırk ayrımı, toplumsal hizmetler, vergi oranları vb. konular etrafında mücadele ediyorlar. Bu gruplar genel olarak görece ademimerkezi bir temelde örgütlenmektedir –kentsel başkaldırılarda gerçek bir örgütlenme yoktur– ve düşmanlıklarının odaklandığı yer özellikle "devlet" bazen de işçi hareketinin kendisidir. Aslında, sadece bugünün Britanyasında muhalefetin artık daha çok dayanağı olduğuna bakarak pekâlâ artan miktarda toplumsal çatışma bekleyebiliriz. Paradoksal bir biçimde, giderek daha az grubun *status quo*'da güçlü bir çıkarı vardır. Ancak bu aynı zamanda işçi hareketinin artık ilkeli muhalefet ve mücadele üzerinde bir tekeli olmadığı anlamına gelir. Toplumsal çatışma daha çoğulcu, çok daha çeşitli türde çıkarlar tarafından ya-

pılandırılmış ve devlet, bürokrasiler, erkek sendikacılar, beyaz işçiler dahil çok sayıda farklı düşmanı ilgilendiren bir hale gelmektedir.

6) Ve nihayet, kültür de değişiyor. Popüler müzik, giyinme tarzları, sinema, TV ve tiyatro alanındaki yeni gelişmeler kısmen otoriteye karşı, özellikle de "çağ"ın otoritesine karşı, güçlü bir muhalefet tarafından yapılandırılıyor. Kişisel kimliğin ve bireyin kendini ortaya koymasının Batı'da insan hayatının son derece değerli hedefleri haline gelmesi 1960'lar ve 1970'lerdeki politik ve kültürel değişimlerin bir sonucuydu. Ancak bu vurgu yalnızca aile, okul, monarşi, polis, mahkemeler gibi otorite yapılanmalarına kafa tutmuyordu; aynı zamanda sendikalar gibi kolektif örgütlenmelerde katılım ve yer almanın temellerini de sorguluyordu. Raphael Samuel'in söylediği gibi, "Kolektiflik... farklılık yerine tektipliliği öne çıkaran, bireyi sindirerek ve azınlığı düşüncesiz kitleye tabi kılan bir şey, baskının bir aracı olarak görülüyor." Bu yüzden, ister bir sendika, mesleki bir birlik, bir eğitim kurumu, bir politik parti, isterse bir baskı grubu olsun, merkezi örgütlenmelere karşı kuşku büyümektedir. Bu türden radikal bireyciliğin oldukça fazla muhalefet yaratan etkileri vardır. Hem toplumsal yaşamın çoğu alanında otoriteye kafa tutulmasına yol açar *hem de* muhalefet kolektivitelerinin ve kolektif eylemin yaşamını sürdürmesini gittikçe zorlaştırır. Bu gelişmeler dizisi belli sayıda önemli süreçler tarafından yaratılmaktadır: Elektronik kitle iletişim araçlarının gelişimi,sınıf bakımından homojen yörelerin dağılması ve görece bağımsız bir orta sınıfın ortaya çıkması. Sonuçta, insanların artık ömür boyu sürecek projeleri ve anlatıları izlemek yerine kısa dönemli bir tür "hesaplı hedonizm" avantajından yararlama peşinde oldukları görece sığ bir dünyanın ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Bu nedenle, insanların yaşamları idealler peşinde koşma ya da kolektif bir projenin parçası olarak görülmüyor. Daha çok Erving Goffman'ın yazılarında ölümsüzleştirilen yaşamlara benziyor. Clifford Geertz, Goffman'ın insan yaşamıyla ilgili düşüncesi hakkında, "Yaşam tam bir stratejiler kâsesidir" demektedir.

Bu gelişmelerin Sağ'ı ve onun "kolektif" olana, özellikle de "devlet"e karşı bariz düşmanlığını nasıl beslediği gayet açıktır.

Buna rağmen ben son yıllarda bir tür "örgütsüz muhalif/sosyalist" politikanın gelişmekte olduğunu (kısmen *Marxism Today*'le birlikte) ileri süreceğim. Bu politikada "örgütlü kapitalizm" ile birlikte düşünülen kesinliklerin ve iyimserliğin dağılmakta olduğu kabul edilmektedir ve bu, üç ana gelişmeye yansımaktadır. Bunların ilkinde, ekonomi ve toplumdan doğan eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri düzeltmede devletin kullanılması olasılıkları üzerinde yeni bir değerlendirme yapılıyor. Aslında, politikanın ve devletin bir sınırı olduğu *ve* olması gerektiği, dönüşmüş sınır çizgilerinin ortaya çıktığı savunuluyor. İkincisinde, "sınıf mücadelesi"nin modern toplumları sosyalist bir doğrultuda dönüştürmek için *kendi içinde* yeterli bir dinamik taşımadığı öngörülüyor. Özellikle de bir zamanlar gücü ne olursa olsun, işçi sınıfının artık kesinlikle modern Britanya'yı sosyalist bir dönüşüm yönünde zorlayacak güce sahip olmadığı savunuluyor. Üçüncüsünde de ne tek başına özel ne de tek başına kamusal olan, "küçük p ile yazılan" politikanın ve sivil toplumun önemli bir alana sahip olduğuna ve modern toplumlarda örgütsüzleşmeye yol açan birçok gelişmenin, toplumsal yaşam, kültür, boş zaman, sanat ve mimari, tüketim, çevrecilik, feminizm, etnik farklılık, yerel demokrasi gibi alanların çok daha karmaşık, farklılaşmış ve politik olarak da muhalif bir dizi mücadeleyi beslediği ve ürettiğine inanılıyor. Sivil toplum ve kültürel bir parçalanma belli bir hız kazandıkça bu alanların birçoğu politik çatışma arenaları haline gelmektedir. Çağdaş kapitalizmin yapıları aynı zamanda ortaya çıkan üç süreç tarafından dönüşüme uğratılmaktadır: Daha parçalı, çoğulcu ve politik bakımdan muhalif sivil toplumun yaratılmasında özel olarak araçsal bir rol üstlenen güçlü bir hizmet sınıfının gelişmesiyle yukarıdan *küreselleşme,* aşağıdan *ademimerkezileşme* ve içerden *dağılma.*

Sonuçta, politikanın temel parametrelerinin toplumsal sınıf, özellikle emek-sermaye mücadelesi tarafından belirlenmesi örgütlü kapitalizmin bir niteliğiydi. Bu mücadelenin bazı görünümleri varlıklarını sürdürmekle birlikte, çeşitli alternatif örgütlenme temelleri, artık yeni toplumsal hareketler, araçsalcı bir kolektivizm, uluslararasılaşmış sınıfsız bir kültür, devlet karşıtı bir neo-liberalizm ve sermaye ile emek arasında aracı, güçlü bir hizmet sınıfının kurumsal ve kültürel kaynaklarının gelişmesi ta-

rafından örtülmüş durumdadır. "Modern" dünyanın yapıları dönüştürülüyor ve emekle sermaye arasındaki toplumsal ilişkiler bu gelişmeleri uluslararası düzlemde (sermayenin tutarlı bir biçimde yeniden örgütlendiği alanda) yapılandırıyor olsa bile, değişik ileri *ulus*-devletler içindeki toplumsal yaşam ve toplumsal mücadele biçimleri kararlı bir biçimde örgütsüz hale geliyorlar. Dahası, sivil toplumun görece "sınıfsız" kültürel biçimlerinin çağdaş toplum yaşamının yapılanmasındaki artan önemi, kısmen Batı kapitalizminin örgütsüzleşmesinden gelmektedir. Çağdaş kültür, yalnızca sosyalistlerin sevgilisi sınıf öznesi değil; neo-liberallerin gözdesi piyasa ürünü özne dahil, farklı "özneler" "kuran" ve bu öznelere yapışık duran toplumsal oluşumların, olayların, mitlerin ve imgelerin olağanüstü artan mevcudiyetine izin vermektedir. Modern toplumdaki muazzam değişim ve geniş örgütlenmelerin, işyerlerinin ve kentlerin artık tek tek bireyler açısından gün geçtikçe güçlenmiyor oluşu ile "öznelerin" oluşum, sabitlenim ve yeniden üretim süreçleri artan bir biçimde "kültürel" ya da "küçük p ile yazılan" türden politik hale geliyor; bu süreçler, çok çeşitli mit ve imgeler, tüketim malları, mevcut "yaşam tarzları" ve farklı bir sivil toplumdan değişik biçimlerde oluşuyorlar; bunlar hiç de insanların yaşadıkları yer ya da tanıdıkları kişi, o kişinin *sınıf* ortamında zaten mevcut olanlar temelinde yükselmiyor. Sonuç olarak, *Komünist Parti Manifestosu*'ndaki meşhur deyişle anlatırsak sınıf, kent, bölge, ulus, parti ve hatta dünya etrafında yapılanmış örgütlü kapitalizmin donmuş ilişkileri buharlaşıyor.

6. YENİ ZAMANLARIN ANLAMI

Stuart Hall

"Yeni zamanlar" ne kadar yenidir? Bir Yeni Çağ'ın şafağı mı yoksa yalnızca eski bir çağın fısıltısı mı? "Yeni" olan ne? Çelişkili eğilimlerini nasıl değerlendireceğiz; ilerici mi yoksa gerici mi? "Yeni zamanlar"ın karışık söyleminin ortaya koyduğu sorulardan bazıları bunlar. Bunlar yalnızca "yeni zamanlar"ın bu sorulara bir dizi kesin yanıtı temsil ettiği ya da fikrin kendisinde içkin belirsizlikleri çözmenin en açık yolu olduğu için değil, Sol'u toplumun nasıl değiştiği konusunda bir tartışma açmaya ve aşıp dönüştürmeye çalıştığı toplumsal koşulların yeni betimlemelerini ve çözümlemelerini ortaya koymaya kışkırttığı için sorulmaya değer sorulardır.

Sorulardan görüldüğü gibi, "yeni zamanlar" ifadesinin ger-

çekte ne anlama geldiği konusunda göze çarpan bir belirsizlik vardır. Sanki geçtiğimiz on yılda Britanya, ABD ve Avrupa'nın bazı ülkelerinde Yeni Sağ'ın iktidar oluşuyla bağlantılı görünüyor. Ama bağlantı tam olarak nedir? Örneğin, "yeni zamanlar" "Thatcher Devrimi"nin bir ürünü müdür? Thatcherizm gerçekten bu kadar belirleyici ve köklü müdür? Ve, eğer öyleyse bu, Sol'un yaşamak için politikanın, yani post-Thatcherizm'in değişen arenasına ve gündemine uyum sağlamaktan başka çıkar yolu olmadığı anlamına mı gelir? Bu "yeni zamanlar"ın çok olumsuz bir yorumudur ve "yeni zamanlar"ı böyle okuyanların neden bütün bu gelişmeleri, ağırlığın Sol'dan Sağ'a kaymasıyla oluşan bir zelzelenin yarattığı bir sis perdesi olarak ele aldıklarını görmek kolaydır.

Yine de farklı bir okuma vardır. Bu okuma Thatcherizm'in kendisinin kısmen, "yeni zamanlar"ın bir ürünü olduğunu öne sürer. Bu yorum çerçevesinde, "yeni zamanlar" şimdi Batılı toplumlarda kendini gösteren toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel değişimlere işaret eder. Bu değişimler, ister Sağ ister Sol olsun, *her türden* politik stratejinin maddi ve kültürel varoluş koşullarını, bağlamını ve zorunlu şeklini biçimlendirir. Bu konumdan bakıldığında, Thatcherizm, aslında, kendince, oluşumuna katılmadığı, daha uzun bir tarihi ve gelişim çizgisi olan ve zorunlu olarak içlerine kazınmış "Yeni Sağ" bir politik gündemi olmayan değişimlerin politik proje koşullarını dizginlemek ve yönlendirmek için (yalnızca kısmen başarılı) bir çabayı temsil eder. Birçok şey "yeni zamanlar"ın hangi versiyonuna abone olduğunuza bağlıdır.

"Yeni zamanlar" fikrini kendi başına ele alırsak, onun, hiçbirinin ötekiyle zorunlu bağlantısı olmayan toplumsal değişimlerin bir sürü farklı yönünü tek bir metaforun sınırları içinde yakalama çabası olduğunu fark ederiz. Sürüp giden tartışmalarda, değişimin bu farklı boyutlarını betimleme çabalarında bir sürü farklı terim ilk sırayı kapmak için birbiriyle kıyasıya yarışıyor. Bunlardan bazıları "sanayi sonrası", "post-Fordizm", "öznenin devrimi", "postmodernizm"dir. Bunların hiçbiri bütünüyle doyurucu değildir. Her biri nereye gitmekte olduğumuzdan çok neyi geride bıraktığımızı (her şeyin "post"u) açıklıyor. Yine de her biri, "yeni zamanlar" tartışması etrafında önemli bir şeylere işaret ediyor.

Alain Touraine ve André Gorz gibi "sanayi sonrası" yazarları, "klasik" ölçek ekonomileriyle, bütünleşmiş emek süreçleriyle, ileri işbölümü ve sanayideki sınıf çatışmalarıyla birlikte sınai kapitalist üretimin teknik örgütlenmesindeki değişimden hareket ediyorlar. Üretimle ilgili yeni rejimlere doğru –toplumsal yapı ve politika açısından kaçınılmaz sonuçlarıyla birlikte– artan bir kaymayı öngörüyorlar. Bu yüzden Touraine sınıf mücadelesinin eski biçimlerinin yerini yeni toplumsal hareketlerin alışı hakkında yazmaktadır; ve Gorz'un en kışkırtıcı başlığı *Elveda Proletarya*'dır. Bu biçimler çerçevesinde, "yeni zamanlar" halihazırda Sol'u ciddi bir anlamda bölen tartışmalarla ilgilidir. Bir tür teknolojik belirlenimciliğe düşme eleştirisine açık olsa da bu tezlerin bazılarında işaret edilen modern sınai üretim rejimlerinin değişen toplumsal ve teknik manzarasıyla ilgili önemli bir nokta elbette vardır.

"Post-Fordizm", standartlaşmış ürünleri, sermaye yoğunlaşması, "Taylorist" iş örgütlenmesi ve disiplini ile birlikte seri üretim döneminden farklı, bütünüyle yeni bir devri anlatan, daha geniş bir terimdir. "Post-Fordizm" gerçekten var mı, eğer varsa, tam olarak nedir ve ne kadar yaygındır, tek tek her ekonomide mi yoksa bir bütün olarak Batı'nın ileri sanayileşmiş ekonomilerinde mi görülmektedir türü tartışmalar hâlâ canlılığını sürdürmektedir. Her şeye rağmen, konuyla ilgili çoğu yorumcu terimin aşağıdaki karakteristik değişimlerin en azından bazılarını kapsamına aldığını kabul edecektir. Yüzyılın başından beri "ikinci" sanayi devrimini sürükleyen kimyasal ve elektronik ağırlıklı teknolojilerden –Amerikan, Alman ve Japon ekonomilerinin önder bir konuma gelişi, İngiliz ekonomisinin ise görece "geri kalmışlığı" ve eli kulağında çöküşü anlamına gelen değişim– yeni "enformasyon teknolojileri"ne bir kayma görülmektedir. İkinci olarak, emek sürecinin daha esnek uzmanlaşan ve ademimerkezileşen bir biçim almasıyla ve bunun sonucunda, eski imalatçı temelin (ve birlikte gelen kültürler ve bölgelerde) düşüşüyle oluşan bir değişim ve "yeni doğan" bilgisayar temelli yüksek teknoloji sanayileri ve bölgelerinde bir büyüme görülmektedir. Üçüncü olarak, o zamana kadar "evde" elbirliği temelinde götürülen işlev ve hizmetlerin yok olmaları ya da başkalarına yaptırılmaları vardır. Dördüncü

olarak, tüketimin, tercih ve ürün farklılaşması, pazarlama, paketleme ve tasarım; Registrar General'in toplumsal sınıf kategorilerinden çok yaşam tarzı, zevkler ve kültür sayesinde tüketicilerin "hedeflenmesi" gibi şeylere yapılan büyük vurguda yansıyan öncü bir rolü vardır.

Beşincisi, vasıflı, erkek, kol emeğine dayalı işçi sınıfının oranında bir düşüş, hizmet ve beyaz yakalılar sınıfında ise ters orantılı bir yükseliş görülmektedir. Ücretli iş alanında, emek gücünün "feminizasyonu" ve "etnisizasyonu" ile katlanmış bir halde daha esnek zamanlı ve part-time çalışma vardır. Yedincisi, yeni uluslararası işbölümü ve ulus-devlet kontrolünden daha büyük oranda özerklikleriyle çokuluslu ların egemenliğinde olan bir ekonomi vardır. Sekizincisi, yeni finans piyasalarının "küreselleşmesi"dir. Nihayet, yeni toplumsal bölünme kalıpları ortaya çıkmıştır; özellikle "kamu" ve "özel" sektörler ve yükselen beklentileri olan üçte ikilerle toplumsal fırsatların önemli her boyutunun gerisinde kalan üçte birlerin "yeni fakirler"i ve sınıf-altı kesimleri arasında.

Ekonomik örgütlenme ve yapılanma sorunlarına önemli bir gönderme yapmakla birlikte, "post-Fordizm"in daha geniş bir toplumsal ve kültürel önemi olduğu açıktır. Bu yüzden, örneğin "post-Fordizm"e kaymanın eşit oranda önemli boyutu olarak kişisel tüketim yoluyla bireysel tercihlerin maksimizasyonuna olduğu kadar daha büyük toplumsal parçalanmaya ve çoğulculuğa, eski kolektif dayanışma ve yekvücut kimliklerin zayıflamasına ve yeni kimliklerin ortaya çıkışına da işaret eder.

Bazı eleştirmenler, bir kavram olarak "post-Fordizm"in, ekonominin her şeyi belirlediği ve bütün öteki özelliklerin basitçe "altyapı"nın yansımaları olarak okunabileceği, güvenilirliğini yitirmiş, eski altyapı-üstyapı ya da ekonomik-belirlenimci modele bir dönüşe işaret ettiğini öne sürmektedirler. Ancak, "post-Fordizm" metaforunun buna benzer bir ima taşıması zorunlu değildir. Aslında, Gramsci'nin yüzyılın başında kapitalist uygarlıkta meydana gelen (Gramsci kesin olarak onu yalnızca ekonomik bir altyapı olgusuna indirgemedi) bütünlüklü bir değişimi belirtmek için kullandığı Fordizm terimi model alınarak oluşturulmuştur. "Post-Fordizm"in daha geniş bir yorumla da okunması gerekir. Aslında, toplumsal ve kültürel ilişkilerin herhangi bir ekonomik

sistemle ilişkisinde oynadıkları *kurucu* rolün işareti olarak kolaylıkla zıt bir yöne çekilebilir. Benim anladığım biçimiyle post-Fordizm ekonomiye herhangi bir öncelikli belirleyici konum vermez. Fakat, –en aşırı söylem teorisyenleri kültür uzmanlarının bile kabul etmesi gerektiği gibi– ekonomik yaşamdaki bu düzen değişikliğinin mevcut koşullarımızın her çözümlenmesinde ciddiyetle ele alınması gerektiğinde ısrar eder.

Yakın dönemde çağdaş kültürel değişimlerle yazılar kaleme alan Marshall Berman'a göre "modern çevreler ve deneyimler tüm coğrafya ve etnik köken, sınıf ve ulusallık, din ve ideoloji sınırlarını çapraz keser"; onları tamamen ortadan kaldırmaz, ama şimdiye kadar toplumsal kimliklerimizi kararlı kılan süreklilik çizgilerini silerek onları zayıflatır ve bozar.

A. ÖZNENİN DÖNÜŞÜ

"Yeni zamanlar"ın kesinlikle yerinden ettiği bir sınır da değişimin 'nesnel' ve öznel boyutları arasındaki sınırdır. Buna sözde, "öznenin devrimi" denmektedir. Kolektif toplumsal özneler –sınıf, ulus ya da etnik grup özneleri gibi– segmentasyona uğramış ve "çoğullaşmış" hale gelirken, birey-özne daha çok önem kazanmaktadır. Toplumsal teorisyenler ideolojilerin gerçekte nasıl işlev gördükleri ve karmaşık toplumlar içinde politik seferberliğin nasıl oluştuğu konularıyla daha yakından ilgilenir hale gelirken bu süreçlerin *"özne"*sini daha büyük bir ciddiyetle ele almak zorunda kalıyorlar. Gramsci'nin ideolojilerle ilgili olarak belirttiği gibi, "ideolojiler tarihsel bakımdan zorunlu oldukları oranda 'psikolojik' bir geçerlilik de kazanırlar" (*Hapishane Defterleri*, s. 377). Öte yandan, "özne" modellerimiz de değişti. Artık "birey"i bir bütün, merkezleşmiş, kararlı ve tamamlanmış Ego ya da özerk, rasyonel benlik anlamında kavrayamayız. "Benlik", daha parçalı ve tamamlanmamış, içinde yaşadığımız farklı toplumsal dünyalarla ilişki içinde çoklu "benlikler" ya da kimliklerden oluşan, tarihi olan ve süreç içinde "üretilmiş" bir şey olarak kavranıyor. "Özne" farklı söylemler ve pratikler tarafından farklı bir biçimde yerleştiriliyor ve *konumlandırılıyor*.

Bu, yeni kavramsal ya da teorik alandır. Ancak "özne"deki bu değişikliklerin de "yeni zamanlar"a geçişte anahtar parçalar olan bizzat kendi tarihleri vardır. Bu tarih 1960'ların kültürel devrimini içerir: "Tiyatro" olarak güçlü politik duyumuyla ve "istenç" ve "bilinçlilik"ten söz edişiyle bizzat "1968"; "kişiselin politik olduğunda" ısrar eden feminizm; öznelliğin bilinçdışı kökenlerini yeniden keşfeden psikanalize karşı canlanan ilgi; dil, söylem ve temsille ilgilenen 1960'ların ve 1970'lerin teorik devrimleri; semiyotik, yapısalcılık, "yapısalcılık sonrası".

"Öznel" olanın bu "dönüşü", "yeni zamanlar"ı betimlemek için, değişimin öznel ve nesnel boyutları arasındaki eski ayrıma başvuran bir dille yetinemeyeceğimizi ima eder. "Yeni zamanlar", yaşam koşullarımızı değiştirdiğinden dolayı "dışarda", üzerimizdeki etkisinden dolayı da "içerde"dir. Bir bakıma, o "yeniden-yapılıyor" olan *biziz*. Ancak böyle bir kavrayış değişikliği Sol açısından özel sorunlar getirir. İnsanların arkalarındaki "işgören kişilerüstü yapılar" ve süreçlerle "nesnel çelişkiler"i vurgulayan Sol'un geleneksel kültür ve söylemleri, politikanın öznel boyutunu tutarlı bir tarzda göğüslememize engel olmaktadır.

Güçlük, kısmen, kullandığımız sözcük ve kavramlarda yatıyor. Uzun bir zaman sosyalist olmak her şeyi "yapılar"ın diline tercüme etme yetisiyle eşanlamlıydı. Ama sorun yalnızca bir dil sorunu da değil. Güçlük, Sol'da bulunanlar da dahil, insanların her zaman, *herkesin* tecrübe ettiği kategoriler edinmesinde yatar. İnsanlar daima öznel boyutun "dönüşü" gösterisini, son derece cesaret kırıcı bulmuştur. Sorun aynı zamanda teoriktir. Klasik Marksizm "ekonomik" ve "politik" boyutun varsayılan bir karşılıklılığına dayanıyordu: Politik davranışlarla nesnel sınıf çıkarları ve güdüleri ekonomik sınıf konumundan okunabilirdi. Uzun bir zaman için, bu karşılıklılık Sol'un teorik çözümleme ve açınımlarını yerinde tutmuştur. Ancak, "politik" ve "ekonomik" arasındaki her bir basit karşılıklılık şimdi artık parçalanan şeyin – pratik ve teorik olarak– ta kendisidir. Bunun, politikanın dilini daha çok eşitliğin kültürel tarafına atmak gibi bir etkisi vardır.

"Postmodernizm", "yeni zamanlar"ın bu daha *kültürel* niteliğine işaret eden gözde terimdir. Ona göre yirminci yüzyılın ilk on yılında sanat ve mimariye, kültürel imgeleme egemen olan ve

bizzat "modernlik"in bakış açısını ve deneyimini temsil edegelen "modernizm" sona ermiştir. Modernizmden geriye otoyolların, camdan gökdelen duvarlarının ve uluslararası hava meydanlarının International Style nitelikleri kalmıştır. Modernizmin devrimci itkisi –bu itki soyut ve non-figüratif görsel kültür yönünde bir hamle olarak sürrealizm, Dada, konstrüktivzimde görülebilir– uysallaştırılmakta ve müzelere kaldırılmaktadır. Müze devrimci ve "popüler" itkilerine ihanet eden avant-garde seçkinlerin sığınağı haline gelmiştir.

"Postmodernizm", tersine, estetiğin günlük hayata girişini ve popüler kültürün Yüksek Sanatlar üzerinde yükselmesi olgusunu bağrına basıyor. Fredric Jameson ve Jean-François Lyotard gibi teorisyenler "postmodern durum"un çoğu niteliği üzerinde anlaşıyorlar. İmgenin, görünüşün, derinlik üzerinde yüzey etkisinin egemenliğine dikkat çekiyorlar (Ronald Reagan başkan mıydı yoksa sadece ikinci dereceden bir sinema oyuncusu mu, gerçek miydi yoksa karton bir karakter mi, canlı mıydı yoksa Spitting Image* dizisindeki bir karakter mi?). Tıka basa medyayla doldurulmuş dünyamızda imge ile gerçeklik arasındaki ilişkinin bulanıklaştığına işaret ediyorlar (Kontra savaşı gerçek miydi yoksa bir TV olayı mı?). Realizm ve naturalizm gibi sanatsal temsilin daha pozitif tarzları yerine parodi, nostalji, kitsch ve pastiche'in – geçmiş stillerin sürekli yeniden işlenmesi ve alıntılanması– tercih edilmesine işaret ediyorlar. Aynı zamanda, mimari ve tasarımda, kabalık ya da işlevsellik yerine popüler ve dekoratif olanın tercihine de dikkat çekiyorlar. Ancak "postmodernizm"in daha felsefi bir görünüşü de vardır. Lyotard, Baudrillard ve Derrida güçlü tarih duygusunun silinmesinden, bu zamana kadar sabit kalan anlamların kaymasından, farklılığın boy vermesinden ve yakın zamana kadar Batı felsefesi ve tarihinin dayanakları olan ilerleme, gelişme, Aydınlanma, Rasyonalite ve Hakikat gibi Lyotard'ın "büyük anlatılar" dediği şeylerin sona erdiğinden söz ediyorlar.

Bunun yanında, Jameson çok inandırıcı bir biçimde, postmodernizmin aynı zamanda "sermayenin yeni kültürel mantığı" olduğunu iddia ediyor: "Sermayenin en arı biçimi, şimdiye kadar

* Önemli şahsiyetlerin kuklalarının başrolleri paylaştığı ünlü bir televizyon dizisi. (ç.n.)

metalaştırılmamış alanlara muazzam bir yayılma daha henüz ortaya çıkıyor" (Jameson s. 78). Formülasyonları bize, nitelemeye çalıştığı değişen kültürel dinamiğin modern kapitalizmin devrimci enerjisiyle açıktan bağlantılı olduğunu hatırlatıyor; "en üst aşama" (Emperyalim, Örgütlü ya da Şirketleşmiş Kapitalizm) dediğimiz şeyin *ardından gelen,* hatta "geç kapitalizm"den *daha geç* sermaye.

"Sanayi sonrası", "post-Fordizm", "postmodernizm" bütünüyle, modernlik ve sermaye arasındaki bağın bu çarpıcı, hatta acımasız, yeniden kuruluşunu niteleme ya da açıklama çabalarının farklı biçimleridirler. Bazı teorisyenlere göre Marx devrimin motoru olarak sınıf hakkındaki tahminlerinde yanılıyor da olsa, sermaye hakkında söylediklerinde –adamakıllı– haklıdır. Sermayenin her toplumu ve toplumsal ilişkiyi metalaştırması ve değişim değeri yasalarına boyun eğdirerek peşi sıra her şeyi dönüştürmek üzere "küresel" genişlemesi, 1980'lerde yeni bir enerjiyle sürüyor. Bazıları da Stalinist ve sosyal demokrat alternatiflerin başarısızlığı ve şu aralar komünist dünyada gerçekleşen dönüşüm ve çalkantılarla sermayenin yeni bir yaşam gücü kazandığını iddia ediyorlar.

Bazı ekonomistlere göre kapitalist yayılmanın yeni Kondratiev "uzun dalga"sının sadece başlangıç aşamasında, iyimser yarısındayız (ondan sonra kaçınılmaz inişe geçiş ya da çekilme gelecektir). Daha önce bahsi geçen Amerikalı toplumsal eleştirmen Marshall Berman "yeni zamanlar"ı "durmaksızın genişleyen son derece akışkan kapitalist dünya piyasaları" ile ilişkilendiriyor. Gözlerini dikkatle küresel bir düzeyde sermayenin sınırlarına ve sıçramalı gelişmesine dikmiş bir kısım düşünür de bütün yeryüzünde yeni yollarla yoksulluk ve serveti, bağımlılık ve aşırı gelişmeyi yeniden dağıtan uluslararası işbölümünün sonu gelmez ritmini özellikle vurguluyor. Bu süreçten eski homojen "Üçüncü Dünya" fikri yara alarak çıkıyor. Şimdilik Hong Kong yeni finans piyasalarıyla, Formoza ve Tayvan da ileri kapitalist ekonomilerle bütünleşiyor. Öte yanda ise Etiyopya ya da Sudan ya da Bangladeş bütünüyle farklı bir "dünya"ya aittir. İşte yerkürede boydan boya oluşan bu yeni bölünmeleri gösteren şey küresel bir güç olarak sermayenin yeni biçimleri ve dinamiğidir.

Ancak, sonuçta hangi açıklamayı kabul edersek edelim, öyle görünüyor ki gerçekten şaşırtıcı olgu *bu* yeni zamanların sermayenin yerküre boyunca ve öznelliklerimizin Maginot Hattı'ndaki yürüyüşü tarafından tespit edilen bir saat dilimine ait olduğudur.

Berman'ın kitabının başlığı, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* – Komünist *Manifesto*'dan bir alıntı– bize Marx'ın kapitalizmle modernizm arasındaki devrimci bağlantıyı en önce kavrayan insanlardan biri olduğunu hatırlatır. Marx, *Manifesto*'da, "burjuva çağını önceki bütün zamanlardan" ayıran "üretimin durmaksızın devrimcileştirilmesi, bütün toplumsal ilişkilerin kesintisiz rahatsız edilmesi, sonsuz belirsizlik ve endişe"den söz eder. "Tüm sabit, donuk ilişkiler arkalarına taktıkları saygın fikir ve kanaatlarla birlikte silinip süpürülüyor, tüm yeni biçimlenmiş ilişkiler ise daha kemikleşemeden miadını dolduruyor. Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor."

Aslında, Berman'ın işaret ettiği gibi Marx, modern sanayi ve üretim devrimini, insan kapasitesinin çok yönlü gelişmesi beklentileriyle, erken dönem yazılarında öne çıkan toplumsal bireye ait Prometeci ya da Romantik kavrayış açısından zorunlu bir önkoşul olarak değerlendiriyordu. Bu bağlamda, Marx'ı etkileyen burjuvazinin yarattığı metalardan ziyade "süreçler, güçler, insan yaşamı ve enerjisinin dışavurumu; çalışan, hamle yapan, yetiştiren, iletişim kuran, doğayı ve kendini örgütleyen ve yeniden örgütleyen insanlardı." (Berman, s. 93). Kuşkusuz, Marx aynı zamanda modernliğin ve bu gelişmenin yarattığı modern birey tipinin tek yanlı ve çarpık niteliğini de –burjuva elkoyma biçimlerinin kendi yarattığı insani açınımları nasıl yok ettiğini– anlıyordu. Ancak, bu anlamda, onu reddetmedi. Onun öne sürdüğü şey, kapitalizmin başlattığı modernlik devrimini *yalnızca sosyalizmin* tamamlayabileceğiydi. Berman'ın ifade ettiği gibi Marx, "modernliğin yaralarını daha tam ve daha derin bir modernlikle sarmayı" umuyordu.

İşte Sol açısından "yeni zamanlar"ın çıkardığı güçlük tam buradadır. Yirminci yüzyılın sonunda, modernliğin "vaadi" önemli oranda belirsizleşmiş, sosyalizm ve Sol'la bağlantısı çok daha zayıflamıştır. Modernliğin çifte-yüzlü ve sorunlu niteliğinin daha

çok ayrımına varmaktayız: Theodore Adorno buna aydınlanmanın "negatif diyalektiği" demişti. Kuşkusuz, "modern" olmak, *daima* "herşey buharlaşırken bile gerçek bir şey yaratmak ve ona tutunmak özlemiyle yanıp tutuşurken çok sayıda modern maceraperestin sürüklendiği (Örneğin Nietzsche ve Wagner çizgisinden ölüm kamplarına) nihilistçe uçurumlardan ürken; ama deneyim ve macerada yeni olabilirliklerin ayrımında ... bir paradoks ve çelişki yaşamı sürmektir."

Bazı teorisyenler –Alman düşünür Jurgen Habermas bunlardan biridir– bunun çok karamsar bir "Aydınlanma" okuması olduğunu ve modernlik projesinin henüz tamamlanmadığını öne sürüyorlar. Ancak, yirminci yüzyılın sonunda, modernliğin paradokslarının çok daha aşırı göründüğünü inkâr etmek zordur. "Modernlik" acımasız bir biçimde dengesiz ve çelişkili bir karakter taşımaktadır: Bir tarafta maddi bolluk, öte yandan yoksulluk ve sefilleşme; büyük bir çeşitlilik ve seçenek bolluğu. Ne var ki bunun bedelini metalaşma, parçalanma ve yalıtılmayla ödüyor. Daha fazla katılım fırsatı var, fakat yalnızca piyasanın kurallarına boyun eğme pahasına. Yenilik ve iyileşme görülüyor, fakat sıklıkla sahte ihtiyaçlar görüntüsü veren şeylerin yarattığı dürtüyle. Zengin "Batı"nın yanında açlıktan kırılan Güney var. Yarattığından daha hızla yok eden "gelişme" biçimleri yaşamı yönlendiriyor. Baudelaire ya da Walter Benjamin için modern deneyimin ayrıcalıklı senaryosu kent, kimliksiz kente, yayılıp uzanan kente, merkezi kente, terk edilen kente dönüşmüştür.

Bu çıplak paradokslar, özellikle Sol'da, yeni zamanların eğilim ve yönelimlerinin her türlü güvenilir muhakeme ya da değerlendirilmesini belirsizliğe itmektedir. Yeni zamanlar önünü açtığı yeni olasılıklar tarafından kucaklanacak mı? Yoksa dehşetli felaketler (hepimizin aklında ekolojik tehditler ilk sırayı almış durumda) ve peşleri sıra getirdikleri nihai kapanma tehdidi yüzünden ret mi edilecek? Terry Eagleton, yakın bir zamanda, "giderek tükenmiş, güvenilmez, tarihsel olarak miyadını doldurmuş bir Otonom İnsan (Sosyalist İnsan'ın ilk kuzeni) ideolojisi altından su yüzüne çıkan ve böyle bir harabe yığını altından çıkmış olması dolayısıyla insanları zenginleştirilmiş bir yaşam türüne mi yoksa moda olan herhangi bir yeni irrasyonel barbarlığın akıllara

durgunluk veren son durağına mı sürükleyeceği hakkında henüz çok açık bir düşüncesi olmayan bir geçiş döneminin gerçek açmazları, geçit vermezliği ve karar verilemezliği" hakkında tartışırken ikilemi benzer terimlerle ortaya koymuştu (Eagleton s. 47). Özellikle Sol'daki bizler, sürekli olarak bu uçların ve uzlaşmaz alternatiflerin kazıklarına oturmuş gibiyiz.

Bu olanaksız açmazı, bu bir arada düşünülemez ya/ya da'ları aşmak Sol için emir niteliğindedir. Konumuza giriş için garip bir biçimde kesilmiş ve "bitmemiş" bir metin de olsa, bu tartışma açısından ufuk açıcı önemi olan Gramsci'nin "Amerikanizm ve Fordizm" makalesinden daha iyi (daha moda çok makale olmakla birlikte) bir yer olamaz. "Amerikanizm ve Fordizm", yüzyılın çok erken bir döneminde, şimdi bizim geride bıraktığımızı sandığımız bir devrin –Fordizm– doğuşunun Sol açısından tehlikelerini ve açılımlarını betimlemek ve değerlendirmek üzere kaleme alınmış çok benzer bir çabayı temsil ediyordu. Gramsci bu denemeye Sol açısından çok benzer politik koşulların var olduğu bir dönemde girişiyordu –işçi sınıfı hareketinin geri çekilişi ve yeniden mevzilenişi, faşizmin iktidara yükselişi, "yoğunlaşan ekonomik sömürüsü ve otoriter kültürel ifadesiyle" sermayenin yeni dalgası döneminde.

"Amerikanizm ve Fordizm"den dersler çıkaracaksak, Gramsci'nin "Amerikanizmin yeni bir tarihsel devri kurup kuramayacağına" karar vermekle ilgili "en önemli ve ilginç sorunlar kataloğunun", "doğrudan sınai üretime dayalı finans kapitalin yeni bir birikim ve dağıtım mekanizması" ile başladığını kaydetmek zorundayız. Fakat bu "Fordizm" nitelemesi makalede tartışılan başka bir dizi toplumsal ve kültürel olguyu da kapsamaktadır: Avrupa'nın nüfus dağılımının rasyonelleşmesi; içevlilik ve dışevlilikle ilgili değişimler arasındaki denge, kitlesel tüketim olgusu ve "yüksek ücretler"; psikanaliz ve savaştan bu yana etki alanını muazzam genişletmesi; devletin uyguladığı artan "ahlâki baskı"; "Modernizm" eşliğinde sanatsal ve entelektüel hareketler; Gramsci'nin "süper-kent" ve "süper-kır" arasındaki zıtlık dediği şey; feminizm, maskulinizm ve "cinsellik sorunu". Sol'da şimdilerde yeni zamanların sorunlarına ve vaatlerine aynı kavrayış ve ufuk genişliği ile seslenme güvenine

sahip kimse var mı? Acı gerçek, benzer bir "yeni sorunlar" listesinin günümüz örgütlü politik Sol'unun çoğu toplantısında çok büyük bir olasılıkla 'ihanet' çığlıkları arasında alaya alınacağı ve dedikodu konusu yapılacağıdır.

Sol'daki entelektüel cesaret yoksunluğu, elbette, kısmen, yeni zamanlarla birlikte gelen çelişkili güçlerin şimdilerde ve bir süredir, Sağ'ın sıkı denetim ve gözetiminde olmasına bağlıdır. Sağ bunlara kendi politik projesinin bariz kaçınılmazlığı damgasını vurmaktadır. Yine de daha önce öne sürdüğümüz gibi bu, olup bitenin, sermayenin yükselişi, Yeni Sağ'ın hegemonyası ve metalaşma yürüyüşünün çözülmez bir biçimde birbirine kitlendiği tek, çizgisel bir mantığın serimlenişi olmadığı gerçeğini bulandırmış da olabilir. Bunlar, 1980'lerde her nasılsa Sağ'ın egemenliğinin doğal ve kaçınılmaz kıldığı, farklı zaman ölçüleri olan, *farklı* süreçler olabilir.

Yeni zamanların derslerinden biri tarihin Benedict Anderson'un "boş, homojen zaman" dediği şeyden ibaret değil; farklı zaman ölçüleri ve eğrileri olan süreçlerden oluştuğudur. Aynı konjonktürde bir araya gelmiş olabilirler. Ancak bu tür tarihsel konjonktürler basit değil, karmaşıktır: Hiçbir basit anlamda "belirlenmiş" değil; *üst-belirlenmiştir* (farklı süreçlerin ve çelişkilerin, yine de kendi etkinliklerini, "eylemlerinin özgün kipliklerini" koruyarak birbirine karışması ya da iç içe geçmesinin bir sonucu –Althusser, "Contradiction and Over–Determination"). Gramsci'nin açıkça gösterdiği gibi bu, gerçekten "yeni bir konjonktür"ün ifade ettiği şeydir. Thatcherizm ve yeni zamanların tarihleri ve zaman ölçüleri kuşkusuz çakışmaktadır. Buna rağmen, farklı yaşam süreleri olabilir. Politik zaman, rejimlerin ve seçimlerin zamanı kısadır: "Politikada bir hafta uzun bir zamandır." Ekonomik zaman, sosyolojik zaman, örneğin, uzun bir süreyi kapsar. Kültürel zaman daha da ağır ilerler, daha donuktur. Bu, hakkında yazdığım Thatcherizm ve politik mücadalesinin boyutunun önemini azaltmaz. Tersine acımasız bir biçimde beklenmedik, kısa, özlü ve yoğun görünen Thatchercı devrimde yavaş, donuk ya da "edilgen" hiçbir şey yoktur.

Gelgelelim, yeni zamanların uzun süresi açısından bakıldığında, Thatcherizm'in projesi, kendi yolunda ilerliyor *gö-*

rünen; fakat, gerçekte geçtiğimiz on yılda yalnızca rastlantıyla ve gelip geçici olarak denetlenebilen daha uzun, derin ve daha eksiksiz değişim hareketlerinin zemininde işgörme olarak anlaşılabilir. Biz Thatcherizm'i, aslında, kendi "gerici modernleşme" projesi çerçevesinde bu derin eğilimleri hegemonyası altına alma, bunları gerici bir politik gündeme katma ve onları özgül ve sınırlı toplumsal çıkarların ilgi ve beklentilerine bağlama çabası olarak görebiliriz. Thatcherizm ve yeni zamanlar arasındaki bu uçurumu, analitik olarak, bir kere açığa çıkarırsak sosyalizmle modernlik arasındaki kopan diyaloğu yenilemek ya da yeniden sahneye çıkarmak olanaklı hale *gelebilir.*

Sol'daki insanların durmaksızın karıştırdığı ve didiklediği başka bir sorunu ele alalım: Ne tür bir "geçiş"ten söz ediyoruz ve bu ne kadar total ya da ne kadar tam? Sorunu bu şekilde ortaya koymak bir hep ya da hiç yanıtını akla getiriyor. Bu ya bir Yeni Dönem'dir ya da hiçbir şey değişmemektedir. Ama tek alternatif bu değildir. Kuşkusuz, feodalizmden kapitalizme o meşhur geçiş düzeninde, bir *dönemsel* değişikliği tartışmıyoruz. Fakat, etkisi olağanüstü geniş erimli olan kapitalizm içinde, bir birikim rejiminden ötekine geçişi tartışıyoruz. Örneğin, Marx'ın bahsettiği, mutlak ve göreli artıkdeğer arasındaki geçişi düşünelim; ya da makina-faktürden (machinafacture) "modern sanayiye"; ya da yüzyılın başlarında Lenin ve diğerlerini uğraştıran ve Gramsci'nin "Amerikanizm ve Fordizm"de hakkında yazdığı bir başkasını. Yeni zamanların gönderme yaptığı geçiş bu son türdendir.

Bunun ne kadar tam olduğuna gelince: Olayları değerlendirmede bu ya paranı ya canını tavrı bizzat artık kaybolmaya yüz tutan eski tür bir totalleştirici mantığın ürünüdür. Sürekli bir Geçiş Çağı'nda sıçramalar, çelişkili sonuçlar, kopukluklar, gecikmeler, olumsallıklar, ortaya çıkan projelerle örtüşen tamamlanmamış projeler *beklememiz* gerekir. Biliyoruz ki Marx'ın *Kapital*'i kapitalist "dünya piyasası"nın yayılmasının tamamlandığı noktada değil, başlangıcında durmaktadır; dolayısıyla yakından incelendiklerinde erken dönemdeki geçişlerin (ev ekonomisinden fabrika üretimine gibi), teorinin öne sürdüğünden çok daha uzun zaman aldıkları ve kusurlu oldukları ortaya çıkmaktadır.

Tamamlamış bir temelden değil, değişimin "ağır basan yanı" üzerinden değerlendirmeler yapmak zorundayız. Tokyo'dan Harare'ye bir Macdonald's Big Mac mönüsü içinde her hamburgerin ve her patates cipsinin ölçüsünü, biçimini ve karışımını dünya çapında standartlaştırma garantisi verebilen bir noktaya yeni ulaşmış gıda sanayisi kendi "Fordist" doruklarına ancak şimdi çıkıyor. Ama çalıştırdığı emek gücü ve son derece hareketli, "esnek" ve vasıfsız çalışma tarzı bir tür post-Fordist kalıba daha yakındır. Fordizm Çağı'nın ismini aldığı otomobiller her bir model ve piyasa özelliğine (moda ve yazılım sanayileri gibi) bağlı sayısız çeşitlemeleriyle birlikte, en azından bazı alanlarda daha post-Fordist bir biçime doğru ilerliyor. Soru her zaman, "ağır basan yan" hangisidir ve hangi yönü işaret etmektedir şeklinde olmalıdır.

B. KÜLTÜREL BOYUT

Yeni zamanların karmaşa ve ikilemlerini anlama çabaları açısından başka bir önemli gereklilik de zihinlerimizi zamanımızın devriminin derin *kültürel* niteliğine açmaktır. Eğer "post-Fordizm" varsa, bu ekonomik değişimin olduğu kadar kültürel değişimin de bir anlatımıdır. Kültür artık (bir zamanlar öyle olsa bile ki ben kuşkuluyum) üretimin ve şeylerin "katı dünya"sına dekoratif bir ekleme, maddi dünya pastasının üstündeki krema değildir. Artık sözcük, dünya kadar "maddi"dir. "Estetik" tasarım, teknoloji ve stil verme yoluyla modern üretim dünyasına çoktan girmiştir. Pazarlama ve stil yoluyla "imge", modern tüketimin büyük oranda bağlı olduğu bedenin temsil tarzı ve kurgusal anlatılaştırılmasını sağlıyor. Modern kültür, üretim tarzı ve pratiklerinde acımasız bir biçimde maddidir. Metaların ve teknolojilerin maddi dünyası köklü bir biçimde kültüreldir. Bilgisayar teknolojisi, rock-video ve elektronik müzik çağında büyümüş "postmodernizm"i hecelemeyi bile beceremeyen siyah ya da beyaz genç insanlar, çoktandır kafalarındaki böyle bir evrende yaşıyorlar.

Bu yalnızca metalaştırılmış tüketim kültürü müdür? Bunlar, zorunlu olarak sıradan işler mi? (Ya da, daha açık bir dille, *Mar-*

xism Today gibi ciddi Sol dergilerin ilelebet vazgeçmesi –ya da daha iyisi suçlaması– gereken kapitalizmin çökeltisine karşı gelip geçici bir "tasarımcı bağımlılığı" mı?) Evet, çoğu kez; belki de hemen her zaman. Ancak burada önemli olan, bireyin modern *maddi* yaşamın dönüştürücü ritim ve güçlerine açılmasını gözden kaçırıp kaçırmadığımızdır. Kısa dönemde bu işlemlerden (muazzam sayıda işlem yapılıyor) kârlı çıkanlar gözlerimizi mi boyuyor, potansiyel olarak onların gizli gündeminin bir parçası *da* olan kültürün demokratikleştirilmesini gözden mi kaçırıyoruz? Temsil ettikleri alan ne kadar çelişkili ve "metalaşmış" olursa olsun popüler zevklerin görüntülerine bütünüyle kapalı bir sosyalizm yirmibirinci yüzyılda canlanabilir ve canlılığını sürdürebilir mi? Yeteri kadar diyalektik bir tarzda düşünüyor muyuz?

Yeni zamanların daha kültürel ve öznel boyutlarını ele almanın bir stratejisi post-Fordizm'in nesnel özniteliklerinden yola çıkmak ve onları basitçe tersyüz etmek olacaktır. Yeni teknolojileri alın. Bunlar yalnızca yeni beceriler ve pratikler gündeme getirmiyorlar. Aynı zamanda yeni düşünme biçimlerini de gerektiriyorlar. "Katı çehreli" olagelmiş teknoloji artık "yumuşak"tır. Ve artık tek bir gelişme tarzı ya da hattı izlemiyor. Sabit bir hattı olmayan modern teknoloji sürekli yeniden gözden geçirilmeye ve yeniden eklemlenmeye açıktır. Bu yeni teknolojik ortamda "planlama", mutlak öngörülebilirliğe değil sonuçların çoğulluğunu ortaya çıkaracak bir "rejim"in kurumsallaşmasına bağlıdır. Denebilir ki bu olumsallığın planı olacaktır. Bu düşünce tarzı, belli bir tür belirlenimci rasyonalitenin sonu anlamına gelir.

Ya da post-Fordist üretimi niteleyen modellerin ve stillerin zenginleşmesini, artan ürün farklılaşmasını düşünelim. Orada, Batı'daki modern yaşama özgü toplumsal dünyaların ve toplumsal "mantıklar"ın çoğalmasıyla bağlantılı kültürel çeşitlilik ve farklılaşma süreçlerinin yansımalarını görebiliriz.

Şu aralar erkek ve kadınların işlerini yürüttükleri toplumsal dünyaların çeşitlenmesiyle bağlantılı "sivil toplum"un muazzam bir genişlemesine tanık olmaktayız. Şimdilik, çoğu insan bu dünyalarla yalnızca tüketim aracılığıyla bağlantı kuruyor. Ancak giderek bu dünyaları ileri bir düzeyde savunmanın, piyasanın kısıtlı mantığının çok ötesinde kolektif tüketim biçimleri gerektirdiğini

kavramaya başlıyoruz. Dahası, bu dünyaların her birinin kendi davranış kodları, kendi "görüntüleri" ve "ekonomileri"; ayrıca (küçümsemeyin!) kendi "zevkleri" de vardır. Bunlar zaten bu dünyalara şöyle ya da böyle girmiş bireylere günlük yaşantıları üzerinde belli ölçüde tercih ve denetim oluşturabilecekleri ve etkileyici boyutlarıyla "oynayacakları" bir alan sağlar. Toplumsal yaşamın bu "çoğullaşması", günlük çalışma, toplum, aile ve cinsel yaşamlarında sıradan insanlara (en azından sanayileşmiş dünyadaki) daha fazla konumlanma ve kimlik olanağı getirir. Böylesi fırsatların küresel boyutta daha fazla ve özel kullanımla sınırlanmamış bir tarzda elde edilebilmeleri gerekir.

"Sivil toplum" yönündeki bu zaman ve etkinlik kaymasının bireylerin hakları ve sorumlulukları, yeni yurttaşlık biçimleri ve toplumu her şeyi kucaklayan devlet dışında düzenleme ve yönetmenin yolları hakkındaki düşüncelerimizde uzantıları vardır. Bunlar farklılık ve çeşitlilikten korkan değil, onlara "adanmış" bir sosyalizm akla getirir.

"Sivil toplum" elbette, katıksız özgürlüğün ideal alanı değildir. Onun mikro-dünyalarında çok sayıda çatışma ve güç odakları –ve dolayısıyla sömürü, baskı ve dışlama noktaları– vardır. Günlük yaşamımızın pek çok yönü bu güç biçimleri içinde ve onların kesişim hattında yakalanmıştır. Burada sisteme direniş olmaması düşünülemez. Yeni antagonizma noktalarının, bunlar etrafında örgütlenmiş yeni toplumsal direniş hareketlerinin ortaya çıktığı –sonuçta "politika"nın Sol'un şimdiye kadar apolitik varsaydığı alanları (bir aile, sağlık, beslenme, cinsiyet ve beden politikası) içine alarak genelleştiği– görülmektedir. Yoksun olduğumuz şey bu güç ilişkilerinin direnişlerini nasıl bağlantılandırdığı ve oluşturduğunu gösteren kapsamlı bir haritadır. Belki de bu anlamda, bir "güç oyunu" hiç yoktur, yerine stratejilerin ve güçlerin bir ağı ve onların eklemlenmesi –böylelikle her zaman konumlanışa bağlı bir politika– vardır.

Politikanın bu "yeni" kritik mekânlarından biri toplumsal yeniden üretim arenasıdır. Sol'da, biz emek gücünün yeniden üretimini biliriz. Fakat gerçekten ideolojik, kültürel ve cinsel yeniden üretim hakkında –feminizm dışında– ne biliriz? Bu "yeniden üretim" alanının özniteliklerinden biri hem maddi hem

de simgesel oluşudur; çünkü bizler yalnızca vücut hücrelerini değil, kültür kategorilerini de yeniden üretiyoruz. Birçok bakımdan yeniden üretimin ayrıcalıklı alanı olan tüketim bile maddi olduğu kadar simgeseldir. Modern dünyada nesnelerin aynı zamanda işaretler olduklarını ve şeyler dünyasıyla hem araçsal hem de simgesel bir tarzda ilişkide olduğumuzu kabul etmek için, Baudrillard gibi "nesne hiçbir şeydir" (s. 62) diyecek kadar aşırıya gitmemize gerek yoktur. Kıtlığın boyunduruğundaki bir dünyada, kadınlar ve erkekler her şeye rağmen pratik yaşamlarında yalnızca maddi varoluşları için neye gereksinim duyduklarını değil; dünyadaki simgesel yerlerinin anlamını, kim olduklarını, kimliklerini de ifade ederler. Toplumsalın sahnesinde rol alma ya da "görünme" yönündeki bu itki gözardı edilemez –gelişmelerin gösterdiği gibi, eldeki tek sahnenin, 1968'de Situationistlerin* adlandırdıkları haliyle, "metanın fetişleştirilmiş gösterisi"ne ayrılmış olması bile durumu değiştirmez.

Elbette, tüketim ve tarzla uğraşmak önemsiz görünebilir; bunu kaderleri, hayattaki "iş"leri gören olarak kadınlara oranla, kendilerini "üretilmiş", yani alışveriş ve satın alma, elde etme ve harcama gibi kirli işlerden uzakta gören erkekler daha az ciddiye alma eğilimindedirler. Fakat gerçek giderek artan sayıda insanın (kadın *ve* erkek) –ne kadar az paraları olsa da– şeyleri kim olduklarını göstermek için kullanma oyununa katıldığıdır. Batı'daki bizlerin sık sık sanki kültürün *dışındaki* bir dünyada yaşıyorlarmış gibi sözünü ettiğimiz çok yoksul toplumların insanları da içinde olmak üzere, herkes günümüz "malları"nın toplumsal işaretler olarak çift yüzlü olduklarını ve enerji kadar anlamlar da ürettiklerini bilir. Alternatif bir sosyalist ekonomide, şeyleri, toplumsallığımızın temel bir özelliği olan anlam sistemlerine göre "kodlama" yönündeki eğilimimizin *zorunlu olarak* sona ereceğine –ya da aslında, öyle olması gerektiğine– ilişkin açık bir kanıt yoktur.

Basit bir "Doğaya dönüş" nosyonu üzerine inşa edilmiş bir sosyalizm sona ermiştir. Tartışmasız bir biçimde Kültür'ün Doğa üzerinde egemenlik kurduğu "ikincil evrenler"de yaşıyoruz. Ve kültür, giderek artan bir biçimde, bizi, herhangi bir tartışmayı çö-

* Fransa'da II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan, avant-garde sanatla politikayı birleştiren ve 1968 öğrenci olaylarında oldukça etkili olan bir akım. (ç.n.)

zümlemenin bir yolu olarak, "maddi çıkarlar"ın basit, şeffaf dayanaklarını ileri sürmekten uzaklaştırıyor. Her şeyi kârlılık ve sermaye birikimi dürtülerine boyun eğdirme yönündeki sonu gelmez dürtünün yarattığı Doğa ile Kültür arasındaki derin dengesizliğin bir sonucu olan çevre bunalımı sadece Doğa'ya "dönüş" yoluyla çözülemez. Bu bunalım ancak, artık hepimizin bağlı olduğu bitimli kaynakların doğal dünyasını *besleyecek* daha insani –yani toplumsal bakımdan sorumlu ve cemaatler bakımından karşılıklılığa dayalı– yollarla çözülebilir. "Piyasa"nın böylesi sorunları çözebileceği anlayışı –mevcut deneyimler ışığında– açıkça saçma ve savunulmazdır.

Yirmibirinci yüzyılda herhangi türden bir sosyalizmin dayanması gereken geniş kültürel ve öznel temelin bu şekilde tanınması, büyük ölçüde, feminizmle ya da şimdilik daha iyi bir ifadeyle, "toplumsalın feminizasyonu" diyebileceğimiz şeyle bağlantılıdır. Bunu, kadın hareketi içindeki bazı eğilimlerin savunduğu; ancak yakın bir dönemde Lynne Segal'ın inandırıcı eleştirilerine konu olan, basitleştirmeci "gelecek kadındır" versiyonundan ayırmalıyız. Bu anlayış, yalnızca çalışma ve sömürü kavrayışlarında, emek gücünün cinsler arası dağılımında görülen değişimler ile verimlilik ve doğurganlık üzerinde artan kontrol sonucu değil bizzat modern feminizmin yeniden doğması sonucu olarak da modern yaşamda kadınların konumlarında görülen önemli –ve tersinmez– dönüşümlerden kaynaklanıyor.

Feminizm ve cinsellik politikasıyla ilgili toplumsal hareketler, böylece, bir zamanlar Sol'un teorik evreninde "oturmuş" olarak düşünülen her şey üzerinde bozucu bir etki yapıyorlar. Fakat hiçbir yerde Sol'un karakteristik konuşmalarını cinsellik sorununu politik gündeme getirerek merkezinden saptırmakta gösterdikleri güç oranında çarpıcı olamadılar. Bu, Sol'un kadınlara, lezbiyenlere ya da eşcinsellere "nazik" davranması ya da onların karşılaştığı baskı ve dışlanma biçimlerini dile getirmesi sorunundan öte bir şeydir. Bunun, *tüm* toplumsal pratiklerin ve egemenlik biçimlerinin –Sol'un politikaları da dahil– her zaman cinsel kimlik ve konumlanış içine kazındığını ve belli bir oranda güven altına alındığını kabul etmenin ardından gelen düşüncedeki devrimle bir ilgisi vardır. Cinsel kimliklerin nasıl oluşup dönüştüğüne ve po-

litik bakımdan nasıl konumlandırıldıklarına dikkat etmezsek, elimizde toplumumuzdaki güç kurumsallaşması ve değişime direnişimizin gizli kaynaklarını anlayacak yeterli açıklayıcı güçte bir dil olmayacaktır. Hiç kimsenin nasıl dokunacağını bilmediği bir elektrik akımı gibi cinsellik sorununun açığa çıkarıldığı Sol'daki bu toplantıların bir diğerinin ardından, *özellikle* değişimler karşısında *Sol'daki* direnişlerden söz edilmesi yerindedir.

Thatcherizm, kesinlikle, politikadaki bu cinsiyet ve kimlik uzantılarının tamamen farkındadır. O kendisini güçlü bir biçimde ataerkilliğin ve kültürel ya da ulusal kimliklerin belli biçimleri etrafında örgütlemektedir. "İngilizlik", "Britanyalı olmak" ya da kendini "yeniden Büyük" hisseden İngiliz olma savunusu Thatcherizmin popülaritesinin umulmadık kaynaklarının bazıları için bir anahtardır. Kültürel ırkçılık en güçlü, dayanıklı ve etkin –ve en az dikkat çekilen– güç kaynaklarından biridir. Tam da bu nedenden dolayı, ayrıcalıklı ve daraltıcı bir kültürel kimlik olarak "İngilizlik", toplumda onun tarafından dışlandığını hisseden, farklı bir ırk ve etnik kimliklendirme biçimini savunan ve yeni zamanlarda toplumun bir hedefi olarak kültürel çeşitlilikte ısrar eden çok sayıdaki marjinal etnik ve ırksal grup açısından bir karşı çıkış noktası haline geliyor.

Sol, etnik temeldeki bu şaşırtıcı dönüşten korkmamalıdır. Birçok yerde, etnik temel şaşırtıcı bir biçimde kendini yenileyen, gerici bir güç olma özelliğini korumakla birlikte, *yeni* etnik biçimlenmeler, politik bakımdan, farklı yönlerde eklemlenmişlerdir. "Etnik köken" ifadesiyle bireye, dünyada tikel cemaatler, yöreler, toprak parçaları, diller, dinler ya da kültürlerle bağlantılı olsun olmasın, bir "yer" ve konum duygusu kazandıran bütün bu tutunma noktalarının politik gündeme şaşırtıcı geri dönüşlerini kastediyoruz. Bugünlerde, siyah yazarlar ve film yapımcıları sadece siyah öznelere seslenme noktasına çekilmeyi reddediyorlar. Ancak bu yazar ve yönetmenler ötekilerin de söylemek zorunda kaldıkları şeylerin belli tarih ve kültürlerden çıkıp geldiğini ve herkesin küresel güç dağılımı içindeki konumlarından konuştuğunu kabul etmeleri konusunda ısrarcıdırlar. Bu konumlar değişip dönüştüğü için, politikayla her zaman bir "konum savaşı" olarak iç içe yaşarız.

"Konumlanış"taki bu ısrar insanlara, bugün yaşamlarına şekil veren süreçlerin çoğunun uluslaraşırı karakteri ve muazzam küreselleşmesi karşısında özel önem kazanmış koordinatlar sağlar. Yeni zamanlar aynı anda hem "küresel" hem de "yerel" olarak ilerliyor görünmektedir. Ve etnik köken sorunu bize herkesin bir yerlerden geldiğini –bu sadece "hayali cemaat" bile olsa–; ayrıca belli anlamda özdeşleşme ve aidiyet gereksinimi duyduğunu hatırlatır. Bu kimlik ve özdeşleşme momentini ihmal eden –elbette, onu sürekli, sabit ve özsel bir şey olarak düşünmeyen– bir politika yeni zamanları muhtemelen kavrayamayacaktır.

Yeni özneler olmaksızın yeni zamanlar olabilir mi? Özneleri tamamıyla aynı kalırken dünya dönüşebilir mi? Modern dünyayı yeniden kuran güçler bu sürecin öznelerini oldukları gibi bırakabilir mi? *Biz* dönüşmeden kalırken değişim mümkün mü? Bu her zaman olduğu gibi şimdi de savunulması imkânsız bir önermedir. Bu, Marx'ın doğru bir biçimde tespit ettiği gibi, yeni zamanların yavaşça buharlaştırdığı çok sayıda "sabit ve donuk ilişkiler", saygıdeğer fikirler ve kanaatlardan bir başkasıdır.

KAYNAKLAR

– Jean Baudrillard, *The Mirror of Production,* Telos 1979.

– Marshall Berman, *All That is Solid Melts Into Air,* Simon and Schuster 1983.

– Terry Eagleton, 'Identity', ICA 6, 1987.

– André Gorz, *Farewell to the Working Class,* Pluto 1982. [*Elveda Proletarya*, Çev. Hülya Tufan, Afa Y., 1986]

– Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks,* Lawrence and Wishart 1971. [*Hapishane Defterleri*, Çev. Kenan Somer, Sol Y., 1986]

– Fredric Jameson, 'The Cultural Logic of Capital', *New Left Review* 146, July/August 1984.

– Jean-François Lyotard, *The Post-Modern Condition: A Report of Knowledge,* Manchester University Press 1984.

II

Kimlik ve birey

7. İKTİDAR KİŞİYE

Charlie Leadbeater

Savaş sonrası dönemin büyük bölümünde sosyalist ilerleme ulusallaştırma, kamu eğitimi, sağlık ve refah harcamaları yoluyla kamu sektörünün ilerici genişlemesiyle ölçülüyordu. Eğer sosyalizm gelecek on yılda yenileşecekse, bütünüyle farklı bir ilerleme endeksi benimsemelidir: Bireysel hak ve sorumluluklar alanının ilerici genişlemesi.

Eğer sol bir şeyi savunacaksa, o da yaşamlarının tüm yönleri için daha çok sorumluluk alan bir halk olmalıdır. Sol'un karşılaştığı konu ne olursa olsun, soracağı soru bellidir: "Halk, sonucunu belirleyerek belli bir duruma şekil vermek üzere nasıl daha çok sorumluluk alabilir?" Sıklıkla görüldüğü gibi, soru şu olmamalıdır: "Devlet, konsey, uzman profesyoneller bu sorunu halk için çözmek üzere ne yapabilir?"

Thatcherizm'in muhafazakâr bireyciliği özerklik, tercih, sorumluluk ve devletten kurtulma arzusuna gerici bir biçim vermektedir. Fakat bu arzuların içkin olarak Thatchercı hiçbir özellikleri yoktur. Bu arzuları o yaratmamıştır: Onlara yanıt vermiştir ve onları dizginleme peşindedir.

Sol bir alternatif sunmuyor. Toplumun nasıl örgütleneceğine ilişkin yaklaşımının merkezinde bir sosyalist bireyciliğe ihtiyaç duyuyor. Sosyalistler, Thatchercı bireycileri köşeye sıkıştırma peşindeki kolektivistler olarak resmedildikleri bir kısır tartışma tuzağına düşmemelidirler. Tezlerini Thatchercı bireyciliğin toplumsal bakımdan bölücü sonuçları ile sınırlamamalıdırlar. Alternatif bir ilerici bireycilik sunmak suretiyle onu doğrudan göğüslemelidirler.

Thatcherizm toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiği vizyonunu, bireyleri tüketiciler olarak harekete geçiren dar bir ele geçirici, savunmacı itkiler anlayışından kalkarak oluşturur. Sol ise toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiğine ilişkin kendi vizyonunu, tüketimci bireyden çok yurttaş birey kültürüne seslenen alternatif bir birey anlayışından kalkarak oluşturmalıdır.

Sol'un sunacağı seçim Thatcherizm'in kısıtlanmış, dar, maddeci bireyciliğiyle insanlara tüketimde olduğu gibi üretimde de kararları etkileme hakları; satın alma hakkı kadar politik ve sivil haklar; sağlık, eğitim ve öğretim için bir dizi evrensel hakları elde etme olanağı sunan geniş bir bireycilik yelpazesi arasındadır.

Thatcherizm döneminde kredi kartı, tüketim toplumuna giriş bileti, yurttaşlığın simgesi haline gelmiştir. Sol bir alternatif olarak kredi kontrolünü gündeme getirmemelidir. Piyasadan satın alınamayan, ancak yurttaşlığın parçası olarak verilmekte olan çok daha yaygın haklar ve yetkiler dizisine dayalı geniş bir yurttaşlık fikri sunmalıdır.

Bireysel sorumluluk alanını genişletme kolektif eylemi gerektirecektir. Sosyalist politikaların hedefi ve dışavurumu bireysel hakları ve sorumlulukları genişletmek olmalıdır. Ancak bireyler bunu kendi başlarına yaratamayacaklardır. Bireysel güvenlik ve gelişimin önündeki çok sayıdaki engel –örneğin, konut, eğitim, öğretim ve sağlık yatırımlarının yetersizliği– yalnızca kararlı kolektif eylemle aşılacaktır.

Sol, kolektif toplumsal eylemin bireysel ihtiyaçları karşılamak için tasarlandığı ve ihtiyaçları karşıladığı oranda güçleneceği konusunda güven tazelemek zorundadır. Bu hizmetlerin parasal değer, üretkenlik, esneklik ve tercih hakkı sağladıklarını dikkate alarak, kolektif hizmetleri finanse edenler, onları getirenlerle tüketenler arasında bir sözleşmeyi yeniden müzakere etmek zorundadır.

1990'lar için Sol'un gündemi bu ikiz temalar etrafında biçimlendirilmelidir. Bireysel sorumluluk alanının genişletilmesi, ama bununla birlikte bir toplumsal sorumluluk ve kolektif koşul kültürünün canlandırılması. 1980'lerde Sol'un tökezlemesinin altında birey açısından temellendirilmiş bir kolektivizm görüşünün olmayışı yatmaktadır. Bu nedenle Sol eski sosyal demokratik Fordizm'in çöküşüne yanıt bulamamaktadır.

Fordizm karakteristik olarak ekonomi ve toplum yaşamının sosyal demokrat devlet tarafından düzenlenmesi eşliğinde geliyordu. Sosyal demokrat proje, devletin meşru olarak kolektif toplumsal çıkarların temsilcisi ve koruyucusu olarak davranabileceği varsayımına dayanıyordu.

Tam istihdam ve refah harcamalarından beklenen, ekonomik büyümenin dar çıkarın ötesinde geniş bir toplumsal amacı olduğunu kesinleştirmekti. Üç taraflı politika-oluşturma ve kamu mülkiyetinden beklenen ise ekonomik kararların geniş toplumsal çıkarları yansıtmasını garantiye almaktı. Kamu harcamaları, devletin ekonomiye müdahalesi toplumsal çıkarların damıtılmasıydı: Devlet bizim yararımıza etkinlik yürütüyordu.

Ancak 1970'ler döneminde, devletin toplum çıkarına etkinlik yürütmesine duyulan güven azaldı. Ekonomiye müdahalesi verimsizliğin bir bahanesine dönüştü. Refah politikaları muhataplarını küçültücü bir bürokrasi ağı ve dağıtılan düşük kalite hizmetler tuzağına düşürdü. Devlet güya hizmet ettiği halk üzerinde ataerkil bir mal sahibi gibi duruyordu.

Bu Sol açısından önemli bir sorun doğurdu. Toplum, açgözlü tüketicilerin ekonomik bir vahşi ormanından öte bir şey olmalı. BBC'de gösterilen, güney kıyısının seks düşkünü girişimcileri hakkındaki pembe dizi *Howard's Way* imgesinde yeniden kurulmakta olan topluma geniş destek yok. Kolektif eylem top-

lumsal adaletin tamiri açısından vazgeçilmez önem taşıyacak. Ama çoğu insan artık büyük, uzak, sorumsuz, denetimsiz devletin bu işi yapacağına inanmıyor. Bu birçok insanın devletin verimli bir biçimde davranamayacağını düşündüğü anlamına da gelmiyor. Onlar Sol'un devletin toplumsal sorumluluğu *temsil* edilebileceği iddiasına inanmıyorlar.

Hizmetler ve konut sağlamada sosyaldemokrat devletin "kitle" amaçları üretimin ve çalışmanın karakteri tarafından biçimlendirilen "kitle" çıkarlarına dayanıyordu. Kitlesel üretim işçilerinin ve kitlesel tüketicilerin Fordist devri, bireysel çıkarların belli bir güvenilirlikle üretim etrafında oluşturulan büyük toplumsal bloklardan okunabileceği duygusunu pekiştirdi.

Çok uzun süreden beri Sol, bireysel çıkarların daha geniş kolektif çıkarlarda okunmasını sağlar görünen bir dizi teolojik garantiye müpteladır. Toplum geliştikçe, sosyalizmin tarihten yükselen doğal bir unsur olarak işçi sınıfının birliğini gerçekleştirecek koşulları yaratacağına ilişkin tarihsel bir garanti vardı. Bu düz bir çizgi halinde gelişmeyecekti. Farklı sınıf kültürleri tarafından engellenebilirdi. Ama yakındı. Bu durum belli bir çizgiselliğin garantisiyle güç kazanmıştır: Çalışma yoluyla oluşmuş çıkarlardan toplumsal çıkarlar doğacaktır. Bu aynı zamanda ahlâki bir garanti ile eşleşmişti; işçi sınıfı sosyalizmi bir zorunluluk olarak değil, aynı zamanda ahlâki bir görev olarak da görecekti. Bu garantiler, Sol'un kayıtsızca, pervasızca bağlanabileceği bir politik sigorta politikasına varıyordu: Toplumun bir parçası, öyle görünmese bile, her zaman bizim parçamız olacaktı.

Ne var ki, çalışmanın özniteliği ve dağıtılışındaki değişimler, Fordizm döneminde üretimi ve çalışmayı birleştiren eğilimleri zayıflatıyordu. 1980'lerin ekonomik yeniden yapılanması işçi sınıfı içinde derin bölünmeler doğurdu. Yerleşik mesleki, cinsel ve kültürel kimlikler, dayanışma ve ortak kimlik tanımlama kaynakları çözülüyor. Beyaz ve mavi yakalı işçiler, vasıflı ve vasıfsız işçiler arasındaki ayrım çizgileri çok daha temel bölünmelere yerlerini bırakıyor. Uzun dönemli işsiz çalışandan, part-time geçici işçiler tam gün çalışanlardan, yeni teknolojileri kullanmayı bilenler bilmeyenlerden, güneydoğunun işçileri ülkenin diğer işçilerinden ayrılmıştır. İşçi sınıfının yapısı hakkında çoğu Sol varsayım erkek,

kol emekçisi, imalatçı, sendikalı işçi; gemi tezgâhı, maden ocağı ya da fabrika bacası gölgesinde yaşayan klasik Fordist işçi fikri etrafında biçimlemiştir. 1990'larda emek gücü içindeki en geniş kesim hizmet sektöründe çalışan beyaz yakalı, sendikasız kadınlar olacaktır.

Ayrıca, son yıllarda tüketimin toplumsal sahnesi daha önemli bir hale gelmektedir. Tüketimde, yaşam tarzında, cinsellikteki tercih bir kimlik iddiası olarak daha önemlidir. Çoğu insanın dinamik yaşam alanı ötekilerden farklılığını ortaya koyabildiği yerlerdir.

Devlet ve sınıf karşısındaki tutumlarda görülen bu gelişmeler Sol'un tarihsel amacını duyumsayışının tam orta yerinde muazzam bir sorun yaratmaktadır. Sol'un projesi merkezi bir denkleme dayanır: Bireylerin güvenliği, hakları ve yaşam düzeyleri uzun dönemde ancak bir kolektif, toplumsal eylem temelinde sağlanabilir. Sol'un iddiası bireyle kolektif arasındaki bu bağlantıya dayanır. Sorun, birçok insan için bu bağın artık kopmakta olmasıdır. Sonuçta Sol akıntıya kapılmıştır.

Bağ şu üç gelişme tarafından koparılmıştır: Devletin kolektif toplumsal çıkarların koruyucusu olarak davranma yetisine duyulan güvenin kaybolması; çalışma etrafında biçimlenmiş dayanışma ve ortak kimliğin geleneksel kaynaklarının çürümesi; tüketimde bireysel tercihin önemindeki artış, merkezileştiren aynılık karşısındaki başkaldırı, farklılığın gözetilmesi.

Bu merkezi bir paradoksu çözme konusunda Sol'u güçsüz bırakıyor. Thatcherizm koşullarında Britanya vahşice bölünmüş bir ülke haline gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana her zamankinden daha fazla olmak üzere, 1980'lerin mirası olarak görünen yoksulluk, yoksunluk, güvensizlik ve eşitsizliği altetmek için kolektif eylem, yeniden bölüştürücü politikalar ve bir toplumsal sorumluluk kültürüne ihtiyaç vardır.

Ancak, bir toplumsal dayanışma ve sorumluluk anlayışını canlandıracak, bir ortak amaca bağlanma duygusu yaratmak 1945'ten bu yana belki de her zamankinden daha zordur; çünkü bu ortak amaç duygusunun kaynakları çok zayıflamıştır. En çok ihtiyaç duyulan şey –bireysel çıkarlar ve toplumsal çözümler arasındaki bağların yenilenmesi– yerine getirilmesi en zor olan şeydir.

A. THATCHER'IN BİREYCİLİĞİ

Sol'un geleneksel olarak bireysel çıkarlar ile genel toplumsal çıkarların ortak ilerleyişi arasında belli bir simetri görerek katettiği yollar kapanıyor. Sol bağların güçlü kalacağına kayıtsızca duyduğu inanca dayanmış dururken Thatcherizm, Fordizm'in çöküşü ardında, dar, muhafazakâr bir bireycilik ideolojisini gündeme getirmekle, bu bağları nihai olarak koparmaya girişmektedir.

Thatcherizm'in bireysel tercih ideolojisi tüketimciliğin çok ötesine geçer. Sol'un alternatif bir bireyciliğe ihtiyacı olduğunu ileri sürmek, tüketici seçimine daha büyük özen göstermeyi istemek değildir. Bu, bireysel çıkarları sosyalist stratejinin merkezine yerleştirme yönünde bir iddiadır. Çünkü Thatcherizm, merkezinde bireysel ahlâk olmak üzere, toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiğine ilişkin bir görüşü açıkça ortaya koyarak başarıya ulaşmaktadır.

Thatcherizmin bireyciliği onun ekonomik ideolojisi açısından yaşamsaldır. Yalnızca piyasa ekonomisini değil, genel olarak toplumun piyasalaştırılmasını da haklılaştırır. Thatcherizm açısından piyasa, ekonomik etkinliğin örgütlenmesine yön veren hegemonik ilkedir. Piyasa tercihleri yalnızca kaynakların verimli dağıtımını sağlamanın bir koşulu değildir. Daha yüksek verimliliğin yakalanması için yaşamsaldır da. İnsanlar tüketme fırsatlarını genişletmenin verdiği teşvikle daha sıkı çalışırlar, eğer girişimciler üretimi nasıl örgütleyeceklerini seçmekte özgürseler, işletmeler daha verimli hale gelir. Tercih ideolojisi ekonomideki yapısal değişime de uygundur; tüketici kredilerinin patlaması, 1980'lerdeki pazarlama ve perakende devrimleri, ürün farklılaşmasına vurgu.

Thatchercı bireycilik zenginler arasında doymak bilmez bir materyalizme onay vermektedir. Ama bunu yalnızca hedonizm olarak gözardı etmek yanlıştır. Muhafazakâr bireycilik yalnızca tüketici tercihi, satan ve alan insanlarla ilgili değildir. O her günkü bu edimleri, çok daha geniş bir toplum felsefesi içinde birleştirir. Bireylerin kişisel girişimleriyle dünyalarını değiştiren failler haline gelme olabilirliğini öne çıkarır. Savaş sonrası sosyal demokrat devlet tarafından mırıltılı bir pederşahilikle karşılanan

özerklik, tercih, ademimerkezileşme, daha büyük sorumluluk istekleri 1980'lerde Thatchercı destekle karşılanmıştır.

Bireysel tercih, insanların, arzu ve istemlerini sorgulamak, gerçekten ne istediklerini belirlemek için rasyonalite ve disiplin sahibi olduklarını ima eder. Sadece bir süpermarkette neyi istediklerini değil; aynı zamanda yaşamları için neyi istediklerini, ne tür bir insan olmayı istediklerini, nerede yaşamak, çocuklarını nasıl eğitmek istediklerini de. Bu tercihlerin gerçekleşmesi bireylerin bir dış dünya üzerinde belli ölçüde güçleri olduğunu ima eder. Başka bir deyişle bu, yalnızca zevk değil; rasyonalite, disiplin, sorumluluk ve güç üzerinde de merkezleşen bir ideolojidir. Dünyalarını yeniden yapma gücü taşıyan özerk failler olarak bireyler hakkında bir vizyon ortaya çıkarır.

Dünyayı bu yeniden yapma önerisi dinamik, bir anlamda radikaldir. Fakat bireylerle toplum arasındaki ilişkinin muhafazakâr, aynı oranda da güçlü bir vizyonuyla sarmalanmıştır.

Thatcherizm açısından toplum bireylerden oluşur: Bu bir dizi insan atomundan öte bir şey değildir. Toplumun ne olduğunu yalnızca temel, çözülmez unsurlarına –bireylere– geri giderek belirleyebilirsiniz. Bireyler içkin olarak toplumsal değildir, karakterleri, kaynakları, yetileri toplumsal bir kalıpta biçimlenmemiştir.

Thatcherizme göre, toplum yalnızca bireysel iradeler çokluğu için bir toplanma merkezi, bireysel tatmin için bir arena, bireysel başarı, ilerleme ve hoşnutluk için bir fırsatlar dizisi halindedir. Toplum yalnızca bir araç ve insanlara önceden belirlenmiş bireysel hedeflerine ulaşmada yardım eden bir hizmetçidir. İnsanlar katıksız bir biçimde araçsal nedenler için, seçilmiş hedeflerine daha etkin olarak ulaşmak üzere işbirliği yaparlar.

Böylelikle kolektif çözümlere her türden bağlılık bırakıp kaçmalar karşısında savunmasız bir hale gelir. İnsanlar daha geniş bir kolektife karşı her türlü aidiyet ya da yükümlülük duygusundan uzaklaştırılırlar. Kolektif koşulu bütünüyle araçsal olarak irdelemeye özendirilirler: "Benim için NHS (Ulusal Sağlık Hizmetleri -ç.n.) içinde kalmak mı yoksa özel bir sağlık kuruşuna gitmek mi iyi olacak?" Bireycilik insanların kendi kendilerine yeterli olabilecekleri ve olmaları gerektiği mitini güçlendirir. İnsanlar yalnızca kendilerine güvenmeli ve başkalarına olabildi-

ğince az yaslanmalıdırlar. Bu her zaman insanları kolektif koşullar –eğitimde, örneğin– seçeneği dışında düşünmeye sevk eder.

Bu anlayış sonuçta basit bir ikilem, bireysel tercihin hâkimiyeti ve kolektiflerin, özellikle de devletin, bu tercihleri sınırlama girişimlerinin gayrimeşruluğu arasında bir ikilem yaratır. Thatchercı bireycilik saldırgan bir birey savunusu halini almıştır. Zorlukla elde edilen gelirin sağladığı özel alan kutsaldır, devletin hoş karşılanmayan müdahaleleri ve bireylerin kaynakları üstündeki aldatıcı iddiaları karşısında korunmalıdır.

Evsahibi tüketicinin özel alanının korunması insanları, özel sahiplik ve ekonomi üzerinde denetim için destek sağlayan genel olarak özel mülkiyeti savunmada birleştirir. Bu aynı zamanda insanları sömürgen ekonomik ilişkiler içinde bir araya getirir. Mesajı şudur: Eğer ekonomik bir değere –tasarruf, vasıf, çalışma isteği– sahipsen, onu sonuna kadar kullan. Böylelikle sömürgen davranışın göklere çıkarılmasını haklılaştır: Herkesin özel mülkiyetten beklediği bir şeyi vardır, herkes güçlerini kullanarak bir şeyler yapabilir.

Thatcherizm'in bireyciliği yalnızca bir ekonomik ideoloji değil, aynı zamanda toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiğine ilişkin ahlâki bir yaklaşımdır. İddialı ama dar görüşlü tüketici olarak bireyler vizyonundan kalkarak piyasayı, özel mülkiyeti ve geleneğin değerlerini ve kamu sektörüne saldırıyı haklılaştıran bir toplumun nasıl düzene koyulması gerektiği konusunda çok geniş bir yaklaşım üretir. Bu yaklaşım, Thatchercı Britanya'nın yükselen sınıflarının –toplumsal bakımdan hareketli, iyi kazanan işçi sınıfı, girişimci sınıflar, özel sektörün orta sınıfları, kentli genç profesyoneller– ahlâki yürüyüş marşı haline gelmiştir. Bu dar bireycilik, Thatcherizm'in en temel ve yaygın özelleştirme alanıdır: Toplumsal istem, yükümlülük ve sorumluluğun özelleştirilmesi. Bu sosyalizme saldırısının temel doğasını da açıklar; çünkü *sosyalizmin* dayandığı bizzat toplumsalın anlamına saldırır.

B. BİREYSEL VE KOLEKTİF

Sol, yalnızca Thatchercı bireyciliğe değil, daha da önemlisi bireysel olanla kolektif olan arasındaki geleneksel Sol bağların za-

yıflamasına nasıl karşılık verecektir? Thatcherizmin ideolojik toplum görüşü bireysel arzu ve isteklerin yapıtaşları üzerine kurulurken, Sol'un yaklaşımı toplumsal yapılanmalardan hareket eder görünmekte ve böylece bireyleri bu yapılar içine yerleştirmektedir.

Sosyalist çözümleme bir dizi makro-toplumsal süreçleri –sınıf oluşumu, sınıf ittifakları, toplumsal çatışma, toplum gelişmesinin tarihsel eğrisi– açıklamak anlamına gelir. Ama toplumsal değişimi açıklayacaksa, bütün bu güçlerin sistematik olarak bireysel eylem ve tercihleri nasıl etkiledikleri ve onlar tarafından nasıl etkilendikleri konusunda açık olmalıdır.

Thatcherizm'in gücü, insanların kendilerini somut bir yolla güçlü hissetmelerini sağlayan bir ideolojiye sahip oluşundan gelir. Sol'un büyük zayıflığı ise toplumsal örgütlenme görüşünün bireylere daha geniş toplumsal yapılanmaların edilgen, güçsüz taşıyıcıları olmaktan öte bir yer bırakmıyor gibi görünmesinden gelmektedir.

Bunların hiçbiri Sol'u Thatchercı bireyciliğe güçlü ve tutarlı bir eleştiri getirmekten alıkoyamaz. Tüketici tercihi tüketicinin gücü anlamına gelmez. Piyasalar bazı tercihleri karşılayabilir belki, ama farklılığı inkâr ederler ve hizmet açısından kâr getirmeyen bir dizi tercihi gözardı ederler. Thatcherizm kolektifliğin önemini anlamaz. İnsanlar işyerlerinde, fabrikalarda ve bürolarda bireyler olarak çalışmazlar, birlikte çalışırlar. Belli bir temel üzerinde birbirine bağlıdırlar. Kolektif kültürleri ve bağlanmaları yükselten sosyalizm değil; üretimin, çalışmanın ve tüketimin kolektif koşullarıdır. Thatcherizm NHS ve eğitim etrafında oluşmuş kolektif kültürleri yok edemez.

Dahası, Thatchercı bireyciliğin ahlâki ana kumanda merkezinin özünde tartışmalı olduğu açıktır. Bireyciliğinin toplumsal acımasızlığına ilişkin eleştiriler karşısında son derece hassastır. Çünkü gerçekte muazzam bir toplumsal sorumluluk ihmaline izin vermektedir. Aslında, Thatchercı politikalardan yarar görenlerin çoğu, sorumluluklarını yoksul ve hastaların sırtına yükleyen devlete karşıdır.

Ancak bu eleştirinin gücü giderek zor bir soruyu gündeme getirir: Eğer bu eleştiri bu kadar güçlüyse Thatcherizm'in ideolojik

ana kumanda merkezini *dağıtmakta* neden böylesi feci bir başarısızlığa uğramıştır?

Çünkü tek başına bu eleştiri yeterli değildir. Thatcherizm'in sonuçlarına işaret etmek, insanlara kolektif kültürlerin kalıcı önemlerini hatırlatmak yetmez. Çünkü Sol, çağrısını yeni bir doğrultuya oturtmadıkça pençesinden kurtulamayacağı bir ikilemin tuzağına düşmüştür.

Thatcherizm, bir yanda tek biçimlilik, verimsizlik, aşağılanma ve tercih yoksunluğuyla eşanlama gelen devlet ve kolektif hizmet, öte yanda kendine yeterlik, tercih, verimlilik ve yükselen yaşam standartlarıyla eşanlamlı piyasa ve özel hizmet arasında güçlü bir ikilem yaratmaktadır. Bunun altında ise Thatcherizm'in öne çıkardığı daha derin bir ikilem yatmaktadır. Bu ikilem özgür bireysel tercihlerin egemen olduğu bir toplum yaşamıyla bürokratik devlet denetiminin bireysel tercihleri sınırlamaya çalıştığı bir başka toplum yaşamı arasındadır.

Eğer tartışma bu terimlerle sürdürülürse, Thatcherizm, tercih özgürlüğüyle bürokratik kısıtlamayı karşı karşıya koyarak mutlaka kazanacaktır. Çünkü sosyalizmin rolü bireysel tercihi ve sorumluluğu sınırlamak olarak görülecektir. Bu kıskaçtan kurtulmanın iki yolu vardır. Birincisi, alternatif bir bireycilik anlayışıyla, Thatchercı bireyciliğe doğrudan kafa tutmaktır. Sol demokratik bir bireyciliği Thatcherizm'in tüketici bireyciliğinin karşısına dikmelidir. Thatcherizm bireysel yetkileri insanların bunları satın alıp alamayacaklarına bakarak dağıtırken, Sol piyasa tarafından verilemeyecek olan yaşam tarzlarındaki daha geniş toplumsal bireysellik, çeşitlilik ve çoğulluğun önemini vurgulamalıdır.

İkinci yol kolektif eylem için yeni bir gündem geliştirmektir. Bu devletin ademimerkezileştirilmesini ve demokratikleştirilmesini, devlet gücünün devletten bağımsız özerk kolektif organlara yayılmasını gerektirir. Bu, aynı zamanda, ortaya çıkmakta olan kolektif çıkarlara, bu kuşağın gelecek kuşaklar karşısındaki çevresel sorumlulukları için çok daha güçlü bir çağrıyı gerektirecektir.

Sol'un gündemi bireysel yetki, hak ve sorumlulukları genişletmeyi amaçlamalıdır. Bu, sosyalizmin ilerleyişinin odak nok-

tası ve ölçüsü olmalıdır. Pratikte bunun anlamı ne olabilir?

Bu, tüketimde tercihin öneminin temel olarak tanınması anlamına gelir. Ekonomik strateji açık bir biçimde bu tercihe yanıt vermek zorundadır. Bunun anlamı ise piyasanın Sol'un ekonomik stratejisinde önemli bir rol oynayacağıdır; çünkü bu bir sürü ademikerkezi ekonomik kararlar arasında eşgüdüm sağlamanın en iyi yoludur. Bu, zorunlu olarak piyasanın ekonomide başat olması gerektiği anlamına gelmez; aynı şekilde rekabetin de düzene sokulamayacağı anlamına gelmez. Ama bu, Sol'un ortada olanı tanıması gerektiği anlamına gelir; piyasa ve rekabet, tüketici tercihine yanıt vemenin yararlı ekonomik araçları olabilirler.

Ancak tüketici tercihine onay vermenin bunlardan daha öte bir anlamı vardır. O da kamu sektörünün çok daha tüketici yönsemeli hale gelme zorunluluğudur. Sosyal yardım bürosunda ana caddelerin standartlarını sağlamak daha çok kaynak gerektirecektir, ama aynı zamanda kamu sektöründe idari ve ürün kalitesi devrimini de gerektirecektir. Ayrıca, bu kamusal mal ve hizmetlerin, muhatapların hizmetlerin nasıl tasarlanıp sağlandığı konularında daha fazla söz hakkına sahip olmalarına izin verecek şekilde, demokratik olarak daha denetlenebilir hale getirilmeleri gerektiği anlamına gelir.

Sol, tüketiciler konusundaki Thatchercı yaklaşımın hedef alınmadan bırakılmasına izin veremez. Tüketicilerin hizmetlerin standartlarına ilişkin hakları önemli oranda güçlendirilmelidir: Örneğin, her British Gas müşterisi, eğer gaz teknisyeni kararlaştırılan saatte gelmemişse, parasının bir kısmını geri isteyebilmelidir. Bir İşçi Partisi hükümeti, kredi kartı, petrol ve öteki piyasalarda fiyatı donduran karteller karşısında tüketicilerin yanında tavır almalıdır. Tüketicilerin iddiaları şirketleşmiş güce meydan okumak üzere politize edilmelidir.

Ancak bunun ötesinde, tüketimin sadece mallar satın alma ve tüketme olduğu fikrine de meydan okunmalıdır. Sol daha geniş bir tüketim tanımı benimsemelidir: Yani, zorunlu çalışmadan arta kalan özgür zaman. Böylelikle, çalışma süresini azaltma ve yeniden düzenleme esas olarak işçilerin işveren karşısındaki bir talebi olarak anlaşılmayacaktır. Bu tüketicilerin, ailelerin bir talebi olarak görülecektir. Ekonominin özel denetiminin ne olması ge-

rektiği konusundaki belirgin bir örnek de çalışma süresinin üretimin ihtiyaçları kadar ev ve aile içi alanın ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesidir. Yaşlıların, gençlerin ve hastaların bakımı üzerindeki zorlukları hafifletmek üzere bu gibi politikaların öne çıkarılması özel, eviçi alanları genişletmede önemli bir kamu yatırımı olacaktır.

Bireyciliğin dinamiği üretim alanına doğru genişletilmelidir. Eğer insanlar evlerine sahip olabiliyorlarsa, eğer birikimlerini nereye yatıracaklarını seçebiliyorlarsa, neden birlikte çalıştıkları makineye sahip olma hakkı taşımasınlar ki? Çalışmada katılım ve müzakere konusundaki bireysel haklar iş sözleşmelerine geçmelidir. Toplumsal sahiplik yönündeki hamleler, tek tek işçilerin kurulmasında rol aldıkları şirketlerin aktiflerinden bir pay edinme hakkına sahip oldukları fikrine dayanmalıdır. Eğer, Thatcherizm'in bize anlattığı gibi, bireyler sorumlu, rasyonel ve disiplinli iseler neden bu nitelikler ana caddelerle kısıtlı kalsın ki?

Britanya'nın eğitim ve öğretime çok daha büyük yatırım yapmaya acil ihtiyacı var. Fakat böyle bir politikanın amacı bireysel olarak kavranmalı ve ifade edilmelidir: Örneğin, yılda on gün mesleki eğitim ya da okul dönemi sonrasında periyodik olarak çalışmaya ara verme hakkı. İki yönelim de toplumsal bir sorunu çözme yönündeki kolektif eylem anlamına gelecektir; fakat bunlar devasa programlar olarak değil, tersine yalnızca bireysel yetkilerin genişletilmesi projesine yatırım olarak düşünülmeli ve verilmelidir.

Tüm bu hamlelerin altında yoksulluk ve düşük gelire karşı bir saldırı yatmalıdır. Thatcherizm'in verdiği tercih hakkının en büyük inkârı eşitsizliği yükseltmesi noktasındadır. Britanya, sendika liderleriyle çizilen değil, açık olarak duyurulan asgari bir yaşam standardı etrafında biçimlemiş, yeni bir gelir politikasına ihtiyaç duyuyor. Bir işçi hükümetinden yıllarca sonra bile, herkesin bu bireysel asgari gelir eşiğine ulaşması zor gibi görünmektedir. Ancak asgari düzeyde bir gelire bireysel hak kazanma Britanya'nın ne kadar uygar bir ülke olduğunun temel ölçüsü olmalıdır.

Böylesi bir geliri sağlamanın en iyi yolu makul ücretli iş sağlanması ya da iş idaresi eğitimi verilmesinden geçer. Böylelikle

yüksek nitelikli çalışma ve eğitim programlarında sağlam bir yer edinme yönündeki bireysel bir hak ortaya çıkacaktır. Yine bireysel iş sözleşmelerine yazılmalıdır ki birisi boşta kaldığında otomatik olarak bu yetki maddesini işletebilsin.

Haklar konusundaki bu vurgu insanların sorumluluk taşımaları gerektiğini anlatır. Temel sorumluluk açıktır; eğitim ve çalışma konusundaki makul teklifleri gözetme ve üstlenme, emeğin esnekliği konusundaki makul uygulamaları benimseme sorumluluğu.

Bunun ötesinde Sol'un bireyciliğinin sivil toplumda bireysellik, farklılık ve çoğulluğu desteklemesi gerekir. Cinsel yönelim özgürlüğü konusunda güçlü bir dizi sivil hak, tali bir konu değildir. Bunlar, Sol'un beslenip büyütmeyi amaçladığı sivil toplum türünün göstergeleridir.

Bayan Thatcher bireylerden söz ettiğinde, genellikle "bireyler ve aileleri"nden söz etmektedir; başka bir deyişle ev ekonomisinin erkek başlarından. Thatcherizmin bireyciliği esas olarak Fordizm'in toplumsal varsayımı, yani ücret alanlar erkeklerdir önermesi içine sıkışmıştır. 1990'larda işgücünün yarısını kadınlar oluşturacak. Böylelikle eşit değerde iş için eşit ücret hakkı, çocukların bakımının sağlanması hakları doğrudan işgücünün çoğunluğunun kolektif toplumsal ihtiyaçlarına seslenecektir.

Bireysel hak kazanmayla kolektif olanaklar arasındaki bu bağ üç özellik taşır. İlk olarak, bu haklar, hali vakti yerinde olanlar kadar en alt düzeydekiler için de evrensel haklar olarak genelde kavranmalı ve tartışılmalıdır. Ancak o zaman bu talepler toplumun farklı kesimlerini bağlantıya geçirecek ve birleştirecektir. Böylelikle bu, bireycilik içine kazınmış kolektif bir şey olacaktır: İnsanlar bu haklara ortaklaşa sahip oldukları bir şey olarak gerek duyacaklar ve onları savunacaklardır. Thatcherizm atomistik bir bireycilik sunar, Sol toplumsal bir bireycilik sunmalıdır. İnsanların karşılıklı bağımlılıkları, ortak yükümlülükleri genelde paylaştıkları haklarda yazılacaktır. İkincisi, bu hakların temini yalnızca kolektif eylemi değil, yeniden dağıtımı da gerektirecektir. Örneğin, çocuk bakımı sağlanması yönündeki evrensel çalışma hakkı hem iki maaşlı ev ekonomilerinin hem de tek başına yaşayan anne-babanın yararınadır. Ama bu sadece anne-

babaya orantısız bir yarar sağlayacaktır. Üçüncüsü, bu tüketimci bir bireyciliğe karşı demokratik bir bireycilik olmalıdır; çünkü sunulan temel birey tablosunun bir parçası bireylerin rasyonel ve düşünen bireyler olduklarını, toplumun önerileri etrafında nasıl örgütlenmesi gerektiği konusunda makul kararlar üretme yetisinde olduklarını göstermektedir.

Bu, kolektif eylemin nasıl örgütlenmesi gerektiği açısından önemli sonuçlar taşır. Eğer bir şey kolektif olarak garanti ve finanse edilmişse, bu onun devletçe sağlanması gerektiği anlamına gelmez. Bu temalar Sol'un devletin rolü ve kolektif, kamusal organlar konularındaki yaklaşımına ışık tutacaktır.

Devletin rolü imgesi içinde bir dizi özel etkinlik olanağı bulunan, halkın faydalanabileceği biçimde düzenlenmiş bir mekân olarak kamuya açık bir park temeli üzerinde kurulmalıdır. Bazılarını devlet doğrudan sağlayacaktır (göllerde tekneler); diğer birçoğu ise yalnızca şirketler (dondurma arabaları) ya da devletin yardımıyla istediklerini yapan (güneş banyosu) bireylerle ilgili olacaktır. Devlet gelişerek var olmayı sürdüren bir alan sağlama açısından yaşamsaldır; ancak bunun ötesinde doğrudan rolü, hizmetlerin en etkin sağlayıcısı olup olmadığına bağlıdır.

İkisi de birlikte çalışacak şekilde Sol'un, devletin dışında, muhataplarıyla çok yakın işbirliği yapan özerk kolektiflerin yaratılmasına ağırlık vermesi gerekir. Böylece, örneğin, çocuk bakımının sağlanması kadınlar arasında bolca rastlanan gayri resmi ağlardan kurulabilir. Kurumsallaşmış bir devlet çözümü belki de yeterince esnek olamayacaktır. Sonuçta, böyle bir hizmetin sağlanması için güç ve sorumluluk devletin düzenlediği organlara sözleşmeyle devredilebilir.

Ekonomide de benzer bir mesaj hayata geçirilir. Örneğin, yerel düzenleyici organlar büyük şirketlerin faaliyetlerini denetlemeyi üstlenebilir. Bunlar sınai gelişme hakkındaki kolektif bakışların – örneğin çevre konusu– demokratik bir odağı haline gelebilir. British Telecom'u düzenleyen organ Oftel, hizmet standartları konusunda yapılan ısrarlı hamleler karşısında yaklaşımını değiştirmeyi başarmaktadır. Çok sayıda sabrı tükenmiş telefon abonesi Oftel'i, telefon hizmetleri üzerindeki kolektif çıkarlarının tek ve en iyi temsilcisi olarak görür. Aynı ilgi odağı gaz, elektrik,

ilaç, gıda ve diğer sektörler için de sağlanmalıdır.

Thatcherizm tüketiciler olarak bireyler görüşünden yola çıkar ve toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiğine ilişkin bir görüşe varır. Sol toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiği konusunda alternatif bir görüş sunmak zorundadır. Ancak bunu yapması için farklı bir birey görüşünün üstünde iyice düşünerek yola çıkması gerek.

Sol, korunaklı bir bireysel haklar, yetkiler, sorumluluklar alanının genişlemesini getiren, demokratik bir bireycilik, bir toplumsal yurttaş fikriyle işe başlamalıdır. Buradan, bireyleri güçlendirmek ve yetkinleştirmek için toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiğine ulaşabilir –düzenlenmiş piyasalar; sağlık, eğitim, öğrenim, çocuk bakımı, konut alanlarını kaplayan kolektif olarak finanse edilmiş toplumsal garantiler; güçlendirilmiş sivil ve politik haklar; devletin gücünün ademimerkezileştirilmesi ve kısıtlanması; ekonomik güç ve kaynakların yeniden dağıtılması.

Sol, topluma şekil vermek üzere bireysel çıkarlarla toplumsal eylem arasındaki bağları canlandırmak zorundadır. Bu, kolektivizmi daha da katı bir biçimde savunarak başarılamayacaktır. Bu, ancak Sol alternatif bir bireycilik ortaya koyarak yola çıktığı takdirde başarıya ulaşacaktır.

8. KİMLİK POLİTİKASI

Rosalind Brunt

1990'lara girerken Britanya'nın mevcut durumunu karakterize etmenin yolu büyüyen bir dengesizlik üzerinde durmaktır: Bir yanda Britanya halkının büyük çoğunluğu ne türden olursa olsun politikayla ilgilenme fikrini aforoz etmeyi sürdürürken, öte yanda politikalarını yeniden düşünmek ve gözden geçirmekle meşgul olan Britanya Solu'nun ve ilerici hareketinin çeşitli kesimlerinin oluşturduğu küçük bir azınlık vardır. Eğer Sol'un mevcut yeniden düşünmesi fiili olarak herhangi bir şeyin ya da bir kimsenin değişimine az da olsa yardımcı olacaksa, bu dengesizlik ve onu nasıl azaltabileceğimiz üzerine düşünmekten başka yapabileceğimiz pek bir şey yok.

Çoğu insan bilinçli olarak politikaya dokunmadığı halde nasıl

oluyor da içimizden az sayıda insanın kendilerini "politik" olarak tanımlamaktan mutluluk duydukları konusu üzerinde durmak için "kimlik politikası" fikrini vazgeçilmez bulmaktayım. Bana öyle geliyor ki kimlik sorunu ne türden olursa olsun dönüştürücü bir projenin tam merkezine konmadıkça, politik gündem yeterince "yeniden düşünülmüş" olmamakla kalmayacak, daha önemlisi, politikalarımız Sol'un kendi çevresi dışında fazla ilerlemeyecektir.

Ben bu iddiayı irdelemeyi ve haklılaştırmayı istiyorum: Ama öncelikle kimliğe "vazgeçilmez" demenin, onu aniden politik gündemdeki tek ya da hatta ana madde kılmak ve dolayısıyla önceki tüm fikir ve konuları eski günlerle kısıtlamak anlamına gelmediğini vurgulayalım. Buna değiniyorum; çünkü solun bazı alışkanlıkları kolay ölmüyor ve "yeni zamanlar" etrafında dönen tartışmalara gelen belli sayıdaki yanıt, ihanet ve kayıp lügatinden beslenmektedir. Britanya politik kültürünün gözden düşmüş durumunu yansıtabilecek tek yol olan daha sağlam ve dinamik bir sınıf kavrayışı ortaya koymak için ne zaman bir kimlik politikasından yararlanmayı deneseniz, sıklıkla duyacağınız suçlama, "Sınıfı terk ediyorsunuz; çalışan insanlara inancınızı kaybettiniz" olacaktır. Daha güvenli bir politik ortamda, politik inançların asla sadece eski doğruların yeniden öne sürülmesine dayandırılamayacağını ve hiçbir politik görüşün sorgulama ve meydan okuma sınırları dışında kalacak şekilde savunmaya değer olmadığını kabul etmek açısından daha belirgin bir gönüllülük bulunabilir.

Bir kimlik politikası Sol'un bu eski, paketle ve yerleştir yaklaşımından bir çıkış yolu sunar; çünkü durduğu yer dışlayıcı değil kapsayıcıdır. Gerçekten de herkese çok açık türden bir politikadır, çünkü herkes onu bizzat kendi terimleriyle tanımlamanın bir yolunu bulabilir. "Kimlik politikası" belli dönemlerde, cinsellik, cins ayrımı ve etnik köken etrafında örgütlenen ve "kişisel olan politiktir" sözünü günlük dile tercüme etmeye çalışan hareketler için bağlamsal bir kısaltma olarak gündeme gelmektedir. Bu hareketlerden dersler çıkararak kimlik ve kimlikler nosyonunu herkes için geçerli bir politik gündeme uygulamakla işe başlayabiliriz. Başlangıç noktası politik etkinlik ve çabanın sürekli

olarak kendimizi –ve ötekilerle ilişkisi içinde kendi benliklerimizi– yapmak ve yeniden yapmak doğrultusunda bir süreçle ilgi derecesini tanımak olan bir politika, herkesin kendi yollarında ilerlerken bu yolu oluşturabilmelerine tam olarak elverişli olmalıdır.

Ve ardından ben "yaptım" benzeri bir şey gelir. Ancak bunu bütünüyle gariplik olsun diye söylemiyorum. Bu, daha çok var olan ve zaten bildiğimiz, bazıları gayet bariz bir biçimde marksist, kaynaklardan oldukça yeni bir nosyon çıkarma ve kurma girişimidir. Çünkü "yeniden düşünmek" asla sadece temiz bir yaprak üzerinde tekrar başlamak değildir; daha çok yeninin ışığında eski unsurları yeniden düzenlemek ve sentezlemektir. "Tarihin dersleri"nden çıkardığım soru, kimlik politikasını herkes açısından yeni zamanlarla ilişkilendirmeyi amaçlıyor: "Politik olma"nın yeni yollarını gösteren stratejiler, teoriler ve örgütlenme tarzları sunan geleneğin güvenli bir dönüştürülmesi.

Her politika başarılı olmak için ikiz doğruluk ve etkililik ölçütlerini karşılamak zorundadır. Önümüze getirilen politik çözümlemeler mevcut duruma ve bu durumun gelecekteki hareketler açısından potansiyellerine gerçekten denk düşüyor mu? Politikanın örgütleyicisi ve eylemcisi olanlar, etkin bir biçimde seferber edici yollarla başkalarını bu "doğru çözümlemelere" kazandırabilirler mi?

Bu bariz bir biçimde ve ağırlıklı olarak didaktik bir nokta gibi görünüyor. Ancak dönüştürücü süreçler önündeki çok sayıdaki engelden biri politik eylemcilerin asla başka kimlikleri olmadığı yönündeki otomatik varsayımdır: Onlar her nasılsa hep "o yolun yolcusudurlar." Gerçekten de, enerjilerini ve deneyimlerini sola ve emekçi politikasına adayan insanlara "Sendika hareketi kanına işlemiş", "O ömrü boyunca komünist kalmıştı", "Şu doğuştan sosyalisttir" demek alışılagelmiş bir övgüdür. Hizmet ve mücadele anlamında bu ifadelere saygı duyarım, ama politik olarak insanları çaresizliğe sürüklediklerı için onaylamam. Bunlar başkalarını katılımdan alıkoyar ve bireysel yaşamla politikanın nasıl iç içe geçtiği konusunda zararlı bir düşünme türünü yansıtır. Hiçbir yoldaş anasının karnından sınıf bilinçli çıkmamıştır ve çıktığını ima eden metaforlar zaten politikleşmiş olanların bizzat

kendi politikleşme süreçlerini ve bunların ne dereceye kadar hem yaşamdaki seçimlerin hem de olumsallıkların ürünü ve süreci olduklarını unuttuklarını gösterir.

Özellikle Britanya gibi apolitik bir kültür ülkesinde bir kişinin neden durup dururken kendisini politik olarak tanımlamayı seçeceği hiç de açık değildir. Politikanın böylesine marjinalleşmiş ve azınlık etkinliği olduğu bir zamanda, bırakın sol olmayı, bir tür "politik hayvan" olmayı "kabul etmek" son derece saçmadır. Çünkü sağduyunun politika anlayışı, din gibi, ortaya güçlükler çıkarır. Politika, düğün törenleri ya da Christmas, hatta sadece bir tek atmak gibi toplumsal beraberliğin yüksek noktalarında tartışmadığınız şeydir. "Bak, şimdi politik oluyorsun" ya da "bunların hepsi politik" ifadeleri toplumsal tabuların ve pusudaki rahatsızlıkların uyarı işaretleridir. "Politika", başka birtakım insanların yaptığı şeydir, özelde bunlar "politikacılar"dır ve "gerçekte hepsi aynıdır." Bir numaranın peşine takılıp süreç içinde çoğu insanın yaşamını altüst etmeyi becerirler.

Öyleyse, bu ortamda, öncelikle insanların neden ve nasıl politik oldukları ya da aslında politikadan yakayı kurtarıp başka konumlara kaydığı üzerinde kafa yormak yararlı olacaktır. Politikayı doğanın belli bir verili olgusu değil de bir toplumsal oluşum süreci olarak düşünmek kendilerini hâlâ politikanın "içinde" sayanlarla –henüz– saymayan büyük çoğunluk arasındaki uçurumu aşma konusunda yaratıcı olmamıza yardımcı olabilir. Başka bir deyişle, başkalarından politik bir kimlik edinmelerini istemeden önce, kimlik sorusunu tartışmaya açan bir politikanın neleri gerektirdiği konusunu biraz düşünmemiz gerekir.

Herhangi bir kimlik politikası için benim önereceğim başlangıç noktası "temsil" konusudur: Kimliklerimizin kültür yoluyla ve içinde nasıl temsil edildikleri ve belli kategorilere nasıl denk geldikleri; ayrıca politik olarak bizi kim ve ne temsil eder, bizim adımıza nasıl konuşur ve davranır. "Temsil"in bu iki anlamı yaşadığımız ve tarafımızdan tecrübe edilen bütün bir kültür ve ideoloji alanına gözlerimizi açar. Bu alanlar hem dünyayı nasıl "anlamlandırdığımızı" hem de bu dünyadaki "yerimizi" –çok sayıda ve artan kimliklerin yeri– nasıl anladığımızı düşünmemize yardım eder.

Bizzat doğum anı bir renge, bir cinse, bir sınıfa, bir ulusa ve bir aileye "ait" olduğumuz anlamına gelir. Doğmamız hiçbir zaman bize "sorulmamış"ken bu taşınması zor kimlikle nasıl başa çıkarız? Ve nihayet, birinin oğlu ya da kızı olmak ve sonra bir çocuğa sahip olmak biçimindeki aile içi sahiplenmenin bu iki özel kurgusu "çalışan" birisi olmakla –ya da "çalışmadığı" için "hiç kimse" olarak kalmakla– ve "evde" nasıl biri olduğumuzu bilen ya da bilmeyen dostlar, okul arkadaşları, yoldaşlar, âşıklar gerektiren bir dizi toplumsal örüntü yoluyla var olmakla nasıl bağlantılandırılır? "Gerçek ben"in temelde yatan bir anlamı vardır; kendinden başka kimsenin tam olarak bilmediği sanılan ve başka kimlikler ne kadar güvensiz olursa olsun, bütünüyle toplumsallaşmamış ve "içerde" derinlerde bir yerde özsel benlik taşıyan saklı bir çekirdek, bir giz olduğu duygusundan doğan kişi. Bu birlikte yaşadığımız çok sayıda benliklerdir aslında. Ama her gün rutin olarak başkalarıyla ve kendi değişen kimliklerimizle, genelde başarılı bir biçimde ve çoğunlukla üzerinde pek düşünmeden, iç içe yaşadığımızdan, burada neler oluyor konusunda bir parça kafa yorarak başlamak oldukça eşsiz ve şaşırtıcı derecede aydınlatıcı bir deneyim görünebilir. Aslında, sol politikanın orijinal ilkelerinden biri, bu tür öz-düşünüm zahmetine katlanan çok az sayıdaki insanın aynı zamanda dünyayı değiştirmek için ciddi uğraş veren insanlar oldukları yönündedir. Kendinden vazgeçişi temsil eden bir metal olan demirden bir disiplinle biçimlenmiş, çelik gibi sert devrimci buna, "hayal âleminde yüzen bu yoldaşlarla ne alakamız var bizim: Tam bir küçük burjuva gevşekliği" der.

Ben kendim inkâr ve disiplin geleneğine bütünüyle karşı değilim. Fakat en iyi devrimcilerin anlayabilecekleri gibi bu dışardan dayatılamaz, özdürtü gerektirir. Kimliklerin nasıl çalıştıkları yeterince kavranamadıkça, kavrayıncaya kadar dünyayı değiştirmede etkin olamayız. Savaş öncesinin İtalyan komünist önderi Antonio Gramsci, daha birçokları gibi öznelliği yakalayan bir politikanın nasıl ortaya çıkarılacağı konusunda özellikle dikkatliydi.

Gramsci Bolşevik feragatin ödün vermez kararlılığıyla davranmış ve bu seçimi sonucu faşizmin bir zindanında yaşayıp öl-

müştü. Fakat öte yandan, o zindanda, ilk düsturu eski Delphic* bilgeliğin "kendini bil" sözü olan "eleştirel bir farkındalık" dediği farklı bir devrimci lügat geliştiriyordu. Gramsci'nin ağırlık verdiği nokta, eğer devrimciler değiştirmek istedikleri dünyanın açık ve tutarlı bir kavrayışını geliştirmek istiyorlarsa, insanların olduğu haliyle dünyayı nasıl tecrübe ettiklerini ve günlük yaşamlarında onu nasıl algılayıp, onunla nasıl başa çıktıklarını sorarak işe başlamaları gerektiğidir. Ve, "ben", "biz" dahil "insanlar", "onlar", belki dünyayı değiştirecek olanlar:

> Eleştirel bir irdelemenin başlangıç noktası insanın gerçekte kim olduğunun bilincine varması ve bir kayıt listesi bırakmaksızın içimizde sonsuz izler taşıyan o güne kadarki tarihsel sürecin bir ürünü olarak "kendini bil"mesidir.[1]

"Eleştirel farkındalık"a dayalı bir kimlik politikası bu "izlerin" izini sürmek ve kişisel tarihin bir kayıt defterini tutmaya çalışmakla başlayacaktır; çünkü o, politik eylemcilerin de herkes gibi asıl olarak denetimleri dışında olan, ama onları anlama sürecinde öz-belirlenimci hale gelebilen koşullar tarafından belirlendiğini kabul eder. Marx'ın formülasyonunda olduğu gibi, değişim, her zaman hem etken olmanın hem de belirlenimin bir sürecidir:

> İnsanlar kendi tarihlerini yaparlar –fakat canları istediği gibi değil; tarihlerini kendi seçtikleri koşullarda değil, verili ve geçmişten devralınan koşullarda yaparlar.[2]

Kendi politikleşme sürecimden söz edecek olursam, kadınlar kadın özgürleşme hareketiyle kendi tarihlerini yeniden yapana kadar buna pek dikkat etmedim. O zaman ilk defa beni gerçekten ilgilendiren bir politika anlayışına ulaştım. İlk günlerdeki "atölye" ve bilinç-yükseltme deneyimlerinde, sürekli yol açtığımız "sorunlar" yüzenden başka gruplarla sohbetlere iki kişi olarak ka-

---

* Eski Yunanistan'daki Delfi mabedinde gaipten haberler veren rahip gibi. (ç.n.)

1. A. Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks,* Q. Hoare and G. Nowell-Smith (eds), Lawrence and Wishart 1973.

2. K. Marx, 'The Eighteenth Brumaire of Louis Napoleon' in *Marx-Engels Selected Works,* Lawrence and Wishart 1970.

tılırdık; kadınlar ve erkeklerin kimliklerini hedef alıyorduk ve karşılığında bizim kimliğimiz de hedef alınıyordu: "Fakat çocuğunuz yok/erkeklerden de mi hoşlanmıyorsunuz?/hepiniz orta sınıf mısınız?/sosyalizm bütün bunlara nasıl uyar?"

Bu oturumları böylesine uzun saçlı aynı zamanda neşeli kılan şey halkın durumu ya da dünyanın koşullarına sığınmamamızdı. Çünkü "ötekiler"den politikalarımızın nesneleri olarak söz etmiyor ya da acil çözüm eylemi için toplumsal yapıları soyut kendiliklere *–belli* bir sistem, bir devlet, bir işçi sınıfı, bir üçüncü dünya– dönüştürmüyorduk. Daha acı verici ve acemi bir biçimde kendimizi politik işlerin çerçevesi içine koyuyorduk. Sanırım bu kimlik politikasına feminizmin yaptığı özgün katkıdır: Feminizm politikanın kişilik zamirlerini değiştirmekte, "ben" ve "sen" ve "o"nun potansiyel olarak, genelde büyük zorluklarla ve çok düşman koşullarda, "biz"le nasıl ilgili olduğu doğrultusundaki bir anlayışa katkıda bulunmaktadır. Feminizm aynı zamanda politikayı yetkinleştirici ve güçlendirici bir şey olarak görenlerin tam aksine, "politika"yı düşman, yabancı ve baskıcı bir güç olarak görenlere bir biçimde başa çıkabilmeleri için yol da sağlar.

Sosyalizmin bir yorumu, "öncü" ve "kitle"yi kutuplaştırarak ve "kitlenin büyük bir çoğunluğu hata içindedir; onlara iyisini öğreteceğiz" diyerek, algılamadaki bu uçuruma yanıt vermektedir. Böyle alındığında, bu görüş hem halk hem de sosyalizmin gelişmesi açısından son derece trajik sonuçlar doğurmaktadır. Kendi öncü anlayışıyla mücadele eden Gramsci, feminizm ve diğer yeni hareketlerin bugün söyledikleri şeyler üzerinde doğrudan etkisi görülen başka bir sosyalist yorumu önermekle işe başlamıştı. Ona göre insanların dünyayı anlamadaki sağduyuları hiçbir zaman *sadece* yanlış ya da cahilce değildir; aynı zamanda "iyi duyu"nun rasyonel bir "öz"ünü de barındırır. Işığı görmek konusunda yargıda bulunmakta acele etmek devrimcilere kalmamıştır: Devrimciler önce dinlemeli ve bu kadar çok insanın politikayı neden reddettiğini ve herhangi bir türden politik kimlikle neden ilgilenmediklerini düşünmelidir.

Alışageldiğimiz ana eğilim içinden bir örnek alalım. Yakın bir zamanda, diğer sendikalarla birlikte benim kendi sendikam da, yeni hükümetin yasama döneminde, Tory hükümetince ola-

bildiğince yabancılaşma etkisi yaratacak biçimde "politik fon" olarak kurnazca tanımlanan şeyin korunup korunmayacağı konusunda bir oylamayla ilgileniyordu. Bu nedenle düzenlenen bir şube toplantısında, politikadan olabildiğince uzak bir dille "politik olma"nın gerçekte ne kadar iyi bir şey olduğunu anlatırken bir üye, "Ama, nedense, ben kendimi politik görmüyorum" dedi. Öteki ise, "Ben kendim sendikacı değilim" yorumunu yaptı. Oturum başkanlığı konumumu şirretçe kötüye kullanarak hemen karşılık verdim: "Evet öylesiniz. Bu toplantıya geldiniz, değil mi? Oy kullanacaksınız, değil mi?" Toplantıdan sonra ise, "evlerinde oturup gerçek çıkarların nerede yattığını bilmeyen, bizim kavgasını verdiğimiz ücret artışları için kılını kıpırdatmayan, yakında gözleri açılacak olan" küçük burjuvaların davranışlarından yakınan partili arkadaşlarla buluştum.

Ne yeni ne de çok net çizgilere sahip olduğu söylenebilecek böylesi zamanlarda kendime ve başkalarına karşı acımasız bir tavır takınmanın anlamı yok ama analitik bir bakış açısıyla da bu tutumun pek "doğru" olmadığını görüyorum. Bu politik bakımdan tam bir çıkmaz sokak, buraya girmemekte fayda var. Tarihten söz edelim: Komünistler hakkında okulda ilk öğrendiğim şey, her şeyi herkesten daha iyi bildiklerini düşündükleri ve sendikaları kendilerinden başka kimsenin gözetmediğini düşündükleri hedeflerine hizmet etmesi için ele geçirdikleriydi. Bu, özellikle yeri gelmişken 1961'deki ETU seçim hilesi skandalıydı.

Fakat seçim hilesine kadar götüren bu tutum –aşılan şeyin yalnızca "burjuva" yasallığı olduğu anlayışı– ve amaçların daima araçları haklılaştırması, gerçek sorunun kendi içinde güya temsil edilen halk olduğu, henüz sizin ileri düşünme aşamanıza bile ulaşmadığı anlayışını taşır. Böylece siz, devrimci fail, onlar için düşünür ve yaparsınız. Ama eğer onlar sizin devrimci açılımınızı kavramamakta ısrar ederlerse, o zaman onlara karşı da önlem almak zorunda kalabilirsiniz. Komünizmin trajik tarihinde bu, "halkımız"ın "asıl düşman" haline geldiği aşamadır. Stalinizm, ölüm tarlaları ve Tiananmen Meydanı: Öncelikle asla dinlemeyen, sessiz kalan çoğunluklarla asla ilgilenmeyen ve hangi "iyi nedenler"le ve hangi gerçek koşullarda halkın resmi ortodoksiyi tam olarak yetkin göremeyebileceğini sorgulamayan bir

politikanın acı sonu.

Sosyalizmin Britanyalı yolunun da kendi Stalinist ve son derece sekter uğrakları olmuştur. Fakat başka birçok ülkenin gelişmesinde belirleyici olan trajedi ve zafer gibi uçları yaşamamıştır. Yolun gösterişli değil dolambaçlı ve engebeli olma nedeni, Marx'ın ilk yazılarından birinde belirttiği şeyle ilişkilendirilebilir: "Bütün ölü kuşakların geleneği bir kâbus gibi yaşayanların beyinlerine çullanır." Marx gerçekte Fransa'yı kastediyordu, ama düşünce Britanyalı kimliğini betimlemeye özellikle uygundur: Bizler, Britanyalı özneler olarak, emperyal kültürel yükün net ağırlığı tarafından yere yapıştırıldık. Yeterince tarih bilgisi taşıyan bir kimlik politikası, Britanyalı ata mirasına teslimiyet ve hoşnutluk göstermenin etkin politik failler olma yolunu nasıl tıkadığını kavramak istiyorsa, bütün bunları açığa çıkarmalı ve anlamalıdır.

Öyleyse bunlar sosyalist düşüncedeki ana akıma bir kimlik politikasının yönelttiği analitik soru türleridir. Ancak bunlar eğer mevcut politik açmazdan kurtulmamıza yardımcı olacaklarsa, belli bir strateji anlayışıyla da ilişkilendirilmelidirler. Burada gerekli olan, güç sorununa yeni bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım işe yarar mı? Ayrıca yeni toplumsal hareketleri geliştirmek ve yeni ve eski politik eylemcilere güven vermek için bu yeni yaklaşım konusunda yapmamız gereken nedir?

Gerçekte içinde bulunduğumuz duruma denk düşen politik stratejileri anlamak için, sanırım gücün "her yerde" olduğunu kabul etmemiz gerekecek. Yani güç, yatay olduğu kadar dikey, dışsal olduğu kadar içsel olarak da iş görür. Önceleri düşünüldüğü gibi, o başka yerden ya da yukarıdan ya da yönlendirmeli bir kaynaktan gelen ve özel bir insan grubunun, yönetici sınıfın idare ettiği bir güç değildir. Sosyalist iyi niyet ve ortak çıkara boğulmuş toplantı salonlarında bile sürekli değişen güç "ilişkileri", yeni bağlantı noktaları bulurlar, farklı ilişki "ağları" yaratırlar. Bu yeni güç anlayışı, *Cinselliğin Tarihi* adlı kitabının, "Yöntem" başlıklı bölümünde Michel Foucault tarafından geliştirildi. Kendi başına İngilizce olan başlık bile şok edicidir; çünkü o zamana kadar doğal, biyolojik bir veri, kimliğimiz açısından merkezi olan cinselliğin, toplumsal ve kültürel olarak kurulduğunu ve tepeleme

güç noktalarıyla ve "güç" rejimleriyle dolu bir tarihi olduğunu anlatır. Bu güç rejimleri, uzmanlıkları bilgiden yoksun olanlar üzerindeki etkin denetimlerini meşrulaştıran ve yetkili kılan doktorlar ve rahipler gibi bilgi sahipleri tarafından uygulanır.[3]

Foucault gücün dışsal ve dikey düzeylerini bütünüyle açığa çıkarır ve bu benim için hâlâ aşırı keskindir ama aynı zamanda gücün olduğu her yerde, özellikle tarihsel öznelerin kurulmaları sürecinde, "çok sayıda direnme noktaları"nın da olduğunu öne sürer. İlk olarak ondokuzuncu yüzyılın tıbbi-cinsel sınıflamasında bir kimliğe işaret eden "eşcinsel" örneğini alır ve bunu kendi "karşı söylem" yoluyla direniş nosyonuyla ilişkilendirir. Sınıflandırıldığı haliyle "eşcinsel" özne bizzat kendi adına konuşmaya girişebilir ve orijinal patoloji ve hastalık sözlüğünü aşan bir kimliği anlatmak üzere başka, daha "güç verici" bir söyleme geçişi başlatabilir. Ardından kendi kendilerini tanımlayan "gay" ve "lezbiyen" politik hareketleri –Foucault kendi yaşamında katılmaktan geri dursa da, yadsıyıcı ve aleni bir "çıkış"– ortaya çıkar.

Fakat bu örnekten çıkan anlam, eğer güç karşı çıkışları ve direnişleriyle birlikte her yerdeyse, politik gündemin kökten değişeceğidir. Bu, karşısında başka mücadelelerin boyun eğdiği, kenara itildiği ya da bildiğimiz kadarıyla, sonsuza dek ertelendiği "öncelikler" ya da "ana meseleler"den şu ya da bu şekilde söz etmeyi anlamsızlaştırır. Artık ya o ya da bu mantığına göre düşünmek olanaksızdır. Tek kalıplı düşünmeye elveda diyebilir ve tam olarak diyalektik bir politik yaklaşım olan "hem o hem de bu" anlayışını geliştirebiliriz.

Sanırım bu, diyaletik felsefe içinde demlenmiş eski Bolveşiklerin değer verdikleri bir ilkeye, farklılık içinde birlik ilkesine, bir dönüş anlamına gelmektedir. Bu yakın dönemlerdeki "geniş demokratik ittifaklar" ya da "gökkuşağı koalisyonları" düşüncesine doğru ilerlemektir; çünkü bu anlayış bir yandan birliğin temelinin homojenlikte değil de çeşitli heterojen, belki uzlaşmaz, hatta son derece farklı kimlikler ve durumlarda yattığını kabul

3. M. Foucault, *The History of Sexuality*, Penguin/Allen Lane, 1979. [Cinselliğin Tarihi, Çev. Hülya Tufan, Afa Y., 1994]

ederken ortak ilgiler etrafında bir birlik ihtiyacını da tanır. Farklılık içinde birlik, 1984-85 yıllarında grevdeki madenci topluluklarına destek veren tüm etkinliklerde tanık olduğumuz potansiyelleri taşır; öyle ki insanlar, gerçek farklılıkları, bölünmeleri ve ayrılıkları sosyalizm mücadelesi olarak önceden tanımlanmış daha büyük soyut bir yarara terk etmeyen ya da kendi içine almayan biçimler içinde politik dayanışma gösterebilirler. Bir kimlik politikası çok sayıda mücadelenin, ve belki az sayıda kutlamanın, olacağını kabul eder ve bunlardaki karmaşa ve çelişkileri hoşnutlukla karşılar.

Nihayet, halen kendilerine bir politik kimlik yakıştırmış ve "o bizim büyük harekete" ait olan eylemciler böyle bir politikanın neresinde kalırlar? Bu yoldaşlar için hoş bir metafor kullanılagelmiştir: "Kızıl köstebekler" gibi işgörürler. Görünüşleri çarpıcı değildir, ama kesinlikle bir heyecan ve giz duygusu verirler: Yıkıcı, tehlikeli, her şeyden önce, *muhaliftirler*. Kapitalizmin kendi iç çelişkileri ve öncünün kirli işlerinin toplam ağırlığı altında çöken, bütün eseri Shakespeare ve Marx'ın "iyi eşeledin ihtiyar köstebek" diyebilecekleri noktaya kadar tüneller açmayı sürdürürler.

İşlerin hiç de öyle olmadığı gerçeğiyle karşılaşan Gramsci, hapishanede gelecek bir "yeni zamanlar" için yeniden düşünmeye başladı. Bu süreçte, "yeni tür bir entelektüel" olarak gördüğü politik eylemcileri anlatmak üzere çok olağanüstü bir metafor ortaya attı. Onlar "deyim yerindeyse, korsedeki balina çubuğu" haline gelmelidirler. *Hapishane Defterleri*'nde sıkça görüldüğü gibi bu ifade diğer yoldaşlar ve sonra gelenlerin irdelemeleri için verimli bir fırsat sağlayacaktır. Aynı zamanda yol gösterici bir anlamı da vardır.

Bu metaforda benim hoşuma giden şey, konuşmanın içten ve temelde dokunaklı metaryalist anlatımı yanında hâlâ devrimci sıkılık ve kontrol nosyonlarını da koruyor olmasıdır. Gramsci hâlâ devrimci seçkinlerden oluşan kararlı bir devrimci güce inancını korusa da kullandığı eylemci metaforu hem destek ve destekçilik hem de insanı sımsıkı saran disiplin hakkında bir imge ortaya koymakla bunun ötesinde şeyler ima etmiştir. Bu imgenin, metaforun Gramsci'nin de aklında olan başka bir anlamıyla ilişkisi vardır:

"Kitleler" içinden çıkan, onlarla sürekli bağlantıda olan, kelimenin tam anlamıyla, "bağlarını koruyan" eylemci. Peki, fiili ve potansiyel politik özne arasındaki boşluk şimdi nerede? Yalıtılmış koşullar altında duyusal bir yoksunluktan mustarip, inatçı bir biçimde yıkıcı köstebek karşısında, "korse içindeki balina çubuğu" anlayışı çok farklı bir çalışma yolu önermektedir: Dürüst, açık ve samimi. Ana akımlara girmek üzere olan bir politika için hiç de kötü bir başlangıç sayılmaz.

9. TÜKETİM POLİTİKASI

Frank Mort

İki kültürel tüketim anlatısı ele alalım.

1988 Baharı: Perakende patlaması en üst noktalarında ve serseri ile yuppie yeni materyalizmin ilahları. Harry Enfield'ın böbürlenen Londralı sıvacısı Loadsamoney (Bolpara -ç.n.) işçi sınıfı zenginini kendinde kişileştiriyor. Tam anlamıyla modern bir uyanık, paragöz olan Loads, mülk edinme demokrasisinin ete kemiğe bürünmüş halidir. Yüksek piyasalardaki gönül yoldaşı yuppie zarif el ilanlarının ve finans piyasasının kahramanıdır. Bir yaşam tarzıyla birlikte acımasızca tüketmeye adanmış patlamanın mitik bir yaratığı; kısmen fail kısmen kurban.

1989 Sonbaharı: Ev fiyatlarında düşüş ve dükkânlarda satış bunalımı. Perakendede Next'in, reklamda Saatchi and Saatchi'nin

simgesel başarısızlıkları. Loads aniden geçmiş yılın kahramanı haline gelir: "Bunalımda bir kucak para kaybettim; ah, vah gitti paracıklar." İkinci el ticareti bunu tüm çıplaklığıyla ortaya koydu: "Bu zaten olacaktı. Balon patlayacaktı. Bütün güzel şeyler gibi patlama da hızını kaybetti."[1]

Bu hikâyeler tek başına maddi başarı ya da başarısızlıkla ilgili değildir. Piyasanın tamamında ekonomik yaşamın kültürel imgelerine derinlemesine ışık tutarlar. Bu nedenle de popüler imgelemde, olumlu olduğu kadar olumsuz olarak da saplanıp kalmışlardır. Çağdaş tüketimin politik olarak değerlendirilmesinde dikkat gerektiren kimlik biçimlerinin, yaşam tarzlarının yoğunlaşmış halidirler.

Tüketim politikası bu makalenin ana konusudur. Aslında, tüketimcilik ve piyasa ikiz konuları, sosyalizmin geleceğine yaklaşımımız üzerine yapılan tartışmaların merkezindedir. Bu konulardaki tavır bütün bir yenileşme ve yeniden mevzilenme sorununda turnusol kâğıdı işlevi görür. Kırmızıdan daha kırmızı olan tarafta piyasayı gerçek özgürlükleri ve kolektif karar süreçlerini inkâr etmek, kapitalist ahlâk yoksunluğunun zirvesi olarak görenler vardır. Sosyalist ahlâkçılığın bu çeşidinin yeniden ortaya çıkışı, kuşkusuz, işçi hareketi içinde ve başka alanlarda ortaya çıkan kolektivizm ve bireycilik konularındaki yeni düşünceler tarafından sağlanmıştır. İşçi Partisi'nin politik değerlendirmelerinde genel geçer düşünce, kamu tedariki ve piyasanın yeni bir ilişkiye sokulabileceği yönündedir. Ancak buradan çıkan sonuç, sadece "piyasa sosyalizmi"ni ya da yeni bir revizyonizmi onaylamak değil; tüketim politikası yoluyla düşünmenin ekonomik olduğu kadar kültürel de bir proje olması gerektiğini öne sürmektir. Bu da serseri ve yuppie imgelerimizi (ve arkalarında yatan şeyleri) ciddi olarak ele almayı gerektirir. Bolluk ideolojileri köklü çelişkilerine rağmen nüfusun büyük kısmı üzerinde çok somut etkiler yaparlar. Bunlardan bazıları potansiyel olarak özgürleştiricidir; güç ve zevkin bir kaynağı olarak tüketme. Dolayısıyla yeni zamanlar görüşümüzde bir yer bulmaları gerekecektir.

1. *Menswear,* 4 Mayıs 1989, s. 2.

A. EKONOMİK POPÜLİZM

Tüketim artık ekonomi konusundaki politik çekişmenin asıl sahnesidir. Hükümet eliyle yönlendirilmesi 1985 ile 1988 arasında göklere çıkarılan ekonomik başarıları açısından son derece önemlidir. Bu tek başına faiz oranları ve Hazine'nin makro tahminleri değildi, ekonomik uygun zemini avucunun içine alması açısından son derece büyük önem taşıyan şey onun ekonominin popüler ideolojilerini –insanların günlük deneyimleri için etkin bir biçimde dağıtımı yapılan diller– çok iyi tanıma yeteneğiydi.

Hem birinci hem de ikinci aşamasında, Thatcherizmin rakiplerine acı bir ders verdiği yer işte burasıdır. Yani, bir-çoğumuzun parayı idare etme anlayışımıza denk düşen ekonomik sağduyunun nakış gibi işlenmesinde gösterdiği beceride. İlk dönem ve ikincinin yarısında demir zamanlar ve acının politik ekonomisinden söz edilmişse bile, Bay Lawson çok farklı bir vurguyla konuşuyordu. Duvara sırtını vermişlik ahlâkı ve ev çekip çevirmenin elçantası zihniyeti geride kalmıştı. Britanya yeniden toparlanıyordu: Yatırımlar yukarı, enflasyon ve işsizlik aşağı. Ve ekonomik doktrinin bu yeniden gözden geçirilmiş versiyonunda tüketim başrolü oynuyordu. Bir perakende patlaması ve ev fiyatlarındaki spekülatif yükselmeler iyileşmenin en göze çarpan işaretleri olarak selamlandılar. Lawson bunu kendi kişiliğinde özetledi; hem ekonomik bilge, hem *bon viveur*,* hatta bir parça da havalı. Bir yanda bankalar ve yapı kredi kurumlarının tek kalem mal satıcıları cilalanıp parlatılmış bir tüketici zevki, rahatlaması ve doyumu rejimini öne çıkarıyordu: "Altın Kart Hizmeti"; "Sınırsız Harcama"; "Para gözetme: Parayı biriktirme, harcama ve tadını çıkarma." Bunlar Nat West bankasının insanı ayartan fısıltılarıydı.[2] Burada hem eski tasarruf ve refah ilkelerinin hem de ilk dönemin katı ahlâkçılığının yüzüne bir tokat atılıyordu.

Elbette bu tüketim patlamasında şimdi artık tünemek üzere yuvasına dönmekte olan Britanya ekonomisinin yapısal zayıflığında kök salmış derin çelişkiler yatmaktaydı. Büyük mağazalardan alışveriş furyası uzun süreli bir ekonomik iyileşmeye rehberlik

* Fr. İyi yaşamasını bilen. (ç.n.)

2. National Westminster Bank, *Moneycare*, Bahar 1988, ön kapak.

edemezdi; çünkü büyüyen ödemeler dengesi açığı birçok malın nasıl ithale dayalı olduğunu gösteriyordu. Bu arada bankaların otomobil ve Amstrad ürünleri için yaptığı uyarı, finans kapitalin Britanya'nın sınai temelini yatırımsız bıraktığına dair zamanında yapılmış bir uyarıydı. Ve bunun arkasında hızlanan enflasyonist ücret-fiyat döngüsü yatıyordu.

Perakende genişlemesinin altında yatan ve birçok sektörlerin mevcut güçlüklerini azdıran kredi artışlarıydı. Finans kapitaldeki esneklik ve yenilikler bu alandaki maddi koşulların bazılarını oluşturmaktadır. Britanyalılar diğer Topluluk üyeleri gibi kartlarla ve plastik paralarla ödeme yapar hale geldiler. 1989 rakamlarıyla kişisel borçlarımıza ek olarak tam 28 milyon pound borçlu durumdayız.[3] Tüm büyük mağazalar zinciri –M&S Dixons, Next– zaman zaman %40'lara varan yıllık faiz oranları ile kendi finans hizmetlerini devreye sokuyorlardı. Boots belki hayırsever geçmişinin bilinciyle faiz ödemelerinin aşırı olduğu gerekçesine dayanarak kendi mağaza kartlarını geri çekti. Ama hiç düşünülmeyene harcama yapmak asla bu kadar kabul görmemişti – ve bazıları için asla böylesine zorunlu olmamıştı. 1980'den bu yana artış yıllık gelirden üç kat daha hızlı ve kendi gelişen sanayilerini de yaratıyor: Borç toplayıcılar ve icracılar. Yine de bu olguları aşırı basit bir biçimde okumaktan geri durmalıyız. Kredi *kullanımında* bazı karmaşık kalıplar ortaya çıkıyor: Yani, yeni yoksul kesimlerin bir refah görüntüsü satın almak üzere kullandıkları kredi oranları. Uzun dönemli işsizler gibi yarım gün çalışan öğrenciler de temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere plastik kullanımına zorlanmış olabilirler; ama öyle görünüyor ki hayali olarak –hatta kendi çıkarları için– sistemin içinde yer alma tekliflerine de kapılıyorlar.

Mevcut ekonomik düşüşe rağmen bu alma ve satma ideolojileri hâlâ yerli yerinde durmaktadır. Finans piyasalarıyla perakende arasındaki ortaklık geç-kapitalist refah imgeleri yaratmaktadır. Manik tüketim itkisi; mağazaları dolaşmanın hipererotikleştirilmesi; bir şans oyunu ya da talih çarkı olarak ekonomi; şimdi, yarın yok –bunlar maddi yaşamın popüler tem-

3. "Kredi patlaması sürüyor" *Guardian,* 6 Haziran 1989, s. 11.

sillerinden bazıları. Aslında, istikrarsızlıkla iç içe yaşam son on yılın en kalıcı kültürel miraslarından biridir. Sosyal demokrasinin yavaş, ama dikine aşamacılığı (kırk yıl dayanan ve meziyeti ödüllendirilmiş altın kol saati) yerini çok kararsız ve akışkan ilahlara bırakmakta. Murdoch'ın popüler basını özellikle, cicili bicili bir periler ülkesi olmasa bile, kararsız ve irrasyonel bir şey olarak tutarlı biçimde ekonomiyi yansıtmaktadır. Sonuçta, ona renk katan, heyecan veren şey bingo ya da ufak bir şans oyunudur. Popüler basının retoriği gerçek yaşantının doğrudan bir aynası değilse bile, bizzat geleneksel işçi sınıfının paraya ve başarıya karşı tutumları açısından burada bir uyumluluk vardır. Kadercilik, iki haftada köşeyi dönen spor-toto zenginleri gibi ekonomik servetler edinme, ekonomik güçlerin sıradan insanların kontrolleri "dışında" olduğunu bize çok derin biçimde anlatmaktadır. Basildon'daki birçok belediye evi alıcısı ya da Billericay'daki kredi borçlusu işte bu kültürel biçimlenme yoluyla mevcut durumu anlamaya çalışıyor olsa gerek.

Bütün bunlardan çıkan genel sonuç, tüketimin politik uygulamanın vida ve somunları kadar ekonominin dilleri ve imgeleriyle de ilgili olduğudur. Yani, bu alanda başarılı bir politikanın insanların yaşam şansları ve deneyimlerine denk düşen bir söz dağarcığı çerçevesinde düşünmesi gerekir. Teorik ekonominin (kendini bir bilim olarak tanımladıktan bu yana) çaresiz kaldığı yer burasıdır. Thatcherizmin tüketimi yönlendirmesi, artan kişisel refah algısı, şıngırdayan paranın sesi ve politik ve kültürel özgürlükleri eşitleyerek kendi politik söylemine ustaca akıtmasından ileri gelmektedir. Üçüncü dönem her şeyi çok hızlı bir biçimde çıkmaza sürüklerken hükümetin çaresizlik içinde ihtiyaç duyduğu şey, bize nasıl duraklama ve ardından patlamayı sattıysa, şimdi de mevcut ekonomik durumu "satabileceği" popülist bir pakettir.

B. İŞÇİ PARTİSİ VE KEMER SIKMA POLİTİKASI

Tory ekonomik popülizmine nasıl meydan okumalı? İnsanların kendileri kadar kolektif refah için duydukları isteklerle başa çı-

kabilecek alternatif bir ekonomik geleceği projelendirmek için hangi dil kullanılacak? Muhalefetin yerleşik yanıtlarından biri şöyle: Hükümetin politikası o kadar savurgan ve ekonominin zayıflığı artık o kadar bariz ki popülist bir retorikle vakit kaybetmeye hiç gerek yok. Ancak, eğer maddi yaşama şekil veren imgelerin önemi konusundaki argümanları kabul edersek, İşçi Partisi'nin politikasını, sağduyunun ekonomiyi, özellikle tüketimi kavrayışı çevresinde öbeklenen popüler arzu, istek, hatta düşlere uyarlamanın yaratıcı bir yolunu bulması gerekecek.

Burada zorluk kısmen Keynesçilik mirasında yatıyor. Çünkü, tam istihdam ve kamu harcamaları paralelinde toplam tüketici talebi savaş sonrası konsensüs politikasının dayandığı bir esas olarak önem taşırken ekonomik bir soyutlama olarak yalnızca o yılların İşçi Partisi'nin politik söyleminde takdir edilmemişti. Keynesçi makro ekonomiyi boy veren bir tüketici kültürünün yararlanacağı bir retoriğe çevirme yönünde belli bir çaba yoktu. Yine, hem 1951'de sıkı uygulamaları sona erdirmek için Churchill'in "halkı özgür bırakın" sloganından hem de Macmillan'ın "Hiç bu kadar iyi yapmamıştınız" sözünden anlaşıldığı gibi, Tory'ler hep en iyi havayı tutturmuştu. Elbette İşçi Partisi cephesinde istisnalar vardı: Crosland ve Jenkins gibi "revizyonistler" (isim her şeyi anlatıyor) bolluğun kültürel (ama zevkli) imgelerini kucaklayan karma ekonomi için geniş bir tasarıyı tartışmaya açtılar. Esas olarak Wilson ve Callaghan ekonomiyi halkın ayağına getirirken biz her şeyin nasıl yanlış seyrettiği hakkında bir ders alıyorduk; TV grafiklerinde ödemeler dengesi tehlike sinyalleri veriyordu, devalüasyonla birlikte ücretler ve fiyatlar dondurulmuştu.

Aslında, bolluk politikasıyla başa çıkmadaki başarısızlığın nedenleri uygulanan politikanın başarısızlığından daha derin anlamlarla yüklüydü. Bunlar bizi sosyalizmin kendi geçmişinin mirasının bir kısmıyla yüz yüze getiriyordu; yirminci yüzyılın ilk yarısından zaferle çıkan ve izlemeyi sürdürdüğümüz bir politika. Kabaca söylersek, sorun sosyalizmin üretimle aşırı özdeşleşmesinde yatmaktadır. Bu, eski, çok açık biçimde ahlâkçı ve Hıristiyanlığa dönüş çağrısı yapan İşçi Partisi geleneğinden alınan şeylerle karışmış olarak, bugün bile Britanya Solu'ndaki çoğu in-

sanın akıllarında ve yüreklerinde çivi yazılı tabletler halinde yaşamaktadır. Ayrıca post-Fordist ekonomi ve kültüre her türden daha yaratıcı yaklaşımın önünde bir engel olarak kararlılıkla dikilmektedir.

Burada İşçi Partisi'nin savaş sonrası tarihini başka bir yönüyle özetlememiz gerekir. İşçi Partisi 1940'larda, büyük ölçekli üretim ve fabrikaları dolduranların işyeri hedefleriyle özdeşleşen bir ekonomik modernizm projesi çizerek, kendisini ilerici Fordist parti olarak tanımladı. Kültürel bakımdan bu, artık bildiğimiz üzere, erkeksi, maço ağır sanayiyi kahramanlaştıran ve yeni hizmet sektörü çalışanlarını ikincil ve aşağı olarak derecelendiren son derece cins ayrımcı bir modernizmdi. Ama Fordist devrime eşlik eden kitlesel tüketim biçimleri konusunda İşçi Partisi ideolojik olarak her zaman daha kararsız, daha kuşkucuydu. Sıkı bir Methodizm ile katlanmış olan Fabianizmin egemenliği Sol'un geniş kesimlerini üretim tezgâhlarından boşalan otomobiller, buzdolapları ve çamaşır makineleri konusunda rahatsız etmekteydi. Tüketme üretmenin tersine en iyi durumda, ev içi görevler ve kişisel yaşamın özel, kadınsı alanıyla sınırlı, ikincil ve önemsiz bir yerdeydi. En kötü durumda ise, işçi sınıfını hoş şeylerin çılgınlığıyla ayartan, ahlâki bir kötülük olarak görülmekteydi; ya da en azından tez bunun böyle olduğunu savunuyordu. İşçi Partisi'nin savaş sonrası duruma doğrudan karşılığı kemer sıkma, karneye bağlama, kuponlar *ve* karaborsaydı. Kemer sıkma tepeden tabana ekonomik plancıların gözdesi olabilirdi, ama tüketici demokrasisi açısından iflah olmaz bir başarısızlıktı. İşçi Partisi'nin kemer sıkma Şansölyesi Stafford Cripps tüketim arzusunu ulusal ruhtan temizlemeyi amaçlıyordu. Cripps moda giyecekler ve mücevherlere –ve bunların çağrıştırdığı kadınsı zevklere– duyulan arzuyu bütünüyle, ilelebet silmek istiyordu.[4]

Bu tarihi uzun uzadıya işlemekteki kasıt geçmiş hataları kınamak değil, daha çok basit bir anti-tüketimcilik politikasının bugünün ekonomik bağlamında işe yaramaz olduğunu ısrarla belirtmektir. İşçi Partisi açısından, hükümetin ekonomik cephedeki artan kargaşası büyük bir politik fırsat sunuyor ve bizler mu-

4. Sir Stafford Cripps, Bütçe Konuşması, 6 Nisan 1949. Kamu Sicil Bürosu, Hazine Belgeleri, T 171/399.

halefetin Hazine takımı olarak Smith ve Brown'dan daha etkin performans bekliyoruz. Ama onların tüketim ekonomisinin tuzakları konusundaki olumsuz açıklamaları Kalvinist sadizmden ve kendinden hoşnut "ben söylemiştim" tavrından öte bir anlam ifade etmiyor. İşçi Partisi tüketimi ekonomik performansın tamamıyla olumsuz bir simgesi olarak ele almaktan sakınmalıdır. Böyle yapmak Thatcherizm'in sınırlı piyasa felsefesi çevresinde yer bulmak için itişip kakışan bütün bu olumlu istekleri görmemek anlamına gelir.

C. YAŞAM TARZLARI VE PİYASA KESİMLERİ

Sol içi tüketim politikası konusunda tartışma yürütmek ekonomik yapılar ve süreçler anlayışımızı genişletmek ve karmaşık hale getirmek demektir. Nasıl devlet içkin olarak soyalist değilse, tüketim de içkin olarak Thatchercı değildir. Tüketimciliğin yaşanmış deneyimini Tory popüler kapitalizminin resmi versiyonu içinde çökerten bir ingirdemecilik, insanların alışverişe çıktıklarında gerçekte *yaptıkları* şeyin resmi yazılardakinden çok farklı olduğu olgusuna gözlerini kapar. Metaların ve bunların imgelerinin çok yönlü vurguları vardır, bunlar direnme talepleri ve düşlerinin hizmetine itilebilir ve çekilebilir. Makyajlı kızların ya da siyahi gençlerin ellerindeki yüksek teknoloji ürünleri sadece sisteme ayak uydurma biçimleri değildir. Bunlar, sokak-tarzı bağlılık ya da iddialı kadınsılık olarak yeniden ortaya çıkarak etkin bir biçimde direniş kültürlerine taşınabilirler.

Ama halihazırda bir noktadan ötekine atlıyoruz. İlk hamle, alma ve satma deneyimimizi belirleyen sanayileri ciddiyetle ele almak olmalıdır. Reklam ve pazarlamayı kavramak post-Fordist ekonomideki hizmet sektörü için Sol'un uyguladığı stratejiyle ilgili sorunun tümünü öne çıkarır: Bunların işlevleri, bilgi ve denetim biçimleri ve asıl önemlisi, kültürel ve toplumsal etkileri. Ancak reklam ve pazarlama tek başına tüketim döngüsünde kilit kurum değildir, üretimde de giderek artan bir kesime hükmederler. Bu sanayilerin rolü, standartlaşmış seri üretimden tüketici talebinde daha geniş seçim olanağı ve çeşit yararına daha

esnek sistem ve değişimlere geçilmesi ile birlikte, nitelik olarak gelişmiştir. Birçok sektördeki kilit kararlar işletme ve fabrikalardan sanayinin bu yeni kaptanlarına geçmektedir. Örneğin, giyecek ve yiyecek perakendesinde, asıl idari politika ağırlıkla pazarlamacılar ve perakendeciler tarafından çizilir. Benetton esnek bayilik sistemiyle tanınmaya başlarken, Marks and Spencers gıda işleme ve üretiminin arka planda bütünleştirilmesi yoluyla egemenlik sağlıyor. Bu sektörlerdeki işçiler kendi kültürel sermaye kaynaklarını –pek öyle "Thatchercı" denemeyecek bilme ve öğrenme sistemleri– ellerinde tutuyorlar. Biz burada, etkinlikleri simgesel mal ve hizmetleri ele almada belli bir ölçüde yatkınlık gerektiren, hizmet sınıfının ya da yeni küçük burjuvazinin fraksiyonları ile ilgileniyoruz.[5]

Yine de Sol'daki çoğu insan perakende ve reklama karşı alelacele bir sosyalist ahlâkçılık saldırısına hazırdır. Bunun nedeni bunların nefret etmekten hoşlandığımız şeyler olmalarıdır: Yuppiliğin kişileşmiş halleri, doklara burunlarını sokanlar, sermayenin hizmetine koşulmuş kof imgelerle meşgul olanlar. "Tasarımcı sosyalizm" denen şey üzerine kopan fırtına, Next ve Katherine Hamnett'in parıltısıyla gözleri kamaşarak başını kaldıranları, orta sınıf zıpçıktılar olarak damgalayan, fevri bir tepki üretti. Reklamın piyasayla diyaloğuna daha ciddi bir bakış, tüketimin şatafat ve kâr iştahıyla aptallaşmış halka yamandığı yolundaki klişeyi yerle bir etmektedir. Reklamcılar ve pazarlamacılar yalnızca sermayenin köleleri değildir. Onlar bir yanda piyasa, öte yanda tüketici kültürü arasında bir diyalog kuran aracılardır. Pazarlamacılar size bunun iki yönlü bir süreç olduğunu, yalnızca yukarıdan gelmediğini anlatacaklardır. Ürün tasarımı ve yenileştirimi, fiyatlandırma ve promosyon sokaklardan gelen seslerle biçimlenir. Pazar araştırması bu sesleri harmanlama ve onları tüketici profiline göre biçimlendirme işidir. Kesin sonuç, kuşkusuz, çelişkilidir. Sanayi "dikey hareket" ya da "kadınlar ne ister" konusundaki kendi toplumsal doğrularıyla ilgilidir. Ancak pazarlamanın tüketiciler olarak bizim arzu ve isteklerimizden bir şeyler çekip çıkardığını kavrayamamak onun başarısının nasıl ve

5. Yeni orta sınıfların kültürlerinin analizi için bkz. Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste,* Routledge and Kegan Paul, 1984.

neden ileri geldiğini görmemektir.

1980 sonları, bu sanayide kampanyaların içerikleri ve doğrultuları konusunda bazı önemli yeniden düşünmelere tanık oldu. Alışveriş merkezleri ve ana caddelerdeki perakende devrimi sahne gerisindeki entelektüel bir yön değişikliği ile at başı gitmiştir. Tasarımcı öncülüğündeki perakende ile ikizi tüketici talebinin değişen yapısından oluşan bir pazarlama kavramı olarak *yaşam tarzı oluşturma* son üründür. Next'in kuruluşunda danışmanlık yapan Fitch and Co'dan Rodney Fitch bu hareketi gayet yerinde bir biçimde açıklıyorlar:

> Tüketici değişiyor. Tüketicinin, bırakın neyi alacağı... nasıl alacağına ilişkin fikirleri, beklentileri ve tavırları bütünüyle bir akış hali yansıtıyor. Büyük caddelerdeki alışveriş, basitçe toplumumuzdaki değişimleri yansıtır ve onlara karşı duyarlı olup olmadığınızı gösterir... tasarım bu rekabetçi perakende stratejilerinin parçası haline gelmektedir. Tasarım görsel bir şeydir ve bu nedenle amaçlanan sonuç görsel değişimdir.[6]

Burada iki temel kavram işbaşındadır: Piyasa bölünmesi yönünde bir hamle ile tasarım ve görsel iletişimden elde edilen girdi. Argüman böyle sürer. Savaş sonrası seri üretim çağının temel direği olan geleneksel piyasa kalıpları (işçi sınıfı ailesi, gençlik, evkadını vs.), satıcı tezgâhları ve süpermarket koridorları ötesinde devam eden kültürel başkaldırıların etkisiyle parçalanmaktadır. Tüketici profilleri bu toplumsal dinamiklere karşı çok duyarlı hale gelmektedirler. Yeni bir özenle izleyicilerine yöneliyorlar: Çalışan kadın için Volkswagen, orta yaşın üstündeki gençlere Saga Holidays, gay erkekler için pembe pound. Pazarlamanın yapmak istediği şey özünde 1990'ların kültürel gündemini kabul etmektir. Sanayi işçi sınıfı refahının getirdiği yeni kültürler konusunda özellikle duyarlıdır –bu onların dilinde işteki C1'ler ve C2'lerdir. *Kampanya* değişimleri ustaca kucaklar: Teraslardaki geleneksel cumartesi öğleden sonraları ve bingo geride bırakılmış, onun yerini saunalar, aerobikler, *Liebfraumilch* ve *chicken chasseur* ile yemekler almıştır.

---

6. "Yeni tüketici konusunda tasarılar", *Marketing*, 24 Ekim 1985, s. 20.

Piyasanın küçük bölümlere ayrılması farklı iletişim yöntemleri ister. Bu yaşam tarzı oluşturmada diğer faktörün devreye girdiği yerdir; tasarım ve görsel bilinç üzerine iyimser vurgu. Reklam teorisi basit toplumsal ya da fiyat rekabeti nosyonlarıyla işleyen sıkı satış teknolojisini terk edeli çok zaman oldu: 1960'ların ve 1970 başlarının ucuza sat, fazla stok yap kampanyalarında kaldı. Geniş kesimlerin zaten buzdolabı, televizyon ve çamaşır makinesi gibi temel tüketim mallarına sahip olduğu bir toplumda, reklam ürün bilincini yükseltmek için farklı bir dil bulmalıdır. Amaç, rasyonel ya da enformatik olandan çok "duygusal" mesaj içeren bir atmosfer –bir yaşam tarzı– sunmaktır. Renkler, sesler ve şekiller, tüketicileri ruh hali ve çağrışım yoluyla metalarla özdeşleşmeye kışkırtarak bireyselliği öne çıkaran şeylerdir. Tanınmış Levi's Jeans'lerinin sorumlu danışmanı John Hegarty'nin belirttiği gibi işin püf noktası en az ürünün markası olduğu kadar atmosferin ve imgenin niteliğidir de.[7] M&S'nin yakın dönem reklamları, Next Interiors ya da the Debenham's işyeri zemini döşemeleri hep birlikte eylem halinde bir yaşam tarzı belirlemeye işaret etmektedirler. Kuşkusuz 1980 sonlarının perakendeciliği bireyciliği tek başına keşfetmemiştir; o biricik "sen"e yapılan çağrı son kırk yılın kampanyalarının değişmeyen katığıdır. Ama şimdilerde olan şey bu sürecin şamatalı ilanı, bireyselliklerin, sunulmuş bir dizi "senler"in çeşitlenmesidir.

Argümanımız, hizmet sektörü sanayilerinin (kendi başlarına değil, ama daha geniş post-Fordist pratikler toplamının parçası olarak) çağdaş Britanya'nın ekonomik ve kültürel ufuklarını yeniden tanımlamakta olduğudur. Reklamcılığın sonuçlarıyla ters düşüyor olabiliriz, ama onun insanların kafalarının içinde sürüp giden kültürel deneyimin yeniden çizilmiş haritası ya da değişen sınıf ilişkileri hakkındaki içgörülerini gözardı etmek aptallık olur. Fazla yüksek sesle söylemeyin ama, yaşam tarzı piyasası bölünmeleri ile yeni toplumsal hareketlerin tartıştığı kimlik politikası arasında bazı garip benzerlikler yok mu? Katı piyasa bloklarının çatlaması savaş sonrası sınıf kesinliklerinin yıkılması ve alternatif gündemleriyle –kadınlar, geyler, ortayaş üstü vs.– ol-

7. "Klasik Levis'i piyasaya sürmek için mirastan nasıl yararlanılacak", *Campaign,* 29 Kasım 1985, s. 39-43.

dukça farklı politik öznelerin su yüzüne çıkması anlamına gelir. Hem piyasa hem de resmi politika bu önemli değişimlere ayak uydurmak üzere biçimleniyorlar. Dahası, pazaryerinde olduğu gibi politik toplantıda da kimliğin postmodern yapıları sabit bir benliğin kesinliği etrafında daha az odaklanıyorlar. Bugünlerde genellikle tutarlı bir öznelliğin güven ortamını yakalayamıyoruz; politik olarak da ve kültürel olarak da. Hiçbir basit anlamıyla "siyah", "gey" ya da "dikine hareketli" değiliz. Daha çok, aynı anda kafalarımızın içinde ve etrafımızda şaşırtıcı ölçüde farklı ve zaman zaman çelişkili kimlikler taşıyoruz. Nerede olduğumuza (işyerinde, kent merkezinde) ve kat ettiğimiz alanlara bağlı olarak, kişiliklerin ve yaşam tarzlarının durmaksızın bir şeylere bulaştığını görüyoruz. Bu kimlikleri kaynaştıran ve çakıştıran hız ve akışkanlık sabit öznelere ilişkin herhangi bir nosyonun giderek daha fazla anakronik –yirminci yüzyılın ilk yıllarından farklı olarak– görünmesini de sağlıyor.

Hem politika hem de tüketici kültürü bu yapısal değişimleri kaydediyor. Ama bu iki vizyon alanı arasında önemli bir farklılık da var; tüketimi ciddiyetle ele almamız gerektiği yolundaki argümanımızın kalbine giden bir farklılık. Bu bir tarz, dil, temsil farklılığı; ama en derin anlamıyla. Politik dil hâlâ bir yanda güç ve otorite öte yanda baskı ve mücadeleye ait bir söz dağarcığıyla konuşuyor. Genelde bu rasyonalite yoluyla çağrı yapmayı gözeten yazılı ya da sözlü bir söylemdir de. Yeni tüketimcilik, öte yandan, tümüyle yüzen görsel imgeler, zevkler ve olanaksız düşlerle ilgilidir. Bunların sahte düşler, sahte vaatler olduğunu söylemek önemli noktayı gözden kaçırmak demektir. Bütün eğilimlerin resmi politikası bu ütopya yığını karşısında katı bir biçimde özdenetimcidir. Sınırlarını çepeçevre savunurlar ve yalnızca çok özel politik özneleri kapıdan bırakırlar. İhtiyaçlar, haklar ve talepler tamam; ama yaşam tarzı zevkleri ve özlemler hâlâ kapının dışındadır. Bazı yeni politikalar –ve özellikle feminizm– "politika" ile "yaşam" arasındaki bu su götürmez farkların yıkılması üzerinedir. Tüketici kültürü de daha tutarlı bir şekilde ve sıklıkla aynı nüfus kesimini hedef alarak aynı etkiyi yapar.

Bütün bunların kesin etkisi Fordizm'in politik kültürüne bazı yanıtlanamaz sorular yöneltmek olmuştur. Eski politik ke-

sinliklerin çöküşü, yirminci yüzyıl başlarındaki örgütlenme ve kimlik biçimlerine duyulan inancın yitirilmesi –halka açık toplantılar, kapı kapı dolaşmalar, parti edebiyatı ve eski tarz yurttaşlık anlayışı– Thatcherizm dönemindeki duyarsızlığın ürünü değildir yalnızca. "Depolitizasyon" politik süreç hakkındaki bir kötümserlikten çok daha fazlasını anlatır. Bu, insanların enerjilerini harcamayı seçtikleri ve umutlarını bağladıkları "yaşam"ın "politika"dan artan bir biçimde ayrıştırılmasını ifade eder. Giderek daha çok insan açısından, kendilerini ifade etmek, benlik duygularını tanımlamak, iyi yaşamı biçimlendirmek için bir güç ve özgürlük duygusuna sahip oldukları yer, işyerinin, resmi politik yapılanmaların *dışında* tatil dünyasında, evin içinde ve büyük mağazalardadır. Bu senaryoyu Thatcherizm yaratmadı, ama mevcut politik kültür onu kesinlikle kendi çıkarına kullanıyor. Şimdiki ortamda özendirme "bedelini ödeyerek politikadan kurtulma", onu sadece kısıtlayıcı bürokrasi ve küçük sıkıntılarla ilgili görme yönündedir. Yaşam, öyle görünüyor ki başka yerdedir.[8]

Öyleyse, tartışma yaratacak bir tarzda sorarsak, arkamıza yaslanıp piyasacıların işlerini görmelerini mi bekleyeceğiz? Eğer insanları canlandıran ve benlik duygularını ifade eden bir kültürel gündem arayışındaysak, tüketici kapitalizmi zaten bunu daha iyi yapmıyor mu? Gerçekten mağazalar dışında gidilecek yer kalmadı mı?

Tüketimin öne çıkardığı gündem karşısında tek bir politik yanıt yoktur: Aslında büyük P ile yazılan Politika'nın kendisi sorunun bir parçasıdır. Bunun yerine, ihtiyacımız olan şey ekonomik uygulamalar, kültürel politika ve Britanya'da sosyalist kültürün çok ihtiyaç duyulan modernleştirilmesi konularını göğüsleyecek birbiriyle bağlantılı girişimler başlatmaktır. Bunların bir kısmı çok daha uzun vadeli olsa da bazılarını parti politikasına (eğer politik irade varsa) indirgemek görece kolaydır. Bütün bunların merkezinde, Thatcherizm'e karşı her türden alternatifte bulunan kolektivist ve bireysel değer sistemleri arasındaki ilişki konusundaki can sıkıcı soru yatıyor.

8. Zygmunt Bauman, "Britanya'nın politikadan çıkışı", *New Statesman and Society*, 29 Temmuz 1988, s. 34-37.

Pazarlama kadar finans kapitaldeki kapsamlı değişimler düşünüldüğünde, perakendede görülen son dönem tersine gidişe rağmen, tüketim ekonomik cephede büyük önceliğini koruyacak görünüyor. Daha önemlisi, ekonomik politikanın başarılı olup olmadığının popüler imgelemde değerlendirildiği önemli nokta da budur; özellikle insanların kendilerini etkin ve güçlü *hissettikleri* yerle ilgili olduğu için. İşçi Partisi politikası bu istemleri ve sağduyu biçimlerini ciddiyetle ele almalıdır. Bir anlamda bu, ekonomiyle bu koşullarda baş edecek diller bulmanın temsili (asla küçümsenmemesi gereken bir nokta) ile ilgilidir. Ama burada çetin politika sorunları da vardır. Gelir vergisi kesinlikle bunlardan biridir. Politika değerlendirmelerinin ince ayrıntılarını bir kenara bırakırsak, vergilendirme konusunda kolektif ve bireysel talepler arasında oluşturulacak hassas denge hakkında bir parça daha kesin konuşmak gerekecek. Adil *ama makul* vergi düzeyleri tespit etmek, kamu tedariki ve özel sektörce belirlenen tedarikler yoluyla yönlendirilen mal ve hizmetler arasında seçimler yapmaktır. Bu, kulağa revizyonizm gibi geliyorsa ya da sosyalizmi ucuza satmaksa, bunun nedeni özellikle piyasa ve kamu sektörü arasındaki ilişkinin sosyalist stratejinin açık uçlu büyük sorunlarından biri olarak kalmasıdır.

Ancak, tüketimciliğin maddi ve toplumsal yaşamın iç içe geçtiği nokta olduğu düşünülürse, düşünme saf bir biçimde ekonomik olanın ötesine geçmelidir. Burada geçerli bir yanıt tüketimci bireyciliğin etkisini ciddiyetle ele almak, ama tercihin alternatif ve daha kapsamlı tanımlamaları üzerinde çalışmaktır. Böylece, tüketici tercihi retoriği kamu sektörünün birçok alanında standart uygulama haline gelirken, Charter 88 yurttaşların hakları ve özgürlükleri arenasına geri döner. Ve Sol'un üretim ve tüketim ağırlıklı değerler arasında yeni bir karışım yapıvermesi için her şey olumludur. Yine de buradaki program, yeni bireycilikleri var olan uygulama ve politika fikirlerine tutturma umuduyla, son derece pragmatiktir. Bunun reddettiği şey, boş zaman ve tüketimin kendi alanını çoktan yeniden tanımlayıp tanımlamadığı konusudur.

Sonuç olarak, politika kavrayışımız tekrar söyleyelim açık olmalıdır. Tüketime duyarlı olmak düşüncemizi yeniden gözden geçirmek demektir: Bir çoğumuzun enerjilerimizi ve yaşam şans-

larımızı bağladığı baskı noktalarından başlayarak. Yeni politikaların çoğu aynı şeyleri söylüyor, ama nadir olarak tüketici kültürünü sahnenin merkezine koyuyorlar. Böylelikle argüman programlar kadar durulan yerlerle de ilgili hale geliyor. Bugünün tüketici kültürü, aralarında bulanık alanlar yaratarak, kamusal ve özel alanların ortasında oturuyor. Kolektif red nose günleri* ve kurşunsuz benzin çıkartmalarıyla birlikte özel araç kültürü; tüketici tercihinin en kusursuz ifadesi olarak alışveriş şimdi çevre politikası ve gıda kirlenmesi konularındaki toplumsal kaygıları taşıyorlar. Bunlar tüketimin toplumsal talepleri ve istemleri yeni biçimlerde ördüğü yerel noktalardır. Burada altı çizilen şey, tüketimin nihai anlamda bireycilik *karşısında* kolektivizm olmayıp gelecekteki bir sağduyunun temelini oluşturabilecek yeni bir ilişkide bu ikiliyi eklemlemek olduğudur.

* İngiltere'de senenin belli bir haftasında yardım amaçlı yürütülen bir kampanya. Katılanlar arabalarına ya da yüzlerine kırmızı plastik burunlar takarak yardım toplarlar.

10. YURTTAŞLAR ve YURTTAŞLIK

Stuart Hall ve *David Held*

20 yılı aşkın bir süredir yurttaşlık büyük oranda politik tartışma ve müzakerelerin dışında kalmıştır. Yalnızca ırk ve göç sorunlarıyla bağlantılı olarak derin bir anlam taşıyordu. İmparatorluğun sona ermesiyle yurttaşlığın sınırları yeniden çizilmeli miydi? Farklı etnik kökenden gelen insanlar açısından tek bir yurttaşlık sınıfından daha fazlası olabilir miydi? 1960 sonlarında Enoch Powell'ın müdahalesiyle taçlanan tartışma, yurttaşlığın bu boyutunun politik bakımdan geçer akçe olduğu koşullarda büyük önem kazandı. Başka alanlarda kavram sanki ömrünü tamamlamıştı. Gelgelelim, aniden, yurttaşlık bir kere daha her politik eğilimden politikacı, akademisyen ve yorumcunun dilinden düşmez oldu. Nedendi bu yeni ilgi? Yurttaşlık konusunda Sağ ve

Sol arasındaki bu tartışmanın altında yatan neydi?

Yurttaşlığın politik gündeme geri dönüşü bir dizi farklı unsurla ilgili görünüyor. Bazıları bizzat Thatcherizm deneyiminden geliyor: Refah devletinin dağıtılması, iktidarın artan merkezileşmesi, yerel demokrasinin, özgür konuşma, sendika ve diğer sivil hakların aşınması.

Bazıları daha geniş, daha "küresel" bir bağlamla ilgilidir: İskoçya ya da başka yerlerde bölgesel milliyetçiliğin güçlenmesi; daha büyük çaplı Avrupa bütünleşmesinin açınımları; Gorbaçov'un atağıyla birlikte eski Doğu-Batı sınırlarının silikleşmesi; uluslararası karşılıklı bağımlılık ve küreselleşmenin hız kazanması; hepsi, şu ya da bu yolla, ulus-devletin egemenliğini ve şimdiye kadar modern yurttaşlık dilinin ağırlıkla başvurduğu kimliği savunmasız bırakıyor ve aşındırıyorlar.

Bu değişimler Sağ'da ve Sol'da yurttaşlık fikri konusundaki tavrın değişmesini beraberinde getiriyor. Sol'un bazı kesimlerinde "haklar" konusunu bir burjuva aldatmacası olarak gözardı etmek moda olagelmiştir. Fakat Batı'da Thatcherizm deneyimi ve Doğu'da Stalinizm Sol'un bu soruna yaklaşımında aşamalı bir değişime neden oldular. Sağ'daki değişim ise daha karmaşık ve belirsiz. Thatcherizm'in kısıtlamasız özel birikim hamlesi, kamu harcamaları, kolektivizm ve "bağlılık kültürü" konularındaki saldırısı onu modern, refah devleti biçimiyle yurttaşlığın doğal düşmanı yaptı. Başbakanın dile getirdiği gibi: "Toplum diye bir şey yoktur, yalnızca birey olarak erkekler ve kadınlar, bir de onların aileleri vardır."

Gelgelelim, bireycilik ve yarışma etiğine bu sarsılmaz bağlılık, zaman içinde, Hobbes'un "herkesin herkesle savaşı" hayaletini uyandırmıştır: Cemaat ve karşılıklı bağımlılık duygusunun kaybolması, toplumsal bünyenin zayıflaması ve toplumsal şiddet tazılarının başıboş bırakılması; tam anlamıyla rekabetçi özçıkara adanmış bir toplumun özellikleri sıklıkla ortaya çıkar. Thatcherizm, bu nedenle, toplumu bütünleştirmeye ve "bağlamaya" yardımcı olacak belli bazı kavramlara ihtiyaç olduğunu yeniden keşfetmekte ve yalnızca özel yetileriyle "iyi yapmak"la ilgili "aktif yurttaş" fikrine çıkmaktadır. Bu söylemde yurttaşlık, kurumsal reformları, refah devleti ve cemaat mü-

cadeleleri içindeki modern köklerinden koparılır ve bağış, insanseverlik ve kendi başının çaresine bakmak gibi daha çok Viktoryan kavramlarla yeniden eklemlenir. Daha yeni versiyonlarında ise "aktif yurttaş" Thatcherizm'in Yeni Ahit versiyonunun boş vaatleriyle süslenmiştir.

Açıkça, yurttaşlık ve onu Sol'un gündemindeki son gelişmeler bağlamına oturtacak yeri konusunda düşünmek için bir çerçeveye ihtiyacımız var. Böyle bir arayış bizi sadece eski yurttaşlık dil dağarcığına döndürmek yerine, yeni sorunlarla yüzleşmemizi ve yeni tarihsel durum ışığında bizzat kavramı yeniden düşünmemizi gerektirir.

"Yurttaşlık" doğal bir biçimde ve sadece Sol'a mı aittir? Bu, bir dizi ilerici tarihsel hareket olarak geniş bir biçimde adlandırılabilecek olan şeyin bir parçasıdır; daha eski adaletli, ahlâki düzen fikirlerinden Paine'nin *İnsan Hakları*'na ve Chartizme kadar. Yine de, öyle görünüyor ki, yurttaşlık ne bir tek Sağ'a ne bir tek Sol'a ne de merkeze aittir. Zamanımızın kilit noktadaki politik kavramlarının hepsi gibi, yurttaşlık da çok farklı politik söylemler içine yerleştirilebilir ve çok farklı politik konumlara –Yeni Sağ tarafından yeniden canlandırılmasının da açıkça gösterdiği gibi– eklemlenebilir. Onu etkin bir biçimde bütün bir ilgili politik fikirler dizisiyle bütünleştirerek üzerinde belli teorik ve politik çalışmalar yapmaya hazır olduğumuz takdirde, bu kavram Sol için kesin bir anlam kazanabilir.

Yurttaşlığın "*özü*" yoktur, ama yeni bir kavrayışın anlaması gereken uzun ve zengin bir tarihi vardır. Eski dünyadan günümüze, yurttaşlık, bir kimsenin içinde yaşadığı cemaate üyeliğinin anlamı ve kapsamı üzerinde bir tartışma ve mücadeleyi gerektirmiştir. Kim aittir ve pratikte *aidiyet* ne demektir? Üyelik, burada, koşulludur: Hak ve yetki sorunudur. Fakat bu iki uçlu ve karşılıklıdır: Cemaat içinde haklar, ama cemaate karşı sorumluluklar. Bu haklar tanımlanmak ve ayrıştırılmak zorundadır, aksi halde hak kayıpları tehdit oluşturamaz ve hatta fark edilemez bile. Ama tek başına resmi tanımlama yetmeyecektir. Cemaatin fiili katılımı yoluyla pratik olarak etki ve gerçeklik kazandırılamadıkça, haklar kâğıt üzerindeki iddialar olmaktan öteye geçemez. Öyleyse, yurttaşlığın önde gelen üç nosyonu vardır:

Üyelik; karşılıklı haklar ve ödevler; pratikte somut katılım.

Üyelik etrafındaki konular –kim ait ve kim değil– yurttaşlık *politikasının* başladığı yerdir. Kavramın tarihini yazma işi, yurttaşlığı belli gruplarla sınırlamak ve ötekileri dışlamak için birbiri ardına yapılan girişimlerle doğrudan yüzleşmeden fazla yol alamayacaktır. Farklı tarihsel dönemlerde, farklı gruplar bu "kapanma politikası"na öncülük etmişler ve ondan yararlanmışlardır: Mülk sahipleri, erkekler, beyazlar, eğitim görmüşler, belli meslek sahipleri ya da belli becerileri olanlar, yetişkinler. Ancak, tarih boyunca dışlanma karşısında mücadeleler gelişip genişledikçe, mülkiyet, sahip olma, servet ve ayrıcalık avantajlarının farklı kullanımından –kısaca, sınıf sorunlarından– kaynaklanan mücadeleler, kendi alanlarında dışlanmanın farklı biçimlerine karşı çok çeşitli farklı mücadeleleri özümseyerek, "yurttaşlık politikası"na egemen hale gelecekti.

Kuşkusuz, sınıf, tarihsel bakımdan, çoğunluğun üyeliği ve katılımı yolunda en güçlü ve en dallanıp budaklanmış engellerden biridir. Ama bu aynı zamanda bizzat yurttaşlık fikri içinde bir gerilim yaratmaktadır. Zira, yurttaşlık politikası sınıf politikasında özümsendikçe yurttaşlık fikri özgün gücünden bir şeyler kaybetmektedir.

Yine de sınıfa yapılan bu dışlayıcı gönderme yurttaşlık karşısında canlanan ilgi ile değişen şeylerden biridir. Somutta, üyeliği ve katılımı sınırlama girişimleri, farklı dışlama pratikleriyle ilgili olarak ve farklı grupları etkileyerek çok farklı biçimler alır. Bu, yurttaşlık sorunlarının, sınıf konusunu merkezine yerleştirmesi gerekmekle birlikte, sadece sınıf politikasında özümsenemeyeceği ya da özellikle sınıf terimleriyle ve kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde düşünülemeyeceği konularında bizi inandırmak için yeterlidir.

Çağdaş bir "yurttaşlık politikası", toplumsal hareketlerin hak ve yetki iddialarını yeni alanlara doğru *genişletmekte* oynadıkları rolü hesaba katmalıdır. Yalnızca sınıf ve eşitsizlik sorunlarına değil feminizm, siyah ve etnik hareketler, ekoloji (hayvan türleri ve bizzat Doğa ile ilgili ahlâki iddialar da dahil) ve çocuklar gibi güçsüz azınlıklar tarafından gündeme getirilen yurttaşlık konularına da seslenmelidir. Ama aynı zamanda daha derin bir an-

lamda "farklılık" tarafından ortaya serilen sorunları da kabul etmelidir: Örneğin, ait olduğumuz ayrı cemaatler, modern toplumlarda kimlik ve özdeşleşmenin karmaşık etkileşimi ve insanların şimdilerde toplumsal yaşama katıldıkları farklılaşmış yollar. Bugün yurttaşlık iddiasının ortaya atıldığı ve sınandığı alanların çeşitlemesi herhangi bir modern yurttaşlık kavrayışının özüdür, çünkü yurttaşlık modern toplumun kendi mantığında kazınmıştır.

Ancak, yurttaşlık fikrinin bu genişlemesi, "farklılıkları" tek bir ortak evrensel statüde –yurttaş– özümseme eğilimi taşıyan yurttaşlığın mantığına ters düşebilir. Fransız Devrimi'nin ikiyüzüncü yılında onun üç temel ilkesinin –özgürlük, eşitlik ve kardeşlik– yeni Cumhuriyet'in yurttaşlarının ortak bir eşitlik temelinde *evrensel* tanınma iddiasında bulunduğu bir matris oluşturduğu hatırlanmaya değer. Yurttaşlığın uzun yürüyüşündeki bu uğrağı –"İnsan Hakları" uğrağı– önceki uğraklarından ayıran şey işte bu teorik evrensellik ve *eşitlik* dilidir. Ancak yukarıda tartışılan iddiaların genişlemesi ve çeşitliliği ışığında, sorulması gereken soru şudur: Hak kazanımlarının çeşitliliği ve ufku "yurttaşlık" gibi tek, evrensel bir statü tarafından yeterince ifade edilebilir ya da temsil edilebilir mi? Şimdi bizzat "yurttaş" fikrinin getirdiği eşitlik ve evrensellik hamlesi ile modern politik özneyi oluşturan bir dizi ayrı mekânlar ve pratikler, özel ve özgün ihtiyaçlar arasında giderilemez bir gerilim doğmamış mıdır?

"Farklılık" sorununa sonra tekrar döneceğiz; o, belirli anlamlarda, yurttaşlık paketindeki jokerdir. Ancak, bir önceki tartışmanın açığa kavuşturduğu şey, çağdaş yurttaşlık iddiasının bir dizi başka politik sorunla bağlantılı olduğudur. Bu politik sorunlar dizisi hakkında düşündüklerimiz kaçınılmaz olarak yurttaşlığın kendisi hakkındaki düşüncelerimizi etkileyecektir.

A. TOPLUMSAL YA DA ÖZEL YURTTAŞLIK

Yurttaşlık hakları çağdaş toplumda gerçekte ne anlama gelir? Ve böylesi hakların öznesi kimdir? Yurttaşlık hakları *yetkilendirmelerdir*. Bu tür yetkilendirmeler kamusal ve toplumsaldır

(Bayan Thatcher'ın karşılaştığı güçlükler de buradan gelir). Bunlar "bir şey hakkı"dır ve yalnızca devlet tarafından sınırları açıkça belli durumlarda (örneğin, aksi halde tüm yurttaşların kullanabilecekleri özgürlükleri kaldıran hapsetme durumu) yürürlükten kaldırabilirler. Bununla birlikte, yurttaşlık bir toplumsal statüyken, onun hakları bireylerin yetkilendirilmesidir. Birey yurttaşlar böylesi yetkilendirmelere, temel bir eşitlik koşulu –cemaate üyelik– temelinde sahip olurlar.

Yurttaşlık hakları, eylemlerini ve etkinliklerini tehlikeden uzak ve keyfi ya da adaletsiz politik müdahale olmaksızın sürdürebilmeleri için, *tüm* bireylere meşru bir alan sağlar. Erken dönem yurttaşlık yaratma girişimleri yurttaşların içine doğdukları yerellikten ve önceden belirlemiş uğraşlardan bağımsızlığı ya da özerkliği için bir mücadele gerektirmiştir. Sonraki mücadeleler ise benzer biçimde; ama sendikal hakların dayandığı örgütlenme özgürlüğü, ayrıca evlilik ve mülk edinme konularında kadınların özgürlüğü kadar, konuşma, ifade, inanç, enformasyon özgürlüklerinde bireysel yetkilendirmeyle ilgiliydiler. Dolayısıyla, yurttaşlık hakları, bir birey yurttaşın toplumun "özgür ve eşit" bir üyesi olarak taşıdığı statüsü sonunda sahip olduğu özerklik ölçüsü gibi düşünülebilir. Diğer önemli özellik, bunların yurttaşa devlet tarafından garanti edilmesiyle birlikte, devlet gücünün keyfi kullanımı *karşısında* da garanti edilmiş olmalarıdır. Bu nedenle, yurttaşlık tam anlamıyla, daha çok olağan dışı yollarla, politik yaşamın bireysel yönleriyle kamusal ve toplumsal olanı birleştirir.

Bu konum üzerinde şimdiye kadar yapılan sol eleştiri gayet bildiktir ve dikkate değer bir ağırlık taşır. Odaklandığı yer, haklar dilindeki *bireysel* yetkilendirme vurgusudur. Bu eleştirinin gerçekte üç uzantısı vardır. İlk olarak, kapitalist demokrasilerde bireylerin gerçekten ne kadar özgür oldukları tartışmaya açıktır. İkincisi, her şey özgürlüğün nasıl tanımlandığına bağlıdır. Yeni Sağ'ı ilgilendiren haklar ve özgürlükler toplumsal eylemin çok dar bir alanına gönderme yapar ve çok sınırlı bir bireysel ihtiyaçlar ve istekler kavrayışı çevresinde kurulmuştur. Genelde bunlar, yalıtılmış atomlar olarak, pazar yerindeki değiş tokuş yoluyla maksimize edilen kendi özçıkarlarına göre davranan bireylerle sınırlanmıştır. Hakların toplumsal bir boyutunun ya da ba-

ğımsız bir karakterinin olduğu düşünülmemektedir. Üçüncü olarak, yurttaş hakları, özellikle Britanya'da, genelde olumsuz olarak tanımlamıştır. Sizi Ritz'e girmekten ya da Doklar'dan mülk satın almaktan ya da en iyi işlere başvurmaktan alıkoyan yasalar yoktur. Aslında bu şeyleri yapmak ya da başarmak için araçlarınızın ya da yeterliliğinizin olup olmaması tamamen farklı bir konudur. Anatole France'ın meşhur deyişiyle: "Saygıdeğer eşitlik anlayışlarıyla yasalar herkese (ister prens ister yoksul halk) köprü altında uyuma ya da Ritz'de yemek yeme konusunda eşit hak tanır."

Bu, gerçekten Sol'un "resmi" ve "somut" haklar arasındaki gerilim bakımından klasik liberalizm eleştirisini yeniden ifade etmenin başka bir yoludur. Yurttaş biçimsel olarak "yasa önünde eşitlik" taşıyabilir. Ancak, tartışmasız böyle de olsa önemli olan, pratikte kişinin farklı etkinlik tarzları arasında seçim yapmak için maddi ve kültürel kaynaklarının da olup olmadığıdır. Bir yorumcunun ifadesiyle, "özgür ve eşit birey" pratikte liberal teorinin iddia ettiğinden çok daha az bulunan bir kişidir. Hem klasik hem de çağdaş biçimleriyle liberal teoride kesin olan şey, aslında, ciddi olarak sorgulanmalıdır. Yani, kadınlarla erkekler, işçilerle işverenler arasında, toplumsal sınıflar ya da siyahlar, beyazlar ve diğer etnik gruplar arasında var olan ilişkilerin pratikte yurttaşlığın bir gerçeklik haline gelmesine izin verip vermediği.

Bu sorun günümüz "yurttaşlık politikası"nın merkezinde yatar. Ne türden olursa olsun geçerli bir yurttaşlık değerlendirmesi, somut, hem devlet içinde hem de sivil toplumda, sahip olunabilecek özgürlükler ve haklar temelinde yapılmalıdır. Eğer somut ve pratik içeriğiyle verili değilse, soyut bir ilke olarak özgürlüğün günlük hayatta şöyle ya da böyle ciddi sonuçlar ürettiği söylenemez. Çok sayıda birey politik ve sivil yaşama etkin bir biçimde katılmaktan –kaynakların ve fırsatların karmaşık bir karışımına ihtiyacı yüzünden– sistematik olarak uzak tutulurken, özgürlüğe methiyeler düzmek zordur. Sınıf, cinsiyet ve ırkların bariz eşitsizlikleri, bireylerin çağdaş toplumlarda gerçekten "özgür ve eşit" olduklarının meşru olarak iddia edilebilmesini somut olarak engeller.

Dolayısıyla Sol'un liberal yurttaşlık kavramına yönelttiği eleştiri birçok bakımdan geçerlidir. Öte yandan, bu bizi karşı doğ-

rultuda aşırı uzak noktalara sürükleyebilir. Sahip olduğumuzu düşündüğümüz her "resmi" hakkı pratikteki geçerliliği bakımından sınamalıyız. Ancak bu hakların resmi tanımının –örneğin, bir anayasada ya da haklar bildirgesinde– önemsiz olduğu ya da "sadece bir biçim" sorunu olduğu anlamına gelmez. Haklar ayrıştırılmadıkça, ihlalleri gözlemenin ya da pratikteki uygulayımlarını denetlemenin yolu yoktur.

Genelde, bu tartışmada öne sürülen şey, günümüz "yurttaşlık politikası"nın, yurttaş haklarının bireysel ve toplumsal boyutlarını kavraması ve aralarında yeni bir denge kurmaya çalışması gerektiğidir. Bu iki yön karşılıklı bağımlıdır ve ayrıştırılamaz. Hiçbiri kendi başına yeterli değildir. Öte yandan, bunların arasında zorunlu bir çelişki yoktur.

Yeni Sağ tam tersini iddia eder. Hakların bireysel ve toplumsal boyutları arasındaki ilişkinin Yeni Sağ'la onun sol eleştirmenleri arasındaki alışverişte üzerinde tartışılan temel konulardan biri haline gelmesinin nedenlerinden biri de budur. Yeni Sağ bu sorunda, ayrıca özgürlük ve eşitlikle bağlantılı konularda çok açık ve tutarlı bir konum sergiliyor.

Yeni Sağ, kolektif yararın çoğu durumda *yalnızca* rekabetçi yalıtılmışlık içinde davranan, en alt düzeyde devlet müdahalesiyle kendi çıkarlarını gözeten özel bireyler tarafından doğru bir biçimde gerçekleştirilebileceğini savunan klasik liberal doktrine sadıktır. Temelde, Yeni Sağ, devlet gücünün olası kullanımlarını sınırlayarak, "demokrasi" karşısında "liberalizm" (ya da, onların koyduğu biçimiyle, "eşitlik" karşısında "özgürlük") davasını ilerletmenin biçimleriyle ilgilidir. Bu bakış açısından, hükümet meşru olarak yalnızca *genel* kuralları –John Locke'un eserlerindeki haliyle, yurttaşın "yaşam, özgürlük ve malını" geniş anlamda koruyan resmi kuralları– topluma dayatmak için müdahale edebilir. Bu fikirlerin önde gelen avukatı Hayek, özgür bir liberal düzenin insanların ellerindeki araçları nasıl kullanacaklarını tespit eden kurallarla uyuşmaz olduğunu ileri sürer. Eğer hükümetler, insanların kendi amaçlarını belirleme yetilerine karışırlarsa, baskıcı hale gelirler. Dolayısıyla, Hayek'in "yasa" konusundaki çalışmasındaki dayanak, güya "totalitarizm" eleştirisi, toplumsal planlama ve devletin "kamu çıkarı"nı temsil edebileceği doğ-

rultusundaki fikirlerin reddiyle ilgilidir.

Hayek'in baskıcı hükümetle ilgili ilk örneği, belli bazı insanların maddi konumlarını değiştirme, bölüştürücü ya da "toplumsal" adaleti güçlendirme girişiminde bulunan yasama üzerinedir. Ona göre, bölüştürücü adalet her zaman belli insanlar ve gruplara başkalarının meziyet ya da yoksunluk kavrayışlarını dayatır. Bu, kaynakların güya insanların çabaları karşılığında neyi kabul edeceklerini ve nasıl davranacaklarını bilen bir merkezi otorite tarafından dağıtılmasını gerektirir. Hayek açısından, bireysel bir temelde böyle bir dayatma olmaksızın kolektif tercihleri belirlemede yeterince duyarlı tek bir mekanizma vardır; serbest piyasa. Anayasal bir devlet ve bir kanun çerçevesiyle korunduğunda hiçbir sistem, iddiaya göre dinamik, yenilikçi ve duyarlıklı olan bir kolektif tercih mekanizması sağlayamaz. Yeni Sağ için, serbest piyasa yurttaş özgürlüğünün temel koşuludur. En aza indirgenmiş bir devlet çerçevesinde iş görürken, aynı zamanda bizzat yurttaşlığın doğası için kurucu hale gelir.

Sol konuyu her zaman bu argüman hattından ele almaktadır. Bana göre serbest piyasa, yurttaşlık fikrinin karşı olduğu servet ve özel mülkiyet eşliğinde gelen bir dışlama ve "kapanma" biçimlerini üretmekte ve güçlendirmektedir. Dolayısıyla, yeniden bölüştürücü refah devleti yoluyla, mülkiyet ve servetin ayrıcalıkları, yurttaşlık haklarının karşı ağırlığıyla önlenmeli, dönüştürülmeli ve T.H. Marshall'ın meşhur deyişiyle "defedilmelidir." Mülkiyet ve sermayenin güçleri karşısında dayanabilecek yeterli ağırlıktaki tek güç devletin gücüdür. Dolayısıyla, Sol için, devlet yurttaşlık fikrinin kendisi açısından düşman değil, esastır.

İşin aslında, devlet müdahalesi olmaksızın uygun bir yurttaşlık kavramının nasıl oturtulabileceğini ya da etkin bir biçimde korunabileceğini söylemek güçtür. Öte yandan, yurttaşlığın devlet gücünün pervasızca keyfi kullanımı *karşısında* yurttaşın korunmasını da gerektirdiğini kabul etmek, zorunlu olarak Hayek'in akıl yürütme çizgisini benisemek anlamına gelmez. Saf "devletçi" bir yurttaşlık kavrayışının zayıflığı ve sınırlılığı yakın tarih ışığında çok bariz hale gelmiştir. Öyleyse, Sol'un yurttaşlık konusundaki tutumunda kaçınılmaz bir gerilim yatmaktadır; çünkü

hem devleti gerektirir hem de devlet tarafından tehdit edilebilir. Sol'daki bir eğilim bu güçlüğü bütün sorunu bizzat demokrasi sorununa indirgeyerek çözmekte ya da atlatmaktadır. Bu düşünceye göre popüler demokrasinin yaygınlaştırılması bütün bu düğümlenmiş sorunları çözecektir. Ve ardından, bütün yurttaşlık sorunlarına bir çözüm olarak Sol'un kolektif karar alma ve demokratik katılım avukatlığı gelir. Genişletilmiş bir demokraside her birey "tam olarak egemen" hale gelmeye yazgılı olduktan sonra, özgül hakları tanımlamak ve pekiştirmekle vakit harcamak niye? Böylelikle, doğrudan doğruya demokrasinin yayılmasında odaklanan Sol tikel yurttaşlık hakları ve özgürlük, toplumsal adalet ve demokratik süreçler arasındaki karmaşık ilişkileri daha fazla ayrıştırma işini demokratik müzakerenin iniş çıkışlarına terk etme eğilimindedir. Bu Marx'tan Lenin'e, oradan Roy Hattersley'e (Charter 88 karşısında yakın dönemdeki İşçi Partisi politikasını savunmasında) kalıcı ve tekrarlanan bir temadır. "Halk" egemen hale gelecektir (sırasıyla, Komün, Sovyetler, Parlamento yoluyla). "Halk" kendi işlerinin idarecisi olacaktır; argüman böyle sürer gider. Bu geniş demokratik ilerleme içinde, yurttaşlığın özgün sorunları ve tikel hakları tanımlama güçlükleri kendi başlarının çaresine bakacaklardır.

Bu "demokratik" çözüm birçok bakımdan cazip bir argümandır. Fakat belirgin gerçek güçlükler de getirir. Modern toplumlarda bireysel özgürlük, toplumsal adaletin dağıtılması sorunları ve demokratik süreçler arasındaki karmaşık ilişkileri ifadede başarısızlığa uğradığına ilişkin saldırılar karşısında zayıftır. Bu, gerçekte, demokratik egemenlikleri ve ayrıcalıklarının tikel haklar konusundaki çok sayıda sorunu bir çırpıda çözmesi gereken "halkın" hangi "halk" olduğu sorununu çözmez. Ve demokrasiye herhangi bir türden seçilebilir sınırlamalar getirilip getirilemeyeceğine ilişkin tamamen saçma bir konuyu öne çıkarır. Kısacası, bir yurttaşlık kavramıyla tamamlanmamış ve sabitlenmemiş, tek başına "demokrasi" artık yeterli mi?

"Halk"ın politik koşulları değiştirecek ya da başkalaştıracak gücüne herhangi bir sınırlama getirilecek midir? Bayan Thatcher döneminin on yıllık "seçime dayalı diktatörlük" deneyimi bu sorun karşısında Sol'un düşüncesini değiştirmiş olabilir. Örneğin,

bir seçimde kazanan çoğunluğun oyu, merkezileşen bir devletin ihlalci güçlerine karşı bir ağırlık oluşturma açısından son derece önemli olan yerel yönetim sisteminin parçalarını yok etme yetkisini tanıyabilecek midir; özellikle dengesiz, salt çoğunluk sisteminde? Bireysel özgürlüğün doğası ve kapsamı bütünüyle demokratik karar "oyunu"na mı terk edilecektir? Bireylerin kendi söz söyleme, düşünme ve ifade özgürlüklerinin korunması gerekmez mi? Azınlıklar, sadece azınlık oldukları için her şeye uymak zorunda mıdır?

Demokrasinin zorunlu sınırları konusundaki sorulara olumlu yanıtlar veren Yeni Sağ en azından bireysel özgürlük, kolektif karar alma ve demokrasinin kurum ve süreçleri arasında gerçek gerilimlerin olabilirliğini tanır. Sol, bu sorunlara sistematik olarak seslenmeyerek belki de fazla aceleci bir biçimde onları bir kenara koyar. Her düzeyde, demokrasinin gözetilecek ilk toplumsal hedef kılınmasında Sol, tümüyle adil ve olumlu toplumsal sonuçların belirlenimine yönelik "demokratik akıl yürütme"ye –bilge ve iyi demokratik irade– güvenmektedir. Ama "halk" her zaman azınlıklara ya da marjinallere ve güya "popüler olmayan" çıkarlara karşı adil davranabilir mi? Demokratik iradenin her zaman bilge ve iyi olacağı varsayılabilir mi?

Bu soyut teorik bir tartışma konusu değildir. Yeni Sağ, Sol karşısında bu gerilimlerin bazıları etrafında oldukça fazla politik sermaye biriktirmiştir. Bu Sol'u demokratik yaşamın belirsiz sonuçlarını tanımaya zorlamıştır: Örneğin, refah devletinin şüpheli sonuçları. Bölüşümcü adaletin aynı zamanda bürokrasi, gözetim ve bireysel seçeneklerin aşırı ihlali (ve yalnızca Doğu Avrupa'da da değil) sonucunu doğurabileceği açığa çıktı. Bütün bunlar, azınlık çıkarlarının çoğunluğa dayatılması olarak yerel yönetim tarafından kaynakların yeniden dağıtımı (örneğin, "eşit fırsat" ve "ırkçılık karşıtı" programlar biçiminde) anlamına geldi. Bu deneyimler insanları kolektif demokratik karar alma konusunda daha iyimser ya da onu savunmak için daha hazırlıklı yapmadı.

"Popüler egemenlik" sorununu ele alalım. Hepimizin büyük kolektif demokratik öznenin –"halk"ın– üyeleri oluşumuz, birey yurttaşın hakları ve özgürlükleri açısından bir garanti sağlayacak mı? "Halk", nihayetinde, hem söylemsel bir işaret, hem retorik bir

araç, hem de bir sesleniş tarzıdır. Sürekli müzakere, tartışma ve yeniden tanımlanmaya açıktır. O aslında, farklı konum ve çıkarların bir çeşitliliği olan şeyi bir "birlik" olarak sunar. Popülist biçiminde –"halka istediğini vermek"– o, "bizden biri" olmayan bir dizi farklı azınlıklar karşısında popülist seferberliğin bir biçimi olarak Thatcherizm tarafından sömürülmektedir.

"Halk" aynı zamanda temsil ettiğini iddia ettiği çıkar çekişmelerini susturma ya da kenara itme işlevi de görür. Thatcherizm dar ve dışlayıcı bir "halk" tanımıyla işini yürütmektedir. "Halk"ı teşebbüs kültürüyle özdeşleşen ya da ona sahip çıkanlar olarak tanımlar. Ama gerçekte, daha çok ülkenin güneydoğusunda yaşayan yalnızca az sayıdaki varlıklı insanlar bu tanımlamanın içine gireceğinden, bu aslında çok sayıdaki öteki "halk"ın –İskoçlar, yoksullar, işsizler, evsizler, sınıfdışılar, siyahlar, kadınlar, tek yaşayan anneler, gey ve lezbiyenler vb.– haklarını çiğneme, ihtiyaçlarını kenara itme ve kimliklerini inkâr etmenin bir yoludur. Herhangi bir şeyi çözmediği gibi etrafında büyük oranda "ideolojik bir çalışma"nın sürdüğü son derece tartışmalı ve çoktandır tartışılan bir fikirdir.

Yurttaşın, hangi politik kimliğin bir yurttaşı olduğuna ilişkin bir sorun vardır. Her yerde bizzat ulus-devlet –politik yurttaşlık dilinin gönderme yaptığı kimlik– aşınmakta ve meydan okumalarla karşılaşmaktadır. Ekonomik, politik, askeri ve ekolojik karşılıklı bağımlılık süreci, egemen, bütünlüklü bir kendilik olarak onu yukarıdan zayıflatmaya başlıyor. Aşağıdan ise bölgesel ve yerel "milliyetçilikler"in doğuşu onu aşındırıyor. Bu, belli açılardan, yurttaşlık açısından olumsuz sonuçlar taşıyabilir: New York'ta kayıtlı ve dünya çapında faaliyet yürüten bir çokuluslu şirketin neden olduğu kimyasal kirlenme karşısında Bhopal'li yurttaşların "hakları" nasıl işlerlik kazanacak? Bir başka açıdan ise bunun yurttaşlık açısından olumlu sonuçları olabilir. Avrupa Mahkemesi, Thatcherizm döneminde sivil özgürlüklerin durmaksızın aşınması karşısında İngiliz yurttaşı için kesinlikle önemli bir sığınak sağlamaktadır. Ancak, bu sürecin yurttaşlık yararına mı yoksa zararına mı işleyeceği sorunu ortada durmaktadır: Bu, ulus-devlet üyeliğine göre yapılmış iddia ve yetkilendirmeleri tanımlamaya çalışmak için tarihsel bakımdan, doğru bir an mıdır?

Daha fazla demokrasinin, bizzat ve kendi içinde, yurttaşlık ikilemlerini çözeceğine ilişkin her türden kesinliğin temellerini zayıflatan türden çeşitli sorunlarla yüz yüzeyiz. Bu açmazdan kurtuluşun bir yolu var mıdır?

B. ANAYASAL HAKLAR

Doğrudan tartışmanın gelişiminden çıkan bir nokta açıkça belirtilebilir ve bu bize yeni bir başlangıç noktası sağlar. Demokrasi ve yurttaşlığın taleplerini birbirleriyle yakından ilişkili konular olarak düşünmek ve onlara kurumsal ifade vermek gerekir: Ama sorunları ayrı tutmak önemlidir. Demokrasi yalnızca "özgür ve eşit yurttaşlar" temelinde gerçekten var olur. Ancak yurttaşlık bir takım şartlar ve demokrasi alanından ayrı ve onun ötesinde, bir takım kurumsal ve politik korumalar gerektirir. Kısaca, demokrasiyle yurttaşlık arasındaki ilişkide özgürlükle eşitlik arasında yeni bir denge kurmak –yeni bir düzenleme– gerekmektedir.

Böylesi bir "yeni düzenleme"nin parametreleri daha derinlemesine ayrıştırılabilir mi? Öyle görünüyor ki, çağdaş politikanın bazı ikilemlerine makul bir çözüm yalnızca, değer verilen politik katılım bireyleri ve diğer toplumsal kategorileri "özgür ve eşit yurttaşlar" olarak koruyan ve besleyen hukuki ve anayasal bir çerçeveye oturtulduğu takdirde bulunabilecektir. Ancak derine indikçe yolumuza bazı somut politik sonuçlar çıkar. Örneğin, liberalizmi çağrıştırması yüzünden sıklıkla gözden kaçırılan belli bazı temel ilkeleri tanımamız gerekecek: Örneğin, kamusal gücün "kişisellikten uzak" yapısının, ilke olarak, merkezi önemi; hakları garanti edecek ve koruyacak bir anayasa ihtiyacı; sivil toplumdaki güç merkezlerinin, devletin içinde ve dışında, bir ayrımı; alternatif politik platformlar arasında açık tartışmayı ilerletme mekanizmaları; güçlendirici ve meydan okuyucu hakların kurumsal bir çerçevesi.

Doğu ya da Batı, birçok ülkede "yönetim"in sınırları kamusal titizlik, parlamenter değerlendirme ve yasal işlemlerin konusu olan anayasalar ve haklar bildirgelerinde açıkça belirlenmiştir. Sol bazen bu yasal işlemler yaklaşımına karşı tahammülsüzlük

göstermektedir ve kendi başına hiçbir yazılı anayasanın ya da yasal görüşün, yurttaş haklarını, onları ortadan kaldırmaya ya da budamaya kararlı bir devlet karşısında garantiye alamayacağı kesinlikle doğrudur. Buna rağmen, yakın dönem tarihinin deneyimleri, devlet ve toplum yapısında derinlere işleyen bir süreç olarak anlaşılan demokrasi açısından bir anayasa fikrinin vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. Ancak, anayasal korunak yeterli değildir. Onu "sosyalist çoğulculuk"un bir biçimi olarak irdeleme amacı güden bir demokrasi kavrayışı, "kamu gücü" üzerindeki sınırların, şimdiye kadar üstünkörü bir biçimde önceden varsayılan çok çeşitli bir dizi konuyla ilgili olarak yeniden değerlendirilmesini gerektirir.

Bu türden genişletilmiş bir haklar sistemine neler dahil edilecek? Yurttaşlığın "ikili odağı" –eşit haklar ve eşit uygulamalar– fikrini kutsal gören bir anayasa ya da haklar bildirgesi, sonuçları belirleyen *süreçler* bakımından hakları ayrıntılandırmalıdır. Böylelikle, yalnızca bir oy atmak için eşit haklara değil, aynı zamanda oyu anlamlı kılacak politik kavrayış, kolektif karar alma sürecine katılım ve politik gündem oluşturma koşullarına sahip olmak için eşit haklar ortaya çıkar. Somut politik katılımın bu koşulları, hükümetlerin resmi kısıtlılık altında tutmayı yeğleyecekleri kamusal faaliyetlerde bulunma hakkının savunulması da içinde olmak üzere, enformasyon, eğitim, "bilme hakkı" açısından hakları kapsar. Doğum, çocuk bakımı ve sağlıkla ilgili bir toplumsal haklar demeti olmalıdır; ve bir yurttaşın özerkliği açısından yeterli ekonomik ve parasal kaynakları temin eden ekonomik haklar. Sağlam toplumsal ve ekonomik haklar olmaksızın, devlet karşısında haklara pratikte sahip çıkılamaz ve devlet karşısında haklar olmaksızın, yeni güç, servet ve statü eşitsizliği biçimleri sistematik olarak toplumsal ve ekonomik özgürlüklerin hayata geçmesini engeller.

Örneğin, kadınların doğumla ilgili özgürlüklerini getiren bir hak, kamu yetkililerini yalnızca hamileliği önleyecek ya da kolaylaştıracak tıbbi ve toplumsal olanaklar değil; çocuk sahibi olma tercihini gerçekten özgür bir seçim kılacak maddi koşullar sağlama açısından sorumlu tutmayı gerektirir. Faaliyet türleri arasında gerçek anlamda bir seçim yapma olanağı sağlayan bir hak,

devleti servet ve gelirin çok daha eşit bir biçimde bölüştürülmesinin yollarını oluşturmakla yükümlü yapar. Bu tür kaynakları elde edilebilir kılmanın bir yolu, ev işinde ya da ücretli bir işte çalışıp çalışmadıklarına bakılmaksızın, tüm yetişkinlere sağlanan garantili bir asgari gelir olabilir. Kolektif ya da toplumsal boyutlu servet yaratımı açısından uzantıları karmaşık olup tamamıyla açık olmadığından, bu tür stratejiler dikkatle ele alınmalıdır. Ancak, garantili asgari bir kaynak temeli olmaksızın, birçok insan başkalarının yardımına ya da iyi niyetine bağlı bir biçimde son derece dayanaksız kalır; bu, Bayan Thatcher'ın refah hakları yerine özel insanseverliği geçirme arzusuna rağmen, bizzat yurttaşlık fikriyle çatışan bir durumdur.

Böyle bir haklar sistemi, devletin yurttaş grupları karşısında, tikel hükümetlerin (açık bir anayasal değişim süreci sonucunda izin verilmedikçe) çiğneyemeyeceği belli sorumluluklarını tek tek saymalıdır. Böylelikle devlet otoritesi –şu an olduğundan çok daha demokratik bir otorite bile olsa– ilkesel olarak, açıkça koşula bağlanacaktır; faaliyet özgürlüğü açısından yetkisi belli bir dereceye kadar sınırlanacaktır. Bu, Sol'un hâlâ büyük oranda savunduğu bazı temel varsayımlara kafa tutmaktadır.

Biraz daha derine inelim. Böyle anayasa ve haklar bildirgesi açısından önemli nokta, bunun, özgürlüklerin makul olmayan ihlallerini onarmak için devlet karşısında (sosyalist devlet de içinde) yurttaşların eyleme geçme yetilerini köklü bir biçimde yükseltecek olmasıdır. Bu, devletten parlamentoya ve parlamentodan yurttaşlara sonucun etkin bir biçimde değiştirilmesine yardımcı olacaktır. Devletin yurttaşların istek ve beklentilerini onlar adına başarıyla belirleyebileceği ve "varoluşun gözeticisi" haline gelebileceği yolundaki her türden varsayımı geçersiz kılarak, *güç verici* bir sistem olabilir. Sol'dan Sağ'a pek çok yeniden düşünmenin merkezinde yatan devletle sivil toplum dengesini yeniden tanımlayabilir.

Elbette, buradan kalkarak güç verme garanti edilmeyecektir. Ama haklar bireyler, gruplar ve hareketler tarafından savunulabilir ve başka yerlerle birlikte, açık bir arenada test edilebilir. Amerikan sistemi bunun, toplumsal değişimin geciktirdiği ve sistemin "uygun süreçler"inde batağa sürüklediği, sonu gelmez

çelişkilere yol açabileceğini açığa çıkarır. Öte yandan, İnsan Hakları Avrupa Bildirgesi, Britanya'nın saygıdeğer, alışıldık düzenlemelerinden daha iyi bir sivil özgürlükler savunucusudur. Denge noktasında, bu doğrultuda ilerlemekten elde edilen kazanımlar, çoğu zaman tanımlanmamış "kulüp" kuralları temelinde iş gören arkaik devlet sistemimizi bir tür açık sorumluluğa getirmenin son derece zor olduğu mevcut duruma tercih edilebilir.

Charter 88 konusuna gelelim. Charter 88 haklı olarak Britanya uyrukluların haklarını ve özgürlüklerini bir haklar bildirgesine ve bir anayasaya koymakla –ve böylece onları tarihlerinde ilk defa "yurttaş" kılmakla– ilgilenmektedir. Charter ilk öncelikler konusunda yürütülen mevcut politik tartışmaya doğrudan ve pratik bir müdahaledir ve genelde, iyi karşılanmış ve onay görmüştür. Ancak, eğer yukarıdaki argüman doğruysa, insanların kendilerine yurttaşlar olarak bir yer edinmeleri zorunludur ama tek yol değildir. Uzun dönemli sosyalizm mücadelesi bağlamında, bu, yeni hakların ve varoluş koşullarının farklı boyutlarının müzakeresinde bir, ama yalnızca bir, temel uğrak olarak görülebilir.

Ancak, daha önce tartıştığımız farklılık sorunu kısa dönemde kolayca çözümlenemeyecek kadar derin, karmaşık konuları gündeme getirir. Avrupa'ya özgü eski yurttaşlık fikirleri, güçlü ve birlikçi bir ulusal devlet çerçevesinde kültürel bakımdan homojen bir nüfus varsayar. Bundan dolayı, demokratik genel oy ve tüm yurttaşların katılımındaki artışın herkesin özgürlüklerini ve haklılıklarını doğal olarak genişleteceğine inanmak akla yatkın gelmektedir.

Ama modern toplumda toplumsal ve kültürel kimlikler daha ayrı ve "çoğullaşmış" bir hale gelmektedir. Modern ulus-devlet artan bir biçimde çok farklı etnik ve kültürel kimlikler taşıyan gruplardan oluşmuştur. Bu grupların çoğu yerli insanlarınkinden çok farklı başka tarihlere, kültürlere ve geleneklere aittir. Bu kültürel farklılıklar onların kimlik, özdeşleşme ve "aidiyet" duyguları açısından vazgeçilmezdir. Orijinal olarak Britanya'da oluşmuş cemaatler ve bölgeler içinde de benzer farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu farklılıklar, daha önce yurttaşlık fikrinin "evrenselleştiren" hamlesi dediğimiz şey karşısında yeni meydan

okumalar ve içinde yeni gerilimler yaratıyor.

Elbette, köken, tarih ve kültür bakımında farklılıkları ne olursa olsun, toplumdaki kalıcı unsurlar, politik cemaatin tam üyeleri olarak, kendi kültürel kimliklerinden vazgeçmeksizin, ortak haklar ve yetkiler iddiasında bulunabilmelidirler. Bu herhangi bir modern yurttaşlık kavrayışındaki kilit yetkilendirmedir; özellikle nüfusu giderek kültürel ve etnik bakımdan farklılaşan toplumlarda. Ama yine de bütün sorunları çözmeyebilir. Her türden farklılıklar, yurttaşlığın evrenselci bir kavranışı temelinde dile getirilebilenlerin üstünde ve ötesinde, özel ve tikel ihtiyaçlar yaratmayı sürdürecektir. Rüşdü sorununun da gösterdiği gibi evrensel politik iddialarla tikel olarak kültürel iddiaları ayrı bölmelerde muhafaza etmek her zaman mümkün olamıyor. Bunlar birbirlerinin alanlarını işgal etmeyi ve birbirleriyle örtüşmeyi sürdürürler.

Özetle, yurttaşlık politikası bizi karmaşık bir dizi örgütsel konuyu ortaya koymak kadar politika hakkında çok temelli, genel teorik konuların derinliklerine de sürmektedir. Konuyu enine boyuna düşünmek için –yalnızca bir başlangıç projesi– boyutların ikisini de dikkate almamız gerekir. "Yurttaşlık" fikriyle bağdaşlaştırılan eşitlik ve evrensellik öğeleri ve eğer "özgür" ve "eşit" statü taşıyacaklarsa, karşılanmaları zorunlu olan farklı grupların çeşitli ve tek tek istekleri, Sol'dan, şimdiye kadar olandan çok daha temelli bir biçimde, yurttaşlık politikası ilkelerini ve bunların kurumsal gereklerini açığa çıkarmasını talep eder. Burada mesele, "yurttaşlık"ı ve bunun devlet eylemi ve politik stratejiye dayattığı koşulları ve sınırlarını daha iyi anlayacak bir sosyalizmi yeniden formüle etmektir.

III

Globalleşme ve yerelleşme

11. ULUS-DEVLETİN ÇÖKÜŞÜ

David Held

Bayan Thatcher'ın egemenlikle ilgili son dönem kaygı dolu ifadeleri –belli anlamlarda– treni kaçırmıştır. Bugün Britanya zaten egemenliğini çiğneyen uluslararası ilişkilerin ve örgütlerin sıkı bir ağına düşmüştür. Ancak buradan çıkan dersler yalnızca Thatcher'ın muhafazakârlarını değil, Sol'u da etkiler. Sol'un geleneksel Avrupa karşıtı duruşu neredeyse Thatcher'in tutumu kadar anakroniktir. Belki şaşırtıcı bir biçimde, Sağ ve Sol'un bayrakları yukarıya çekme ve Britanya'yı her şeyin üstünde tutma –ya da tutmayı umma– konusunda paylaştıkları çok şey vardır. Bu çerçevede, ben devlet egemenliğinin aşınma biçimlerinden bazıları ve onun belli sonuçları üzerinde duracağım.

"Egemenlik" kavramı genellikle bir ulus-devletin kendi ge-

leceği üzerinde iktidarı ve denetiminin olması anlamına gelir: Yani, başka bir deyişle, devlet nihai kararları verme ve verili bir topluluk ya da toprak parçası üzerinde hukuk belirleme ve yürürlüğe koyma yetisine sahiptir. Egemenliğin yitirilmesi ulusal politikanın doğrultusunu belirleme konusunda yasal ve fiili denetimin kaybı anlamına gelir.

Egemenlik "özerklik"ten ayrılmalıdır. Özerklik fikri, ulus-devletlerin yalnızca hedefleri belirleme değil, aynı zamanda bir zamanlar belirledikleri hedefleri ve politikaları gerçekleştirme yetisine gönderme yapar; çünkü birbirine bağımlı bir dünyada tüm ulusal politika araçları çok daha az etkili olabilir. "Egemenlik"in kaybı hakkındaki kaygıların arkasında, tek başına ulusal politikaları gerçekleştirmedeki bir yetenek azalması –bir ulusal özerklik kaybı– yatmaktadır. Soru şöyle konabilir: Devletin özerkliği azalırken egemenlik olduğu gibi kalır mı ya da modern devlet gerçekten bir egemenlik kaybıyla karşı karşıya mıdır?

Modern dünyada egemenlik ve özerklik hakkında sorular ortaya atarken, uluslararası düzenin tek tek ulus-devletler karşısına çıkardığı sorunların bütünüyle yeni olduklarını ima etmek istemiyorum. Tersine, öyle görünüyor ki küresel karşılıklı bağlantıların yoğun bir biçimlenişi onaltıncı yüzyıl sonlarında dünya ekonomisinin başlangıç genişlemesi ve modern devletin doğuşundan beri görülmeye başlandı. Bununla birlikte, örneğin, özellikle 1945'ten beri hızla gelişmekte ve egemenliğin geleceği açısından önemli sonuçlar doğurmakta olan uluslararası örgütlenmelerin artışında görüldüğü gibi küresel karşılıklı bağımlılık biçimlerinin çok sayıda yeni boyutları bulunmaktadır.

Aşağıdaki çözümlemeler, bir yanda ilke olarak kendi geleceğini belirleme yetisine sahip ulus-devletin gücüyle öte yanda küresel düzeyde devlet ve ekonomik sistem yapılanmaları ve fiili uygulamaları arasındaki "ayrım" ya da "açıklıklar"a ışık tutan küreselleşmenin bir dizi boyutlarında odaklanıyor. Bu ayrımları ortaya çıkarmada, örneklerin çoğunu Avrupa devletlerini çok daha doğrudan etkileyen süreç ve ilişkilerden alacağım. Özelde Britanyalı sosyalistlerin yüzleştiği bazı konulara son kısımda dönecek olsam da, öncelikli ilgi alanım Avrupa devletlerinin kaderi olacak.

Devletin resmi otoritesiyle birçok bakımdan ulusal politik otoritelerin gücünü ya da etki alanını sınırlama ya da zayıflatma hizmeti gören fiili üretim, bölüşüm ve değişim sistemi arasında bir ayrım vardır.

Marx kapitalizmi incelerken ağırlıkla toplum içi ilişkiler ve güçler üzerinde durdu. Değişimin, verili bir toplumun kendi yapısında "kurulu" olan ve onun dönüşümünü yönlendiren mekanizmalarla gerçekleştiği varsayıldı. Böylesi bir perspektifin doğruluk derecesi savaş sonrası yıllarının küresel ekonomik ilişkilerinde –geniş bir uluslararası, çokuluslu ve uluslaraşırı bağlamda yürüyen ilişkiler– görülen hızlı gelişmeyle birlikte zedelendi.

Karmaşık bir uluslararası işbölümünün ortaya çıkması bu yeni çağın bir göstergesidir. Sanayi kapitalizminin "periferi"si denen ülkelerde –Güney Kore, Tayvan, Singapur ve öteki yeni sanayileşen ülkeler– sanayi kapitalizminin hızlanan bir gelişimi görülmektedir. Eğer post-Fordizm Batı ekonomilerinin gelişen bir öğesiyse, ucuz emek gücünü sömüren "bant sistemiyle üretim" de birçok Üçüncü Dünya ülkesinin gelişen bir niteliğidir. Eğer Batı'da yeni esnek üretim ve denetim sistemleri gelişiyorsa, bunlar, bazı rutin, monoton ve tehlikeli işlerin genelde politik düzenleme ve sendikal tehdit olmaksızın yürütüldüğü ülkelere kaydığı dünya çapında bir işbölümüyle doğrudan bağlantılıdır.

Yeni uluslararası ekonomik süreçlerin şu iki özelliği önemlidir: Kısmen hızla büyüyen çokuluslu şirketlerin örgütlediği, üretimin uluslararasılaşması ve finans işlemlerinin uluslararasılaşması. Çokuluslu şirketlerin üretim, pazarlama ve dağıtımlarını dünya ekonomisini sürekli gözönünde bulundurarak planlar ve yürütürler. Çokuluslular açıktan ulusal bir zemine oturduklarında bile, kaygıları her şeyden önce küresel kârlılıktır ve doğdukları ülkeleri genel şirket stratejilerinde ancak az bir önem taşıyabilir: Çokuluslu ların "ulusal bağlılıkları" duygusal olmaktan çok araçsaldır. Bankalar gibi finans örgütlenmeleri de yönelimleri bakımından giderek daha küresel bir hal alıyorlar. Bir tuşa dokunarak Londra, Tokyo ve New York'taki gelişmeleri göz-

leyebilme ve karşılık verebilme yetisine sahipler. Yeni enformasyon teknolojisi ekonomik birimlerin –nakit akışı, stoklar, hisseler, kapatılmış mallar vb.– her türden ticari ve finans örgütlenmeleri açısından hareketliliklerini iyice artırmıştır.

İletişim ve ulaşım alanlarındaki teknolojik ilerlemelerin, bugüne kadar ayrı olan piyasalar arasındaki sınırları –bağımsız ulusal ekonomik politikaların zorunlu bir koşulu olan sınırları– aşındırdığı iddiasını destekleyecek bol kanıt vardır. Piyasalar ve toplumlar, farklı kimliklerini korurlarken bile, birbirlerine karşı daha duyarlı hale geliyorlar. 1987 Ekimi'ndeki borsa çöküşü bunun bariz bir örneğidir. Bunlara paralel olarak, ulusal bir ekonomi politikasının olabilirlik şansı azalıyor. Tekil ulusal hükümetlerin para ve finans politikaları çoğunlukla uluslararası finans piyasalarındaki hareketlenmelerin egemenliğindedir. Aynı şekilde, bir ülke içindeki istihdam, yatırım ve gelir düzeyleri genelde çokuluslulların, başka şeyler yanında, üretim ve yönetim mekanizmalarını nerede kuracaklarına ilişkin verecekleri kararlara bağlıdır.[1]

Ulusal ekonomik programların kontrollerinin yitirilmesi, elbette, genel olarak bütün ekonomik sektörler ya da toplumlarda aynı biçimde oluşmamıştır: Bazı piyasalar ve bazı ülkeler, başka şeyler yanında, piyasaların sınırlarını ya da "ayrılık"larını onarmaya ve/veya ulusal yasalarını uluslararası hareketli unsurları kapsayacak biçimde genişletmeye ve/veya uygulamada eşgüdüm sağlamak için başka ülkelerle birlikte politikalar yürütmeye girişerek kendilerini uluslaraşırı ekonomik ağın dışında tutabilirler. Politik ve ekonomik yapılar arasındaki tikel gerilimler farklı alanlarda ve kendi aralarında, farklı olabilecektir: Batı-Batı, Kuzey-Güney, Doğu-Batı. Bu nedenle bir ulusal ekonomi fikrinin kendisinin aşıldığı pek söylenemez: Mevcut durumda böyle bir görüşü destekleyecek yeterli kanıt yoktur.

Gelgelelim, üretim finansmanı ve diğer ekonomik kaynakların uluslararasılaşması devletlerin kendi geleceklerini kontrol yetilerini tartışmasız bir biçimde aşındırıyor. En azından, görünen o ki devlet ekonomisinde bir gerileme var ve kendi geleceğini be-

1. R. Smith, "Political Economy and Britain's External Position", *Britain in the World,* ESRC Compilation 1987.

lirleyen egemen bir devletle modern ekonominin koşulları arasındaki ayrım ulusal ve uluslararası ekonomi süreçlerinin kesişme noktaları tarafından belirleniyor. Tek bir Avrupa piyasasının kurulma tarihi olan 1992, bu gelişmelere yeni bir ivme kazandıracaktır.

AYRIM II: HEGEMONİK GÜÇLER VE GÜÇ BLOKLARI

Dünya ekonomisindeki değişimlerle bağlantılı bir biçimde, özerk bir stratejik, askeri fail olarak devlet fikri ile ara sıra devletin otoritesini ve bütünlüğünü parçalayıcı işlev gören hegemonik güçler ve güç bloklarının varoluşuyla nitelenen küresel devletler sisteminin gelişmesi arasında bir ayrım vardır. ABD ve SSCB'nin dünya güçleri olarak egemenlikleri, NATO ve Varşova Paktı gibi ittifakların faaliyetleri birçok ulus açısından karar alma süreçlerine açıktan sınırlamalar getirmektedir. Bir devletin belli dış politika uygulamaları başlatma, belli stratejik çıkarlar gütme, alternatif askeri teknolojiler arasında tercih yapma ve kendi topraklarına yerleştirilmiş silah sistemlerini denetleme yetileri onun uluslararası güç ilişkileri sistemindeki yeri tarafından kısıtlanabilir.

NATO içinde, örneğin "güvenliğin uluslararasılaşması" denebilecek şeyin açık kanıtları ortak ve bütünleşmiş askeri komuta yapısı içinde bulunabilir. NATO 1940'larda ilk kurulduğunda, ABD, kuruluş anlaşmasına NATO güçlerinin bir NATO ülkesine "dolaylı bir saldırı", yani "ülke içi bir darbe ya da bir saldırgan yararına politik değişiklik" durumlarında müdahale edebilecekleri yolunda bir madde sokarak Avrupa devletlerinin politik egemenliklerini (yok etmek değilse bile) sınırlamayı amaçlamıştı. Avrupa devletleri bu maddeye başarıyla direndiler, ama o günden bu yana NATO'nun kolektif güvenlik kaygısı bir yanda (ilke olarak, uygun gördüğünde her bir üye devlete eyleme katılmama hakkı veren) bir bağımsız devletler örgütlenmesi özelliğini korumak, öte yanda ise *de jure* değilse bile, *de facto* kendi mantığına ve karar alma süreçlerine göre işleyen uluslararası bir örgütlenme geliştirmek arasındaki hassas çizgide yürümektedir. Bütünleşmiş bir uluslarüstü kumanda yapısının varlığı –her zaman ABD Baş-

kanı'nın atadığı Amerikalı bir general olan Avrupa'daki ittifakın genel komutanı tarafından idare edilmektedir– bir savaş durumunda, NATO'nun ulusal ordularının NATO stratejileri ve kararları çerçevesinde operasyon yürütmelerini sağlar.[2] Bir ulusal devletin egemenliği, silahlı kuvvetleri bir kere bir NATO çatışmasına katıldığında, tamamıyla koşullanır.

Böylesi bir katılımın yokluğunda bile, devletin egemenliği gibi özerkliği de sınırlanabilir ve denetlenebilir: NATO işlerinin rutin olarak yürütülmesi ulusal savunma bürokrasilerinin uluslararası savunma örgütlenmeleriyle bütünleşmelerini gerektirir; bunlar, beraberinde, her bir tek üye devletin denetiminden kaçan hükümetler-aşırı karar alma sistemleri yaratırlar. Dahası, böyle sistemler, ulusal denetim ve kontrol mekanizmalarıyla gözetimleri güç olan gayri resmi; ama yine de güçlü, hükümetler-aşırı personel şebekelerinin ya da koalisyonların kurulmasına öncülük edebilir. Bunları söyledikten sonra, aynı şekilde NATO'nun üyelerinin kıt kaynakları, silah sözleşmeleri, uluslararası prestij ve diğer ulusal esenlik araçları için yarışan rakipler olduklarını da vurgulamazsak, bu kısa anlatım eksik kalacaktır. NATO üyeliği egemenliği yok etmez; dahası çok farklı biçimlerde, her devlet için egemenliğe kayıtlar koyar. Egemenliğin özellikleri NATO ortaklığı içinde tekrar tekrar müzakere edilmektedir.

AYRIM III: ULUSLARARASI ÖRGÜTLENMELER

Egemen devletin politik teorisiyle çağdaş küresel sistem arasında üçüncü bir önemli ayrım alanı, tüm uluslar-aşırı faaliyet alanlarıyla (ticaret, okyanuslar, uzay vb.) uğraşmak üzere kurulmakta olan uluslararası çok çeşitli uygulama ve örgütlenmelerde (NATO bunlardan yalnızca biridir) yatar. Bu yeni politik birlik biçimlerinin sayısındaki büyüme (tabloya bakınız) uluslar-aşırı bağlantıların genel genişlemesini yansıtıyor.

2. D. Smith, "States and Military Blocs: NATO", *The State and Society* 6, The Open University Press 1984.

Tarih	*Hükümetler-arası*	*Hükümetler-dışı/Uluslararası*
1905	37	176
1951	123	832
1972	280	2173
1984	365	4615

Uluslararası ve uluslar-aşırı örgütlenmelerin gelişmesi dünya politikasının karar alma yapılarında önemli değişimler doğurmaktadır. Çokuluslu politikanın yeni biçimleri oluşturulmakta ve bunlarla birlikte, devletleri, hükümetler-arası örgütleri ve bir dizi uluslar-aşırı baskı gruplarını içine alan yeni kolektif karar alma biçimleri doğmaktadır. Örneğin, belli bir ekonomik politika çizgisi izleyen Uluslararası Para Fonu (IMF), bir hükümete borç verme koşulu olarak, kamu harcamalarını kısması, parasını devalüe etmesi ve refah programlarına verdiği desteği çekmesi konularında ısrar edebilir. Örneğin, bir Üçüncü Dünya ülkesinde, bu birçok insan için açlık anlamına gelebilir, ekmek için ayaklanmalara ve belki bir hükümetin düşüşüne neden olabilir ya da doğrudan doğruya bir sıkıyönetim dayatmasına katkı yapabilir. IMF müdahalesinin rutin olarak hükümet yetkilileri ya da devlet içindeki belli politik fraksiyonlara önerilmekte olduğu ve doğrudan egemenlik karşısında bir tehdit olarak yorumlanamayacağı akılda tutulmalıdır. Buna rağmen, ulusal politika ve politik kurumlarda odaklanan egemen devlet fikriyle uluslararası düzeyde karar almanın doğası arasında çarpıcı bir gerilim ortaya çıkmaktadır. Bu ikincisi bir ülkenin kendi politikalarını ve yönelimlerini belirleyebilme koşulları konusunda ciddi sorunlar ortaya çıkarır.

Avrupa Topluluğu bunlara iyi bir örnektir. Gelgelelim, topluluğun anlamı belki üye devletlere dayatılabilecek türden yasalar yapma hakkı açısından başka herhangi bir tür uluslararası örgütlenmeyi aşıyor. Topluluk kurumları içinde, Bakanlar Konseyi kıyaslanmaz bir konum işgal eder; çünkü konseyin elinde politika tespit edip uygulamasına olanak sağlayan güçlü yasal araçlar (öncelikle, "düzenlemeler", "yönergeler" ve "kararlar") vardır. Tüm bu araçlar içinde en dikkate değer olanı "düzenlemeler"dir; çünkü bunların üye devletler tarafından yürütülecek daha başka bir mü-

zakere ya da etkinlikten bağımsız olarak yasal statüleri vardır. Bundan öte, Topluluğun geniş faaliyet ufku görece yeni tarz politikaların kesişme noktalarında onu bir "kamusal güç" biçimine dönüştürür. Çünkü Topluluğun çatışan ulusal çıkarlar arasında hakemlik yapma kapasitesi ve kaynaklar üzerindeki denetimi artık, başkaları yanında, Avrupalı çelik üreticilerinden çevrecilere bir dizi uluslar-aşırı çıkar grubunun, tek tek hükümetlerin, bakanlar ve yetkililerden oluşan hükümetler-aşırı koalisyonların yoğun kaygısına neden olmaktadır.

Avrupa Topluluğu'nun üye devletleri kendi sınırları içinde artık tek güç merkezi değildirler.[3] Öte yandan, tipik bir Avrupa devletiyle ilişkili olarak ele alındığında Topluluğun güçlerinin sınırlı güçler olduklarını akılda tutmak önemlidir; örneğin, Topluluğun bizzat kendi zorlayıcı güçleri –bir ordu, bir polis ve doğrudan yasal uygulamanın öteki kurumları– yoktur. Topluluğun güçleri, üye devletlerin bazı egemenlik haklarını "gönüllü teslim" etmesiyle –denebilir ki bir yanda İkinci Dünya Savaşı sonrası otuz yılda ABD hâkimiyeti ve öte yanda Japon ekonomik meydan okuyuşu karşısında gerçekten Avrupalı ulus-devletlerinin ayakta kalmalarına yardımcı bir "teslimiyet"– kazanılmıştır. Belli açılardan, Avrupa Topluluğu ulus-devletlerin yurt içinde ve dışındaki hareket yetilerini güçlendirmektedir.

Kısaca, Avrupa Topluluğu fırsatlar ve kısıtlamalar getiriyor. Topluluğun devletleri ülke içi ve dışı çoğu faaliyet alanında nihai ve en genel iktidarı ellerinde bulunduruyor ve Topluluk bizzat onların bu alanlardan bazılarındaki seçme olanaklarını güçlendirmiş görünüyor. Ancak, aynı zamanda Topluluk içinde egemenlik şimdi açıkça bölünmüş durumdadır: Bölünmez, sınırsız, tek ve daimi kamusal güç –tekil bir devlette vücut bulmuş– anlamında bir egemenlik anlayışı artık geçersizdir.

AYRIM IV: ULUSLARARASI HUKUK

Kaydedilmesi gereken dördüncü bir önemli ayrım daha vardır; ulusal politik bir cemaatin üyesi olma fikri, yani bireylere hem

3. A. Whickham, "States and Political Blocs: the EEC", *The State and Society* 6 The Open University Press 1984.

haklarını hem de ödevlerini bağışlayan yurttaşlık ile bireyleri, hükümetleri ve hükümet dışı örgütlenmeleri yeni düzenleme sistemlerine tabi kılan uluslararası hukukun gelişmesi arasındaki açıklık. Haklar ve ödevler, ulusal devletlerin hak iddialarını aşan ve baskıcı dayatma gücü taşıyan kurumlarca desteklenmiyor olabilecekleri halde, kapsamlı sonuçlar doğuran uluslararası hukukta tanınmışlardır. Örneğin, Uluslararası Nürnberg Duruşmaları tarihte ilk defa, insani değerleri koruyan *uluslararası kurallar devletlerin* temel hukuku ile çatışmaya girdiğinde, her bireyin devletlerin hukukunu çiğnemesi gerektiğini ("ahlâki tercih" için fırsat bulunmayan yerler dışında) karara bağladı.[4] Nürnberg Duruşmaları'nın yasal çerçevesi modern devletin yasal yönlendirilmesinde son derece önemli bir değişime işaret ediyordu; çünkü yeni kurallar askeri disiplin ilkesine kafa tutuyor ve ulusal egemenliği en hassas noktalarının birinde –askeriyedeki hiyerarşik ilişkiler– altüst ediyordu.

Savaş sonrası yıllarda yapılan bütün uluslararası haklar beyannameleri arasında İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumak için Avrupa Sözleşmesi (1950) özellikle kayda değer. Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (1947) ve bunu izleyen BM haklar duyuruları ile belirgin bir zıtlık içindeki Avrupa Sözleşmesi, başlangıç kısmının da işaret ettiği gibi, "BM Beyannamesi'ndeki belli hakların *kolektif güçlendirilmesi* için ilk adımların atılması"yla (italikler sonradan) ilgiliydi. Avrupa'nın girişimi çok çarpıcı ve radikal bir yasal yenilik taahhüdünde bulunuyordu: İlke olarak birey yurttaşların kendi hükümetleri hakkında dava açmalarına olanak sağlayan bir yenilik. Artık neredeyse tüm Avrupa ülkeleri, davaları Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne ve oradan da (Konsey'in üçte-iki çoğunluğuyla) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşıyabilen Avrupa Komisyonu İnsan Hakları'na yurttaşların doğrudan dilekçeyle başvurmalarına izin veren Sözleşme'nin (seçmeli) bir maddesini kabul etmiş durumdadır. Sistem henüz karmaşık ve birçok bakımdan sorunlu da olsa, Avrupa Topluluğu'nca gündeme getirilen yasal değişiklikle birlikte, artık devletlerin "kendi yurttaşlarına uygun gördükleri

4. A. Cassesa, *Violence and Law in the Modern Age,* Polity Press 1988.

gibi davranmakta özgür" olmadıkları iddia edilmektedir. Örneğin, yalnızca Britanya'da telefon dinleme yasaları Avrupa Komisyonu'nun müdahalesi üzerine değişmiştir ve Avrupa Adalet Divanı'nın bulguları Britanya'da cinsel ayrımcılık ve eşit ücrete kadar varan konularda yasal değişikliklere yol açmıştır.

Daha genel anlamda, uluslararası hukuk çerçevesinde, uluslararası cemaatin başlangıcından beri ulusal egemenliğe destek vermekte olan iki yasal kural vardır: "Yargı muafiyeti" ve "devlet ajanlarının muafiyeti". İlki "bir devlet başka bir devleti egemenlik alanında gerçekleştirdiği eylemden dolayı mahkemede yargılayamaz" kuralını, ikincisi de, "bir kişi bağlı olduğu ülkenin bir ajanı olarak başka bir devletin yasalarını çiğnediği ve o devletin mahkemeleri karşısına çıkarıldığında, 'suçlu' bulunamaz; çünkü o özel bir birey olarak değil, devletin temsilcisi olarak eylemde bulunmuştur" kuralını getirir.

Bu kuralların temelinde yatan amaç hükümetlerin tüm dış politika konularında özerkliklerini korumak ve yerli mahkemeleri yabancı devletlerin davranışları hakkında karara varmaktan men etmektir (bütün yerli mahkemelerin her yerde aynı biçimde menedileceği anlayışıyla). Ve geleneksel olarak varılan sonuç, devletlerin, yalnızca "politika sanatı"nın kısıtlamalarına bağlı olan çıkarlarını gözetmekte serbest bırakılmalarıdır. Yine de egemenliğin uluslararası tanınmış bu yasal dayanaklarının Batılı mahkemeler tarafından giderek daha fazla sorgulanmakta olduğunu kaydedelim. Ve sınandığı zaman ulusal egemenliğin büyük bir sıklıkla kazanan taraf olduğu doğru bile olsa, ulusal egemenlikle uluslararası hukuk arasındaki gerilim artık ortaya çıkmıştır ve nasıl çözüleceği hiçbir biçimde belli değildir.

"Ayrımlar"ın bu arka planında, içeriğini özellikle ulus-devletten alan bir politikanın sınırları belirginleşiyor. Bu nokta "çoğunluk yönetimi" ilkesinin dikkate alınmasıyla güç kazanıyor. Söz konusu ilkenin uygulanması, kuşkusuz, Batılı demokrasilerin merkezinde yatıyor: Politik kararların değerli ve meşru görülme iddialarının temelindedir. Gelgelelim, sorunlar yalnızca *öteki* devletler ya da AT, NATO, Dünya Bankası gibi bir bakıma uluslarüstü örgütlenmeler tarafından alınan kararların verili bir "çoğunluğa" açık kararların ufkunu daralttığı için değil, aynı

zamanda *bir ulusun kararlarının tek başına kendi yurttaşlarını etkilememesi (ya da potansiyel olarak etkilememesi)* yüzünden de çıkmaktadır.

Örneğin, uluslararası bir hava meydanının büyük bir kent yakınına, yöre halkının oylarının kaybedileceği korkusuyla yapılmaması yolunda alınan bir karar, doğrudan temsil araçlarından yoksun bütün dünyanın hava trafiğinden yararlanan yolcular için olumsuz sonuçlar doğurabilir. Komşu bir ülke sınırı yakınında nükleer bir tesis kurma kararı, muhtemelen, bu yakın ülkenin (ya da ülkelerin) insanlarına danışılmasının gerekip gerekmediği dikkate alınmadan verilmiş bir karar olacaktır (Fransa'nın kuzey Fransa'da çok sayıda nükleer reaktörler kurma kararını düşünün). Bir ülkeye gıda yardımını askıya alma kararı o ülkenin gıda fiyatlarına ani bir tırmanış kazandırabilir ve kent ve kırsal kesim yoksulları arasında açlık başgöstermesine doğrudan katkıda bulunabilir (ABD geçici olarak yardımı askıya aldığında Bangladeş'te ortaya çıkan durum). Doğu ya da Batı'da bir hükümetin uzak bir ülkedeki politik bir mücadelede taraflardan birine ya da ötekine askeri yardımı dondurma ya da artırma kararı o mücadelenin sonucu üzerinde belirleyici etki yapabilir ya da o ülkeyi şiddet batağına daha fazla itebilir (Orta Amerika).

Modern egemen devlet teorisi "ulusal bir kader cemaati" fikrini öngörür; kendisini doğru bir biçimde yöneten ve kendi geleceğini belirleyen bir cemaat. Bu fikir, kuşkusuz, küresel karşılıklı bağlantı yapılarının doğası ve modern bir devletin göğüslemek zorunda olduğu sorunlar tarafından tehdit edilmektedir.[5] Ulusal cemaatler hiçbir biçimde hükümetlerinin eylemlerini, kararlarını ve politikalarını kendi başlarına "programlamıyor" ve hükümetler hiçbir biçimde sadece yurttaşları için neyin doğru ya da yerinde olduğunu belirlemiyor.

Küresel karşılıklı bağlantıların karmaşık yapılanması uzun zamandan beri belirgin olmakla birlikte, hiç kuşkusuz ki yakın dönemde yerli etkinliklerde yeni bir "çokuluslaşma" ve karar almanın çokuluslu luk çerçevesinde yoğunlaşması görülmektedir. Uluslar-aşırı ilişkilerin modern egemen devletin güçlerini aşın-

5. C. Offe, *Disorganised Capitalism, Polity Press 1985.*

dırdığına ilişkin kanıtlar elbette güçlü. Bu gibi değerlendirmelerden kalkarak bazı gözlemciler egemenliğin temel olarak güçten düştüğü ve Batılı devletlerin demokratik sisteminin giderek daha az geçerli olduğu sonucuna varıyorlar: Ulusal bir sorumluluk ve denetim sistemi uluslararası güçler ve ilişkiler karşısında işe yaramaz hale gelme tehlikesi taşır. Fakat bu sonucun üzerinde biraz daha durmak gerekir.

Savaş sonrası modern dünyada egemen devlete karşı ortak meydan okumaların bir kısmını tespit etmekle birlikte, bu meydan okumaların etkisinin farklı ulusal ve uluslararası koşullarda muhtemel olarak değişeceklerini vurgulamak önemlidir; örneğin, bir ulusun uluslararası işbölümündeki yeri, özel güç bloklarındaki konumu, büyük uluslararası örgütlenmelerle ilişkileri. Bütün ülkeler, örneğin, dünya ekonomisiyle aynı oranda bütünleşmemiştir (ABD, Portekiz ve Bulgaristan'ı karşılaştırın) ve bu yüzden, ulusal politik sonuçlar bazı ülkelerdeki küresel süreçlerce derinden etkilenecek olmakla birlikte, öteki bölgesel ya da ulusal güçler pekâlâ önemlerini koruyabilirler.

Birçok devlet başka devletlerle olan anlaşmazlıklarını, Birleşmiş Milletler olsun ya da uluslararası bir mahkeme ya da herhangi bir uluslararası organ olsun, "üstün bir otoritenin" arabuluculuğuna terk etmeye tamamen hazır değildir. Bu "büyük reddediş"in merkezinde devletin savaş kararı alma hakkının korunması yatar.[6] Bugün devletler uluslararası bir politik ekonomi, askeri ittifaklar, uluslararası hukuk vs. dünyasında yaşamalarına rağmen, modern devletin hâlâ insanların yaşam şanslarını –yaşam ya da ölüm sorunu– en temel yönleriyle belirleyebildiği gerçeği olduğu gibi durmaktadır. Karmaşık ve karşılıklı bağımlı bir dünyada, egemenliğin bu unsuru, güçlü bir uğrak olma özelliğini korur.

Ayrıca, devletlerin egemenliklerini sürdürmelerinin bir yolu – AT tarafından özel olarak belirtildiği gibi– denetimleri dışındaki uluslararası güçleri ve ilişkileri daha iyi gözetip düzenleyebilecek örgütlenmelerin yaratılmasına katılmaktır. Bu tür örgütlenmeler sık sık ulus-devletlere yeni kısıtlamalar getirseler de aynı za-

6. F. H. Hinsley, *Sovereignty*, (2. baskı), Cambridge University Press 1986.

manda yeni politik müdahale ve katılım biçimleri yaratırlar. Buradaki konu devletlerin haklarının bizzat uluslararası sistem içinde ve onun aracılığıyla etkin bir biçimde yenilenmesidir.

Öyleyse, çağdaş koşullarda egemenliğin temellerinin bütünüyle aşındığı sonucunu çıkarmak yanıltıcıdır. Öte yandan, ulus-devletle yirminci yüzyıl sonlarının ekonomik ve politik dünyası arasındaki dört ayrım konusundaki bu tartışma, iç politika sınırlarını bulanıklaştırarak, politik karar alma koşullarını dönüştürerek, ulusal politikanın kurumsal ve örgütsel bağlamını, hükümetlerin yasa çerçevelerini ve yönetim uygulamalarını değiştirerek ve bizzat ulus-devletlerin sorumluluk ve denetlenme çizgilerini belirsizleştirerek, hep birlikte hükümetlerin ve devletlerin hareket özgürlüklerini kısıtlayan bir dizi gücü açığa çıkarmaktadır. Tek başına bu süreçlere bakarak şu sonuca varabiliriz: *Devletler operasyonu, her zamankinden daha karmaşık bir uluslararası sistemde, hem onların özerkliklerini sınırlar hem de egemenliklerini daha fazla ihlal eder.* Kamusal gücün sınırsız ve bölünmemiş bir biçimi olarak egemenlik yorumuna dayanan bir kavrayışın temelleri zayıflamıştır. Bugün egemenlik dediğimiz şey halihazırda çok sayıda birim arasında bölünmüş –ulusal, uluslararası ve uluslar-aşırı– ve bizzat bu çoğulluğun doğasıyla sınırlanmış olarak kavranmak zorundadır.

Bunların Britanya politikası açısından anlamı nedir? Britanya İmparatorluğu üzerinde güneş batarken ve savaş sonrası yılları boyunca sanayileşmiş uluslar arasında rekabet yoğunlaşırken, hemen her eğilimden politikacılar umutlarını, Britanya'nın uluslararası statüsünün ya bağımsız bir güç ya da Amerika'nın küçük ortağı olarak korunması yönündeki stratejilerin genel politik ve ekonomik yenileşmesine bağlamıştır. Bu stratejiler Britanya'nın dünyadaki konumunda görülen gerilemenin kontrol altına alınabileceği yanılsamasının kalıcı olmasına yardım ederler. Bu stratejilerin simgeleri güçlü poundun korunması (çoğunlukla imalat sanayisinin sağlıklı kalmasından çok daha önemli görülen bir statü sorunu) ve silahlarla askeri malzemeye yapılan büyük harcamaları (Britanya'nın sınai rakiplerine göre) kapsar. Bu stratejiler, kuşkusuz, şu ya da bu biçimde bugüne kadar sürmüş ve en güçlü ifadesini Thatcherizm'in vatanseverlik ve serbest piyasa

ekonomisine dayanan şüpheli karışımında bulmuştur.

Büyük ve bağımsız bir Britanya'nın destekçisi bir kültürü oluşturan istek, değer ve inançlar genelde İşçi Partisi'ni (iktidarda ya da muhalefette) ve Sol'u derinden etkilemektedir. Bu, Sol'un küresel ilişkilerin değişen yapısını yanlış anlamasına ve savaş sonrası dünyada gelişen yeni kurum ve seçeneklerin politik önemini yanlış yorumlamasına katkıda bulunan bir kültürdür. "Doğru ya da yanlış İngiltere" mantığı, Britanya'nın ya bir kere daha dünya politikasına önderlik edeceği ya da edemediği takdirde, ipleri koparıp muhteşem bir yalnızlık içinde yaşayacağı doğrultusunda safça bir inanca yol açtı. Oluşumu sürecinde Avrupa Topluluğu'na katılmadaki ve örgütlerine tam olarak katılma konusunda hâlâ süren isteksizlik bu bağlamda anlaşılmalıdır. Anti-Avrupacılık konusunda Sol, farklı nedenlerle de olsa, Sağ kadar ısrar etmektedir.

Sol'un tekrar tekrar düşünmesi gereken konu ortaya çıkmakta olan yeni uluslararası düzene nasıl katılması ve ona nasıl şekil vermesi gerektiğidir. Bu yeni düzenden kaçılamaz, yokmuş gibi de davranılamaz. Britanya'nın dünya sahnesinde tekrar seçkin bir yer alacağı beklentisiyle de hareket edilemez. Sorun şudur: Sol'un bugün geliştirmesi gereken uygun ulusal ve uluslararası politika tarzı nedir? Demokratik ve sosyalist teori yeni gerçekliğe nasıl uyarlanabilir?

Benim görüşümü göre, Sol önce Britanya'nın "ikinci sınıf" rolünün anlamını düşünmeli ve bunu kabul etmeli, sonra da bugün küresel politikaya biçim veren uluslararası kurum ve güçlerin gelişmelerine nasıl katılabileceğine kafa yormalıdır. Bu gündemde önceliği Avrupa birliğinin doğası üzerinde yeniden düşünmeye vermek gerekir. Çünkü Avrupa, Sol'un önüne daha büyük denetim, geniş haklar ve dünya politikasında yeni bağımsızlık konuları –yalnızca *Avrupa çapında bir hareketin* çağdaş koşullarda gerçekten canlı tutma şansına sahip olduğu konular– etrafında bir dizi yeni ittifaklar oluşturma fırsatı koymaktadır.

Avrupa Sol'u üç hayati şeyi gözetebilir ve belki bunların doğmasını sağlayabilir.

İlk olarak, halihazırda ulusal demokratik mekanizma ve hareketlerin denetimleri dışında olan kaynakların ve güçlerin Av-

rupa çapında demokratik denetimlerini sağlayacak mekanizmaların genişletilmesi ve derinleştirilmesi. Buradaki bir konu, önemli uluslar-aşırı konularda –sonra çevre, sağlık, yeni iletişim biçimleri vs.– yasama yetkisi taşıyacak biçimde Avrupa Parlamentosu'nun rolünü desteklemektir.

İkincisi, grupların ve bireylerin hükümetlerini sivil, politik, ekonomik ve toplumsal hakları yönünde yasa çıkarması ve onları güçlendirmesi için dava edebilmelerinin etkili bir aracı olarak, Avrupa insan hakları programının korunması ve güçlendirilmesi ve Avrupa mahkemeleri sisteminin rolünün daha fazla geliştirilmesi.

Üçüncüsü, Avrupa'ya dünya politikasında başı çeken bağımsız bir ses olarak yer kazandırma. Bu hedefin merkezinde –öncelikli bir konu olarak– bağımsız bir Avrupa dış politikası ve bağımsız bir Avrupa silahlı gücü (ABD'siz bir "NATO") oluşturmak yatmalıdır. Böylesi bir gelişme dünyanın iki hegemonyacı güç tarafından bölünmüşlüğünü ortadan kaldırmaya tam anlamıyla katkıda bulunacak ve dünya sahnesinde daha büyük politik çeşitlilik ve tercih için koşulların yaratılmasına katkı yapacaktır.

Eğer bu konulara öncelik verilirse, bu egemen ulus-devletlerin ötesinde bir politika –yeni zamanlar için yeni bir uluslararası politika– yaratma yönünde ileriye doğru atılmış bir adım olur.

12. KENTİN DEĞİŞEN YÜZÜ

Geoff Mulgan

Sağ, kentte hiçbir zaman kendini evinde hissetmemiştir. Eski Sağ, kentleri geleneksel olarak suç ve ahlâksızlığın, başkaldıran avam ve yıkıcı fikirlerin kaynağı olarak görüyordu. Yeni Sağ açısından ise kentler dar bireycilikleri ve toplumu inkârları, kolektif ulaşım ve sağlık, temiz hava ve su, yeşil alanlar ve güvenli sokaklar sorunlarıyla alâkasız olmaları nedeniyle, hiçbir taban bulamıyor göründüğü yerlerdir. Ayaklanmalar kaynama noktasına gelip patlarken ve ulaşım sistemleri çökerken Thatcherizm'in kusurlarının en belirgin haliyle ortaya çıktığı yerlerin kentler olması rastlantı değildir; başbakanın kent merkezlerine yönelik dinamik yeni bir yaklaşım için yaptığı sürekli çağrılara rağmen, bundan hiçbir ufuk açıcılığı olmayan ve bulanık yeni alışveriş ve eğlence mer-

kezleriyle yörüngesel bağlantılı yol vaatlerinin ötesinde hiçbir vizyonun ortaya çıkmaması da rastlantı değildir.

Sağ'ın tarihsel zaafı, Sol'un tutarlı bir kent politikasını ortaya koymakta böylesine açık bir biçimde başarısız olmasını çok daha fazla dikkate değer kılmıştır. Britanya'da Sol, kentlerde doğup büyümesine, ilk yerel idare politikalarıyla fikirlerini hayata geçirmesine ve hâlâ Britanya'nın neredeyse tüm büyük kentlerini kontrolünde bulundurmasına rağmen, yirimibirinci yüzyılda kent yaşamı konusunda somut bir yaklaşım sunamıyor. Kentlerin yaşamak için nasıl iyi yerler olabileceği ve kolektif tüketimle farklı kimlikler arasında bir dengenin nasıl kurulabileceği konusunda kayda değer fikirler ortaya atamıyor. Öteki ülkelerde Sol kentleri sıklıkla uzun-dönemli bir vitrin, planlama, yeniden bölüşüm ve yurttaşça sorumluluk modelleri olarak kullanıyor. Britanya'da 1980'lerin Sol'u genelde, ulusal iktidara çabuk bir atlama tahtası, amaçtan çok bir araç olarak daha çok kentlerin kontrolünden yararlanmakla ilgili görünüyor.

Daha derinlerde yatan tarihsel bir sorun daha var. Britanya uzun zamandır tamamıyla kentli bir toplum olsa da büyük kent deneyimi Güney Avrupa ya da Kuzey Afrika ile kıyaslandığında görece yenidir. Birmingham, Manchester ya da Leeds gibi kentlerin güçlü sivil geleneklerine rağmen, Britanya'nın hiçbir zaman bir Barselona, Milano ya da Hamburg'da olduğu gibi kent politikasına özel bir ivme veren ulus-devletin pekişmesi öncesi bir zamana ait derinlerde yatan anıları olmamıştır. Hem Sağ'da hem de Sol'da, özellikle İngiltere'de, her zaman küçük kasabalar ve kulübelerin kırsal geçmişine güçlü bir nostaljik bağlanma göze çarpmaktadır. William Morris ve Blatchford, Hardie ve Macdonald için kent en iyi haliyle bile zorunlu bir kötülüktür. Binyılın gelmesiyle, şeytani çarklar duracak, yeşil ve güzel yurt yeniden kurulacaktır. Çok sayıda İngiliz sosyalist, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında elektriğin, iş ve konutların enerji kaynakları etrafında yoğunlaşmasına son vereceğine ve toplumu daha arı bir kırsal işletmeler dönemine sokacağına inanarak Kropotkin'i izlemişti; bugün Alvin Toffler gibi yazarların telekomünikasyondan esinlenen elektronik kulübeler görüşünde yankı bulan bir vaat. Başka bir deyişle, kentin sorunlarıyla kaçarak baş etme doğrultusuda

uzun sürmüş bir gelenek vardır.

Ancak bu geleneğe rağmen, kentlerin sorunları, politikacılardan çok kent yaşamının aldığı yön, fiziksel çirkinlik ve güvensizlik, salgın eşitsizlik ve çökmüş altyapı konularında yaygın bir kamusal rahatsızlık duyan insanların çabalarıyla bir kere daha politik gündemin en başındadır. Bu sorunlar vurgulu bir biçimde tüm toplumun sorunlarını yansıtır: Göreli refah içindeki çoğunlukla yoksullaşan bir azınlık (özellikle Britanya'nın eşitlikten en fazla yoksun olan kesimi Güneydoğu'da) arasındaki bölünmüşlük; yurttaşça değerlerin ve kolektif bir ahlâkın çöküşü ve kişisel zenginlikle kamusal sefaletin alışıldık bir biçimde yan yana bulunmaları. *Blade Runner* ve *Brazil* gibi filmlerin ve binlerce basmakalıp reklamın açığa çıkardığı şey, geleceğin kentleri yönetim merkezlerindeki işçilerin ve uluslar-aşırı şirketlerin oturduğu ışıltılı gökdelenlerle sanayi çağının karanlıkta kalmış artıkları üzerine kurulmuş kaba, yoksul ve ağır polis denetimine bağlı çevresi arasında bölünmüştür. Bu Los Angeles'ın görünüşünün kısa bir özetidir. Post-Fordizm'in bu karanlık yüzü karşısında şimdi Sol'un alternatif bir vizyon, kentteki farklı cemaatlerin kent uzamını göreli bir eşitlikle nasıl paylaşılabileceklerini gösteren bir vizyon sunması gerekir.

Vakit gelmiştir. Londra'da Kings Cross ve Canary Wharf'ta, Birmingham'ın merkezinde ve başka yerlerde muazzam yeni yapılaşma çalışmaları ve kentlerin ekonomilerindeki hızlı değişimler, kentin hem fiziksel mimarisine hem de yumuşak mimarisine, yani duygu ve atmosferi, toplumsal dokusu ile cemaat ve yurttaşlık duygusuna olan yeni bir ilgiyle denk düşmektedir. Ürün markaları, perakende zincirleri ve kültürel ürünlerde küresel aynılaşma eğilimleri şu ya da bu biçimde yerel ve farklı yararına olan aynı oranda güçlü eğilimlerle atbaşı gidiyor. Paradoksal bir biçimde, 1990'larda Avrupa ülkelerinin tek bir pazar halinde bütünleşmeleri bölgelere ve kentlere daha büyük imkânlar getiriyor.

Bu makalede, yeni konut, ulaşım ve eğitim politikaları yanında, yeni kent yaklaşımlarının da kentin doğasını bir iletişim aracı, insanların buluştukları, konuştukları ve deneyimlerini paylaştıkları bir yer, birlikte düşündükleri ve içtikleri bir yer olarak vurgulayacaklarını ileri süreceğim. Kentler sadece insanların ko-

lektif bir biçimde anlamlar üretme ve dünyadaki yerlerini tanımlama süreçleriyle ilgilendikleri yerler oldukları takdirde vardırlar. Öte yandan, bana göre ulus-devlet karşısında kent yönetimlerinin güçlerinin artırılmasına acil bir ihtiyaç vardır ve kent yaşamının iletişimsel ekolojisi ve kültürünü desteklemede yerel yönetimin rolünü üstlenebilecek başka bir güç yoktur. Kente bağımsız bir kültürel kendilik olarak somutluk kazandırabilecek türden bir politikanın yanı sıra Manuel Castells'in post-Fordist ekonominin "ortamı" olarak adlandırdığı şeyin, yani sanayi bölgelerinin yaratılması, yurttaş videoteks sistemleri ve belde kartları, eğlence ve alışveriş için akşam ekonomileri yönünde politikalar ancak yerel kurumlarda kök saldıkları takdirde başarılı olabilirler. Bu anlamda iletişim ve kültür sorunları daha genelde ekonominin sorunlarını yansıtır. Çünkü yirminci yüzyıl geç kapitalizminin başıboş ve uluslararası doğası ulusal bir ekonominin her zaman şu ya da bu oranda mitik nosyonunda ölümcül yaralar açmaktadır: Artık kentler ve bölgelerin bizzat kendi ihtiyaçlarını ve kendi stratejilerini belirlemekten başka seçenekleri yoktur.

A. KENT EKONOMİLERİ

Bu pürüzlü ve gelgeç küresel ekonomi her türden kent çözümlemeleri için iyi bir başlangıç noktası oluşturur. Küresel ekonomi, içinde ulusal ekonomik sınırların giderek önemlerini yitirdiği bir klişe haline gelmektedir. Kentler ve bölgeler kendilerini bir dünya piyasasında satışa sunarak, uluslar-aşırı şirket ve kurumlarla (ister IBM isterse Uluslararası Olimpiyat Komitesi olsun) doğrudan müzakerelere girişiyorlar. Bir kentin ya da bölgenin ekonomisi ulusun gelişme çizgisine doğrudan karşı bir gelişme gösterebilir: Uluslararası finans merkezi olarak Londra'nın rolü ve uluslar-aşırı bilgisayar şirketlerinin Avrupa pazarına girişlerinde bir konaklama yeri olarak Silikon Vadisi'nin rolü açık örneklerdendir. Birçok kent, başıboş sermaye, imalat işletmeleri, araştırma laboratuvarları ve şirket merkezleri için rekabet halinde yaygın, ama köksüz türden bir ekonomik yaşamın parçası haline gelerek kırsal kesimdeki ya da yörelerdeki bir ar-

kabahçeyle yakın ilişkisini kaybetmektedir. Diğerleri de Münih ve Bavyera'nın bazı bölgeleri, M4 ve M11 koridorları ya da Kyushu'nun üzerindeki Kumamoto gibi yine çoğunlukla çevre bölgelerle çok az ilişki içinde olan sanayi merkezlerine çevriliyorlar.

İletişim teknolojileri belirleyici bir rol oynamaktadırlar. Sermayenin büyük gücü her zaman seçme, nereye yerleşeceğine ve nereden çekileceğine karar verme yetisi taşır. Uydu, kablo ve mikrodalga çok daha incelikli yerleşik politikalarını dikkate alarak bu hareketliliği ve etki alanını son derece artırmıştır. Kafa emeği üretimden ayrılabilir, aynı şekilde vasıflı emek vasıfsızdan, hizmet görevleri de imalat işinden. Mantıksal örgütlenme fiziksel yakınlıktan daha önemli hale geliyor. Finans sektöründe, yönetim büroları kent merkezlerinde kalmayı sürdürürken, destek büro işlemleri kent dışına kaydırılmış ve daha rutin işlemler ise bilgi işlem için ucuz işgücü sağlayan ya çevre kasabalara ya da Barbados gibi ülkelere kaydırılmıştır (tele-sömürgecilik olgusu).

Karmaşık bir ekonomik coğrafya önümüzde açılıyor. Birkaç kent, okyanus aşırı fiber optik kablo şebekeleriyle bağlantılı dünya kentleri olarak ortaya çıkıyorlar. Los Angeles, Londra, Tokyo, Hong Kong ve Singapur gibi kentler dünya finans piyayasalarında ilgi odağı olarak, uluslar-aşırı şirketlere hizmet veren reklam, danışmanlık ve hukuk gibi "ileri üretici hizmetleri"yle bunları destekleyen ucuz-emek hizmeti ve imalat sektörlerinin yoğunlaştığı alanlar olarak artan bir işlev görüyorlar. Londra gibi bir dünya kenti, yöre ve bölgelerin büyüme oranlarıyla bunların Londra'ya yakınlıkları arasındaki yakın bağlantının açıkça gösterdiği gibi ulusal ekonomi için olağanüstü bir çekim etkisi yapar. Bu yoğunlaşma hiçbir yerde finans hizmetlerinde olduğundan daha çarpıcı değildir: İlk bakışta tüm sanayilerin en yüzer-gezeri ve işletmelere dağılma olanağı sağlayan telekomünikasyona en bağlı olanı. Bu işlemeler Londra, Tokyo ve New York'un bir avuç sokağı çevresinde kümelenmiş haldedir. Bankalar hâlâ merkezi bir yerleşimin prestijine takılmış durumda, yöneticiler ise kent merkezinin yoğun enformasyon şebekesinin dışında kalma korkusu içindedir.

Sanayi çağında, büyük kentler materyal akış sistemlerindeki konumlarıyla tanımlanırlardı. Liverpool, Newcastle, Glasgow,

Pittsburgh ve Chicago gibi kentler derin deniz limanları kıyısında, Büyük Göller ya da Ren gibi su yolları üzerinde, demiryolu ve yol kenarlarında, enerji kaynaklarının kolay ulaşılır olduğu yerlerde kurulmuşlardı. Kentler materyale yeni biçimler vererek işleyen materyal işleme merkezleri olarak görülebilirlerdi. Üretim, emek ve enerji yoğundu ve bu ikisini elde etmekle sınırlıydı. Günümüzde kent ekonomisi bir bilgi ve enformasyon işleme merkezi olarak daha iyi anlaşılabilir. Yeni imalatın çoğu kent çevresindeki küçük fabrikalara ve sanayi bölgelerine, Stevenage ya da Tleford gibi yeşil alanlara ve yeni beldelere taşınmaktadır. Büyük kentlerde, imalat ve hizmetlere dayalı eskilerin yanı sıra bir enformasyon ekonomisi yükseliyor. Bu ekonomide kilit girdiler artık enerji ve emekten çok bilgi ve yaratıcılıktır ve kilit ihraç malları materyale dayalı olmaktan çok bilgi ürünleridir. Örneğin, New York'ta, 1970'lerin sonunda kentin birinci sıradaki ihraç ürünü olarak giyeceğin yerini hukuki hizmetler almıştır.

Kent son derece belirgin bir biçimde enformasyon üretme ve işlemeye dayalı bir sistem olarak yeniden tanımlanmaktadır. Tüm Britanya'da uydu ve mikrodalga çanakları hızla çoğalıyor, sokaklar fiber kablolar döşenmek üzere kazılıyor. Bir zamanlar malların gelip gittiği bir yer olan Londra'daki Docklands şimdi artık, enformasyon alan ve yayan bir uydu ve mikrodalga çanaklar kümesi şeklindeki bir tele-liman etrafında örgütlemiştir. New York, Kent Yönetimi ve Staten Island Liman Otoritesi tarafından kurulan, dünyanın en ileri tele-limanına sahiptir: Yerel kamu şebekesini tamamen atlayarak bir fiber optik şebekeyle Wall Street'i dış dünyaya bağlayan iletişimin bu "idari anayolu"dur. İletişimin değişen fiziksel altyapısı, kent yaşamının tüm fiziksel dokusuna işler. Merkezi Tokyo'daki yeni büro inşaat maliyetlerinin %30'unu elektronik donanımın, ısıtma, aydınlatma, güvenlik ve iletişim kontrol sistemlerinin oluşturduğu tahmin edilmektedir. Bir evin ya da büronun "donanımlı" oluşu belirleyici bir satış unsuru haline gelmiştir.

Gelişkin donanımlı iletişim altyapılarına yapılan bu yeni vurgu, 1970'lerin ve 1980'lerin bazı cesur ütopik deneylerine de esin kaynağı olmaktadır. Lyndon Johnson'ın toplumsal programlarından yola çıkılıp geliştirilen Amerikan "telli kent" ha-

reketi katılımcı, cemaat-tabanlı kentler kurulması için teknolojiden yararlanma vaadi taşıyordu. Telekomünikasyon şirketlerinin daha sıradan kaygılarına karışan ütopik hayaller, Japonya'da Hi-Ovis, Amerika'nın Columbus'taki QUBE'si ve California'daki Project Victoria gibi projeler, ayrıca Fransa'daki Biarritz gibi büyük ölçekli deneyleri içeriyordu. Bu projelerin her biri, isteyene video, cemaat enformasyonu ve anında referandum gibi bir dizi karşılıklı etkileşim içindeki hizmeti evlere getiriyordu. Söz konusu "tele-ütopyalar" ve "tele-cemaatler" yalnızca teknolojiler için bir deneme alanı olarak değil, aynı zamanda "yakınlık olmaksızın komşuluk" sağlayarak, geleneksel kentin parçalara ayrılmasından sonra dağılan cemaatleri yeniden yaratmak için teknolojiden yararlanılabileceği inancından hareketle kuruldular. Çoğunlukla kafa karıştıran hedeflerine rağmen, bazı projeler bir iletişim altyapısının yeni türden toplumsal ilişkileri nasıl sağlayabileceği üzerinde durmaktadırlar: Kablolu televizyonla sağlık eğitimi ve uzaktan öğrenim, yaşlı ve sakatlar için tele-alışveriş, (California Eyalet Meclisi'nde olduğu gibi) meclis ve toplantılara on-line giriş ve eve bağlı kadınlar için videofon. Bu türden şebekeler oraya buraya dağılmış azınlıklar tarafından da kullanılabilir: Britanya'da Çinli ve Gujarati cemaatinin böyle bir şebeke kullanması tahayyül edilebilir. Ne yazık ki özel olsun, kamusal olsun, az sayıdaki destekçi deneyimleri sürdürme kararında: QUBE, Hi-Ovis ve Biarritz ya kapandı ya da faaliyet alanlarını daraltti. Britanya'da Aberdeen ya da Coventry gibi 1980 sonlarının gerçek "telli kentler"i görece eski teknoloji (bakır borular) olan ve Sky ve Lifestyle gibi uluslararası televizyon kanallarını çok az sayıda eve götürmekten öte bir iş yapmayan özel-mülkiyetli kablo sistemlerine dayalıdır.

Yine de telli kentler deneylerinin uzun dönemli vaatleri inkâr edilemez. Fransa'da, Sol'un yönetimde olduğu yaklaşık 200 kent şimdi videoteks üzerinden geniş bir alanı kaplayan enformasyon hizmeti sunuyor. Bunlar yerel meselelerde oy kullanma gibi karşılıklı etkileşime fırsat tanıyan, ayrıca konut imkânları hakkında bilgi alma ya da yerel belediye tiyatrosunda yer ayırtma gibi pratik amaçlara olanak veren sistemler sağlamaktadırlar. Daha iyileri atıl yurttaşlara tek yanlı propaganda yapmaktan çok ikili iletişim

sistemleri yaratmaya çabalıyorlar. Grenoble, yurttaşlarıyla iletişim kurmada belki de en ayrıntılı aygıtları geliştirmiştir ve bu, tramvay politikası gibi konulardaki yerel referandumda ortaya çıkan rekor sonuçla haklı çıkarılmış bir yaklaşımdır. Teknolojiden kentin ve kentlinin kimliğini ortaya koymanın bir aracı olarak yararlanmanın bir başka örneği de belde kartıdır. Bunda, kredi kartlarında kullanılana benzeyen, şimdi de uydu TV aboneleri için geliştirilmekte olan "zeki kart" teknolojisinden yararlanılmıştır. Bu kartlar 1990'larda, Access ve Visa gibi sadece özel tüketim ve borç araçları olmaktan çok, bir yurttaş hakkı olarak herkese verilebilir; ayrıca sivil kuruluşlara (yüzme havuzu, tiyatro vs.) ulaşımı örgütleyen, ucuz alışveriş sağlayan (perakendecilerin yöre halkına indirim yapması gibi) ve referanduma katılma şansı veren bir düzenlemedir. Thamesdown Gold Card ya da Wakefield Passport to Leisure gibi kartlar halihazırda işsizlere, emeklilere ya da sakatlara indirim sağlamada kullanılıyor. Manchester yakınlarındaki Wilmslow, yerel ekonomi içinde harcama yapmayı cesaretlendirmek üzere 5.000 kişinin taşıdığı ve 170 perakendecinin desteklediği bir belde kredi kartı temin etmektedir. ABD'de yerel yardım kuruluşlarına ve yenileşme projelerine belli oranlarda indirimler sağlayan yerel kredi kartları, hemşeri kartları vardır. Bunların hepsi, kentteki farklı gruplara çeşitli hizmetler sunarak aynı anda kolektif tüketim ve ayrı kimlikleri destekleyerek genişletilip farklılaştırılabilirler.

Kentlerin ekonomik kaderleri üzerinde yeniden denetim sağlıyorlarmış gibi kavranamayışlarının bir nedeni ulusallaştırmanın uzun tarihi ve hatta gücün Londra'da yoğunlaşmasıdır. Britanya'da, kentler kendi altyapıları üzerindeki denetimlerini kaybedeli çok oldu. Elektrik ve suyun özelleştirilmesi denetimi daha fazla ortadan kaldıracak. Ancak özelleştirme ve eski hizmetlerin dağılıp gitmesi, tekeller elinde toplanmaları ve ulusallaştırılmaları öncesinde ondokuzuncu yüzyılın elektrik, tramvay, gaz ve telefon hizmetleri üzerinde belediyelerin yerel denetim geleneklerinin hatırlanmasına da yardım eder. Telli kent bağlamında bu gelenekler, özelleşmiş ya da ulusallaşmış hizmetlerde olanaksız biçimlerde etkinlik ve denetim sağlayarak bir kere daha cazip hale geliyorlar. Britanya'da yerel telefon şe-

bekesinin en etkin bölümünün ayakta kalan son belediye telefon şirketi olan Hull Telephone Company tarafından işletiliyor olması elbette anlamlıdır ve bu, British Telecom'un yerel şebekeleri yerel denetime tabi tutulurken gelecek için olası bir model de sunmaktadır. Hollanda gibi ülkelerde, yerel meclislerin ve konut birliklerinin her zaman için kablo şebekelerinin döşenmesi ve işletilmesinde ağırlıklı bir rol oynayacakları varsayılmaktadır. Britanya'da ise özel kablo şirketleri kent kent, yöre yöre bu işleri alıyorlar ve istemeden iletişim altyapısı için yerel denetimin alanını yeniden yaratıyorlar. Gey, Arap ve Afrikalı radyo istasyonlarına sahip Fransa'da ve İspanyol, siyah ve taşra televizyon kanallarına sahip ABD'de olduğu gibi, altyapıda belediye denetimi, kanallara çok daha geniş ulaşım olanakları sağlayabilir.

B. YUMUŞAK ALTYAPI

İngiliz kentleri, iletişim altyapıları üzerinde çok az doğrudan denetim sahibi olsalar da en azından yumuşak altyapıları, yani çalışma, alışveriş ve eğlenme çevreleri üzerinde belli bir etkiye sahipler. Bu yumuşak altyapılar fiber optik kablolar ve dakik şebekeleri ile post-Fordist ekonomi için hayati önem kazanmaya başlıyorlar. Kentler sermaye ve vasıflı işgücü ile birlikte anılırken, aynı zamanda yerel sanayi politikasının araçları olarak da öne çıkıyorlar. Hem vasıflı ve esnek bir işgücüyle hem de iş çevrelerinin birlikte çalışabilecekleri açık akademik kurumlarla ilgili olarak eğitim özellikle önemli. Bu tartışılır olsa da eğitim bir zamanlar "imalatçı temel"e atfedilen rolü oynamaya başlamıştır: Herhangi bir kentin ya da bölgenin nihai zenginliği orada çalışan işgücünün değerine bağlıdır, değer de beceri ve eğitim düzeyine bağlıdır. Bilgi ekonomisinin yeni ekonomik coğrafyası Cambridge ve önde gelen bilimsel üniversitelerdeki gibi kent etrafında yeni sanayilerin kümelenmesini getirmiştir. Cambridge'de artık yaklaşık 12.000 insan çalıştıran 250-300 yüksek teknoloji şirketi vardır. MITI'nin büyük bilim kenti, Tokyo'dan 30 mil uzaklıktaki Tyushu belki klasik bir örnektir. 1985'lerde Avrupa'da 47 bilim

parkı, İngiltere'de ise 180 şirket ve araştırma kuruluşuna destek sağlayan 13 bilim parkı vardı, hepsi de araştırma ve uygulamaları etrafında canlı topluluklar yaratmaya çalışıyorlardı (ve hepsi de kamu desteğine bağlıydı).

Silikon Vadisi gibi post-Fordist sanayi bölgelerinin başarısı dikkatleri ortamın ekonomik rolüne, içinde insanların yeni fikirler üretecekleri bir bölge ve uğraş alanının toplumsal atmosferine çekmektedir. Bu ortamlar akademik ve ticari kurumların çapraz döllenmelerine olanak sağlıyor. Asıl önemlisi, uluslararası şirketler kendi başlarına bu tür çevreleri üretemezler. ABD'de yüksek teknolojinin dinamik alanları, IBM ve AT&T'nin binlerce üniversite kariyeri olan insanı topladığı New York ve New Jersey'de değil, Palo Alto ve Boston'un daha canlı, neşeli ve açık çevrelerinde ortaya çıktı.

Eğitim kadar önemli olan başka bir unsur da kentin fiziksel çevresinin tümüdür. En güçlü uluslaraşırı şirketler bile, giderek artan bir biçimde çalışacak ve yaşayacak cazip bir fiziksel yer, samimi, canlı ve neşeli bir düzenleme isteyen, sermayeden daha hareketli vasıflı işçileri çekebilme yetilerine bağımlı hale gelmişlerdir. Swindon gibi eski beldeler ve Telford, Milton Keynes gibi yenileri için yapılan reklamlar yarı-kırsal cennetler sunmaktadır: Küçük kentler sanki hiç kent değillermiş gibi kendilerini takdim ederler. Bütün dünyada kentler artık "yaşanabilirlik" ölçütüne göre yarışıyorlar.

Bu dersler, umutsuz bir biçimde yeni, yüksek değer taşıyan sanayileri kendilerine çekmenin yollarını arayan gerilemekte olan kentler için de geçerlidir. Sanat harcamaları kentin havasını değiştirmenin en kolay yollarından biri olarak görümekte ve kente bir zenginlik bir canlılık görüntüsü kazandırmaktadır. Tiyatro gruplarına, görsel sanatçılara ve konser salonlarına yapılan harcamalar da yeni işkolları yaratmanın ve gerilemenin fiziksel tezahürlerini maskelemenin ucuz bir yolu olarak onay görebiliyorlar. Terk edilmiş fabrikaların duvarlarındaki resimler her nasılsa sanki ekonomik çöküşü daha kabul edilebilir kılıyorlar. Ancak, yakın dönemde, sanat ve kültür politikalarının bundan öte anlamlar taşıdığı, onların da yeni sanayileri destekleyen bir yumuşak altyapının parçaları olarak anlaşılabilecekleri ortaya çık-

maktadır. Son dönem sanat ekonomisi üzerinde bir çalışma yapan Politika Araştırmaları Enstitüsü, Glasgow'da sanatsal uğraşlarda yaratılan her 14.735 işin sanat alıcıları ve örgütlenmelerinin harcamaları yüzünden 2.7 yeni iş yarattığını hesaplamış, bunu Merseyside'e uyguladığında da benzer bir rakam elde etmiştir. Kültürel tedarikin düzeyi önce lokantalar ve dükkânlara sonra da yüksek değer artırıcı etkinliklere kazandırıldıkça, daha az sayıya dökülebilir türden katlayıcı bir etki de ortaya çıktı. 1990'da Avrupa Kültür Kenti olarak düzenlenen Glasgow'da olduğu gibi bir kentin değişen imajı BP gibi firmaların personelini oraya yerleştirmek üzere kandırmasını kolaylaştırır. Tersine, Birmingham'ın biraz kötü kültürel imajı Olimpik yarıştaki şansını ciddi olarak azaltmıştır. Pennsylvania'daki Pittsburgh sık sık klasik bir başarı öyküsü olarak anılır; sonuçta bütün ABD'de yaşanabilir kent sıralamasında birincilik almasına yol açan geniş bir canlandırma stratejisinin parçası olarak sanattan yararlanan, gerçekteyse ayağa kalkmamak üzere çökmüş bir sanayi kentiydi Pittsburgh.

Britanya'da kentsel ekonomik gerilemeyi tersine çevirmenin araçları olarak sanat ve kültürden yararlanma, özellikle Glasgow, Liverpool ve Bradford'da, bazı büyük İşçi Partili meclislerle birlikte anılmaktadır. Ulusal hükümet ve Art Council, (Sanat Konseyi) "kent rönesansı"nı tepeden oluşturmayı başarma çabalarına rağmen, hem alakasız hem de etkisiz kalmaktadır. Meclisler galeri projeleri (Tate of the North), açık hava festivalleri ve müzelerden (en başarılı örnek olan Bradford) başlayarak zayıf bir etkinliği paraca destekleyip onu işletmecilerin eline teslim etmek yerine kendilerine ait tasarım, film, televizyon programları, çizgi film ve plaklar üreten sağlıklı kültürel sanayiler yaratmak üzere sanatların ekonomik potansiyellerini çok daha dolaysız seferber edebileceklerini öğrenmişlerdir. Modern, küresel kültürel sanayilerin ironilerinden biri kitapların, plakların ve filmlerin kültürel ve ekonomik başarılarının en çok Detroit ve Bronx, Liverpool ve Sheffield gibi sanayi çağının çökmüş kentlerinde temellenmesidir. Görece gerileme avantaja dönüştürülebilir. Ancak geçmişte bu avantajdan kentlerin kendileri nadir olarak faydalandılar. DSS (SSK -ç.n.) ve dengi kuruluşlarca istenmeden desteklenen çok sayıda yaratıcı işçileri olduğu halde bir Human

League* ya da Frankie Goes to Hollywood'un* kültürel başarılarının kârları yerel destek altyapısı olmadığından genelde geriye kentin ekonomisine dönmek yerine başka yerlere, Londra ve New York'a gittiler.

Liverpool, Sheffield ve başka yerlerdeki yerel yönetimler artık yerel kontrol sağlama ve kârları yerel ekonomiye yeniden kazandırma yolları geliştirmeye çalışıyorlar. Ayrıca, fikir, imge ve tasarım yaratımlarının gerçekleşebileceği türden çevreyi destekliyorlar. Kültürel sanayiler, hesaba dayalı alanlardan daha çok, incelik isteyen çok sayıda etkinliğe, insanların birlikte tartıştıkları, öyküdükleri, yiyip içtikleri organik ve şenlikli bir ortama bağlıdır. Müzik sanayisi çerçevesinde Red Tape stüdyoları ve diğer projeleriyle Sheffield, "görsel-işitsel bir bölge" yaratmayı planlayan film ve yayıncılık sanayisiyle Birmingham ve bütün Güney Galler maden bölgesinde çalışan 11.000 işçiye kıyasla şimdi yayıncılıkta 4.500 kişiyi istihdam eden ve bir medya kenti olarak kendini ortaya koyan Cardiff bu tür örnekler arasındadır. Liverpool, seçkin bir kültür kenti olarak öne çıkmak üzere (Britanya'nın ilk film tespit görevlisini tayin ederek) Brookside, Letter to Brezhnev gibi TV filmleri ve düzinelerce başarılı rock grubunun başarısına imza atıyor. Diğer örnekler arasında, görsel sanatlarıyla Glasgow, kitap basımıyla Oxford'u ve daha da yeni olarak galeri ve görsel sanatların kümelendiği Doğu Londra'yı sayabiliriz.

Bazı örneklerde sanattan yararlanma biçiminin tartışmalı olduğunu belirtmek zorundayız: Yüksek sanatlar ve kültürel malzemeyi bir steril şarap barı kültürü çerçevesinde işletmeci ve profesyonel bir izleyiciye yöneltme doğrultusunda bir eğilim vardır (Glasgow'un iddia edilen yenilenmesi karşısında çoğu kişinin içinin burkulmuş olması buna kanıttır). Sanatlar aynı zamanda mülk fiyatlarının yükselmesiyle yöre sakinlerinin yerlerinden olması karşısında bir takoz işlevi de görebilir. Görece züğürt sanatçıların bir bölgeye taşınmaları sonucu o bölgenin kültürel saygınlığının ve dolayısıyla mülk fiyatlarının giderek artması olgusunu yaşayan New York'ta bu çok açıkça ortaya çıkmıştır. İşbitiriciler "yu-

* İngiliz pop müzik grupları. (ç.n.)

muşak yaşam" olgusunun dinamiklerini anlamaya başlıyorlar ve artık sanatçıları ve küçük galerileri bilinçsiz araçlar gibi kullanarak sentetik biçimde bu yaşamı taklit etme peşindeler. Britanya'nın bazı kentleri çevresinde benzer bir olgu ortaya çıkmak üzere. Kültürel canlanma, doğru kavrandığında yine de marjinal cemaatlere, düşüşe geçmiş yöre insanlarına ve genelde kentin kültürel yaşamından büyük oranda kopuk etnik azınlık gruplarının genç ve yaşlılarına seslenen politik hedeflerle ekonomik hedefleri bir araya getirebilir.

C. KENT MERKEZLERİ

Kültürel ortamlar ve sanayi bölgeleri yaratma yönündeki çabaların hemen hepsi kentlerin merkezlerinde odaklanmaktadır. Yer yer görülen istisnalara rağmen (son dönemde varoluşların çevresinde ortaya çıkan Acid House ve Balearic hareketleri), kültürel yaşamın yönelimi her zaman kent merkezlerine doğrudur. Kent merkezi geleneksel olarak dükkânlar, sinemalar, publar ve lokantalar için bir mıknatıs işlevi görmüştür. Londra'nın batı ucu gibi bölgeler insanların toplanabilecekleri, takılıp eğlenebilecekleri, kendilerini kent yaşamına girmiş hissedebilecekleri canlı bir gece ekonomisini ayakta tutarlar. Çoğu kent ve kasabada çok az sayıda benzer sokak, kamu işyerleri, belediye binaları, kütüphaneler, danışma büroları ve kiliselerle birlikte perakendeyi ve eğlenceyi de bünyesinde toplar.

Yeni perakende satış biçimleri kent merkezi ekolojisini parçalıyor. 1987'de Britanya'da yeni kurulmuş 500 alışveriş merkezinin faaliyet yürüttüğü hesap edildi. Bunların çoğu perakendeyi kent merkezinin dışına, dikkatle kontrol edilen çevrelere, kendi başına alışveriş kapsullerine, kent çevresindeki büyük alışveriş merkezlerine taşımayı amaçlıyordu. Perakende, bir değil birçok bakımdan kent yaşamının diğer birimlerinden kopuktur. Newcastle'daki Metro gibi yeni merkezler yerel perakende ekonomisini Next, Boots, Crabtree ve Evelyns gibi ulusal ve uluslararası mağaza zincirlerine daha sıkıca bağlıyor. Alışverişin geçerli biçimi eski kentin binalarında ve tarihinde kök sal-

maktan çok dışarıya kaymakta ve kent yaşamının genelliğinden, kamu binaları, parklar, tiyatrolar ve publardan kopuk hale gelmektedir. Tüketiciler olarak kısırlığa mahkûm olanlar, özellikle gençler ve evsizler çoğunlukla yeni alışveriş merkezlerinden fiziksel olarak dışlanmışlardır. Kent yaşamının perakende ağırlıklı bu yeniden yapılanması, kentin geri kalanı açısından son derece yıkıcı etkiler doğurabilir. Ondan önce imalatta görüldüğü gibi perakende kent merkezinden ayrılırken arkasında ekonomik olarak işe yaramaz çorak topraklar bırakır. Merkez fiziksel ve psikolojik olarak çöker ve giderek daha az sayıda insan onu alışveriş ve eğlence için kullandıkça, sokakları kısır bir düşüş döngüsünü harekete geçirircesine daha güvensiz hale gelir.

Özellikle Kuzey Amerika'da bazı kentler, gece ekonomilerini kuran ve bunların doğalarının toplumsal ve şenlikli olduklarını vurgulayan eşgüdümlü politikalarla bu eğilimi tersine çevirmeye çalışmaktadır. Planlama gücü lokantalar, eğlence yerleri ve bağımsız mağazaları (Covent Garden ya da Boston'daki Faneuil Hall'da olduğu gibi) bir araya toplamada yararlı olabilir. Güvenlik önlemleri, etkili gece ulaşımı ve iyi ışıklandırma kent merkezine gelmeyi daha kolay ve güvenli kılmak üzere uyumlu hale getirilebilir. Kent merkezinde ulaşım Denver'daki gibi parasız olabilir. İşlek sokaklar güvenli sokaklar olarak öne çıkabilir ve iyileşme yönünde bir devinimi harekete geçirerek harcamaların yerel ekonomi içinde yapılanmasını sağlayabilir. İşlek sokaklar, özellikle giderek daha fazla kendi evlerinde hapis kalan kadınlar açısından, kenti yaşanması daha kolay bir yer de kılabilir.[1] Öte yandan, insanları kente gösteri olaylarıyla çekebilirsiniz. Gösteri olarak alışveriş fikri yerine, Philip Alain-Huppert'in Berlin, Algiers ve Paris'teki çok görkemli sergileri, Dockland ve Houston'da Jean-Michel Jarre konserleri, 1980 ortalarındaki GLC ve Roma festivalleri ya da kenti bir tiyatro ve tepeüstü dönmüş bir dünyaya çeviren eski karnaval geleneklerinin modern karşılıklarında olduğu gibi kentlerin kendileri gösteriye dönüşebilir.

Ne yazık ki, en azından Britanya'da, mümkün olanla ortaya çıkma eğiliminde olan arasında geniş bir uçurum vardır. Çok az

1. Bkz. örneğin, çok güzel CLES kitapçığı: *Kent Merkezleri, Kent Kültürleri,* 1988.

sayıda kent hem kaynakları ve planlama gücünü hem de bu doğrultuda hareket edecek politik iradeyi barındırıyor. Orta vadeli gelecekte, büyük bir ihtimalle ortaya çıkacak eğilim, geçmişte şaka olarak turistler için Bradford- İngilizce sözlüğünü yayımlaması ve son derece başarılı Film, TV ve Fotoğraf Müzesi kurması ile kültürden nasıl yararlanılabileceğinin bir modelini sunan Bradford'da olduğu gibi yerel idareleri özel şirketler olarak yeniden canladırma yönünde olabilir. Bradford'da hâlâ Muhafazakârların elinde bulunan idare, belli bir dizi hizmeti "müşterilerine" ve hisse sahiplerine sağlayan bir şirket olarak bir kent fikrini geliştirmeye çalışıyor. Bu geçmişin başarılı kentlerinin kenti ekonomik bir varlıktan çok daha öte bir şey olarak anlayan yürekli ve uzun erimli yaklaşımlarının soluk bir gölgesi niteliğinde bir fikirdir.

Yurttaş etkinliklerinin özelleştirilmesi eğilimlerini yok sayabiliriz ama bu en azından sivil ve kamusal geleneklerin nasıl zayıflatıldığını ortaya koymaktaydı. Bu geleneklerin zayıflığı Prens Charles, Rod Hackney, Richard Rogers ve diğerlerinin alevlendirdiği mimari tartışmalarından da kolayca görülebilmektedir. Geçmişin pizzacılarının ve bulvar kahvelerinin nasıl bir kamusal yaşam fikrini öne çıkardıklarını anlamak zor olmasa da bu dersleri, yolların boğduğu ve alışveriş merkezlerinin doldurduğu kentlere uygulamak çok zordur.

Ondokuzuncu yüzyıl sivil geleneğinin ne kadarının fiziksel biçimlerle birlikte yürütüldüğünü anımsayalım. Kuzey kentlerinin kamu binaları ve konser salonları ve hepsinden muhteşemi, Londra Walthamstow'daki (Versailles'ı model alan) belediye binası, telefon kulübeleri, parklar, saat kuleleri ve müzelerin kamu mimarisi; bunların hemen hepsi paylaşılan kamusal bir mekân olarak bir kent fikrini öne çıkarıyordu. Kamusal tedarik insanseverlik (yani zenginlerin yoksullara sağladığı bir şey) değil, ulaşım, sağlık ve eğitim olanakları yoluyla sınıflar arasında toplumsal dayanışma yaratmanın bir aracı olarak herkes için var olan bir şeydi. Kente yaklaşım etkin bir toplanma ve iletişim yaklaşımıydı. Bu çeşitli kamusal ve sivil mimari gelenekleri çok farklı tapınak, saray ve anıt gelenekleriyle tam bir zıtlık içindeydi. İkinci geleneğin ürünlerini bugün New York'ta AT&T'nin anıtsal bi-

nalarında, Londra'da Natwest ile Lloyds'da ve Latin Amerika'daki birçok kentin Citicorp binalarında görebiliriz. Bunlar güçleriyle servetlerini cesurca sergilemektedirler.

D. KAMUSAL YAŞAMI YENİDEN CANLANDIRMA

1980'lerde sosyalizmin zayıflığının bir göstergesi, Morrison'un kırmızı otobüs filoları, LCC'nin* konut ve okulları ya da aslında Stalinci gotikle eş tutulabilecek sosyalizmin fiziksel tezahürlerini görmenin neredeyse imkânsız olmasıdır. Geçmişin standartlaşmış kamusal iyileri 1980'lerde daha az işe yarar görünüyor. Bir kentin görünüşünün nasıl billurlaştırılacağı konusundaki belirsizlikler daha genelde sosyalist politikanın, eşitsizlik yaratmadan farklılık yaratma, aşırı merkezi planlama yapmadan denge sağlama sorunlarındaki kararsızlığını yansıtır. Ancak, başka, belki de daha derin bir neden yüzünden yirmibirinci yüzyılda kamusal yaşamın fiziksel biçimlerini inandırıcı bir biçimde tahayyül etmek zordur. Zorluk elektronik iletişim ve Raymond Williams'ın hareketli özelleştirme olarak adlandırdığı şey çağında bizzat kamusal yaşam fikrinin hassasiyetiyle ilgilidir. Şenlikli, iletişim içindeki kentler yaratmayı amaçlayan her plan kendini, insanların düşündüğü, tartıştığı ve örgütlediği kentin geleneksel politik yapılanmalarının uzun süreli bir erozyonuyla mücadele içinde bulur.

Politik kavramlarımızın çoğu kent yaşamıyla ilgili teori ve pratiklerden gelir. Dünya poltikasına kaynaklık eden Yunan *polis*'i kentti. Kent, insan ölçekli ve yurttaşlarının etkin eylemliliğiyle şekillenmiş, politik bir varlık olarak tanımlandı. Kent aynı zamanda kendi iletişim araçları tarafından şekillenmiş olarak anlaşıldı. Platon ideal kentin büyüklüğünü bir kişi çağırdığında bunu duyabilecek yurttaşların sayısıyla sınırladı. Tarihsel bakımdan, demokrasi, Atina ve Ghent'ten Paris ve Glasgow'a kadar nitelik olarak doğrudan ve eşitlikçi, fabrika girişleri dışında kentin büyük meydanlarındaki sokaklara dayalı, yoğun kent yaşamının

* Local County Council (Yerel İdare Meclisleri). (ç.n.)

ritmiyle yakından ilişkilidir. Sol'un popüler imgelemi, köşe başı konuşmacıları, iddialı kalabalıkları, meydan nutukları ve barikatlarıyla, kamusal kent yaşamı imgeleriyle doludur.

Ancak şimdi artık kamusal alanlar perakendenin ihtiyaçları yüzünden özelleştikçe ve diğer etkinlikler evlere taşındıkça, özellikle bu türden kamusal yaşam sönmeye başlamıştır. Marx, kapitalizmin insanları örgütlenmeyi ve birlikte davranmayı öğrenecekleri fabrikalarda ve yörelerde yoğunlaştırarak, kendi çöküşünün tohumlarını ektiğini ileri sürmüştü. Şimdi, geç kapitalizm insanları yeni beldelere, daha küçük işletme ve bürolara ve oturma odalarının özel zevklerine dağıtırken, demokratik, kamusal yaşamın bu kültürel kökleri tehdit altındadır. Üretimin dağıtılmasına olanak sağlayan aynı iletişim teknolojileri de yaşamın daha geniş alanlarda özelleşmesinin bir parçasıdır: Eğlence, çalışma ve demokrasinin ev içine taşınması. Altta yatan baskıların bir kısmı ekonomiktir: Atomize, elektronik iletişim potansiyel olarak toplumsallaşmış, yüz yüze iletişimden çok daha ucuzdur. Elektronik, düğmeye basma demokrasisi oy pusulasından çok daha ucuz olabilir. Sinema harcanan sadece 2 pounddur ya da daha pahalı olan tiyatroyla kıyaslandığında televizyon saat başı 2 peni tutar: Bayilerden alınan içki ve paket yaptırılan yiyecekler de toplumsal yaşam alanını hızla değiştirmekte olan ucuz alternatiflerdir. Bu eğilimin tam anlamıyla toplumsallık karşıtı olması gerekmez. Çok sayıda insan videonun sinemadan çok daha toplumsal bir araç olduğunu keşfetmiştir: Fakat değişen toplumsal ya da kamusal yaşantının doğasıdır. Kamusal olan artık genel olan değildir, daha çok birçok küçük grup ve alanın karışımından oluşmuş durumdadır. Sharon Zukin tarafından, özel ile kamusal arasında uzanan, "liminal" olarak adlandırılan bu alanlar tıpkı özel bir büronun kamusallığı açıkça belli olan "piazza"sına, özel bir konut alanı içindeki sokağa, pub'ın yerini alan kulübe benzerler. Bu Vic'ten çok Dagmar'ın dünyasıdır, cemaate ait bir bardan çok ayrı masaların ve kısık seslerin bir dünyasıdır.

"Kitlesel kamu"dan uzaklaşma yönündeki bu eğilimin tersinmez olduğu yolunda bir anlayış vardır. İnsanlar özel alana ve başkalarını dışlama araçlarına en çok kentte ihtiyaç duyar. Ancak yaşanabilir bir kent ortaya çıkarma yönündeki ekonomik baskılar

bölücü toplumsal sonuçlar yaratma riskine girerler. Yaratıcı ve bilimsel bir çalışma için canlı ve neşeli bir ortamın ekonomik değeri işadamları ve kamu otoritelerinin onu desteklemeleri için açık bir teşvik hizmeti görür. Ancak başkaları, özellikle de sınıf dışı, evsiz ve işsiz olanlar için canlı ve neşeli ortam en azından tehdit edici, kordon altına alınması, gözetilmesi ve polis denetimine sokulması gereken bir şey olarak görülür (kentin alışveriş merkezlerini gözleyen Coventry'nin yeni video kamera sisteminde olduğu gibi). Birbirinden ayrı evlerinde, dantela örgülü perdelerinin ardında rahatlarına bakan kent varoşlarındaki uysallaştırılmış orta sınıfın tam karşıtı olan eski canlı ve neşeli işçi sınıfı stereotipi tersine dönmüştür. Şenlikli ortam kendileri için ekonomik bir değeri olduğu, çalışma hayatıyla ilgili çeşitli bilgilere sahip insanlara sunulurken, az vasıflı işlerde çalışanlar kent merkezlerinden uzak eğlence ortamlarında artan biçimde özelleşmiş bir varoluşu yaşıyorlar. Marx'ın yorumu tersine dönüyor gibi: Yirmibirinci yüzyılda işçi sınıfı çelikten kapıları ardında kenti bir hapishane (*Espace from New York,* vs.), ayakta kalanın yaşadığı vahşi bir orman (*Omega Man,* vs.) ya da gönüllü kanun koyucuların bir arenası (*Death Wish* 1-45) olarak gösteren sayısız filmi birbiri ardına tekrar tekrar izleyerek evlerinde otururken, Kent'in barlarında işbirliği ve örgütlenme deneyimlerini öğrenenler egemen sınıflar olacaktır.

Kamu yaşamındaki böyle bir yarılmanın getireceği tehlikeleri saymaya gerek yoktur. Eğer büyük kentlerin politik yaşamları büyük ölçüde resmi radyo-televizyon anonsu ve kamuoyu araştırması sınırlarına indirgenmezse, yeni bir kent vizyonunun yaratılmasının ve bunu gerçekleştirecek pratik politikaların vazgeçilmez oldukları yönünde gerçek bir duyarlık var demektir. Ancak yeni kent yaşamı yaklaşımı yalnızca yarı biçimlenmiş haldedir. Bazı temaları açık olmakla birlikte –kolektif tüketimin yeni biçimleri, yaşanabilir ve şenlikli ortama vurgu, kent yaşamının karşılıklı bağımlı bir ekolojisi fikri, bir iletişim yolu olarak ve iç içe geçmiş bir dünyanın güvenilmezliği karşısında potansiyel bir savunu olarak kent fikri– bazılarının işlenmesi, sınanması ve anlaşılır bir tarzda dile getirilmesi gerekiyor.

Bunların nihai vaadi sanayisizleşme ve gerilemenin külleri

arasından yeni, daha yeşil ve daha toplumsal bir kentin yükselebileceğidir. Tony Lane bu tür bir vizyonun zorlayıcı olabilme nedenleri konusunda son derece kayda değer şeyler söyler. Lane, "Garden of Kent* kocaman bir otomobil parkına ve Manş trafiğinin ülke içine dağıtım merkezine dönüştü ve kuzeyden sıkıştırılıp iş aramaya koşan insanların yarattığı yoğunluk yüzünden Londra'nın çevre ilçelerinin huzuru kaçtı" der. Yirmibirinci yüzyıl başlarında, Lane'e göre, "ürkmüş Kuzeyli izleyiciler metropolü ve Güneydoğu'yu modern bir kentsel cehennemin sonsuz labirenti olarak gösteren video kasetleri izliyor olacaklar. Bu arada Liverpool'da, ama öte yandan Newcastle ve Sheffield, Leeds ve Bradford'ta da yaşam... son derece sivilleşmiş olacak. Buralar, aşırı yoğun nüfuslu alanlardan kurtulmuş, kenarları ağaçlıklı caddelerin, koruluk alanların, bir zamanlar apartman ve gökdelenlerin yerinde doğal yaşamın kaynadığı açık, geniş kentler olacaklar."[2]

* Londra'nın güneyinde uzanan, verimli tarım alanlarına sahip bölge. (ç.n.)
2. Lane, *Liverpool: Gateway of Empire,* Lawrence and Wishart 1987.

IV.

Yeni zamanlara yönelik eleştiriler

13. "YENİ ZAMANLAR" SORUNU

Michael Rustin

"*New Left Review*"da post-Fordizm üzerine tezlerin ilk olarak tartışılmasının üzerinden yıllar geçtikten sonra *Marxism Today*'in bir dizi müdahalesiyle bu tezler Britanya'da politik tartışmanın odağı haline gelmiştir. *New Socialist*'in fiilen tarihe karışmasından sonra *Marxism Today*'in bazen muhalefetteki iki partiyi de yeni realist tutumu ardında sıraya sokarak şu ya da bu biçimde İşçi Partisi revizyonizminin de teorik organı haline gelmesi, İşçi Partisi'nin politik kültürünün zayıflığından gelir.

Bu yeni konumlanışların dayandığı "post-Fordizm" hipotezi, üretim tarzındaki kapsamlı değişimleri ve sınıf ilişkilerini, devlet biçimlerine ve bireysel kimliklere bağlayan bir paradigmaya en yakın duran şeydir. Dolayısıyla bu daha önceleri Marksist eko-

nomi politikten beklenmekte olan farklı olgular arasındaki geniş bir alanı kaplayan ilişkilerin ve açıklamaların peşini kovalamaktadır. Her şeyden işçi sınıfının konumu, devlet ve refah kurumlarının uygun biçimleri, komünist ve sosyalist partilerin rolleri açısından anlam çıkaran sol-kanat ortodoksisine son derece yıkıcı gelse de bu, Geoff Mulgan'ın işaret ettiği gibi temel çözümleme *tarzı* olarak Marksisttir (özellikle yeni enformasyona dayalı üretim ve dağıtım teknolojilerine atfedilen nedensel öncelikte görüldüğü gibi).[1] Bu yeni paradigmanın tartışmanın odağına sağlam bir biçimde yerleştirilmesi çok yararlıdır ve bu makalede getirilen bütün eleştiriler bu yararı takdir etmektedirler.

Her zaman olduğu gibi bir çağın sona erişi duygusu genel hatlarıyla kendini açığa vurmuş durumda. Apaçık görünen şey tartışmasız Fordizm'in toplumsal ilişkileridir: Seri üretim ve kitlesel tüketim sistemleri arasındaki bağlantı, uzun dönemli büyüme ve kârlılığın altına imza atan Keynesçilik ve refah devleti, savaş sonrası Fordist ekonominin yönetimi için sınai ve sonra da ulusal-şirketçi temelde sendikaların bütünleşmesi. Post-Fordizm'in karşı modeli de yükselen ekonomik sistemin şeklini ve yönünü, en azından kısmen, açıklama gücü taşıyor. Modern teknik sistemler giderek daha fazla olmak üzere yalnızca çıplak mekanik güce değil, enformasyonun hızla ve güçlü bir biçimde işlenmesine bağlıdır. Bilgi üretiminin ve teknik yeniliklerin hızı çok arttı. Ürün çeşitliliği, kitlesel tüketici piyasaları için yapılan klasik üretim tarzlarına oranla hızla değişiyor ve zenginleşiyor. Modern enformasyon sistemleri değişen ve parçalanmış piyasalarla ilişkilerde ürün akışı ve karışımlarının daha hassas ayarlanmasına, ayrıca tüketici talepleri üzerinde daha büyük üretici etkisine olanak sağlıyor. Bu yeni üretim ve dağıtım sistemlerinin toplumsal ilişkileri, örgütlenme sosyologlarının yıllar önce işaret ettikleri gibi, "seri üretim" ilişkilerinden farklıdır. Hızlı değişimlerin ve belirsizliklerin olduğu yerde, örgütsel hedefler açısından, bütün iletişimin hiyerarşi kademelerinden ya da kumanda hatlarından geçmesini gerektiren bürokratik komuta modellerine oranla üyeler arasında daha yalın hiyerarşiler vardır ve yatay iletişim daha

1. Geoff Mulgan, "The Power of the Weak", *Marxism Today*, Ekim 1988 ve bu kitap içinde.

işlevseldir. Hızla yenileşme ve esnek uzmanlaşma kapasitesi taşıyan piyasalar talebi ölçek ekonomisinin çıkarlarına göre homojenleştirmekten çok farklılaşma yönünde cesaretlendirebilir. Ve sonuçta piyasada yer edinme, yaşam tarzcılığı gibi olgular ortaya çıkar.

Bu modelin önemi, Britanya'da Thatcherizm'le birlikte gelen değişimlerin, üretim araçlarındaki değişim ve bunların sınıf yapılanmaları ve ideolojik biçimler açısından sonuçları düzeyinde tarihsel materyalist bir açıklamasına girişmesinden gelir. Böyle bir modelin yokluğunda muhtemelen temel olarak neo-klasik terimlerle yapılan açıklamalarla baş başa kalırız: Ya devlet müdahalesinin, sendikacılığın, "politik yüklenme"nin vs. sapmaları oluşturacağı norm olarak bir piyasa görüşü ya da dağıtım, dışsallıklar, kamusal iyiler vs. bakımından asıl olarak normatif bir dille yapılan piyasa karşıtı bir tez. Olgusal açıklama ve tanımlama –şeylerin nasıl olduklarının betimlenmesi– alanı liberal Sağ'a teslim edilirken bize kalan ağırlıkla reçete niteliğindeki devlete karşı piyasa, eşitlik karşısında özgürlük antitezleridir. Üretimi en azından başat bir kategorisi olarak barındıran post-Fordist model, yapıları ve etkilerini teorize etme çabası olması yüzünden büyük değer taşır. Böylece, ilke olarak olabilirliğin değerlendirilmesi temelinde açıklamalar, tespitler ve stratejik seçenekler çıkarmak mümkün hale gelir. Buna karşılık, liberal ve sosyal demokrat modeller bizi tarihsel ve normatif tercihlerle ve yeniden bölüşüm etiğine dayalı bir politikayla sınırlama eğilimindedirler.

Bu modelin önemli oranda ikna ve açıklama gücü var gibi görünüyor ve saygı duyulacak teorik özlemler taşıyor. Ancak uygulanım alanını belirlemede ciddi sorunlar ortaya çıkıyor. Gelişmekte olan ekonomik sistemin bu yeni teknoloji ve örgütlenme kalıplarına ne kadar uyduğu ve bunların ne kadarının hâlâ eski "seri üretim" tarzında ya da (genişleyen) otel ya da yiyecek işinde çoğunlukla rastlanan türden vasıfsız emeğe dayalı teknolojik bakımdan daha geri yöntemlerle yürütüldüğü açık olmaktan uzaktır. Televizyondaki enformasyon sanatları örneği bile bu sorunu tüm çıplaklığıyla ortaya koyar. Tam "Channel 4" modeli post-Fordist entelektüel kamuoyundan gelen genel övgülerle kurulmakta olduğu sırada, sistem bir bütün olarak küresel düzeyde en kö-

tüsünden basmakalıp program biçimlerine yönelik piyasa güçlerinin baskısı altında gerileme tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Ortaya çıkan şey enformasyona dayalı "ilerici" bir üretim tarzı olmaktan çok sistem içinde göreli ağırlıklarını kestirmenin mümkün olmadığı yan yana var olan ve yarışan bir sistemler çokluğudur. Toplumsal-teknik sistemler tamamen özerk değil de kültürel tanımlamaya, toplumsal güçlerin çatışmalarına ve politik kararlara bağlı geliştiğinden, bütün bir sistem hakkında "ağırlıklı kerteler" görüntüsü veren şeylerden ya da mevcut eğilimlerden kalkarak doğrusal tahminler yapmak, ilke olarak kuşkulu ve olgusal olarak da büyük olasılıkla yanıltıcıdır.

Post-Fordist üretim araçlarının toplumsal ve politik ilişkileri açısından belirsizlik çok daha büyüktür. "İşlevsel" "post-Fordistler"in yaklaşımı bir biçimde bu çağdaş düzenlemeyi başarmada politik ve sınıfsal faktörlerin önemini –toplumsal mücadelelerin etkisini– küçük gösterse bile, savaştan sonra Keynesçi refah devletiyle kitlesel tüketim ve üretimin yan yana varoluşlarında açık bir mantık görmek mümkündür. Benzer tahminler sanki esnek refah, politika ve idare biçimleri bu yeni üretim biçimlerinden okunabilirmiş gibi şimdi de post-Fordist üretim tarzı için yapılıyor. Yönetimin ademimerkezileşmesi, refah sektöründe daha fazla tüketici tercihi, daha geniş gayri resmi ya da gönüllü refah sektörü ve daha çok kendiliğinden ya da "şebeke halinde" politik örgütlenme biçimleri, bunların hepsinin bir biçimde yeni teknik ve ekonomik düzeni izlemesi gerekmektedir. Böylelikle, malların kitlesel üretimiyle kamu hizmetlerinin aynı şekilde "kitleselleşmiş" tedariki arasındaki türden bir Fordist "uygunluk", "esnek" tüketici-yönelimli üretim sistemleriyle eşit oranda esnek tüketici-ağırlıklı refah sistemleri arasında aramakta olduğumuz ilişkiye model olarak alınır. Esnek uzmanlaşma tüketici yönlü refaha denk düştüğü gibi kitlesel üretim de kitlesel refaha denk düşer; terimlerin içerikleri değişir, ama ilişkileri sabit kalır. Yeni paradigmanın yandaşları açısından, sosyalistler "kitle", Fordist refah kalıpları, politikası ve direnişini savunmanın geçersiz ve güvenilmez yapılanmalar içinde hapsolmak anlamına geldiği konusunda ikna edilmelidir. Eski sistemde uygun olan direnme bi-

çimleri ilerleme ve yeniyi sağlıklı düşünme önünde asıl olarak bir engel oluşturmaya mahkûmdur.

A. ÜRETİM, REFAH VE POLİTİKA

Gelgelelim bu yeni post-Fordist çağda üretim alanıyla refah ya da politikanın alanı arasında kurulduğu sanılan nedensel ilişkilerin ne oldukları hiç de açık değildir. Üstü örtük bir hipoteze göre tüketici piyasalarında çeşitlilik ve tercih beklemeye sevk edilen tüketiciler refah sektöründe daha aşağısına razı olmayacaklardır ya da olmamalıdır. Meta piyasalarını diğer toplumsal ilişkiler için normatif bir modele dönüştürmek büyük tehlikeler taşısa da bu belli anlamlarda geçerlidir. Sosyalistler, iyi gerekçelerle, tarihsel olarak sağlık, refah ve eğitim alanlarında bireysel seçim hakkı ve gücünü göreli ve mutlak ihtiyaç iddialarına tabi kılmaktadırlar. Piyasada alıcıyla satıcı arasındaki sözleşmeye dayalı ilişkiler, kamu sektöründeki insan yükümlülüğü ve ilişkisi ile karşı karşıya getirilmektedir. İnsan ihtiyaçlarının çok daha önde giden değerleri ile sert çatışmalara girmeden önce tüketici tercihinin hedefleri ve mantığı bu alanlarda (örneğin sağlık) bir kenara itilemez.

Üretimle refah arasında olası başka bir bağlantı düzeyi, refah sektörü şimdiye kadar bu gelişme sahasında sanayi, perakende ya da finans hizmetleriyle karşılaştırıldığında geri kalmış olmakla birlikte, teknolojik yenileşmenin kendisinde yatar (Bu göreli teknik durağanlık refah sistemini "piyasalaştırma" yönündeki baskıların bir özelliğidir. Üretkenlik kazanımlarının özel sanayi sektörüyle sınırlandığı, buna karşılık artan kamusal refah bütçesinin bu kazanımlarla karşılandığı bir durum sermaye açısından istikrarsız ve dayanaksız olarak görülür ve gerçekte herhangi bir ekonomik sistem açısından gerçek bir sorun doğurur).

Enformasyon teknolojisinin kamusal alanlardaki potansiyeli görülebilir; örneğin, tıbbi enformasyon ve eğitim olanaklarına daha bireysel ve esnek ulaşım ya da eğitim gibi kamusal hizmetlerin idaresinin ademimerkezileşmesi ve daha esnek bir hale gelmesi. Refah hizmetlerinde şu sıralar yapılan Tory re-

formlarının bazı özellikleri –Ulusal Sağlık Hizmetleri'nde (NHS) tıbbi performansın kontrolünü gerekli kılma ya da okul sisteminde karşılaştırmalı başarı ilkeleri yerleştirme– politik niyetlerinde olmasa bile ilkelerinde olumludur. Aynı şekilde, daha iyi teknik kaynaklar, farklı gereksinimleri –örneğin yalnız ana-babaların ya da düşük gelirlilerin– karşılamaya daha esnek, şeffaf ve hızlı bir biçimde ayarlanmış olan birleşik bir kâr/vergi sisteminin ya da gelir istikrarının normal bir biçimde işlev görmesini mümkün kılabilir. Özel finans sektörünün sigorta ve emekliliği bireysel gereksinimlere göre düzenlemesi yeni teknolojilerin bu alanda kamu sektörü için neleri mümkün kılabileceğinin bir örneğidir. Benzer biçimde, özel mülkiyetle birlikte tahsis etme, transfer ve tercihin uygun enformasyon sistemlerinin kullanımı sayesinde daha fazla rekabete dayalı hale geldiği bir kamu konut sistemi tahayyül edilebilir. Kamunun enformasyona ulaşımını ve politik sürece daha kolay ve dolaysız bir biçimde katılımını desteklemede yeni interaktif teknolojilerin kullanılması akla getirilebilir. Kente ait ya da ulusal fiber optik kablolu şebekelere bağlı bilgisayar terminallerinin devreye sokulmasıyla yöre meclisinde, okul yönetiminde ya da hatta parti ara seçimlerinde oy kullanmak çok daha az sıkıntılı bir hale getirilebilir. "Bireysel gereksinimlere göre düzenleme"yi öngören teknolojik gelişmeler ve bunların piyasa sektöründe yayılmasından ortaya çıkan kültür, hiç kuşkusuz, tercih ve tedarik ortamını, ayrıca halkın hizmet beklentilerini değiştirecektir. Kamusal alandaki tedarikin bu gibi teknik araçlarla geliştirilip iyileştirilebileceği düşüncesine sahip olmak için oldukça iyi nedenler mevcuttur.

Ancak, bu çevrenin yapısı tek başına yeni teknolojiler tarafından belirlenmez ve belirlenmeyecektir. Yarışan kolektivitelerin, ve her şeyden önce toplumsal sınıfların, çıkarları öncelikli yerlerini koruyorlar. Bu hem belli teknik koşullara hem de şu toplumsal-teknik sistemin mi yoksa bunun mu benimseneceği ya da tercih edileceği konusunda toplumsal güçlerin yerel dengesine bağlıdır. İşte bu nedenledir ki sermaye aynı dönem içinde farklı toplumsal bağlamlarda çok farklı teknoloji ve örgütlenme sistemleri gündeme getirebilir. Örneğin, küçük ölçekli, şebeke tabanlı, farklılaşmış, esnek televizyon programı üre-

tim sistemleri (Channel 4 modeli), aynı zamanda uydular kanalıyla uluslararası tüketim için üretilen basmakalıp, piyasa işi, son derece kapitalistleşmiş televizyon dizilerinde de kullanılıyor. Ya da yüksek düzeyde eğitim görmüş ve vasıflı nüfusun bir dizi üretici ve tüketici biçimini olanaklı kıldığı Batı'da, post-Fordizm, "ilkel Taylorizm", "periferik Fordizm" ve Üçüncü Dünya ekonomilerindeki eksiksiz Fordizmle yan yana var olur. Bu farklılıkları birleştiren açıklama tarzı, kendi başına teknolojik gerekliliklerde değil, etkinliklerin karşısına çıkan direnme bağlamında, sermayenin stratejilerinde aranmalıdır.

Başka bir ifadeyle, burada iddia edilen şey, kapitalizmin politik ekonomisindeki değişimlerin açıklanmasında sınıfların eylemlerinin ve stratejilerinin önceliğidir. Post-Fordizm, burada ve şimdi ortaya çıkan toplumsal bir formasyonun geçerli bir bütüncül anlatımından çok, karmaşık tarihsel bir birliktelik olarak başka tarzlarla yan yana duran üretim ve düzenlemenin ideal-tipik bir modeli ya da stratejisi olarak daha iyi görülebilir. Fordist kitlesel üretim ve düzenleme sistemindeki kısmi ve yerel çöküş, bir bakıma sermayenin yeni teknolojilerin taşıdığı potansiyellere yenilikçi, kâr gözetici bir yanıtı olarak anlaşılmalıdır. Öte yandan, geniş ölçekte bu, Fordist sistemin son yıllarında ortaya çıkan toplumsal güçlerin karşı dengesine sermayeyi temsil eden politik çıkarların da bir yanıtı olmaktadır. Fordist sistem, sendikaların, sosyal demokrat partilerin ve temsil ettikleri seçmen kitlesinin ve meta olmaktan çıkmış kamu sektörünün pazarlık gücünü ve politik ağırlığını, bazı kapitalist ekonomilerin yaşayabilirliklerini ciddi olarak tehdit eden bir noktaya kadar artırmıştı. Derin ekonomik ya da politik bunalımların ortaya çıktığı yerlerde, özellikle Britanya ve Amerika'da, Sağ'ın radikal güçleri önceleri uzlaşım arayan muhafazakâr partilerin kontrollerini ele geçirdi ve Fordist dönemin karşı güçlerini "geri-püskürtme" yönünde bilinçli ve ısrarlı bir etkide bulundu. Tabi sınıfların ve bunların kurumlarının (kendi tarzlarında bunlar yerel olarak baskıcı olabiliyordu) toplumsal kazanımları karşısında egemen sınıfların paniği "Thatcherizm" ve onun başka yerlerdeki paralellerinin ardındaki öncelikli ateşleyici ve birleştirici güçtü.

Yeni teknolojiler sermaye açısından bazı sektörlerde alternatif

bir ("yeniden yapılanma") strateji için kaynaklar sağlarken, bazılarında –örneğin, motor sanayisinde– Fordist sistemlerin işçi hareketinin metropoliten ülkelere kıyasla bunlarla başa çıkamadığı dünyanın farklı bölgelerine taşınmaları kitle üretimi ekonomilerinden uzaklaşma yönündeki herhangi bir değişimden daha önemliydi. Tüketimci bir kültür savaş sonrası yılların kitlesel refah tedariklerinin sınırlılıkları karşısında Sağ tarafından başarıyla manipüle edilebilen beklentiler yarattı.

Ama bunun altında yatan amaç, sermaye birikimi ve otoritesi karşısındaki kolektivist tehditleri ortadan kaldırmak ve özel sermayeye bir zamanlar dışlandığı potansiyel piyasalara (sağlık, sigorta, emekli tasarrufları, eğitim ve öğrenim, taşımacılık, enerji, hapishane inşaatı ve yönetimi) girme olanağı vermekti. Bir bütün olarak sermaye son zamanlarda piyasalardan dışlanmış sektörleri yeniden metalaştırarak ve sermaye karşısında piyasa disiplinlerinin onarılmasının ardından gelen direnişleri örgütsüz bırakarak kazanç sağlama peşindeydi. Tikel sektörler (örneğin, finans, özel sağlık, telekomünikasyon) yeni ticari fırsatlar elde ettiler. Britanya sermaye piyasalarını uluslararası rekabete ve alım-satıma açma, şirketlerin el değiştirmesinde, bütün sanayi sektörlerinin rasyonelleşmeye ve bazen yıkıma açılmalarında, yayıncılık ve televizyon sanayilerinin kitleselleştirilmesi yönündeki mevcut baskılarda görüldüğü gibi, bütün ekonomiyi evrensel ve standart kâr-zarar ölçülerine tabi kılma etkisi doğurmaktadır. Yeniden düzenlenen kent merkezlerinde, belirgin bir biçimde toplumsal olan ve kimlik açısından zengin ortamlarda genellikle standartlaştırılmış türden malları ve yaşam tarzlarını satmak üzere "zevkli alışveriş" için insancıllaştırılmış çevreler tasarlanmıştır.

Farklı çevrelerde iş yürütmek zorunda olan sermayenin bu sektörleri açısından daha fazla tektip denetim sağlamak amacıyla bazen modern teknolojileri kullanan devletin birçok güçlerinin merkezileştirilmesiyle üretim ve tüketimin belli yönlerinin ademimerkezileştirilmesi arasında bir zıtlık yoktur. Bu açıdan bakıldığında, eğitim hizmetlerini, bir yandan sistemin tepe noktasında kişiselleştirip piyasaya açarken, öte yandan sistemin en alt düzeylerinde (yerel karar organlarına yalnızca katı bir müfredat ve finans katılımı çerçevesinde izin vererek) standartlaştırmanın

anlamı ortaya çıkar. Bu aynı zamanda Thatchercı politikanın sağlık alanındaki niyetini gösterir. Burada kamusal tedarik hizmetleri onları alt seviyede "kitlesel üretim"e indirgemeyi amaçlayan disiplinlere tabi kılınırken, sistemin üst düzeylerinde bir tüketici tercihi ve çeşitlilik retoriğine arka çıkılmaktadır. Bazı sektörlerde esnek uzmanlaşma ekonomik ve stratejik bir anlam taşırken başka düzenleme sistemleri öteki sektörlerde bilinçli olarak canlandırılmaktadır.

Fordist ve Thatchercı devlet faaliyetlerinde genelde kabul edilenden daha geniş düzeyde süreklilikler vardır. Devlet gücü, Sağ tarafından Keynesçi dönemden az olmamak üzere, sınıf ittifakları kurmada ve korumada kullanılmaktadır. Bir yanda bireyci bir retorik olabilir –rekabet ve piyasa disiplininin güçlü garantörü olarak devlet; ama gerçek sermaye yararına yeni sınıf ittifakları kurmak için maddi kaynakların ve düzenleyici gücün hesaplanmış bir mevzilendirilmesinden ibarettir. Yerel yönetimlerin yeniden bölüştürücü güçleri kısıtlanırken, ulusal devletin vergi politikaları yoksullardan zenginlere muazzam miktarlarda servet akıtmaktadır. Amaç Britanya toplumunu yeni tabakalara ayrıştırmaktan başka bir şey değildir; burada bir azınlık (seçim sistemi nedeniyle, çoğunlukların şimdilik bu stratejiye ihtiyaçları yoktur) devletin bölüştürücü ve disipline edici gücünü kullanarak iktidarını pekiştiriyor. Thatchercı strateji kendi tarzında Fordizm kadar kolektivisttir. Sınıfın geçmişte kaldığını ya da sınıf çıkarları açısından merkezi devlet gücünün anlamı kalmadığını tartışmak için zaman hiç de uygun görünmüyor.

Fordizm ve post-Fordizm'in, "kitlesel üretim" ya da onun enformasyona dayalı takipçisinin teknolojik zorunluluklarının otomatik sonuçları olarak değil; toplumsal ilişkiler düzeyinde özgün ve iradi çatışma kararları olarak görülmesi gerekir. Bu biçimleri anlamanın anahtarı emek ve sermaye stratejileriyle bunların yürütüldüğü maddi koşullar arasındaki ilişkilerdir. Bunlar, her şeyden önce, güç ilişkileridir. Yeni Sağ'ın sınıf çıkarlarıyla politik stratejisi arasındaki uygunluğun neredeyse kusursuz hale geldiği (sınıfsal uzlaşmanın egemenliği dönemleriyle kıyaslandığında daha belirgin bir şekilde kusursuz) bir noktada Sol'un teorisyenlerinin kendi cephelerindeki sınıfa dayalı politik strateji

yaklaşımlarına böylesine eleştirel bakmaları çelişkilidir. Öyle görünüyor ki *Marxism Today*'in öne sürdüğü politik kimlik bunalımının (sınıf teorisine saldırı, "garantileri olmayan bir sosyalizm" vs.) karşılığı, piyasa teorilerinin uygulama alanlarının her zamankinden daha cüretkâr olduğu (makul bir biçimde özelleştirilemeyecek şey var mıdır?) ve ontolojik öz şüpheye yer bırakmayan Sağ'da pek bulunmuyor.

Marxism Today'in üretim, tüketim, örgütlenme ve kimlik açısından enformasyon ekonomisinin düşündükleri konusunda "Yeni Zamanlar" bakış açısına odaklanması; bu yüzden hem aydınlatıcı hem de taraflıdır. Teorik bakımdan derinlikli tüm politik çözümlemelerin yapması gerektiği gibi o da şimdiye kadar ilişkilendirilmemiş olgular arasında yeni bağlantılar kuruyor. Neredeyse aman vermeyen bir yenilgi döneminde umut dolu ve oldukça iyimser bir ses getirmeyi başarıyor. Ortaya çıkan bu bakış açısına eski moda bir soru yöneltelim. Özellikle kimin dünya görüşünü ve toplumsal durumunu yansıtıyor? Kötü zamanları "Yeni Zamanlar" olarak görebilen bu görece iyimserler kimlerdir?

B. YENİ ZAMANLAR DÜŞÜNÜRLERİNİN KÖKLERİ

Eleştirmenlerin zaman zaman adlandırdığı gibi, "tasarımcı sosyalizm" gerçekten de tasarımcıların sosyalizmidir. Yani, esnek uzmanlaşma dünyası ondan yararlanan bazılarının –bu bazıları, özgün yetileri enformasyonla baş etmek ve onu işlemek olan araştırmacılar, iletişimciler, enformasyon profesyonelleri ve tasarımcılar gibi "esnek uzmanlar"dır– bakış açısından görülen dünyadır. John Kenneth Galbraith, 1960'larda şu sıralar post-Fordizm'in anahtar kavramı olarak "Yeni Zamanlar" sempozyumlarında yeniden tanımlanan "yeni hizmet sınıfı" kavramının erken bir versiyonunu geliştirmişti. Bu bakış açısı, "ilerici modernleşme" açısından işlevsel olduğundan, bunun yanı sıra bilgiyi edinme, kullanma ve iletme kapasitelerinin *belli bir* piyasa kaynağı olduğu kadın ve erkeklerin yaşam-dünyaları açısından hiç kuşkusuz son derece merkezi olduğundan dolayı, eğitim, öğrenim ve araştırmaya tanınan yüksek programatik öncelikte en açık ha-

liyle görülür. Karar alma süreçlerinin ademimerkezileştirilmesi, gayri resmi refah sektörü, yöresel denetim, ebeveyn gücü ve kooperatif konut tezleri de merkezi tutumu yansıtır; sonuçta, bu yeni ve büyüyen entelijansiya, etkili ve tamamlayıcı roller bulacağı bu gibi alanlardan yararlanacak kültürel yetileri olan bir tabaka olarak daha çoğulculaşmış ve terkedilmiş sistemleri işgal edeceğe benziyor. Tüketim ve alışverişin şimdi gerçekten "tamam" olduğu yolundaki liberalleşmiş görüş bile bu mesajın taşıyıcılarının ve amaçlanan alıcılarının yoksullar değil; tüketici ve kültür piyasalarının etkin destekçi katılımcıları olduğunu yansıtmaktan başka bir şey ifade etmez. Aslında onlar bu piyasaların değişmez müşterileridirler. Benzer bir biçimde kimlik teması (ve "Yeni Zamanlar" yazarlarının bireyciliğin pozitif yönü doğrultusundaki şaşırtıcı zihin açıklıkları) ile eğitim, modern iletişim ve kafa emeğinin bu ürünlerinin toplumsal formasyonu arasında bir bağlantı vardır.

Yeni toplumlar için senaryolar kaleme alan radikallerin (ve diğerlerinin) kendilerine en iyi rolleri biçmeleri eşyanın doğasındandır. Verili bir dönemde neyin evrensel olup neyin olmadığı konusu tartışmalı olsa da ideoloji geniş anlamda toplumsal kesimlere ait çıkarların evrenselleştirilmesi sonucunu doğurur. Fabiancı sosyalizm anlayışı profesyonel ve yönetici orta sınıfların bir kesimine üstün, toplumsal bakımdan sorumlu roller veriyordu. Klasik ve yakın dönemdeki biçimleriyle Leninizm parti militanının öncü rolünü her şeyin üstünde tutar. Ondokuzuncu yüzyıldaki vasıflı zanaatçıların sosyalist ütopyaları, benzer biçimde, kendi yaşam deneyimlerine, değerlerine, rollerine ve yaratacakları iyi toplum hakkındaki seçkin görüşlerine dayanan modellerdi. Bu nedenle, şimdi bu entelijansiyaya ait bir sosyalizmle karşılaşmamız beklenmedik bir şey ya da *tek başına* bir eleştiri konusu değil. Fakat meselenin tam olarak bu olduğunu aklımızda tutmalı ve toplumda haklarında kolayca konuşulamayan başka grupların da olduğunu anımsamalıyız.

Kuşkusuz, bu teorik sistemde enformasyon sanayilerine, entelijansiyaya ve kafa emeğine biçilen öncü rol yalnızca özel bir dileğin sonucu değildir. Kapitalizmin bu geç aşamasında, teknik keşiflere ayrılan kaynaklar artarken ve yeni bilginin gelişmesiyle

sanayiye uygulanması arasındaki zaman aralığı daralırken, enformasyonun her zaman olduğundan daha büyük bir üretici güç haline geldiği kesin görünüyor. Kültürel alanın artan rolü savaş sonrası Marksizminin başlıca temasıdır (örneğin, Gramsci ve Althusser'in etkisi). Politik mücadelelerin (örneğin hiç kuşkusuz Fransız düzenleme okulunun politikasını oluşturan 1968 olayları) kendileri bazen ağırlıkla kültürel bir biçim alıyorlar sanki. Politik çıkar konuları olarak, moda ve stile duyulan yeni ilgi, Sol'un bunları izlemesi mi yoksa direnmesi mi gerektiği ayrı bir sorun olsa da tüketici kültürüyle fiilen meşgul olmakla uyum içindedir.

Bu gelişmeler belki emek süreciyle ilgili klasik Marksist modellerin anlamlı bir revizyonunu gerektiriyorlar. Teknik yenileşme ve gelişmenin önemi, üretim sürecini çoğunlukla emek ve sermaye arasında herkesin bazen belki kazanabileceği olumlu bir toplumsal süreç olarak değil, bir tarafın kazancı diğerinin kaybı olan bir mücadele olarak gören Marx tarafından yeterince anlaşılamadı. Yaygın (pre-Fordist) ve yoğun (Fordist) birikim rejimleri arasındaki ayrımda açıkça seçilebilen işte bu gelişmedir. Kafa emeği üretim sürecinde daha çok önem kazandıkça, tıpkı önceleri kırsal kesimden göçlerin sınıf ilişkileri açısından birtakım sonuçlar yaratması gibi bu emekle yaşayanların toplumsal güç elde etmelerinde şaşılacak bir tarafın olmadığı anlaşılmıştır. Bu ortamda yeni entelijansiyanın kendi öncü rolü hakkında iyimser bir görüş geliştirmesi anlaşılır bir şeydir.

Post-Fordist modelin gelişmesine politik niyetlere göre çeşitli yaptırımlar ve çarpıtmalar dayatılmaktadır. Thatcherizm'in baskısı ve onun yenilgisini görme arzusu, İşçi Partisi'ni olduğu kadar "Yeni Zamanlar" projesini de, belli başlı Thatchercı varsayımları gereğinden fazla benimsemeye sevk etmektedir. Thatcherizm'le seçimde hesaplaşma sorunu ve beraberinde getirdiği bu yarışmanın kazanılacağı piyasa mekânı olarak siyasal süreç modeline verilen öncelik, bazı "Yeni Zamanlar" katkıcılarını sadece karşı tarafınkiler olarak görüldükleri takdirde daha iyi olacak değerlere talihsiz tavizler vermeye itiyor. Modernleşme, tüketim ve bireyciliğe yapılan olumlu vurgu, güya daha iyi mücadele etmek için, canlanan kapitalizmin değerlerine verilen bu örtük tavizin örneğidir. "Toplumun ilerici yeniden yapılandırılması" ya da

"sosyalist modernleşme" fikri, bu haliyle sosyalist program oluşturmada yeri olmaması gereken, yavan modernlik anlayışlarına merkezi önem vermektedir. Oysa sorun modernleşme ya da yeniden yapılanmanın ne için ve kimin için olduğudur. Charlie Leadbeater'in "sosyalist bireycilik" fikri, rekabetçi ve bireyci biçimler karşısında özgeci ve toplumsal yaşam biçimlerinden yana, az ya da çok takındıkları tutumun tanımı gereği, sosyalistlerin yaptığı tercihten kaçınan, daha da kötü bir dil ve kavram karmaşasıdır.[2] Bu, tercihin basit ya da mutlak bir tercih olabileceği anlamına gelmez; tersine bizim rolümüz egoizmi ve gizli eli kutsamaları başkalarına bırakarak, bu antitezin ilişkisel yarısına somutluk ve bakış açısı kazandırmaktır.

Sosyalistlerin bir toplumun yaşam niteliğini değerlendirmede yararlanabilecekleri ölçüt yalnızca kişi başına gelir, tüketim ya da bireysel tercihle ilgili değil; insanların işlerinden zevk almaları ve doyum sağlamaları, kamu yaşamına katılımları, aktif yurttaşlar olarak üstlendikleri sorumluluk ve ortak kültüre sanat, spor ve başka türden ifade yollarıyla katkıda bulunmalarıyla da ilgili olmalıdır. Yapmamız gereken yalnızca metalar ya da hizmetler arasında tercih yapmak için daha fazla bireysel özgürlük hedeflerini onaylamak değil; daha yoğun bir katılımcı bir kültür fikrini geliştirmektir (bir okul, yöre ya da çalışma grubu gibi bir kurumun yaşam niteliğinin göstergesi, onun, ortak yaşam ve ilgilerini yansıtan ve selamlayan canlı gösterileri –kabare, drama ya da müzikal olsun– yaratabilip yaratamadığıdır). Marksist geleneğin hiç yanılmadığı bir şey, insanın gerçekleşmesinin merkezi biçimi olarak yaratıcı çalışmaya (karşılığı ödensin ödenmesin) ve potansiyel bakımdan en yaratıcı ilişki biçimlerinden biri olarak çalışma gruplarına yaptığı vurgudur. Tüketim üretimin değerleri ve deneyimi yerine geçebilecek ahlâki bir şey değildir: Sosyalistler için ara sıra zevkli olabilse de alışverişten önce yaşam gelir. Charlie Leadbeater, genişletilmiş toplumsal haklar yoluyla, "sosyalist bireyciliğe" işbirliğine açık ve evrenselci bir şekil vermeye çabalasa da bir türden bireycilik ile diğerleri arasına ayrım çizgileri çizmek zordur. Sorun birey dilinin ve kavramının sınırlılığında

2. Charlie Leadbeater, "Power to the Person", *Marxism Today*, Ekim 1988 ve bu kitap içinde.

yatar. Taktik ya da retorik nedenlerle sosyalist projeyi bireyci terimlerle yeniden tanımlama projesi, ondan bir şeyleri geri kazanmaktan ziyade Thatchercı çağın değer yargılarına teslim olmaya mahkûmdur.

C. ÇOK FAZLA ÇOK ERKEN

Yeni revizyonist tutum, mevcut durumun daha ortodoks sosyalist ve sosyal demokrat açıklaması üzerine post-Fordist paradigma açısından çok erken, çok fazla iddialar öne sürüyor. Sermayenin izlediği geniş stratejiler alanından çıkarılan ideal-tipik post-Fordizm modeli, açıklayıcı gücünü koruyan daha eski teorik anlatımlar gözardı edilerek özel bir programlar, toplumsal failler ve kalıcı negatifler dizisi yaratmada kullanılıyor. Örneğin, sanki sanayi işçisiyle sermaye arasında daha önceki bir döneme ait çatışmalar ilelebet yok olmak üzereymiş gibi ortaya çıkmakta olan toplumsal tabakaya muhalif bir gücün oluşturulmasına öncelik tanınıyor.

Aynı şekilde, post-Fordist özlemlerin karmaşık bağlamında elverişli olabilen devlet eleştirileri de demokratik kurumların sermaye ve piyasanın çıkarları karşısında işçi sınıfı çıkarlarını savunmada hâlâ süren rollerine yeterli dikkati gösteremeyebilir. Ulusal Sağlık Hizmetleri (NHS) örneğinde, ağırlıklı öncelik, tüm çalışma verimi ve genel anlayışı iyi olan bir kurumun savunulması nedeniyle var olmayı sürdürmektedir. Yeni düzeylerde özlemler büyürken verimlilik, sorumluluk ve tüketici tercihi açılarından iyileştirmeler elbette arzu edilir olmakla birlikte, bu kurum örneğinde eksikliklerinin içine düşürüldüğü bunalımdan sorumlu olduklarını ileri sürmek açıkça hatadır. Tersine, bunalım piyasalara (yani, sermaye için hem yerel hem de küresel fırsatlara) taahhütte bulunan bir hükümetin bilinçli stratejisi tarafından dayatılmaktadır. Bu kuruma yönelik saldırılara kamunun tepkisi, hem mutlak hem de karşılaştırmalı standartlar açısından, kurumun tüm çalışmasının ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir. Bu sosyal demokrasinin temel geleneksel kavramları ve ideallerinin bir kenara atılamayacağının başlıca örneğidir.

Konut ve eğitim gibi öteki daha az popüler hizmet sektörlerinde bile, Thatchercılar tarafından kamusal hizmetlere desteğin zayıflatılması, ayrımcı bir toplum mühendisliği çabası gerektirmektedir. Belediye konutlarının satışı asıl olarak kamu konutları idaresinin (bu gerçek ve ihtiyaç duyulan çaredir) doğasından gelen sakatlıkların bir sonucu olarak değil; ev sahibi olma tercihine gücü yeten işçi sınıfının üst tabakalarının belli kesimine muazzam yeniden-bölüşümcü avantajlar sağlayan vergi, kira ve satış indirimi düzenlemeleri yoluyla başarılmaktadır. Elbette, yüksek maliyetli bazı konut tasarımları hayata geçirilememiş ve onarım sistemi yetersiz kalmış olmakla birlikte, konut birimlerinin en ağır sorunları muhtemelen bizzat konut hizmetinin niteliğinden çok konutlarda oturanlar (doğal olarak en az istenen konutlarda yoğunlaşmış) arasındaki yoksulluk ve işsizlik yüzünden çıkmaktadır. Tahripkârlığın, yalnızlığın ve boşvermişliğin ortaya çıkmasından, kötü yönetilen ya da planlanan binalardan çok örgütsüz cemaatler sorumludur. Ama bu arada kamu konutlarında ne zaman kötü koşullar görülse, bunlar *tek başına* kamusal konut edindirme karşısında kanıtlar olarak kullanılır.

Kamu hizmetleri konusundaki çeşitli çatışma alanları politik argümanın üst üste oturan birçok çerçevesinin sürmekte olan önemini gösterir. Bir yandan, seçilmiş hükümetin kaynaklarının güçsüzleri savunmak üzere piyasa güçleri karşısında mevzilendirilmesi gerekmektedir. Öte yandan, bunlar, Sağ tarafından devlet hizmetlerinin sınırlılıklarını açığa çıkarmak için sömürülen, yeni bir bireysel tercih ve farklılık gündeminin önemini gösteriyor. "Yeni Zamanlar"da ısrar eden entelektüeller kendilerini eski tarz bürokratik tedarikçi ve politik patronlara karşılık yenilikçiler, ademimerkezileştiriciler ve refah hizmetlerini bireyselleşmesini savunanlar olarak görüyorlar. Ancak bu hizmetleri sağlamada ve bu hizmetlere inancı korumada çoğunlukların temel çıkarlarını karşılayamadıkları sürece, kitlesel kamu hizmetleri idare edilmekten kurtulamayacaklardır.

Refah devleti sistemindeki mevcut yeniden yapılanma Sol'un karşısına zor sorunlar çıkarıyor. Şimdilik sağlık ve eğitim ağırlıklı olarak kamu desteğine bağlıdır ve hedef yeni dayatılan ademimerkezileşme, tüketici denetimi ve zorlama rekabet bi-

çimlerinin nihai olarak kamu hizmetlerini güçlendirme yönünde işlev görmesini sağlamaktır. Hükümetin niyeti muhtemelen bu sistemlerin tabakalaşmasını ve önemli kesimlerinin özelleştirilmesini başarmak olsa da şu noktada bunların hâlâ kamusal oluşları kavganın henüz kaybedilmediği anlamına gelir. Sosyalistler piyasa güçlerinin dayatmaları karşısında evrensel insan ihtiyaçlarını karşılamada katılımın rekabet üzerindeki kamusal üstünlüğünü ve planlamanın avantajlarını göstermek zorundadır. Parasal ölçüler kadar nitelik ölçülerinin de anlamlı olabileceği gösterilmelidir. "Farklılaşmış kolektivizm" kamu hizmetlerini her tür bireycilikten daha iyi anlatsa da onlar için yeni değerlere ihtiyaç olacaktır. Bu değerler eski sosyal-demokratik kazanımların inkârıyla ortaya çıkmayacaktır. Geçmişte yapılan şeylere belli anlamlarda temel bir sadakat ve saygı herhangi bir ileri adımın önkoşuludur.

Kuşkusuz, kapitalizmin merkezi dinamik gücü, küresel bir düzlemde, sermaye birikimi stratejileri olarak kalır. Yıkıcı etkilerini sınırlamak için bu gücün nasıl dönüştürüleceği, ihtiyaç, cemaat, eşitlik ve toplumsal ilişki değerlerini destekleyen karşı güçlerin nasıl oluşturulacağı ve özel mülkiyetin eşitsiz güçleri karşısında demokratik, katılımcı kurumların iddialarının nasıl ilerletilebileceği sosyalizmin geniş gündeminde bulunmalıdır. Stratejik güç konuları –örneğin, yaşama standartlarına ve yaşam biçimlerine hoş görülemez zararlar veren küresel olarak bütünleşmiş bir finans sisteminin faaliyetlerini kısıtlamak– sosyalist strateji için her zamankinden daha az yaşamsal değildir.

Hem *Marxism Today* hem de *İşçi Partisi*'nin düşüncesinde, sermaye sistemlerinin ve dolaşımın nasıl kontrol edileceği konusundaki merkezi, fakat çözümü güç sorunlardan seçim başarıları ya da program yapımı gibi daha doğrudan ve görünüşte kolay sorunlara açık bir kayma vardır. İdeolojik hegemonya sorunu (Sol'un yeniden nasıl hegemonya kuracağı) ekonomik ve politik iktidarın nasıl başarılıp yürütüleceği gibi daha derin bir konuyu usulca yerinden etmektedir. Bir metodolojik idealizm eğilimi –kültür düzeyini yapı düzeyine yeğleme– neo-Gramscici düşüncede, ideolojik alanı aydınlatmadaki büyük gücüne karşılık, örtük bir biçimde her zaman vardır. *A priori* ekonomik ve sınıf be-

lirlenimini reddetme bazen örtük bir iradeciliği beraberinde getiriyor görünür ve uzun süreli değişimlerin nasıl etkileneceği yolundaki çözümü zor sorunlar arkaplana itilir. Ama en azından 1960'lardan bu yana İşçi hükümetleri tarihi, bu sistem üzerinde iktidar sağlama ve yürütmenin nasıl olacağı sorununun, hükümetle ilk tanışmanın nasıl olacağı sorunu kadar temelli olduğunu gösterir.

Çıkardığımız stratejik sonuçlar, diğerlerinin önemini koruduğu bir alanda post-Fordizm'i sermayenin yalnızca bir ideal-tipik seçeneği olarak mı kavramsallaştıracağımıza, yoksa bütün politik düzlemi post-Fordist terimler çerçevesinde mi okuyacağımıza bağlı olacaktır. Tikel toplumsal tabakaları üretimin yeni biçimleri oluşturur. Enformasyon sanayileri ve genişletilmiş bir eğitim süreci tarafından yaratılan özellikle yeni biçimleriyle "kültürel sermaye"nin sahipleri, Sol için kesinlikle kazanılması gereken toplumsal tabakalardır. Belli konular ve politik öncelikler bu yeni gelişmeden sonra gelir ve bu yeni tabakalar yükselen bir toplumsal güç olduklarından, onların dünya görüşlerinin çağdaş politik stratejide özel ağırlık taşıması beklenebilir.

Ancak sermaye teknolojik kaynaklarını ve çeşitli biçimlerde bunlarla bütünleştirmek zorunda olduğu insan girdisini kullanır ve bunların her biri toplumsal mücadelenin farklı potansiyel alanlarını tanımlar. Uzmanlaşma ve farklılaşma beceri ve bilginin yerel yoğunlaşmasını getirir, ancak beceri tekelleri potansiyel olarak sermayeye yüksek maliyetler dayatacağından, stratejiler aynı zamanda işgücünün belli kesimlerine sağlayabilecekleri faydaları yok saymayı benimser. Rutinleşme ve mekanikleşme üretim sürecinin bir ucundaki sınırına itilmiş olabilir; ama bu arada kendi kendini motive eden ve karşılıklı etkileşimli bir çalışma grubu tarzı öteki uçta işlevsel varsayılmıştır. Emek piyasasını geniş ulusal ve uluslararası rekabete açma –tüm "kısıtlayıcı uygulamalar"a saldırılar, sendikaların gücünün zayıflatılması ve emeğin uluslararası hareketini serbest bırakma yoluyla– emeğin pazarlık kaynaklarını kurutmak için başka bir stratejidir. Ancak, eğitim ve öğretim sistemlerindeki başarısızlıklarla birlikte bu gibi uygulamalar, ihtiyaçları ve umutları politik programların kaleme alınmasında dile getirilmesi gereken, sınıfsız ve uzun dönemli iş-

sizlerin oluşturduğu geniş bir kesimin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır.

D. DİRENİŞİN BİRLEŞTİRİLMESİ

Her biri kısmi açıklama gücü taşıyan Fordizm ve post-Fordizm modelleri program ve strateji konusunda daha ölçülü ve sistematik bir düşünme şekli bulma amacı güden bir metodoloji önerirler. Bu modeller, Sağ'a karşı birleştirilmeleri gerekecek direnme noktaları ile çeşitli potansiyel failleri özdeşleştirir. Örneğin, bir yandan emek piyasasında en az vasıflının yaşam şansını koruma gözetilirken, diğer yandan da bilinçli bir strateji işin belirlediği vasıfların değerini yükselterek işin içeriğini ve gereklerini zenginleştirme yönünde adım atmalıdır. Bunun bir örneği refah alanından verilebilir. Sıradan nezaret işlevleri, daha yüksek bir insan ilişkileri ve anlayışı "değeri" gerektiren bakıcılık biçimlerinden insani bakımdan daha az doyurucu ve maddi olarak da daha az kazançlı olacaktır. Bu yüzden vasıfları eğitim ve öğretimden geçirerek sunmak ve mal ve hizmetlerin niteliği beklentilerini yükselterek bu vasıflar için daha incelikli talepleri cesaretlendirmek bunlardan faydalanan tüketiciler ve yurttaşlar kadar işçilerin çıkarlarını da savunma yollarıdır. Emeğin "zihinsel" (ve duyguca zengin) içeriğini yükseltmek, böylelikle, modern üretim sürecinin dünyevi bir eğilimi olduğu kadar uygulanabilir bir amaç da olabilir. İleri ekonomiler vasıfların artırılmasından ve maddi mallar kadar insani hizmetlerin de üretimine yönelik "değer-artırıcı" çalışmadan kazançlı çıkabilirler.

Ekonomik planlama alanında, ademimerkezileşmeyi ve teknolojik inceleşmeyi olumlu fırsatlar izler. Küçük firmaların rekabette başarıya ulaşmak için bir destek ağına ve bağımsız hizmetlere gerek duyduğu ekonomik gelişme alanında yerel yönetimin potansiyel bir rolü vardır. Ama telekomünikasyon, araştırma ve taşımacılık altyapıları ulusal ve kıtasal ölçekte de ekonomik başarı için zorunlu olmayı sürdürür. Haksız rekabetin ve çevreye verilen zararın önlenmesi ve tüketicinin korunması da devletin büyük ekonomik rollerini akla getirir. Sosyal demokratik dü-

zenlemenin hem eski hem de yeni gündemleri bu koşullarda önemini korur.

Thatcherizm Sağ'ın perspektifiyle gündeme konan bir post-Fordizm stratejisi olarak anlaşılabilir. Yani, sermayeyi güçledirmek ve emeğin birleşik yapılarına saldırmak için yeni teknolojinin, emekle sermayenin hareketliliğinin, tüketimin merkezi öneme getirilmesinin ve örgütlenmenin daha ademimerkezi biçimlerinin avantajlarını kullanma yönünde kararlı bir çaba. Önemli olan bu yeni oluşumları selamlamak değil; üretimin bu yeni koşullarının Sol'un karşı-stratejiler geliştirmesine olanak sağlayıp sağlamayacağını sormaktır. Yukarıda işaret edilen konular gösteriyor ki yanıt olumludur; ama ancak Sol sermayeyle emeğin çatışmasının önde gelen merkeziliğinin ve üretimin bu farklı katlarda oluşmuş biçimlerinin çatışan taraflar için temel kaynaklar olarak kaldıklarını kabul ederse.

Bu argümanın özü; sermayenin, her biri potansiyel direnme ve mücadele noktaları doğuracak şekilde bir arada var olmayı sürdürecek olan çeşitli stratejilere –post-Fordist ve başkaları– sahip olduğudur. Tüketim konularını öncelikli görme yönünde bir eğilim varsa da bunlar, sermaye ve emek piyasaları yoluyla sağlanan maddi kaynaklarla bağlantılı ya da onlara bağlı konular olarak kalırlar. İnsanların büyük çoğunluğu kazanmadan ya da sahip olmadan, tüketemez. İnsanların nasıl kazandığı ve neye sahip olduğu konusundaki eski sosyalist vurgu önemini yitirmemiştir; çünkü insanlar daha fazla kazanıyor ya da sahipleniyor ya da eskiden olduğundan farklı biçimlerde kazanıyor ya da sahipleniyorlar. Toplumsal fail düzeyinde, açıkça görünüyor ki sosyalistler "eski" ve "yeni" gruplarının iddialarını ilişkilendirmenin yollarını bulmak zorundadır. Eski toplumsal bölünmeleri önemleri kalmadı diyerek bir kalemde silmek ve bütünüyle orta tabakaların çıkarlarına dayalı radikal politikalar oluşturmak hem erken hem de kendini baltalayıcı olacaktır. Ama fail konusundan daha ilginç olanı analitik modeller düzeyindeki argümandır. Burada post-Fordizm'i sermayenin kapsamlı stratejileriyle ilişkilendirmek ve stratejik politik konuları çağdaş üretim tarzının, yalnızca ileri bir kesimin değil bütününe göre ele almak gereklidir.

Belki bu noktada zorunlu olan şey, yeni bir paradigmanın geliştirilebileceği ve kapsamlı bir stratejinin yerine oturtulabileceği, Sol'un hem içinde hem de ötesinde olan alanı tanımlamaktır. Ortaya çıkmakta olan politik ekonomi içinde pre-Fordist, Fordist ya da post-Fordist unsurların göreli ağırlıklarını bilmeye imkân yok; ancak her birinin varlığını ve getirdiği sorunları gözardı etmek potansiyel olarak ölümcül hatalar getirir. Politik borç temizleme adına strateji ya da program yapıcıların talepleri tarafından el konulmadan önce, yeni post-Fordist çözümlemenin müzakeresi için zamana ve yere ihtiyaç var. Yapıcı bir diyalog içinde birlikte yaşamayı öğrenmek zorunda olanlar, yalnızca farklı toplumsal gruplar ve kimlikler değil; aynı zamanda Sol ve sosyalist hareket içindeki farklı politik güçlerdir. Aksi halde, Sağ tüm önemli karşılaşmaları kazanmayı sürdürecektir.

14. HENRY'DEN SONRA

Paul Hirst

Marxism Today ve Komünist Parti'ye göre artık "Yeni Zamanlar"da –bir post-Fordist çağda– yaşıyoruz. Post-Fordizm ve post modernizm kavramları 1980'lerin bu yüzyılın ekonomik ve toplumsal kalıplarından kesin bir kopuşa işaret ettiğini göstermek üzere kullanılmaktadır. 1970 başlarından beri uluslararası ekonomide ve imalat stratejilerinde önemli değişimlerin olduğu doğrudur, ancak burada sorulacak soru, post-Fordizm'in bu değişimleri açıklamanın en iyi yolu olup olmadığı ve Britanya'nın ileri sanayi dünyasının öteki parçalarında gerçekleşmekte olan imalat örgütlenmelerindeki değişimi tümüyle paylaşıp paylaşmadığıdır.

Post-Fordist fikir yaygın bir fikirdir ve *Marxism Today*'e özgü bir şey değildir. Hem Marksist hem de Marksist olmayan, çeşitli

entelektüel kaynakların bir karışımından oluşur ve özellikle Antonio Gramsci ile Fransız "Düzenleme Okulu"nun fikirlerinden yararlanır. Robin Murray gibi post-Fordizm'i en incelikli kullananlardan bazıları onun en kötü hatalarından sakınmakta ve onu, benim burada savunacağım bazı alternatif görüşlerle birlikte ele almaktadır. Post-Fordizm bir önceki ekonomik örgütlenme biçiminin bir nitelemesinden kalkarak ortaya konan bir şeydir. Henry Ford ismi bu yüzyılın ilk yirmi yılında devreye sokulan imalattaki büyük yenilikleri özetlemek için kullanılmıştır: Ölçek ekonomilerini tam olarak işletmeyi gözeten ve üretim bandı yöntemlerine dayanan seri üretim, uzmanlaşmış makine aksamı ve vasıfsız ya da yarı-vasıflı emek aracılığıyla homojen kitlesel piyasalar için standart mallar yapan fabrikalar. Fordist sistem ancak ulusal hükümetler cephesinden uygun makro-ekonomik politikalarla birleştikten sonra tam potansiyelini işletebilmiş ve seri üretimi ayakta tutacak kitlesel alım gücü sağlanmıştır. Fordizm ve Keynesçilik, 1945'ten 1973'teki petrol fiyatı bunalımına kadar süren savaş sonrası büyük patlamadan sorumluydular. Fordizm yoğun ve görece homojen bir erkek ve tam gün çalışan kol emekçisi sınıfı yarattı. Bant sistemi ve bir tam-istihdam ekonomisi kol emekçisi sanayi işçisine emek gücü içinde merkezi bir yer ve aynı zamanda büyük bir politik etki kazandırdı.

Patlamanın sona ermesi Fordist çağın temellerini zayıflattı. 1973'ten sonra uluslararası ekonomi hem karşılıklı bağımlı hem de dengesiz bir hale geldi. Keynesçi stratejiler hem enflasyon hem de ulusal ekonomilerin büyük oranda iç içe geçmeleri sonucu güç kaybetti. İşsizlik arttı, emeğin konumu zayıfladı. Sanayi malları piyasaları parçaladı ve farklılaştı. İmalatçılar, belirsizlik karşısında, Fordizm'den koparak ve emek gücünü kalıcı bir çekirdek ile vasıfsız, sıklıkla kadın, part-time ya da rastlantısal bir periferiye bölerek hem çalışma yöntemlerinde hem de emek piyasalarında esnekliği gündeme getirdi. Hem piyasa hem de toplumsal farklılaşma yeni çağın ayırt edici özelliğiydi ve bunlarla birlikte üretimden tüketime ve hizmet sektörüne, kolektivizmden bireyciliğe ve özden (substance) tarza (style) doğru bir yönelim ortaya çıktı. Homojen ve kitlesel bir işçi sınıfına dayanan geleneksel bir sosyalist politika bu yüzden önemini yitirdi.

Post-Fordizm'in yanlışı nerede? Böyle bir soruyla başlamak geleneksel Marksist bir açıklayıcı önyargıyı gündeme getiriyor: Yani, üretimin özelliklerinden içinde yer aldığı toplumu nitelemekte yararlanabiliriz. Bu, artık katı nedensel determinizmden nedensel metafora kaymaktadır. Teknolojik determinizm modern Marksistler için geçerli değildir; ama sonuçları geniş toplumsal değişim süreçlerine post-Fordizm gibi sanayi üretiminden alınan bir metafora göre bakmakta ısrar ediyor. Bu bizzat imalattaki değişimlerin yorumlanması açısından bazı sonuçlar doğurur. Fordizm'den post-Fordizm'e kayma değişen piyasa koşullarına yeni stratejilerle yanıt veren klasik tipte piyasanın yönettiği kapitalist girişimler olarak görülür. Bu anlatımda, post-Fordizm tepkisel bir sürü toplumsal ve ekonomik değişimleri kaydetmenin bir yolu olmaktan daha az tutarlı bir imalat sistemi fikri olarak kalırken, Fordizm daha tutarlı bir kavramdır. Fordizm'in sanayi dünyasının tamamında geçerli olduğu düşünülür; ABD'de ötekiler için bir model hizmeti görür. Post-Fordizm aynı şekilde bütün sanayi dünyasının bir olgusudur. Britanya'da, imalatın özgün çözümlemelerinden çok varsayılan geniş ekonomik ve toplumsal etkileri yoluyla, piyasa ve emek gücü farklılaşmaları içinde var olduğu saptanmıştır. Fakat ya Britanya'nın imalat yöntemleri ve stratejileri çok az değişmekteyse? Sorun, aşırı-genel post-Fordizm metaforunun, sanayi örgütlenmesi dünyasından alındığı halde, imalattaki değişimleri *fiilen* çözümlemekte yetersiz bir araç olarak kalmasıdır.

İyi ki elimizde daha sağlam ve çok genel olmayan bir kavram var. Bu kavram doğrudan imalat stratejisine uygulanabilir ve Britanya'nın daha başarılı sınai rakiplerinin yöntemini devreye sokmakta başarılı olup olmadığı konusuna yanıt verecek kadar da özgündür. Söz konusu kavram, seri üretim bunalımına yanıt veren yeni imalat biçimlerini anlatmak için Michael Piore ve Charles Sabel'in geliştirdiği "esnek uzmanlaşma"dır.[1] Esnek uzmanlaşma çok iyi bir teknolojik paradigma ya da sanayi verimlilik modeli olarak tanımlanabilir: Esnek genel-amaçlı makine aksamı ve büyük ölçüde vasıflı işçi kullanarak tikel ve değişen piyasalar için belli nitelikte bir dizi mal imal etme. Bu stratejiyi benimseyen

1. M. Piore and C. Sabel, *The Second Industrial Divide,* Basic Books, New York 1984.

üretim birimleri çokuluslu şirketlerden zanaatçı işletmelerine uzanan bir çeşitlilik gösterir. Esnek uzmanlaşma "seri üretim" ya da ağırlıklı olarak vasıfsız işçi kullanarak standart malları üretmek üzere uzmanlaşmış makine aksamının kullanımı yolundaki başka bir paradigmaya karşı geliştirilmiştir. Bu kavram *Marxism Today*'in kullandığı Fordizm kavramından daha özgündür. Ve ideal bir imalat süreci türüyle sınırlıdır; ayrıca tikel bir üretim tekniği tipinden daha geniş toplumsal ve politik sonuçlar çıkarma doğrultusunda bir girişime de rastlanmaz.

Burada "paradigma" teriminin kullanımı önemlidir ve modaya uygun bir özentilik durumu yaratmayı amaçlamamaktadır; terim sınai örgütlenmedeki değişimlerin bir *politika* konusu olduklarını ve sadece değişen piyasa koşulları tarafından dayatılmadıklarını anlatır. İmalat örgütlenmesi ekonomik zorunluluğun sabit ve dolaysız bir sonucu değildir. Burada ekonomik baskılar, daha çok en iyi *politik* olarak anlaşılabilecek karmaşık koşulları olan, bir tercih sürecinin süzgecinden geçirilir. Tercihler yalnızca piyasa koşulları, finansal hesaplamalar ya da yaygın sınai örgütlenme modelleriyle değil; muhtemelen belli kurumların varoluşu, bir toplumsal ve bölgesel bağlam içinde yapılan daha geniş değerlendirmelerle de ilgilidir. Ekonomik kararlar bir kurumlar bağlamında somutlanır ve onun performansında genellikle son derece etkili olan şey firmayı kuşatan toplumsal ilişkiler ağıdır.

Esnek uzmanlaşma çok sayıda toplumsal bağlamlarda gelişebilir. Büyük firmaların esnek uzmanlaşma stratejilerinin toplumsal somutluklarını göstermek mümkündür ve Japonya iyi örnekler sunar; ancak bu örnekler burada bütünüyle işleyemeyeceğimiz kadar karmaşıktırlar. Esnek uzmanlaşma stratejisi üzerinde toplumsal bağlamın etkisini göstermek için daha uygun bir örnek *sanayi bölgesidir*. Bu gibi bölgeler 1973'ten beri uluslararası rekabetin yeni koşullarına başarıyla uyum sağlamakta olan ülkelerde daha iyi gelişmiştir. En çok sözü edilen örnekler Batı Almanya'da Baden-Württenberg ve İtalya'da Emilia-Romagna'dır.[2]

2. Japonya için bkz. D. Friedman, *The Misunderstood Miracle,* Cornell University Press 1988. Charles Sabel, P. Hirst ve J. Zeitlin'e (ed.) yaptığı katkılarda sanayi bölgelerinin geniş bir irdelemesini sunuyor, *Reversing Industrial Decline?,* Berg 1988.

Sanayi bölgeleri farklı biçimlerde örgütlenmiştir; ama en genel öznitelikleri, hem rekabeti hem de ortak işleyişi birleştiren ağlarla firmaları birbirine bağlayan kurumlardır. Firmalar taşeronlarla sürekli ilişkiler geliştirir. Firmalar işi aralarında paylaşır. Firmalar, kamusal organlarla özel girişimi ortak bir "kamusal alan"da birleştiren kurumlarda yan yana faaliyet yürütürler. Bu söz konusu sanayi ya da bölge için değerli kaynaklar sağlar; araştırma büroları gibi kolektif hizmetler, ortak tanıtım ya da emeğin eğitilmesi için kurumlar. Önemli olan nokta, bölgenin firmalara karşılıklı bir destek ve tek tek firmaların piyasalardan zor satın alabileceği, onun uzmanlığını artıran kaynaklar sağlamasıdır. Ne tipik bir bölgeden ne de bölgesel düzeyde esnek uzmanlaşma stratejileri için uygun olan belli bir toplumsal örgütlenme kalıbından söz edebiliriz. Japonya'da Sakaki esas olarak çok gelişmiş bir dağ köyüdür. Geleneksel köylü ve zanaat tabanından sayısal olarak kontrol edilen makine aksamı aracılığıyla bir dizi ileri ürün yapan 300 birimlik bir şebeke yaratılmıştır. Bologna'da Komünist belediye tuttuğunu koparan girişimcilerle doğrudan ve çekinmeden işbirliğine giriyor. Massachusetts'de bilgisayar sanayisi (sendikasız olan ve acımasız bir biçimde rekabet eden) idarecilerinin bölge üniversiteleriyle bağlantıları aracılığıyla firmalar arasında şebekeler yaratmıştır.

Post-Fordizm, sınai değişimi piyasanın dayattığı, büyük sermaye tarafından kontrol edilen ve emeğin güvenliğinin kaybolmasına yol açan bir şey olarak betimler. Bu bağlamda esneklik işçilerin çoğunluğu açısından daha büyük belirsizlik ve yeni bir kontrol kaybı anlamına gelir. Esnek uzmanlaşma ise değişimi tersine piyasanın dayattığı bir şey olmaktan çok, çeşitli ekonomik birimlerle ilgili politikanın yönlendirdiği ve emek açısından hep de kötü olmayan bir şey olarak resmeder. Firmalar piyasa değişimlerine karşılık vermek kadar *tahminlerde de bulunurlar* ve yeni ürünler geliştirerek yeni piyasalar yaratırlar. Esnek uzmanlaşma bölgesel kurumlar ve standartlaşmış seri üretime batmamış emek becerisinin mirası üzerine oturur. Endüstri ile kamusal organlar arasındaki ekonomik işbirliği kurumlarını geliştiren ya da koruyan bu bölgeler ve firmalar arasında ortak faaliyet kalıpları çoğunlukla teknoloji ve iş örgütlenmesindeki en

yenilikçi alanlardır. Firmalar hızlı iç değişiklikler yapabilirler, çünkü değişimin olumsuz etkilerini telafi eden ve azaltan toplumsal bir çevreleri vardır ve bu çevre tehlike karşısında bir oranda sigorta işlevi görür. Emek, esnek bir uzmanlaşma stratejisinde hiçbir şekilde ikincil değildir. Aslında, bu konumu daha da yükselebilir; çünkü genel amaçlı makine aksamının vasıflı kullanımı hem işçiler için daha fazla özerklik hem de işçilerle yönetim arasında daha çok güven sağlar.

Marxism Today, Fordist sanayileşmenin son derece örgütlü, kolektivist ve katı sanılan toplumsal yapılarına oranla daha bireyci ve tarzla (style) daha çok ilgili olan post-Fordist toplumu yüksek oranda akışkan ve hızla değişen bir şey olarak görür. Ancak, imalat örgütlenmesinde yeni esnek uzmanlaşma biçimlerini benimsemekte olan çok sayıdaki sanayi bölgeleri ve sahaları postmodern toplumsal ve kültürel akışkanlık modellerinden başka bir şey değildir. Ekonomik dinamizm aslında derin bir toplumsal tutuculukla bağlantı halindedir. Japonya buna klasik bir örnektir. Japonlar 1945'in yıkıntılarında geleneklerini yeniden keşfettiler. Aile ve firmayı yeni toplumsal yapının çekirdek kurumları yaptılar. Firma, idareyle çekirdek işçilerin ortak üyeliği ve ortak hedefleri paylaştığı bir kolektivite olarak değerlendirildi. Japonya, Protestan Etik ve boğucu bir biçimde geleneksel "burjuva" ailesinin son barınağıdır. Ancak Japonya bir istisna değildir. Küçük kasaba meziyetleri, eski tarz ailecilik ve son derece tutucu toplumsal davranışlar, İtalya ve Almanya'nın en başarılı bölgelerinde de ağırlıktadır. Daha geniş bir toplumda değişime yol açmaktan uzak olan imalattaki değişim genelde görece istikrarlı ve destekçi bir kurumlar bağlamında en etkili biçimde başarılır.

Özgül olarak imalat örgütlenmesine dönecek olursak, post-Fordizm yerine esnek uzmanlaşma kavramını kullandığımız takdirde, Britanya'nın yeni sınai örgütlenme tarzlarını tam olarak ya da başarıyla benimsemediğini görecek olmamız bir ironidir. Britanya'da daha ondokuzuncu yüzyılda serpilen sanayi bölgeleri – Sheffield ya da güneydoğu Lancashire gibi– vardır.[3] Bunların kalıntıları devirler, birleşmeler ve sanayiden uzaklaşmalarla dur-

3. Bkz. J. Zeitlin and C. Sabel, "Historical Alternatives to Mass Production", *Past and Present,* No. 108, 1985.

madan dağıtılmaktadır. Britanya'daki yalnızca bölgesel ekonomilerin yetersiz farklılaşması görülmez, yerel politik kurumlarla yerel ekonomik işbirliği biçimleri de zayıftır. Muhafazakâr Parti'nin yerel yönetime saldırısı işe yaramadı; ama Britanya'da yerel yönetim, firmaların, emek çıkarlarının ve yerel idarenin iş faaliyetlerini daha fazla geliştirmek üzere elbirliği yapabilecekleri sınai bir "kamusal alan"da eşgüdüm rolünü yerine getiremeyecek kadar yetersiz kalmaktadır. Çok sayıda İşçi Partili yerel politikacı için bu fikir iğrençtir; özel firmaları zenginleştirmeye çalışmak mı! İyi ki, muazzam ölçüde yerel sınai gerileme West Midlands gibi belli bölgelerde yeni bir pragmatizmi öne çıkarıyor. Ancak, şu noktada, Muhafazakâr politika hem yerel otorite finansmanını hem de yerel ekonomiyi sekteye uğratmaktadır.

Bölgelerden sınai firmalarının kendilerine dönüldüğünde, Britanya'da iş idaresi yapılarının esnek uzmanlaşma stratejilerini ne tam olarak işletebilecekleri ne de tam olarak anlayabilecekleri doğrultusunda yeterince kanıt vardır. Esnek imalat sistemleri, hem emeğin virtüözlüğünü hem de ürünün çeşitliliğini büyük oranda artırabilecek otomatikleşme süreçleri sanki sadece makine aksamının kullanımına yönelik seri üretimlermiş gibi işlemektedirler. Britanya firmaları taşeronlarla hâlâ güven ve enformasyon paylaşımına dayanan, geniş bir alanda etkileşimli ve sürekli ilişkiler geliştirmeyi başaramamaktadır. Britanya'daki yetersiz ve çağdışı sınai eğitim sisteminden kaynaklanan vasıflı emek kıtlığı ve iş idaresindeki hiyerarşik ve otoriter uygulamalarda ısrar bir araya gelerek, vasıflı işçilere, en ileri esnek uzmanlaşma stratejilerinin gerektirdiği gibi onlara güvenerek ve onlarla diyaloğa girerek, daha büyük özerklik tanıma fırsatlarının ortadan kalkmasına katkıda bulunuyor.[4]

4. Bu hususlar B. Jones, E. Lorenz, A. Campbell ve ayrıca P.Hirst ve J. Zeitlin'in editörlüğünü yaptığı, *Reversing Industrial Decline?*da W. Currie ve M. Warner'a katkı olarak dile getirilmiştir. Britanya imalat sektörünün başarısızlığının Hirst ve Zeitlin, "Crisis, What Crisis?"de geniş biçimde üstünde durmuştuk. *New Statesman,* 18 Mart 1988 ve "Flexible Specialisation and the Competitive Failure of UK Manufacturing", *The Political Quarterly,* Vol. 60, No. 2, 1989.

Makro ekonomik olgular, daha başarılı yabancı rakiplerinin stratejileriyle karşılaştırıldığında, Britanya firmalarının mikro ekonomik başarısızlığına ışık tutuyor. 1983'ten beri imalat ürünlerindeki ticaret dengesi negatiftir. 1987'de 10 milyar pound, sonra artarak belki 1989'da 18-20 milyarı bulacak açık. Britanya'nın dayanıklı tüketim malları ithaline son derece yatkın oluşu ve istatistik verileri toplanmaya başlandığından beri var olan imalat sektöründe pozitif bir ticaret dengesi tutturmadaki başarısızlığı gösteriyor ki, Britanya sanayisi ne kapasite genişletmede yeterince hızlı ne de patlayan bir iç piyasaya yönelik ürün kalitesini artırmada yeterince etkindir. Britanya ihracatı poundun değerine karşı son derece hassas olma özelliğini koruyor, bu da yine gösteriyor ki, Britanya dış piyasalarda fiyat-dışı koşullarda yeterince rekabet edemez.

Britanya imalat sektöründeki süreklilikler, uluslararası ekonomideki radikal değişimler ve yurt içi emek gücünün bileşimindeki değişimler kadar çarpıcı ve aydınlatıcıdırlar. Britanya'yı az ya da çok doğrudan değişen piyasa koşullarının güçlendirdiği dünya çapında ve ortak bir değişim sürecine göre çözümleme eğilimi dikkate alındığında, Post-Fordizm kavramı, bu değişimleri bir yere oturtmakta zorlanmaktadır. Esnek uzmanlaşma imalatın 1973 sonrasında değişen bir uluslararası ekonomiye başarıyla uyarlanması konusunda oldukça ilginç bir düşünceler sunmaktadır; fakat bir yandan da Britanya'nın bu gibi stratejileri uyarlamadaki başarısızlığına hemen işaret eder. Bu başarısızlığın ana nedeni toplumsal ve kurumsal bağlamda yatar.

Britanya'nın imalat sektöründeki başarısızlığı belli bir sanayi karşıtı ruh hali dolayısıyla ortaya çıkan bir olgu değildir. On yıldır hükümet canla başla bir "girişimci kültürü" savunusu yapmakta ve piyasaları serbestleştirmeye çalışmaktadır. Ancak yukarıdaki çözümlemenin de gösterdiği gibi başarılı imalat stratejileri doğrudan özgür piyasa baskılarından kaynaklanmazlar. Esnek uzmanlaşma stratejileri bir kurumlar bağlamına ve bireysel bir şirket düzeyinde hazır kalıp bir çözüme uygun piyasa-dışı kaynaklara bağlıdır. Özgür bir piyasa stratejisi peşindeki Muhafazakârlar, firmalar, sendikalar ve kamusal organlar arasında ortak faaliyet imkânlarını güçlendirmekten çok zayıflatmaktadırlar. Yeterli va-

sıflı işçi arzını sağlamak üzere sanayi eğitiminde reforma gitmemişlerdir. Araştırma ve geliştirmeye hız kazandırmamışlardır. Sanayi için, özellikle de küçük ve orta ölçekteki firmalar için kolektif hizmetleri desteklememişlerdir. Bir girişim kültürü peşinde, ileri bir sınai ekonominin toplumsal dokusunun bu ihmali, imalat sektörü açısından, hiçbir şeyi değilse bile, yaşamı daha zorlaştırmaktadır ve özelde sınai yatırımlar için düşük maliyetli finansman sağlamada hiçbir kolaylık getirmemektedir. Şirketlerin yönetimlerini ele geçirme ve birleşme dalgası sınai firmaları üzerinde finans sektörünün egemenliğini daha fazla artırmaktadır. "Yeni Zamanlar"a göre konuşmak, hatta Muhafazakârların ekonomik bir mucize yarattıkları mitini kısmen kabul etmek Sol'un yapması gereken son şeydir.

İmalattaki başarısızlığı eleştirmede Sol'un elinde hükümetin serbest piyasa felsefesine karşı güçlü bir kart vardır. Piyasaları serbestleştirmek onun hakkında iddia edilen asıl amacı, yani teknik değişimi ve ekonomik yatırımı yükseltmeyi, gerçekleştirmiyor. Ekonomik faillerin kısa dönemli piyasanın ve finans enformasyonunun başarılı katılım için yeterli olduğu piyasalar üzerinde –ulusal para, metalar, hisse senetleri ve gayrimenkul piyasaları– yoğunlaşma eğilimlerini güçlendiriyor. Eğer Sol başarılı imalat stratejilerinin toplumsal içeriğini –rekabet kadar ortak faaliyete de duyulan ihtiyaç ve imalatın etkinliğini artırmak için kamusal organlarla şirketler arasında ortaklıklar kurma ihtiyacı– anlamaya başlarsa, o zaman yalnızca Muhafazakâr ekonomik politikayı eleştirebilmekle kalmayacak aynı zamanda ona bir alternatif de sunabilecektir. Bu alternatif hem ekonomik liberalizm hem de devlet sosyalizminden çok farklıdır. Değişen ekonomiye politik yaklaşımımızı yeniden düşünmemiz gerekiyor; ama *Marxism Today*'in "Yeni Zamanlar" savunusu ve post-Fordizm fikrini kullanması bize yardımcı olmayacak. *Marxism Today* dogmatik ve eski tarz sosyalizme kafa tutmak konusunda iyi şeyler yapmaktadır; ama Muhafazakâr ekonomik başarıyı neredeyse kutlama noktasına gelirken ekonomik liberalizmi hedef alması için Sol'a çok az silah sağlıyor. Esnek uzmanlaşma kavramının sunduğu alternatif ise hem eleştiri hem de yeni politikalar geliştirmek için araçlar sağlıyor.

V

Politik kültür

15. PARTİNİN ÇÖKÜŞÜ

Sarah Benton

Bildiğimiz biçimiyle politik parti bir anakronizmdir. Önüne koyduğu bütün görevlerden yalnızca ikisini belli bir yeterlilikte yerine getirebilir: Seçimlerde yarışabilir ve kamusal işlerin ritüellerine katılabilecek bir profesyonel politikacılar kastı üretebilir. Oysa halk çok daha fazlasını beklemektedir. Ama parti yönetimde ya da "özel alan"ın ilerlediği, buna paralel olarak partinin devleti kontrolünün gerilediği sivil yaşamda demokrasiyi nadiren güçlendirebilir. Parti genel olarak kendi tek tek üyelerini kurtarır; insanların yaşamlarında daha fazla tercihi ya da yaşamları üzerinde daha fazla kontrolü sağlayabilecekleri bir araç değildir. Parti halkın "sahici" bir sesi değildir: Partili politikacılar hakkındaki en genel kanı onların yalan söyledikleri yolundadır.

Çoğu insan için demokrasiyi savunmaktan uzak olan politik parti, en kötüsü, profesyonel dışlanmışlık, fanatizm ve birkaç kişinin manipülasyonuna maruz kalmaktan korkan kitleler için ritüel sıkıcılığı temsil eder.

Eski türden politik partilerin bütün Avrupa ve Kuzey Amerika'da çöküş halinde olmaları şaşırtıcı değildir. Yalnızca yollarını değiştirenler beklentiyle yüzlerini geleceğe çevirirler. Komünist blok ülkelerinde, ekonomik ve kültürel yaşamın kemikleşmesi monolitik bir partinin katılığı ile eşanlamlı hale gelmektedir. Bu ülkeler iktidar paylaşımı (Polonya), *glasnost* (SSCB) ya da daha gevşek merkezi denetim (Macaristan) deneyimlerini yaşarken tek sorun, değişim talebi eski etnik ve bölgesel yurttaşlıklar karmaşası içinde eski partiyi parçalamadan önce içeriden reform için yeterli zamanın olup olmadığıdır.

"Eski partiler" 1920'lerde kurulmuş olanlardır. Bunlar birbirlerinden ideoloji ya da toplumsal bileşim bakımından farklıydı; ama hepsi de iki olguya –kitlesel oy kullanma ve çok güçlü ulus-devletler– birer yanıttı. Bunların her biri –devlet ve kitlesel oy– parti aracılığıyla bir diğerinin gelişmesini biçimlendirdi. Hamle yapanlar resmi bir sosyalizm ideolojisini benimsemiş kitle partileriydi; komünist partilerin yaptığı gibi devlet eliyle kitlelerin iktidarını savunan bir retorikle yola çıkan İtalyan faşistleri ve Alman Nazileri de dahil olmak üzere iktidara ordu (özel olarak Prusya), kilise (İtalya), toprak (Doğu Avrupa'nın çoğu) ve iş (Britanya, Almanya, ABD) aracılığıyla çeşitli biçimlerde erişen üst sınıfların tersine, hem profesyonel orta sınıf hem de sonradan muazzam sayılara ulaşan işçi sınıfı iktidara yalnızca devlet aracılığıyla ulaşabiliyordu. Üst sınıfların tersine, onların devlete tek ulaşma yolları partiden geçiyordu. Özellikle ABD, Almanya ve Britanya'da kitlesel üretim sistemlerinin çağdaş gelişmesi aynı zamanda kitle oyunu da biçimlendirdi ve tek, dinamik bir bütün olarak güçlü bir işçi sınıfı imgesi üretti.

Parti çağının şafağında kaygıya kapılanlar bile kitle politikasının heyecan veren gücünü fark ettiler.

> Herkes bir acele ve telaş içinde; geceler seyahat için, gündüzler iş için kullanılıyor, "tatil gezileri" bile sinir sistemi üzerinde bir gerilim

haline gelmektedir. Önemli politik, sınai ve finansal bunalımlar eskiden olduğundan çok daha geniş insan çevrelerini heyecana sürüklüyor; politik yaşamla oldukça genel bir biçimde uğraşılıyor; dinsel ve toplumsal mücadeleler, parti politikası, seçim faaliyetleri ve sendikacalığın muazzam yayılması huzursuzluğu ateşliyor, zihinde daha büyük bir gerilim yaratıyor ve kendini toparlama, uyuma ve dinlenme saatleri kısaldıkça kısalıyor.

(Bu 1893'te *Civilised Sexual Morality*'de bir çağdaşından alıntı yapan Freud'dur. İkisi de sinirsel hastalıkların kitlesel boyutlara ulaşmasını açıklamaya çalışıyor. Freud bu modern yaşam anlatımında tek bir noktaya karşı çıkar: Bu nokta, cinsellik üzerindeki zararlı etkileri gözden kaçırmaktır.)

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizmin feci sonuçlar doğuran başarısızlığı kitle partilerinin gelecekle baş etmekte en iyiyi temsil ettikleri inancını pekiştirdi. Kitlesel işsizliğin kol gezdiği koşullarda, yalnızca devlete tanınan son derece geniş rol denge, istikrar ve toplumsal eşitlik getirebilirdi. Her türden sosyalist için bu, sağduyunun sesi kadar açıktı. Sosyal demokratların faşistlerden ve komünistlerden ayrıldığı yer, demagogların ve ayak takımının sarsamayacağı bir devleti savunmalarıydı.

Modern politikaya biçim vermede başı çeken sosyal demokratların partileriydi. 1930'lardan ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist partiler, iktidarı halka vermek adına politikayı bir meslek olarak ve toplumu yeniden biçimlendirmeyi de bir iyi idare sorunu olarak ele aldılar. Dönüm noktası, 1950'lerde geldi; sivil toplumda, örneğin, işçiler ve tüketiciler için en az politik hak tanımış olan hükümetler en çok işlevsiz kalanlar oldular. İster Sovyetler Birliği'nin "durgunluk dönemi" ister Britanya'nın İşçi Partisi olsun, kendi politik itkilerini yeniden üretemeyen bir hükümet biçimi yarattılar. İşçi Partisi'nin ilk savaş sonrası hükümeti yalnızca altı yıl ayakta kalabildi ve yeni yeni başarılar kazanmaya başlayan bir muhafazakâr politikadan çok bizzat kendi içinden tükenerek yenilgiye uğradı. Savaş sonrasının Britanya sosyalizmi kendini yeniden üretmedeki bu yeteneksizliğiyle, çoğu Batı Avrupa ülkesinden farklıdır. Asıl olarak heterojen cemaatler içinde çok az kökleri vardır ve buna

karşılık devletten politik özerkliği de çok azdır. Britanya Solu'nun, özellikle de İşçi Partisi'nin keskin bir biçimde kendi içine dönerek olayları karşılaması tesadüfi değildir.

Sol profesyonel bir tutum izlerken Sağ, özellikle Britanya'da, hâlâ amatörlerin elindeydi (aslında Britanya politik hükümetinin *biçimi* hâlâ amatörlerle işbirliği yapan monarşinin sahte bir anakronizmidir. Hem Avam hem de Lordlar Kamarası'ndaki parlamento üyeleri anlayış olarak ve birçok Tory'nin durumunda olduğu gibi fiilen part-time çalışırlar). Savaş sonrası çoğu Avrupa ülkesinde Sağ küçük "m" ile yazılan muhafazakârlık ve imparatorluk imgeleriyle parti öncesi çağın varsayılan toplumsal ahengi için sürüp giden bir nostalji adına sosyalizmin iddialarına direndi. Wilson hükümetini getiren bunun modern dünya olduğu iddiasındaki İşçi Partisi kadar, muhafazakârlığın 1960'larda bu modern dünyayı karşılamaktaki yeteneksizliği oldu ve bu; parti konusunda radikal bir yeniden düşünme gereğini ortadan kaldırdı.

Wilson, "bilimsel", üretken sosyalizme karşıt olan bir anakronistik, anti-demokratik Muhafazakârlığın imgelerini büyük bir başarıyla kullandı. 1963'te liderleri olarak bir soyluyu, Lord Home'u seçme konusunda Tory'leri suçlaması bunu göstermiştir: Tory'ler demokratik parti yerine "aristokrat bir komplocu"yu kullanmışlardır, diye dalga geçiyordu. "Demokratik atılım, toplumsal devrim, artan beklentiler üzerinden yarım yüzyıl geçtikten sonra bütün süreç bir on dördüncü kontla karaya oturdu. Bu mecalsiz yapı, son evladı Britanya'nın dünyadaki konumunu yeniden düzeltme mücadelesinde tüm insanlarımızın beceri ve meziyetlerinin seferber edilmesine ve bilimsel devrime nasıl öncülük edebilir?" Bu ifade Tory'lerin yarının dünyasını geciktirmelerini eksiksiz olarak anlatıyor, aynı zamanda da bu geciktirmenin İşçi Partisi'nin hiçbir ciddi değerlendirme yapmaksızın kazanan bir ittifaktan bahsetmesine nasıl izin verdiğini gizliyor. Muhafazakâr nostaljiyi batıran 1970'lerde geleceği temsil etme iddiasındaki bir Yeni Sağ'ın ortaya çıkışı oldu ve bu nostalji yerini yakın geçmişe karşı bir küçümseme ile kitle partisinin altın çağı hakkında garip bir sessizliğe bıraktı. Sanki partilerinin hiç tarihi yoktu.

A. PARTİNİN İMGELERİ

Günümüz Sağ'ı, 1960'larda bir çağın sona erdiğini söylemekte gayet haklıdır. 1950'den önce politik partiyi hâlâ "modern prens" olarak kavramak yine de mümkündü; modern, çünkü partinin kolektif failliği ortaçağın bireysel liderini geriye itmişti, ama yine de o bir prens, kahraman bir varlıktı. Bu romantik parti kavramı 1960'lara kadar sürdü; hatta Britanya İşçi Partisi'nin en duygusuz yüreğinde yuvalandı. Örneğin, gerçek bir İşçi Partisi hayranı, Clem Attlee'nin arkadaşı ve *Daily Herald*'ın eski editörü Francis Williams, İşçi Partisi'nin doğuşunu (*Fifty Years March, The Rise of the Labour Party*) şöyle anlatıyordu:

> Ve artık, 1900'ün o şubat sabahında, perde bu muhteşem dramdaki yeni bir sahne için açılıyordu... O gri şubat günü yavan bir ticari merkez olan Fleet Street'in sağ kolunda doğan parti, ülkenin ekonomik ve toplumsal çehresini tartışmasız bir biçimde değiştirecek olan Britanya işçi sınıfının politik bir başkaldırısında önde gelen araç haline gelecek ve ardında bir seferberlik yaratacaktı...

Bu kahraman, "yeni bir yüzyılın bu ilk yılının o şubat günü sıradan işlerinin peşinde Farrington Street'ten geçenler için çılgınca ve en devrimci ütopyacılık gibi görünecek bir programı" hayata geçirecekti.

Romantik mi? Şüphesiz. Francis Williams 1950'lerde yazıyordu. 1890'la 1920 arası herhangi bir politika anlatımına şöyle bir göz atarsanız aynı türde ürpertici tanımlarla karşılaşacaksınız. İşte (gayet gelişi güzel bir seçimle alıntı yapılmıştır) bir Bay Pickles, 1917'de Kooperatif Hareket'te politik birlik çağrısını şöyle yapıyor:

> Ben toplantılara bir gece Sosyalist olarak, diğer gece bir sendikacı olarak ve öteki gece kooperatifin yürütme kurulu üyesi olarak katılıyorum; ama ben her kesimde demokrasi için çalışıyorum... Bütün kartlarımızı masaya koyalım, birlikte ayağa kalkalım ve demokrasi için –(alkışlar)–, muzaffer demokrasi için söyleyelim.

Sloganı parti birliğiydi; ama aynı zamanda partiyi oluşturan kitlelerin birliği için de konuşuyordu. 1920'lerde ve 1930'larda modernist imgelemin kahramanı, bizzat kitle değilse de karakter yapısından ziyade heykele benzer biçimiyle birey, sıradan bir işçiydi.

Parti eskinin bir prensi gibi sadakat istiyordu, sevgi ve bağlılığın esin kaynağıydı, kötüden kurtuluş vaat ediyordu, muhtaçların yanında kavga yürütüyordu, çoğunun renksiz, yavan yaşamına asalet getiriyordu. Çünkü o bir kolektifti, aynı zamanda disiplin dayatıyor ve fedakârlık istiyordu. Yoksa kahraman olamazdı (militer imgelem ve biçimler de kesinlikle bundan pek farklı değildir). Ve eğer parti kahraman bir savaşçıysa, halk da öyleydi. Parti halktı ve birlikte tek bir bütündüler.

Bugün kimse partiyi bu şekilde görmez. Can çekişen romantikler onu iktidar tarafından "bozulmuş" ya da zayıf, güvenilmez insanlar tarafından "ihanete uğramış" olarak görürken işçi sınıfı partinin karakterini hâlâ eza gören bir birlik olarak tanır. Modern demokrasi üzerine son dönem çalışmalardan biri demokratik parti sistemlerinin "yürekli ve çığır açıcı boyutların erken dönemdeki modern bir icadı" olduğuna kesin tanıklık eder; ancak "uzlaşımcı parti gerçekliğinin demokratik parti rekabeti idealleri açısından son derece yetersiz kaldığını" kabul eder (John Keane, *Demokrasi ve Sivil Toplum*).* Diğerleri açısından, yanılsamanın kaybı sadece modern durumun bir parçasıdır. İnanç kaybı ise partide, devlette, bizzat politikada ve kitlelerdedir. Bugün Marshall Berman'ın (*Katı Olan Her Şey*) alıntı yaptığı fütüristleri okumak –"Çalışma, zevk ve başkaldırıyla canlanan büyük kalabalıkların şarkısını söyleyeceğiz; modern başkentlerde devrimin çok renkli, çok sesli dalgalarının şarkısını söyleyeceğiz"– farklı bir çağda yaşamakta olduğumuzu anlamaktır.

Bugün kitlenin politik bir parti tarafından tek, kahraman bir bütün haline getirilebileceğine inanmıyoruz. Marshall Berman'ın işaret ettiği gibi günümüz modernliğinin ayırt edici bir özelliği, genel bir anlam kaybı eşliğinde, bir parçalanma duygusudur. Stuart Hall, *Marxism Today*'de, (Ekim 1988, bkz. *Yeni Zamanların Anlamı,* bu kitapta) "Yeni Zamanlar"ın niteliklerini saptıyor:

* Bu metin Türkçe'de yayımlanmıştır. [Ayrıntı Y., Çev. Necmi Erdoğan, 1994]

"Daha büyük parçalanma ve çoğulculuk, eski kolektif dayanışmaların ve yekvücut kimliklerin zayıflaması, ayrıca daha fazla çalışma esnekliği ve kişisel tüketim aracılığıyla bireysel tercihlerin en çoğa çıkarılması eşliğinde gelen yeni kimliklerin ortaya çıkışı." Parçalanan yalnızca bütün değil, "benlik" de parçalandı. 1917'de, Kooperatifin Bay Pickles'ı da belki aynı şeyleri hissetmişti; renk cümbüşü benliklerimizle bizlerin aksine, o her şeyin parti tarafından bütünleştirilebileceğini düşünüyordu. Bireyliğinin, duyusal benliğinin demokrasiye ilerleyen parti dalgası içinde kaybolacağını hissediyordu.

Bizim parti ve demokrasi kavrayışımız artık tek amaçlı –her şeyi kucaklayan bir devletin kontrolünü ele geçirme– bir kitle partisinde hizaya sokulamayacak olan çoklu benliklerin bu yeni gerçekliği ile uyuşmamaktadır. Parti liderlerinin hem profesyonel seçkinler olarak hem de popüler politik kültür taşıyıcıları olarak partilerini yeniden biçimlendirme girişimleri bu çelişkiler karşısında dağılmaktadır. Ocak 1989'da, İşçi Partisi üye sayısını ikiye katlamak için bir kampanya başlattı. Neil Kinnock politik engellerle değil, yalnızca yönetimsel bloklarla karşı karşıya olduklarında ısrar etti. Ama Tribune Group bildirisi *A Mass Party*'de (Bir Kitle Partisi), partide ve genel olarak toplumda yeni bir politik kültür yaratma ihtiyacı üzerinde duruluyordu. SLD lideri Paddy Ashdown partisinin iddiasını üye sayısı olarak İşçi Partisi'ni geçmekle ölçüyordu. Ancak medya zamanına ayak uydurabilecek ilk profesyonel seçkinlerini üretme doğrultusunda muazzam bir baskı altındaki yeni partisi, gerçek liberaller eski/yeni cemaat politikalarını akıllarından çıkaramadıkları için profesyonelliğe arkalarını döndüklerinde, çaresizlik içinde kalır.

Yalnızca Muhafazakârlar endişesiz görünüyor. O zamanlar Muhafazakâr Parti sekreteri olan Peter Brooke, Haziran 1988'de kendi üye kaydetme kampanyalarını başlattı. Hedefleri gayet açıktı; daha fazla üye daha fazla para ve profesyonel bir seçkin kesiminin gelecek kuşağı anlamına geliyordu (bkz. Sarah Benton, *New Statesman and Society,* Eylül 1988). Politik kültürleri, kadınlar için açık hava davetleri ve iş çevreleri için kulüpler, ihtiyaçları açısından pekâlâ yeterliydi. Ama bu, İngilizlik kozası tarafından korunduğunda öylesine esnek olan politik kültür, kendi

Küçük İngilterecilik'inin içindeki sınırlarına ulaşıyor. Tory hoşnutsuzluğu liderinden çok sekreterinde odaklandığında, bu yalnızca ondaki gerçek endişenin bir yer değiştirmesi değildi; aynı zamanda partinin biçiminin, bırakın Brüksel ve Strasbourg'u, Galler ve İskoçya'nın yabancı topraklarının fethedilmesine uygun olmayabileceği yolunda bir bilinçliliğe işaret ediyordu.

Geleneksel partiler içinde amaç bunalımı, derinlere işlemektedir. Tüm bu üyeler ne için varlar? Eğer parti üyeleri politik bir misyonun kadrolarıysa, bu misyon sahiden nedir? Yalnızca hatalı biçimlediği ya da artık iki ya da üç sınıfla karşılaşmadığımız için değil; partinin kontrol etmek üzere biçim verdiği devlet aygıtının elinden çok fazla miktarda güç kaydığı için de eski parti biçimi bir anakronizmdir.

B. PARTİLER VE İKTİDAR

Halk, parti, parlamento ve devletin gelişigüzel bağlantıları birçok ülkede ortak bir özelliktir. Bunlar iktidarın kaybolmasına kanıt teşkil eder; Scarlet Pimpernel gibi politik iktidarın artık sabit, görülür bir alanı yoktur. İktidar Britanya devletinde ve elbette Britanya parlamentosunda sıkıca yer etmiş değildir; anahtar deliklerimizden paranoyak fantezilerini yakalamaya çalışan M15'in cebine tıkıştırılmış olmadığı gibi Lüksemburg ya da Brüksel kabinelerini de doldurmuyor. İktidar bir silikon vadisinde dolanmıyor; IMF'de, 7'ler Grubu'nda, Coca Cola genel merkezinde, Vatikan'ı çevreleyen İtalyan masonları arasında ya da güçlü bir silah imalatçısının korunağında rahatça oturmuyor.

İktidar bütün bu yerlerde ve hiçbirinde, burada, orada ve hiçbir yerde. Fethedilecek tek bir kale, bir kere çıkıldığında politik bir partiye sivil evren üzerinde iktidar bahşeden tek bir yüksek komuta merkezi yok. İktidarın parçaları şaşırtıcı bir biçimde bir görünüp bir kaybolurken komplo teorileri katlanarak artıyor. Bunların birçoğu doğru; gerçekten de özel şirketler, militarizmin ve ticari çıkarların karanlık şebekeleri, devletin gizli yeraltı dünyası tarafından hazırlanan ve hayata geçirilen komplolar var. Bazısı çok büyük zararlar veriyor; hepsi de demokrasi karşıtı. İyi bir

komplo gün ışığına çıkarıldığında bunu hiçbir zaman aklından çıkarma. Ama bunu Bizim Çocukların gizlice elde ettikleri güçlerle dünyayı yönetme kapasitelerine de atfetme. Dünya böyle değil. Eğer politik iktidar ulusal devlet üzerinde basit bir kontrolle dağıtılamazsa, o zaman böyle bir kontrole göre tasarlanmış partilerin biçimi ve işlevi, eğer yaşamak istiyorlarsa, değişmek zorundadır.

Muhafazakâr Parti sınıf ilişkilerinin değişen sosyolojileri kadar bundan dolayı da 1980'lerde egemen güçtü. Devletin sınırlarını geriye çekme yolundaki retorikleri devletin sınırlılığını tanımaktan geliyordu. Bunun nedeni, Thatchercıların sosyalistlerden çok daha fazla kavrayışlı olmaları değil, Muhafazakârların istediklerini elde etmek için hiçbir zaman devlete bağlı olmamalarıydı. Bu durumda onlar Sol partilere tanınmayan bir manevra özgürlüğüne sahipti. Daha önceki Muhafazakâr dönemlerde olduğu gibi "Thatcherizm"in oluşumunun da koşullara *ad hoc* (özel-ç.n.) bir karşılık olduğu açıktır. Bir zamanlar Rothschild'in özelleştirme birimi yanında Thatcher'ın politika biriminde de çalışmış, üst mevkilerin adamı bir milletvekili olan John Redwood *Popular Capitalism* (1988) adlı kitabında özelleştirme sonucuna nasıl rastlantıyla ulaştıklarını anlatır. Thatcherizm'in itici gücü haline gelen strateji planlanmamış, tesadüfen bulunmuştu. Ve Thatchercılar bunun tüm kapitalist dünyada hegemonyacı güç haline geleceklerinin işareti olduğuna emindiler.

Ancak Tratcherizm devlete *ulus adına* saldırdı; Bayan Thatcher'ın 15 yıllık hikâyesi "Britanya ruhu"nun devletin zincirlerini kırarak yine yüceleceği teması üzerine kuruludur. Oluşturduğu bu çelişki, şimdi Britanya ruhunun somutlaşması olarak gördüğü insanlardan oluşan bir bünyenin, yani Muhafazakâr Parti'nin yapısını tehdit ediyor. Thatcherizm ve Britanya ruhu, öncü güç, egemen ideoloji olmalıdır, yoksa hiçbir şeydir. Yalnızca eşitleri arasında bir ülke olursa, içi boşalır. Kapitalizm Avrupa çapında bir uzlaşma, şirketleşme ve devlet düzenlemeleri politikasıyla serpilebilir. Bir Avrupa parlamentosunda bu stratejiyi kabul eden Sağ partiler ayakta kalabilir. Ama bir üstün ulusçuluk ideolojisi olarak Thatcherizmin yaşam şansı yoktur. Thatcherizm Muhafazakârlığın özgün bir Britanya koşuluna uyarlanması, özel ser-

mayeyi denetime almaksızın politik güç uygulanmasıydı. Thatcherizm'in önünü tıkayan, ulusal devletin partisi olarak İşçi Partisi'ndeki bir toparlanmadan çok onun kontrol etmeye çalıştığı güçlerin bu sınırları parçaladığı bir sırada bir ulusal devlet içinde hapsolmasıdır.

İşçi Partisi aksine, ulusal çıkarı devlet tarafından idare edilen sınıfların bir uzlaşması olarak görmüştü. Partinin görevi ulusal politik iktidarın yattığı yer olduğuna inanılan devlet aygıtını ele geçirmekti. Bu bütün Avrupa'daki sosyal demokrasinin ortak yapısıydı. Ulusal politik iktidarın zayıflaması, bütün Avrupa'da sosyal demokratik gerilemenin nedeni olmakla birlikte, Britanya'da özellikle hissedilmektedir. Yalnızca burada İşçi Partisi devlet aygıtının işletilmesinde sendikalara böylesine geniş ve resmi bir rol önermektedir. İtalya ya da İskandinav ülkelerinde parti devlet kurumlarında sınıflar adına konuşurken Britanya'da sendikalar partiye eylemlerini onaylama rolünü biçerek kendileri adına konuşuyorlardı. Başka hiçbir ülkede, sendikalar, parti ve devlet, şirketleşmiş bürokratik bir devlet yaratmak üzere güç kırıcı bir misyon haline gelen şeyde böylesine yola gelmez bir biçimde birbirine bağlı değildir.

C. İŞÇİ PARTİSİ'NİN REFORMLARI

İşçi Partisi'nin yakın tarihi düşünüldüğünde, biçimini değiştirmediğini ya da çalışma tarzına özeleştirel bakmakta başarısız kaldığını öne sürmek saçma görünüyor. Sol'daki her partiyi somutta bölen 1970'lerin politik bunalımı partinin tarihinde İşçi Partisi'nin yapısını değiştirme yönünde en uzun süreli itkiyi doğurdu. Başarıları eski partici bürokratların egemenliği karşısında, demokrasiden yana enerjik bir tutum alışından geldi; zayıflıkları ise demokrasi taleplerini giderek boğucu hale gelen bir politik boşlukta yürütülen ihanet karşısında şiddetli bir savaşa döndürmesinden.

Doğrudan sonuçlar iyi bilinir. Labour Co-ordinating Committee (İşçi Partisi Eşgüdüm Komitesi) ve çoğu sol gruplar içindeki yandaşlarla birlikte Campaign for Labour Party Democracy

(İşçi Partisi Demokrasisi Kampanyası) tarafından yönlendirilen parti, mevcut taraflara milletvekillerini yeniden seçme ve çaresiz bir sarsma manevrasıyla şimdiye kadar fraksiyon olan parçalarını bir arada tutma, ayrıca parti başkanı ve yardımcısı için bir seçim masası haklarını gündeme getirdi. Parti içi değişime verilen ağırlık 1980'ler boyunca sürdü. Bu on yılın ilk yarısında, ilke olarak, çok az bağlantılı olmakla birlikte taktik ilişkide olan, iki talep öne çıktı. Birincisi başkanların sorumlulukları, ikincisi ise modern cemaatlerin temsili konusundaydı.

Reform itkisi modern Britanya'da parti biçimi ve ittifakları konusundaki en uzun süreli kargaşayı kışkırttı. Sosyal Demokrat Parti, hakkında sonradan oluşturulan mitlerin aksine, politik farklılıklar yüzünden dağılmamıştır. Tersine bütün gücü parlamentodaki profesyonellerin elinden almasını sağlayan partisel formu yüzünden dağılmıştır. Parti yeni bir politika biçimi yaratmanın gururunu yaşıyordu; parolası modernlik ve kalıpları kırmaktı. "Yeni bir tür" merkez sol yaratma çabaları başarısızlığa uğradı, çünkü hem profesyonellik hem de cemaat popülizmi doğuran bir politik biçim tasarlanamazdı. Ayrıca Liberaller ve Sosyal Demokratların kaynaşması parti üyelerine politik kimlik duygularını veren yeni ve tarihsel bir süreklilik yaratamazdı. Politik bir biçim bulmanın zorluğu kısmen bu partilerin politik gücün yattığı yer hakkındaki fikirlerini tanımlamamalarından geliyordu. Seçmenler SLD'nin, ulusal ya da uluslararası değil; yalnızca yöre ve belde gibi küçük politik güçler konusunda yeterli olduğunu düşünüyordu.

Britanya poitikasının merkezini yeniden oluşturmadaki başarısızlığı Sağ'ın ve İşçi Partisi'nin ılımlı Sol'unun, Sol'u yalıtan bir yenilenme programında birleşmelerini sağladı. Buna Sol'un kendisini bu onyıldaki cadı avının bir kurbanı olarak sunması yardımcı oldu. Tüm liderlere karşı güvensizlik geleneği kendi politik kültürüne egemen olma noktasına yükseldi. Ama bu keskinlik aynı zamanda politik gücün partiden uzaklaştığını çıplak bir biçimde ifade eden bir kabulden geliyordu. Ancak sıkıştırmayla parti idare edilebilirdi. Bu Sol'u kendi başına ihanetlere karşı geçmişi savunma noktasına getirdi. İşçi Partisi'nin yenileşme için kampanya başlatabileceği zemin bu değildi.

Yeni ırk ve cinsiyet politik kimliklerinden gelen temsil talebi, toplumsal ve politik güçteki değişimin farkındaydı; artık ezenler ve ezilenlerin tek somutlaşmış biçimi sınıf değildi. Aynı şekilde devlet gücü merkezdeki yerini yitirdi, böylece toplumdaki güç parçalarına ayrıldı. Bir zamanların işçi sınıfı birliği vasıflı, beyaz erkek işçinin egemenliği tarafından dayatılan bir birlikti. İşte, sendikada ve evde bu işçinin otoritesi artık her yandan tehdit altındaydı.

Yeni, resmiyetten uzak kadın ve siyah seçmen kitlesi, sendika ve parti görevlilerinin eski bürokrasilerinin başarısız kaldıkları yerde, ortalama yeni bir hava getirebilirdi. Ancak ırk ya da cinsiyet konusunda her türden politik programdan uzak bir politik temsil sağlama yönündeki umutsuz çaba politikanın bütünüyle resmi ve içi boş niteliğinin bir göstergesiydi.

Ve işte özellikle bu noktada parti biçimlerinin modern yaşama uyarlanamazlığını görürüz. Yerel yönetimlerle ya da parti komitelerindeki çalışmalarla uğraşan faal üye giderek parti dışındaki yaşamdan uzaklaştı. Ve gerçek güç İşçi Partisi'nden ne kadar uzakta görüldüyse, sembolik biçimi üyeler arasında yeniden dağıtılan talepler de o kadar insafsız hale geldi. Devlet politik taleplerin bir alanı olarak dururken, parti boşluğu doldurmak üzere genişledi.

D. HAREKETLER

Yalnızca İşçi Partisi değil, Avrupa'da kendini ülke içi işçi sınıfı hareketlerine adayan hiçbir parti gelişemiyor. Bütün toplumsal demokratik partiler 1960'ların ve 1970'lerin politik hareketlerinden derinden etkilendiler; ancak bunların hiçbiri bu fikirlerin ya da insanların doğrudan mirasçıları değillerdi. Sağ'ı eski Sol'dan bile daha çok korkutan şey iki-parti politikasının çekilmesiyle açılan boşluğu bir sürü yeni politik kimliğin doldurmasıdır. Küçük bir grup Lombardiyalı dükkân sahibinden kitlesel Batı Alman Yeşiller'e kadar ilericilik ve gericiliğin karışımı bir gruplaşma aracılığıyla, herhangi bir politik partinin politik gücü eline alma yeteneği artık kuşkulu görünüyor.

Peki bu önemli mi? Nihayetinde bu, Batı Avrupa'nın 1970'lerdeki tek politik yenilenme umudu olarak görünen hareketlerin boy vermesi değil mi? Devlete duyduğu ihtiyaç yüzünden dizginlenen partinin tersine, bu hareket gerçekten "modern"di. Bireysel politik tercihin bir belirleyicisi olarak sınıfı reddediyordu. Kişisel duygu ile kamusal eylem arasındaki uçurumu kapatmaya çalışıyordu. Politik faillerin özgürleşmesi rakiplerin ele geçirilmesinden daha önemli değilse bile, en az o kadar önemlidir. Bu hareket kendisi için kurumları reddediyordu; çünkü bunlar politik konumları dondurma ve kontrolü ele geçirmek için mücadeleleri sınırlama eğilimi taşıyordu. Hem kendi kendini ifade etmenin bir biçimi hem de resmi politik yöntemlerden daha etkili bir yol olarak doğrudan eylemi öne çıkarıyordu. Bu yeni politik hareket eyleme yönelmişti; ancak kültürü ve genel tutumu değiştirmek onun için hukuk reformu kadar meşru bir hedefti. İşte onun modernliğinin özü, tek bir ezilen halk, zayıflatılacak tek bir otorite kaynağı ya da ele geçirilecek tek bir güç kaynağı olduğu fikrinin reddinde yatıyordu.

Bu fikirlerin çoğu siyah harekette, kadın hareketinde, gey hareketinde, daha sonra yeşil hareket ve barış hareketinde; ayrıca sınırlı bir ölçüde hasar, hastalık ya da bağımlılık yüzünden yetmezliğe düşenlerde ortak fikirlerdi. Potansiyel üyeliklerinin koşullu olduğunu ve amaçlarının evrensel olmadığını ortaklaşa kabul etmişlerdir. Burada, diğer partilerden ayrılırlar.

Şimdilerde Britanya partisi *ancien régime*'i kadar Komünist Parti *ancien régime*'lerine karşı da bir eylem birliği olarak çok güçlenen ulusçu hareketler birbirinden farklıdır. Kültüre ağırlık vermeleri, özgürlük ve köklü değişim dilinden konuşmaları bakımından ortaklık gösterseler de hepsinin egemen ırka dayalı cemaatleri birbirine bağlayan erkeklik, toprak ve aile şerefi gibi eski geleneklerde güçlü kökleri vardır. Yeni bir demokrasi için yüzlerini ileriye çevirmişledir; ama bir yandan da geriye, eskilerde kalan erkek kardeşliğine bakmaktadırlar. Plaid Cymru gibi eşitlikçi ve özgürlükçü bir ideolojiye yandaşlık eden her ulusçu hareket açısından yabancılara düşman bir retoriğin iki türlü ifadesi vardır: Kan ve anavatan. Doğu Avrupa'da, Letonyalılarınki gibi bazı ulusçu hareketler, Fransız devriminin dilinden ko-

nuşmaktadır. Sırbistan, Özbekistan ve Azerbaycan'da olduğu gibi, diğerleri kan kardeşliği iddialarını öne sürmektedir ve yükselişleri kitlesel şiddet ve ırza geçme raporlarını da beraberinde getirmektedir.

Bütün ülkelerdeki yeşil partiler "yeni bir tür parti" olmaya girişmekte ve önemli bir oranda bunu başarmaktadırlar. Bunların yapıları çok gevşektir ve özellikle, politikada "kişi"yi tanımaktadırlar. 1970'lerde faaliyete geçtiğinden beri ahmak suratlı bir İngiliz Ekoloji Partisi olarak görülen British Green Party bu hareketlerden ve yurtdışından pek çok şey ödünç almıştır; bu partinin konferanslarında, deyim yerindeyse, üyelerinin varolduklarını hissetmelerine yardım etmek için can atılıyor. Hareketler gibi, yeşil partiler de üyelerinden politik ilkeleri hayatlarına geçirmelerini bekler. Batı Almanya'da özellikle Die Grünen 1960'lar ve 1970'lerin anti-parti, "alternatif" hareketinin mirasçısıydı.

Bu eğilimler, kamusal ve özel ilkeler arasındaki engelleri ortadan kaldırmayı gözeten hareket düşüncesinin doğrudan bir sonucudur. Sahicilik konusunda da aynı vurgu vardır; doğrudan benlikten, yetkeden gelen geçerlidir. Feminizmin güçlü bir etkisinin olduğu erken dönemlerinde, SDP, kadınların katılımını yüreklendirmek için "şebekeler" kurarak modernliğini gösterdi. Ancak, özellikle Liberallere muhalefetinde "eski moda" özensizliğe karşı öfkeye de kapıldı. Yeni pratikler profesyonel bir seçkinler kesimi yaratmaya olduğu kadar politikada profesyonellerle amatörler arasındaki uçurumu ortadan kaldırmaya da yatkındır. Gücün gerekleri ve büyümenin getirdiği ihtiyaçlar hep birlikte yeni biçimlere karşı dururlar. Batı Alman Yeşilleri daha geniş ve yerleşik hale geldikçe, açık demokrasi tutumunu savunmaları bir o kadar zorlaşmaktadır. Zaman, Britanya Yeşilleri'ni ne oranda acil öncülük etmeye çağırırsa, hareket tarzında oluşturulan partilerinin tepesine o oranda baskı ve gerilim binecek. CND, başarının bedelinin profesyonel bir seçkin kesiminin yaratılması olduğunu görmüştür.

Hareketler konusunda romantik olmamak gerekir. Geoff Mulgan hareket ağının esnekliği ve açıklığı yorumunda haklı olmakla

birlikte (bkz. "Zayıfın Gücü", bu kitapta),* "zayıf" yapılanmaların fiili politik zayıflıklarını, özelde devleti değiştirmedeki yetersizliklerini gözden kaçırır. Bizim hâlâ "yeni" dediğimiz bu hareketlerin çoğu yeni bir çağın ruhunu temsil ettikleri halde canlılıklarını ve tutarlılıklarını kaybetmektedirler. Değerleri yaşamaktadır, örgütlenmeleri esnekliklerini kanıtlamıştır ve katılanların çoğu hâlâ hareketin ilkelerini sıkı bir biçimde korumaktadırlar. Ancak ruh hali ilerlemeden çok takviye ve teselli peşindedir.

Başarılar da yok değildir. Tüm "yeni" hareketler bilinçte kalıcı değişimler yaratmışlardır. Gerçekten özgürleştiricidirler. Doğrudan katılanların ve çevrelerinde bulunanların yaşamlarını değiştirmişlerdir. Aksi halde sessiz kalacaklara politik bir ses kazandırmışlardır. Politikadaki uzlaşımlara toptan kafa tutmuşlardır. Hareketler parti politikasının anakronik yapılanmalarının açığa çıkarılmasında asıl faillerdir.

E. YENİ BİÇİMLER

Partiler, elbette, eriyip gitmiyor. Peki o halde demokrasi ve özgürlüğün olumlu bir faili olmak için parti nasıl değişecek? Halkın sesi olarak partiler nasıl hem devlet iktidarını kazanma hem de devletten bağımsız davranma hedefine ulaşabilir? Strasbourg gibi uzak bir forumda ulusal partiler nasıl bir temsili rol oynayabilirler.

Partilerin yeniden biçimlendirilmesine ulusal, bölgesel ve etnik kimliklerin yeniden biçimlenmesi eşlik edecek. Ulusal devlet "marjinal" cemaatler için aşırı baskıcı, uluslararası kapitalizm ve çevresel yıkımla baş etmek içinse aşırı çelimsiz kalıyor. Politik gücün farklı katmanları için farklı politik biçimler ortaya çıkacaktır. Politik gücü homojen olarak kavrayıp her seçimde aynı partiye oy veren kişi giderek az bulunur hale gelecektir. Yerel kampanyalar, ırksal ve etnik baskılar ve tepkiler, bölgesel talepler, ulusal hükümetler, uluslararası kaygılar çok çeşitli bir oy

* Bu makale hazırlamakta olduğumuz "Anti-politik Çağda Politika" adlı kitapta bulunmaktadır. (Yayıncının notu)

verme alışkanlığı doğuracak gibi görünüyor. Bu, ulusal devletin bütün politik gücü somutlamadığı doğrultusunda yerinde bir politik kavrayıştan öte bir şey olmayacak.

Ulusal bir politik parti nasıl bir biçim alarak ayakta kalabilir? Bir yanda uluslaraşırı bir parti olarak kendisini çeşitli yeni yerel ve bölgesel talepleri temsil edecek şekilde düzenlerken, yeni sorumlulukları ve kimlikleri üstlenmek için nasıl genişleyebilir? Yanıt, bunları başaramaz; yeni zamanlar için politikanın biçimlemesi, Britanya merkez partilerinin çöküşüyle sona ermiyor, daha yeni başlıyor. Bunun nedeni, ulus-devletlerin Avrupa'nın yeni politik kurumları ve ulusal-devlet içindeki bölge ve uluslar tarafından geriye itildiği yeni çağa ancak şimdi giriyor olmamızdır. İşçi Partisi'nin ulus devletin sınırlarını aşma yeteneği ile yeni bir otorite kazanıp kazanamayacağından söz ediyoruz.

Bu başarıldığı takdirde, Strasbourg'un nerede olduğunu bile bilmeyen, dar sokak ya da mülk sınırlarına hapsolmuş insanlardan daha da mı uzaklaşılacak? Eğer faal üyeler Avrupa politikasına akın ederse, "Britanya" sokakların ve futbol sahalarının en çirkin yabancı düşmanı seslerine kalacaktır.

Bu tehlikeler çok somut. Britanya'da demokratik bir politik kültürün yaşama umudu, bir kıskaca alma harekâtına bağlıdır. Politik ve ekonomik haklar ulusal düzeyde güçlendirilmelidir. Politik ve toplumsal kimliklere yerel düzeyde seslenilmelidir. Ancak yeni politik forumlar düzenlendiği takdirde, parti bu iki düzeyde de rol oynayabilir. İşçi Partisi'nin politik değerlendirmesinde bu gerekliliği tanıdığı yolunda bazı işaretler vardır. Kendisini anayasal reform ve ademimerkezileşmeye, tüketici gücü ve kullanıcı gruplarına vakfetmektedir. Bu güç aktarımını etkilemeye başlayacak bir liderliğe sahip olup olmadığı kuşku götürür. Yeni demokrasi biçimlerinin başını çekme ihtiyacının ivediliğinden şüphe duyulmamalıdır. Ne liderlik ne de ilerici bir popüler kültür bu yeni biçimler olmaksızın yaşayamaz.

16. YENİLENME YOLLARI

Yeni Zamanlar İçin Manifesto'dan

Sol ancak politika alanındaki değişimleri kucaklayabilirse, modernleştirici, ilerici bir politik güç olarak yenilenmiş olacaktır. Bu yenilenmenin orta yerinde, halkı seferber etmede, özlemleri dile getirmede, güce kafa tutmada ve değişimleri hayata geçirmede, toplumsal hareketlerle politik partiler arasında yeni bir işbölümü olmalıdır.

Feminizm ve yeşil hareket gibi toplumsal hareketlerin doğuşu, politik taleplerin birleştiricisi olarak politik partiyi bir nevi yerinden etmektedir. Ancak toplumsal hareketler muhalefet partilerinin başarısızlıklarıyla zayıflamaktadırlar. Parti iki nedenle önemini korumaktadır. Partiler, devlet üzerinde önemli bir ölçüde kontrol uygulayabilen ve sivil toplumdaki değişimleri ger-

çekleştirebilen hükümetleri oluşturmaktadırlar. Aynı zamanda toplumsal uzlaşmaları bir arada tutan bir odak noktası olarak hayati bir rol oynamaktadırlar.

Toplumsal hareketler biçim, amaç ve yaşam süreleri bakımından büyük farklılıklar gösterirler: Bazıları görece bir sorun temelinde örgütlenmişken bazıları özünde toplumsal ve kişisel kimlik temeli üzerine kurulmuştur. Ancak hepsi de ilerici politikadaki işbölümünde giderek önemli bir yer işgal ettikleri anlamına gelen bazı merkezi öznitelikleri paylaşırlar. Bu hareketler kapitalizmin üretimi sonuçlarından ve yeniden üretim alanından (bununla günlük yaşamın, bizzat üretim koşullarının ve çevrenin yeniden üretimi kastedilmektedir) ayırmasına karşı gelirler. Bu ayrıma meydan okuma –işçi hareketi geleneğinde yansıyan bir şey–yepyeni birşeydir ve feminizm ile yeşil politika kadar farklı hareketleri birbirine bağlar.

Bu hareketler, insanlara politikayla nasıl ilgilenecekleri hakkında daha geniş tercihler sunan, esnek örgütlenme biçimleri sergilerler. Politikayı tek bir alanla ya da tek bir politik kimlikle kısıtlamazlar. Böylelikle feminizm kadınlar için yalnızca yaşamlarının belli parçalarını değil, birleşik bir bütün olarak yaşamlarını belirleyen kişiler haline gelmelerinin koşullarını yaratır. Tek başına metaların üretimi ve dağıtımından çok, bizzat yaşamın üretimi ve yeniden üretimi etrafında örgütlenmiştir. Çoğu kişisel bir politikayla toplumsal bir felsefeyi birleştirir. Feminizm ve yeşil hareket, kısmen kendi politikalarıyla ilgili hale gelen insanları dönüştürme yoluyla toplumu aşamalı olarak dönüştürmeyi amaçlar.

Dönüştürülmüş bir toplum vizyonu taşıdıkları oranda bu hareketlerin tümü son derece pratiktirler. Hepsi devlette ve sivil toplumda, güçlere karşı insanları doğrudan kafa tutmaya sevk ederler. Örneğin feminizm, sosyalist Sol'un değerlendirmiş olduğundan çok daha çeşitli ve karmaşık, ücretli çalışmadan reklam kültürüne ve aile yaşamının, heteroseksüel yaşamın toplumsal normlarına uzanan alanlarda, kadınları ezen toplumsal gücü açığa çıkarmaktadır. Feminizmin kurtuluş fikri, geleneksel Sol'da benimsenmiş yerleşik toplumsal dönüşüm fikirlerinin çoğundan hem daha tam ve daha pratik hem de daha tedricidir.

Toplumsal hareketler tam anlamıyla modern hareketlerdir.

Yeni özlemlere ve sorunlara birer yanıttırlar. Yeni kesimleri mücadeleye çağırırlar. Modern iletişim ve örgütlenme biçimleri sergilerler. Bunlar, yatay, esnek, şebeke şeklinde örgütlenme biçimlerine dayalı, görece hiyerarşi tanımayan hareketlerdir. Dar kurumsal gücün küf kokan koridorlarında dolanmaktan çok toplumla temas içindedirler; çünkü toplum içinde yaşarlar ve nefes alırlar.

Sendikalar toplumsal hareketlerle İşçi Partisi arasında durmaktadır. Bir ayakları insanların günlük yaşamlarında karşılaştığı sorunlarda, diğeri ise resmi politikadadır. Toplumsal hareketler gibi sendika hareketi de yeni zamanların konularına doğrudan karşılık vermek zorundadır. Her gün işlerlikteki yeniden yapılanma ve işgücünün değişen talepleri ve oluşumuyla yüz yüze olmaları sendikaları modernleşmeye itmektedir. Ancak, toplumsal hareketlerden farklı olarak, sendikaları İşçi Partisi'ne bağlayan çok resmi ve hiyerarşik yapılar vardır. Sendikaların modernleşmesi konusunun merkezinde, sınai, toplumsal ve politik rollerinin yeni bir bileşimi yer almalıdır.

Yeni zamanlara geçiş tek başına sendika örgütlenmesinin ekonomideki eski temellerini yıkmak değildir. Üç ayaklı devletin parçalarına ayrılması sendikaların toplumda yeni bir politik rol bulmaları gerektiği anlamına gelir. Savaş sonrası düzenlemenin büyük bir bölümünde sendikalar yalnızca üyelerini değil, genişleyen istihdam ve refah aracılığıyla daha geniş toplumsal ilerlemeyi de desteklediler. Ancak 1970'lerde, bir bütün halinde toplumun çıkarları karşısında kendi üyelerinin kesimsel çıkarları için faaliyette bulunan, temsil özelliğini yitirmiş kurumlar olarak giderek güvenilmez hale geldiler. Sendikaların kendi çıkarlarıyla bir bütün olarak toplumun çıkarları arasındaki bu bağı yenilemenin yeni bir yolunu bulmaları gerekiyor.

Sendikalar toplumsal hareketler, gönüllü kesim, baskı gruplarıyla İşçi Partisi arasında hayati bir köprü haline gelmelidir. Kadınların çocuk bakımı, cinsiyet ayrımı ve esnek çalışma saatleri konusundaki şikayetlerini ve taleplerini, yaşamın korunmasını dikkate alan üretim yönünde yeşil hareketin taleplerini ve Avrupalılaştırma ile ortaya çıkabilecek haklar konusunda tüm işçilerin çıkarlarını ele alırken, sendikalar kendilerini toplumsal ha-

reketler ve baskı grupları ağının ortasına yerleştirmelidir. Kendi üyeleri kadar genelde toplum için çalışıyor olmalıdır. Bu toplumsal politikayı aynı zamanda İşçi Partisi'ne de taşımalıdırlar. Sendikaların politik rolünün geleceği İşçi Partisi'yle bağlarını koparmakta değil; bu bağları yeniden biçimlendirmekte yatıyor. Sendikalar partiyle dış dünya arasında yaşamsal bir bağlantı olma özelliklerini koruyorlar.

Bunun yanı sıra, sendikalar bağımsız bir biçimde tartışma başlatarak daha geniş bir politik rol üstlenmelidir. Örneğin, sağlık işçilerinin başkaldırısı NHS'nin komünal savunusunun bir parçası haline gelmiştir. Elektrik ve suyun özelleştirilmesinde sendikalar, hizmetlerin niteliği, fiyat artışları ve kırsal alanın korunması konularında tüketicilerin çıkarlarını temsil etmeye çalışmalıdır. Sendikaları post-Fordizm'in emek piyasasındaki değişimlere açan sınai modernleşmesi onları aynı zamanda topluma açan politik bir modernleşmeyle el ele yürümelidir.

Nihayet, ilerici politika içinde yeni bir işbölümü ortaya çıkıyor. Eski işbölümü, sol politikanın tepe noktası olarak İşçi Partisi'nin kişisel olanla politik olan, devletle sivil toplum, parlamento politikasıyla parlamentodışı etkinlik arasında çizdiği sınır çizgilerine dayanıyordu. Ancak merkez-sol partilerin parçalanması, toplumsal hareketlerin yükselişi ve devletin değişen özniteliği yeni bir işbölümünün yaratılması gerektiği anlamına gelmektedir. Tıpkı yeni zamanların üretim sistemleri gibi bu işbölümü de daha çok esnek, daha az hiyerarşik olmak zorundadır. Sivil toplum kadar devlette, ulusal ve uluslararası, kişisel ve toplumsal, metaların üretimi ve yaşamın idamesi sahalarında iş görmelidir.

Böyle çok yönlü bir politikanın ortaya çıkıp çıkmaması İşçi Partisi'nin yenilenmesine bağlı olacaktır. Fordist bir fabrika gibi, Parti'nin uzun emir-komuta zinciri ve katı bir işbölümü vardır. Disiplin, bürokrasi ve hiyerarşi uygulamaları inisiyatif, esneklik ve manevra kabiliyeti üzerinde hüküm sürmektedir. Toplumsal hareketler dışa dönükken o içe dönüktür. Bir karar üzerinde şubenin oy hakkı olmasına rağmen, Parti politikada insanlara ancak sınırlı bir rol verir. Fordist fabrikadaki üretim işçisi gibi şube de politik yönetim piramidinde belli, sınırlı görevler üstlenir. Şubeler

toplum içindeki politik birimler olmaktan çok asıl olarak İşçi Partisi'nin parti içi işbölümünde varlıklarını sürdürmektedirler. Şube yaşamı kendilerini değiştiren insanlar ya da çevrelerindeki toplumla ilgili değildir. Tüm kaygısı, politikaları tasarlamaktan çok oy kazanmak, kararları hayata geçirmek ve bunları içselleştirmek üzerinedir.

Toplumsal hareket insanların bilincini dönüştürürken İşçi Partisi insanların politik bilinçlerine sınırlar koyuyor. Hayal gücü karşısına tekdüzeleştirmeyle çıkıyor, entelektüel kemikleşmeye neden oluyor ve ideolojik titizliği ödüllendiriyor.

Toplumsal hareketler, sendikalar ve İşçi Partisi: Bunlar yeniden mevzilenmenin yapı taşlarıdır. Yeniden mevzilenmenin doğurduğu yeni işbölümü, yeni zamanlarda daha insani ve dramatik bir yol geliştirmede yetkinleştirmek üzere toplumun bütün kesimlerinde faaliyet yürütebilecek geniş ve ilerici bir politika yaratmalıdır. Yeniden mevzilenme sürecinin birbiriyle bağlantılı iki aşaması vardır. Bu da politika ve seçim konularında muhalefet partileri arasında varılacak bir uzlaşmayla Thatcherizmin yenilgiye uğratılması. Elbette bu yine, ilerici politikanın anlamını, amacını ve örgütlenmesini kökten değiştirecek ikinci ve daha derin, uzun dönemli bir yeniden mevzilenme yolunu açmalıdır.

A. THATCHERİZM'İ YENİLGİYE UĞRATMA

İşçi Partisi, Thatcherizm'in yenilgiye uğratılmasında önemli bir güç olacaktır; ancak tek başına davranmadaki ısrarlı tutumu, nispi temsile muhalefeti ile birlikte Thatcher karşıtı güçlerin birliğini kurmada bir engel işlevi görüyor.

Gelişmelerin ortaya koyduğu gibi İşçi Partisi'nin kendi başına gelecek seçimleri kazanma ihtimali son derece zayıftır. Yeni bir Tory zaferini engellemenin önemi o kadar büyük ki bu gelecek birkaç yılda Britanya'nın farklı bir gelişme göstermesini isteyen bütün politik partilerin çizgilerini belirleyecektir. İşçi Partisi'nin kendi başına kazanamayacağını ileri sürmek bozgunculuk değil, gerçekçiliktir. Ancak yürümeyecek bazı politik seçim uzlaşması biçimleri de vardır. Bu eğer eski politikaları yinelemeyi ve en

küçük ortak payda temelinde parlamento koltuklarını paylaştırmayı amaçlayan bir uzlaşmaysa, ittifak hemen hemen kesin olarak başarısızlığa uğrayacaktır.

Politik ve seçimle ilgili bir uzlaşma Thatcherizm'i yenilgiye uğratmaktan daha fazla bir şeyler ifade etmek zorundadır. Bu işin neden yapılması gerektiği konusunda bir uzlaşmaya dayanmalıdır. Seçim ittifakının politik dayanakları olmalıdır. Bu Thatcherizmin yenilgiye uğratılması ötesinde bir politik geleneğin yolunu açmalıdır.

Politik temeller şimdi ortaya konmalıdır. Bir seçim ittifakı ancak gelecek seçime ilişkin ortak bir yaklaşım konusunda popüler bir baskı hareketlenmesi olduğu takdirde başarıya ulaşacaktır. Thatcherizm'e muhalif çok çeşitli grupların –sendikalar, yeşil eylemciler, barış hareketi, milliyetçiler, kilise– ortak bir hükümet programı konusunda ciddi bir tartışmaya çekilmeleri gerekmektedir. Bir ittifaklar politikasının NHS'nin geleceği, seçim hakkı vergisi, yerel yönetim ve yetki devri konularındaki politik kampanyalarda biçimlenmesi gerekir.

Ama politika deklarasyonu üzerinde İşçi Partisi, Demokratlar, Yeşiller ve milliyetçi partiler arasında sağlanacak uzlaşmanın daha şimdiden belli ölçüleri vardır:

–Sivil özgürlükleri ve yerel demokrasiyi destekleyen önlemler

–Seçim reformu ve yetki devri

–NHS ve devlet eğitim sistemi için yeterli mali destek

–Seçim vergisinin kaldırılması

–Geliştirilmiş eğitim ve öğrenim, araştırma ve geliştirme çalışmaları yoluyla ekonomik modernleşmeye daha büyük yatırım

–Çevreyi koruyacak önlemler

–Irk ayrımıyla etkin mücadele ve nükleer silahsızlanmayı başarmak için uluslararası ortak faaliyetin artırılması

–İşçiler ve tüketiciler yararına hakların "toplumsal boyutu"nu ve daha büyük bir Avrupa demokrasisini desteklemek üzere Avrupa bütünleşme programıyla daha yakından dikkatle ilgilenme.

Politikalar üzerine bir uzlaşma ancak ve ancak değişim öncelikleri konusundaki daha geniş bir politik uzlaşma sayesinde mümkün olacaktır. Muhalefet partilerinin farklılıklarını ortaya koyarak ve önceliklerde uzlaşarak topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri hayati önem taşımaktadır.

B. YENİLENME

Uzun erimli yenilenme ve Sol'un yeniden mevzilenmesinin neleri gerektirebileceğini ayrıntılarıyla saymak mümkün değildir. Ancak başka büyük ölçekte yeniden mevzilenmelerin tarihi bazı ipuçları vermektedir.

Yenilenme tek başına fikirler değil, bunların nasıl hayata geçirileceği konusunda yeni fikirler, yeni bir ilerleme anlayışı ve yeni toplumsal değerler ortaya koymak için entelektüel bir devrimi de gerektirmektedir. Bu fikirleri geliştirmek için politik çoğulculuğa gerek duyulacaktır. Sol kendi dışında üretilen fikirleri dinlemek ve dersler çıkarmak zorundadır. Liberallerin –Keynes ve Beveridge– fikirleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında işçi hareketinin gündemi açısından büyük önem taşıyordu. Onların ekonomi ve refah politikası konularındaki fikirleri tarihsel değer taşıyordu. Aynı zamanda değişen kurumlar için çok pratik planlar yapmışlardı.

Thatcherizm'in entelektüel devrimi think-tanklar ve resmi olmayan bir gruplar çokluğu aracılığıyla yürütülmüştü. Thatcherizm'in gündeminin büyük kısmı hâlâ işadamlarından ve resmi politikanın kenarında duran part-time politikacılardan oluşturulur. Bu da Sağ'da yeni bir politik-entelektüel kültür yaratmaktadır. İnsanların riskleri göze alabileceği, düşünülemeyeni düşünebileceği bir kültür, hayal gücünün ödüllendirildiği bir kültürdür. Sol buna benzer bir kültür geliştirmelidir. Savunmacı bir entelektüel eleştiri kültüründen, dinamik, açık ve enerji dolu, yaratıcı ve risk alıcı bir entelektüel kültür yönünde hamle yapmalıdır. Gelgelelim Thatcherizm'in devrimi aynı zamanda savaş sonrası yıllarda tekulusçu Butskellite Toryleri tarafından kenara itilmiş olan radikal Toryciliği de canlandırmıştır. Benzer bir şekilde, işçi hareketi

devletin koruganlarında kendine yol açtıkça sosyalistlerin geçmişin bir kenara itilen devletçi olmayan, insancıl sosyalizm geleneklerini –örneğin, kooperatif hareketi– yeniden sağlığına kavuşturmaları gerekir.

Toplumsal hareketler ve politik partiler arasında yeni esnek işbölümü genişletilmelidir. Korporatist, üç ayaklı devlet savaş sonrası düzenlemede yaşamsal bir işlev görüyordu. O, savaş sonrası uzlaşmayı düzenleyen bir karar alma aygıtıydı. Büyük bir çeşitlilik gösteren toplumsal hareketleri yeni zamanlara kazandırmak için politik karar alma süreçlerinde benzer bir devrime ihtiyacımız vardır. Yerel ve ulusal bir düzeyde, toplumsal hareketlerin, gönüllü kesimin ve baskı gruplarının karar almada doğrudan katılımlarını sağlayacak yeni demokrasi biçimleri bundan böyle yaşamsal önem taşıyacaktır.

Politikanın uluslararasılaştırılması işçi hareketinin bizzat kendini uluslararasılaştırmak zorunda olduğu anlamına gelir. Bu sendika hareketi içinde zaten olmaktadır. TUC, tek bir Avrupa piyasası konusunda öncü rolü oynuyor ve tek tek sendikalar kolektif pazarlık konusunu Avrupa gündemine getirmeye başlıyorlar. 1990'larda, Sol için uluslararası bağlantılar Avrupa konularında ortak sol açınımları sağlamak ve aynı zamanda fikirleri zenginleştirmek açısından vazgeçilmez olacaktır.

Son olarak, bu tür bir yeniden mevzilenmenin partinin politik muhalefetinin ana hatlarında anlamlı değişimleri gerektireceği neredeyse bellidir. Bu, ilkin, mevcut bir dizi partiyle bir çatı altında toplanarak, yeni zamanlar için tümüyle yeni bir ilerici sosyalist partinin yaratılması anlamına gelir. Bunun ise muhtemelen İşçi Partisi, Yeşiller, SLD ve milliyetçiler gibi muhalefet partileri arasında belli federasyon ya da stratejik ittifak biçimleri gerektireceği ortadadır. Eğer böyle bir tarihsel yeniden mevzilenme gerekiyorsa, hiçbir muhalif parti bunun getirdiği sorumluluklardan ve sonuçlardan kaçamaz.

17. BELİRSİZLİK, TERSİNİRLİK VE ÇEŞİTLİLİK

Geoff Mulgan

Bir zamanlar bir belirlilik dünyasında yaşıyorduk. Şeylerin nasıl devindiklerini biliyorduk ve bu bizim yaşam tarzımızdı. Bugünün dünyasının en büyük özelliği ise belirsizlik, dengesizlik ve tehlike. Geoff Mulgan, düşüncemizin bu gerçeklik çizgisine çekilmesi gerektiğini öne sürüyor.

Yeni zamanların en büyük özelliği belirsizlik, tehlike ve korku. Çağın ruhu her yerde yankısını buluyor: Tek bir doğru ve dünyanın tek bir yorumu fikirlerini sorgulayan postmodernizmin kültürel teorileri, doğa bilimlerinin küçük nedenlerin nasıl büyük ve kestirilemez etkiler doğurduğuna ilişkin felaket ve kaos te-

orilerine duyduğu yeni ilgi ve bir önceki çağın politikalarını belirleyen aydınlamanın, ilerleme ve özgürleşmenin büyük anlatıları hakkında beliren bir şüphe ortamı.

Belirsizlik sürekli değişimin bir ürünüdür. Geçmişte ve özellikle Marksist gelenekte, değişim kestirilebilirlik, belirlilik ve ilerlemeyle birlikte gelirdi. Dünyanın dönüşümü, araçlar ve amaçlar, bilinebilir ve anlaşılabilirdi. Yirminci yüzyıl deneyimi ardından, artık hangi tikel aracın ne sonuç doğuracağını ya da bugünün çözümlerinin yarının sorunları olup olmayacakları hakkında kesin bir yargıya varmak kolay değildir. Değişim artık düz bir hatta ilerlemiyor görünüyor. Zikzaklar çiziyor ve sürekli sıçramalarla bir ileri bir geri gidiyor. Kestirilemez değişim, kültür ve doğrulardan tutun da içinde bulunduğumuz ortama, soluduğumuz havaya ve öğrendiğimiz becerilere kadar her şey hakkında yaygın bir belirsizlik doğuruyor. Hepsinden önemlisi de doğal ve insani çevremizin araçlarımızın ona uyarlanmasından daha hızlı değiştiği korkusu vardır.

Belirsizlik farklı türden bir politikayı mümkün kılmaktadır. Bazıları büyük tasarımların etkileri hakkında daha titiz, daha ürkek hale gelir. Bazıları için belirsizlik en basit inanç ve belirlilikleri arama uğraşının her zamakinden daha yoğun bir biçimde sürdürülmesini teşvik ederken bazıları da politikadan tümüyle çekilerek günlük, kişisel alanına döner. Bu makalede ben bu duruma farklı bir yanıt önereceğim. Sol'un belirsizliği bir zayıflık değil, bir güç olarak kullanması gerektiğini ileri sürüyorum. Bilgimizin sınırlılığını kabul ederek ve değişimin daha incelikli bir kavrayışını benimseyerek politikaların nasıl formüle edilmesi gerektiği ve dünyanın nasıl değiştirilebileceği hakkında pratik dersler çıkarabiliriz.

Burada tartışılacak olan şey, aynı zamanda, tehlikelere en iyi biçimde nasıl yanıt verilebileceği ve ekonomik, ekolojik ya da toplumsal, bunca sürecin herhangi bir biçimde doğrudan kontrol edilebilirliğin ötesinde olduğu gerçeğiyle nasıl baş edilebileceğidir. Bu tartışmanın ortaya koyduğu daha dikkatli ve savunmacı politika yaklaşımı; 1789, 1848, 1917 ya da 1968'in cesur yeni dünyalarının esinlendirici gücünden bir şeyler yitirmiştir. Ancak Sol'un gerçekte olduğu şeye daha uygun olmak gibi üstün bir yanı

vardır. Bugün için Sol, özgürlük ve somut yaşam alanlarını dikkatle oluşturma ve insanlara yeni bir dünya vaat etmek yerine onları bu dünyanın tehlikelerinden koruma gibi savunmacı bir rol oynadığı zaman birçok bakımdan çok daha fazla etkin olmaktadır.

A. BELİRLİLİK MİRASI

Yüz yıl önce tarih genel olarak düz bir ilerleme olarak görülürdü. İster evrim yoluyla olsun isterse devrim, tarih insan yetilerinin ve aklının birikimsel bir ilerlemesi ve belirsizlik, boş inanç ve yanlışlıktan doğru ve belirlilik yönüne ilerleyen bir hareketti. Sol da bu geleneğin çok önemli bir parçasıydı. Bu geleneği biçimlendiren aşina olduğumuz bilimsel umut ve yeryüzü cenneti inancı, dünyanın yeni baştan kurulabileceği ve insanların temelde biçim verilebilir ve mükemmelleştirilebilir oldukları düşüncesiydi.

Sosyal demokrat ve Marksist-Leninist partilerin programlarındaki süzülmüş haliyle, bu inanç gücün basitçe bir araç olarak kullanılabileceği inancıydı. Bir kere işçi sınıfı devlet iktidarını ele aldığında, dünya ideal bir biçim vermek üzere yoğrulabilirdi. Bilimin iyimserliğinden etkilenmiş olarak, bütün sorunların akıl yoluyla çözülebileceğine ilişkin yaygın bir inanç vardı. Toplumsal dünya tıpkı doğal dünya gibi şekil alabilir ve kontrol edilebilirdi.

Bu bakış açısı daha derin düşünceleri beraberinde getirmektedir. Bunlardan biri sosyalizmin koruması altında hiçbir tehlikenin ortaya çıkmayacağı düşüncesidir. Öteki insanlardan ya da devletten korunmaya ihtiyaç yoktur: Devlet gücünün yurttaş haklarıyla dengelenmesi gerekmez. Sıklıkla bir orduya bile gerek duyulmaz. Ütopyada, kelimenin tam anlamıyla hiçbir yer demektir. Ütopya toplumu sınırları olmayan ve dolayısıyla düşmanın gücünü dengeleyecek güçlere ihtiyacı olmayan bir toplumdur. Uluslararası sosyalizmin düşlediği gibi tehlikenin getirdiği sorunlar ortadan kalkar; çünkü artık sınırlar ve düşmanlar yoktur. Rasyonel kontrole duyulan inancın başka bir uzantısı insanlığın sınırlılıklarını aşabileceğiydi. Sosyalizm, kapitalist

ideolojinin kıtlığın olmadığı bir dünyaya, bölüşüm ve mücadele sorunlarını çözecek maddi malların bolluk dünyasına doğru yol aldığımıza ilişkin beklentilerini büyük oranda paylaşmıştır.

Bu sınırlılıkların aşılması fikri kapitalizm ve sosyalizmin, Lenin'in, Brunel'in ve Robert Moses'in ortak mirasıdır. Bütün egemen politik felsefelere sızmıştır ve büyümeye, bilim ve teknolojiye, denizlerin altında tüneller açma, nehirlerin yolunu değiştirme ve uzaya roket fırlatma gibi büyük projelere inancı ayakta tutar. Bu, akla bağımlı olan bir inançtır. Dünya değiştirilebilir; çünkü açıkça anlaşılabilir, serimlenebilir ve bilgisayar çağında, taklit edilip model alınabilir.

B. BELİRSİZLİK VE DENGESİZLİK

Bugün tarihin duraklamasız bir ilerleme kadar birikimsel bir felaket olarak görülebilmesi mümkündür. Sol'daki dönüş, meşhur ilerleme görüşünün mimarı Walter Benjamin'in bir eseridir. Benyamin'e göre ilerleme, ayaklarında kocaman bir süprüntü yığını biriktirerek tarihi hızla geriye fırlatan berbat bir fırtınaydı.[1] İşte bu dengesizlik düşüncesi, iyi gitmeyen bir şeylere ilişkin bir duygu bizi ondokuzuncu yüzyılın tasasız güven duygusundan koparıyor. Bugün dengesizlik, ekonomik ve toplumsal, maddi olanakların ve yaşam fırsatlarının bir dengesizliği, kısa-dönemli iştahla uzun-dönemli hayatta kalma arasında bir dengesizlik olabilir; ayrıca bu fiziksel ya da tinsel, iç dünyamızın ihtiyaçlarıyla geçerli kılınan kültür ve alışkanlıkların sundukları olanaklar arasında bir dengesizlik de olabilir. Değişim duraklamasız ve birikimsel olmaktan çok istikrarı bozucu bir şey olarak görülme noktasına gelmiştir.

Bu kayma, egemen politik felsefeler konusunda duyulan hayal kırıklığında ve denge nosyonuna, parçalar yerine bütüne büyük ağırlık veren çeşitli yeşil ve yeni çağ hareketlerinde kendini gösteriyor. Yaşamı sürdürebilme, dingin ekonomi gibi yeni moda sözcükler bu ilgiyi yansıtıyor. Taoizm, Budizm ve Hinduizm'in

1. W. Benjamin, *Illuminations, Theses on the Philosophy of History,* Fontana 1970.

ve derin ekoloji hareketinin etkileri aynı zamanda toplumun geniş alana yayılan dengesizlikleriyle kişisel, psişik dengesizlikler arasında yeni bir denklemi de ortaya koymaktadır.

Geleneksel denge ve ahenk fikirleri Batı'nın dünya görüşünde geçerliliklerini uzun zamandır yitirmişti. Bunlar ancak kısmen, yürütme, yasama ve yargıyı dengeleyerek mekanik bir eşitlik sistemi olarak tasarlanan ABD Anayasası gibi sanayi öncesi yaratımlarda ya da ekonomistlerin kapitalist ekonomiyi genel denge sistemi olarak gören şaşırtıcı oranda tutarsız görüşlerinde yaşamlarını sürdürüyordu.

Buna karşılık, devrimci kapitalizm gibi devrimci sosyalizm de daima dinamik dengesizlikleri destekleme, toplumsal değişim ya da birikimi farklılık aracılığıyla yönlendirme peşinde olmuştur. İkisi açısından da kitleleri, ortalama ve sıradan olanı peşinden sürükleyen, marjinal olarak önde duran, bir uca yönelmiş öncü gruplardır. Bu, sanayi toplumlarının özüdür: Sürekli, birikimsel değişim ve kısıtlamaların silinip süpürülmesi. Bu güçlü ilerleme fırtınası karşısında, denge fikirleri gerici ve muhafazakâr olarak nitelendirilmiş, akıl ve ilerlemenin uygulamalarına birer ayakbağı gibi görülmüştür.

Güçler akıl ve rasyonalite ile birlikte anıldıkça, ne sosyalizm ne de kapitalizm tarihsel kaçınılmazlıklarından ve başka bir alternatifin olmadığı duygusundan fazla şüpheye düşmediler. Ama toplama kampları ve gulagların, nükleer bombaların (özgürlük ya da sosyalizm için yapılmış), füzelere yön veren yapay zekâların yüzyılında, onların bu belirlilikleri çok ağır bir bedel getirmektedir. Sürekli dikkat, ilgi ve eleştiri isteyen aklın kendisi, tıpkı gücün çürütücü bir araca dönüşmesi gibi sahtekâr bir hizmetçiye dönüşmüştür. Yirminci yüzyıl boyunca, istisnasız hemen her hareket ve ideoloji önceden görülemeyen felaketten etkilenmektedir. İyi niyet cehenneme giden bir yol olmuştur. Ekolojik felaket, kitlesel açlık ve kronik finans istikrarsızlığı 1980'lerin küresel serbest piyasa kapitalizminin insanlara ödeteceği bedeller arasında sayılabilir.

Soykırım, Stalinist komünizmin, nazizmin ve Pol Pot'un aşırı sanayi-karşıtı, yeşil ideolojisinin kaderi haline gelmiştir. Her bir durumda tek bir evrensel ilkeler dizisine, dünyayı yeni baştan ya-

ratacak bir *tabula rasa* (boş sayfa -ç.n.) ihtiyacına olan devrimci inanç son derece tehlikeli sonuçlar doğurmuştur. Yine her bir durumda fikirlere uzlaşmaya yer bırakamayacak kadar bir ağırlık verilmiştir.

Bu deneyimler bize sınırlılıkların dünyanın doğal bir parçası oldukları yolunda güçlü bir duygu veriyor. Sınırlılıklardan kaçış arzusu, umulmadık yerlerde ortaya çıkan patolojik sonuçlar, psişik ve maddi bedeller getiriyor. Dünyanın güçlüklerle dolu doğasını ve onu değiştirme ile ilgili sorunları da daha iyi anlamaya başlıyoruz. Yirminci yüzyılın deneyimlerinden çıkarılacak tartışmasız bir sonuç varsa, o da tüm sistemlerin, tesadüfi değil temelde, kusurlu olduklarıdır. Bugünün bakış açısından, tüm inceliklerine ve karmaşıklıklarına rağmen hem Sağ'ın hem de Sol'un egemen politik felsefelerinin tek-boyutlu ve temelden dengesiz olduklarını görebiliyoruz. Yaşam ve toplumların örgütlenmesi konusunda evrensel ilkeler ortaya koymak için insan psikolojisine, bencillik ya da cömertliğine ilişkin bir dizi ilke ya da varsayımdan yola çıkıyorlar. Kapitalist, sosyalist, komünal ya da dinci olsun, hepsi karmaşık bir gerçekliğe basit yapılar dayatır. Ve melekler tarafından işletildiği takdirde hepsi işe yarayacak olduğu halde, pratikte bunların hepsi insan egoları, kıskançlıkları ve önyargılarıyla birlikte yürür.

C. SAVUNMA GELENEĞİ

Sol ihanete uğrayan umutları ve dünyanın biçimlendirilebileceğine ilişkin aşırı tutkuları yüzünden özellikle ağır bir bedel ödemektedir. Ancak belirsizlikler ve dengesizlikler karşısında daha dayanıklı başka bir gelenek daha vardır. Bu da tehlike karşısında bir savunma olarak politika geleneğidir.

Tehlike ve güvensizlik insanlık durumunun doğal bir parçasıdır ve toplumsal yaşamın büyük bölümü, dilin kendisi, ritüeller ve diğerkâmlık tehlikeye kolektif karşılıklar olarak anlaşılabilirler. Öte yandan tehlikenin mevcudiyeti evrim tarihinde ortaklaşmacı, yiyeceklerini paylaşmış olan yaratıkların bencil yaratıklar karşısında neden avantaj kazandıklarını da açıklar. Teh-

like her zaman güçlü liderlerin haklılaştırılmasını, iç barışı sağlamak için yasaları, devletin mağrur gücü karşısında savunma haklarını sağlayarak politik söylemi biçimlendirmektedir. Çoğu sosyalist örgüt saldırı ve eski düzenin yerini alıcı araçlardan çok savunma organları olarak kuruldu. Sendikalar ve karşılıklı yardım kuruluşları düşman, belirsizlik dolu bir dünyada kolektif koruma sağlamıştı, yiyecek kooperatifleri açlık karşısında savunmaydı, milisler de profesyonel ordular ve paralı askerler karşısında savunmaydı. Bu savunma fikri, kıskançlıktan ya da basit bir eşitlik arzusundan değil; tahakküm geleneği ve buna karşı savunma isteğinden doğan eşitlikçilik kaynaklarından biridir.

Günümüzde yeni tehlikeler vardır. İnsan yaşamının içinde yer aldığı ince biyosfer tabakasının birdenbire son derece duyarlı olduğu görülmüştür (James Lovelock ve Gaia yandaşları hemfikir olmasa da). Nükleer silahlar, yalnızca insan yaşamını değil; nükleer kış yoluyla bütün yaşamı tehdit ediyor. Tehlike artık yalnızca maddi ve kişisel değil; makro düzeydedir, bizzat yaşayan, seven, düşünen varlıklar fikri karşısında bir tehdittir. Öteki tehlikeler çokuluslu şirketlerden ve istikrarsız ve kontrol edilemeyen küresel finans piyasalarından geliyor. Yirminci yüzyıl sonlarına doğru politikanın karşılaştığı zorluklardan biri, bu yeni tehlikelerin bizim onları sarıp sarmalama araçlarımıza uygun olmamalarıdır.

Geçmişte sosyalist ve radikal hareketlerin vizyonlarını ve esinlenmelerini büyük oranda sağlayan şey devrimci bir dönüşüm inancıydı. Ancak, son yıllarda, bu inanç sınırları olan bir karşılıklı bağımlılıklar dünyasında, çok somut sınırları olan bir dünyada sosyalist projenin geçerliliğini azaltmıştır. Asit yağmuru ya da AIDS karşısında bu projeyi tutarsızlığa sürüklemiştir. Sonuçta, Sol'un radikal bir muhalif olarak gücüyle ütopik bir alternatif olarak gücü arasında çarpıcı bir uçurum vardır. Bir muhalif olarak Sol, tehlikeler, savaşlar ve küçük ihlaller hakkında uyarı yaparak, yirminci yüzyıl geç dönem kapitalizminin parlatılmış dış görünüşü arkasında yatan bedelleri ve sınırlılıkları göstererek, bir gözcü rolü oynar. Ütopik bir alternatif olarak ise tersine, artık dünyanın somut sorunlarından uzaklaşmayı arzulayan bir hayalcidir. Yüzyıl önce Morris ve Wells'in ütopyaları en çok satanlar listesindeyken, günümüzde André Gorz gibi insanların yeni sol ütopyaları küçük bir entelektüel çevre ötesinde çok az yankı

uyandırıyor. Buna karşılık, kapitalizmin gözardı ettiği, daha güçlü hale gelen ve insanların ilgisini uyandıran şey, sınırlılık ve tehlike duygusudur.

Bir uyarı sistemi olarak Sol'un etkisi yaygın bir güvensizlikten beslenir. Geçmişte, radikaller kiliseler, papazlar, krallar ve patronlara karşı popüler güvensizlikten beslenirken, bugün öncelikle güvensizlik duyulan kurumlar çokuluslu şirket, hükümet ve bürokrasidir. Giderek karmaşıklaşan medya ve propaganda tekniklerinin pasif ve kolayca şekle sokulan bir nüfus yaratacağı yolunda yirmi-otuz yıl önce yapılan yaygın tahminlerin yanlışlığı ortaya çıkmaktadır. Enformasyon ve yanlış bilgilendirme teknikleri yalnızca neye inanılabileceğine ilişkin daha büyük bir kuşkuculuk doğuruyor. Bu, güven ve güvensizliğin önemli bir rol oynadığı politik sürece etki yapmaktadır. Partiler sanki seçimleri karşı taraftan daha az güvenilmez oldukları için kazanırlar. Kurumlar içinde, (güç bozar ve mutlak güç mutlaka bozar ilkesine dayanarak) liderleri yetersizlikleri, ihanet ve yolsuzlukları nedeniyle yerinden almak için denetim yapılarına daha büyük bir vurgu yapılmaktadır.

Benzer bir sonuç politik sistemle ideolojiler arasındaki ilişkide görülür. Günümüzde insanlar büyük bir olasılıkla öncelikle bir sistemin vaat ettiklerini vereceğine ve başarısızlığa uğradığı takdirde iktidarı terk edeceğine güvenip güvenemeyeceklerini soracaklardır. Sorun diğerlerine oranla bazı politik felsefeler açısından daha keskindir. Dünya komünist hareketleri özellikle tarihleri tarafından lekelenmiştir: İktidarı alarak, yerlerinden olmamak için tersinmez yapılar yarattılar. Bu güveni kötüye kullanma deneyimi şimdi Doğu Avrupalıların ve Çinlilerin liberal piyasaların üstünlükleri konusunda sahip oldukları çok saf inancı da etkiliyor.

Ancak güven sorunu komünizmle sınırlı değildir. Neoliberalizm ve Avrupa 1992 küresel piyasası için de benzer sorular sorulabilir. Vaat ettikleri çeşitli ödülleri vereceklerine güvenip güvenemeyeceğimizi sormak zorundayız. Eğer başaramazlarsa ve güvenimizi kötüye kullanırlarsa, onları nasıl tersine çevirebileceğimizi sormak zorundayız.

Piyasa mekanizmalarının politik mekanizmaların yerini al-

makta olduğu Thatchercı Britanya'da bu soru özellikle önemlidir. Bu sürecin tersine çevrilmesi genelde çok zordur. Mülkiyet hakları kaldırılması güç haklardandır ve sadece tüketiciler olarak belirlenmiş bireyler artık sorunlar etrafında kolektif olarak örgütlenememektedirler. Tersinmezlik, Yeni Sağ için önemli bir hedef haline gelmektedir. Hayek ve diğerlerinin yazılarında, yasalar devletin yerini piyasanın almasını zorla sağlayacak güçler olarak kullanılıyor: İdealleri politik karar alma alanlarını en aza indirecek ve gücü sorumsuz demokratik organlar olarak gördükleri kurumlardan alacak tersinmez anayasal araçlar kullanmaktır.

Sağ'ın tersinmezliğe olan yeni ilgisi Sol'un benzer tersinmez değişimlerle gericiliği engelleme konusundaki geleneksel yaklaşımını yansıtmaktadır. Şimdi ikisi de gayri meşru görülüyor. Günümüzdeki belirsizlik ve güvensizlikler tersinebilir, fikrimizi değiştirebilmemize olanak sağlayan bir yapı ya da kararın tersinmez bir yapı ve karardan doğal olarak daha iyi olduğunu ima etmektedir. Eski bir cemaati ve eski bir mimariyi olduğu gibi bırakan bir gelişme bunu yapmayan bir gelişmeden daha iyidir: Ve politik bir yeniden yapılanma (belki güçleri Avrupa Parlamentosu'na geçirmek için), eğer son dakikada demokratik olarak tersine çevrilebilmeye olanak tanıyorsa, daha iyidir.

Tersinirlik fikri yeni değildir. Bu demokratik yapıların üstün yanlarından biridir ve diktatörlüklerin ve tek-parti devletlerinin, yönetimleri berbat olsa da yerlerinde alınamayan, ömür boyu seçilmiş sorumsuz idareci ve sendika genel sekreterlerinin karşısında güçlü bir argümandır. Ancak şimdi olduğu gibi büyük miktarlarda enerji eski hataların tamirine harcandığı zaman tersinirlik yeni bir anlam kazanır. Özellikle sonuçlarını kestiremeyeceğimiz için tersinir kararlara ihtiyacımız vardır. Aynı nedenle bizi uyaracak, eylemleri gözleyecek, bekçi köpeği gibi iş görecek birimlere ihtiyaç duyarız ve iktidardakileri dengelemek ve sınırlamak için (işçiler, tüketiciler ve yurttaşlar için) anayasal haklara ihtiyaç duyarız.

Politikaların ve programların karara bağlanma aşamasında aynı oranda önemli ikinci bir uzantı daha vardır. Bir sistemin güveni hak ettiği, ilkelerimizin evrensel olarak uygulanabileceği ya

da seçtiğimiz araçların istenilen sonuçları vereceği konularında kesin konuşamıyorsak, o halde bundan kalkarak her zaman yan yana varoluştan ya da ne kadar mükemmel ve çekici görünürse görünsün tek bir sistemden daha fazlasından yana olmalıyız diyebiliriz. Birden fazla sistemin yan yana varoluşu, işler ters gittiğinde tahribatın alanını daraltır; bir toplumun önceden kestirilemeyecek durumlarla daha iyi baş edebilmesine olanak sağlar; sistemler arası rekabeti, her bir kesimi ideallerini gerçekleştirmeye ya da uygulamaya zorlayan ekonomik olduğu kadar felsefi de olabilecek bir rekabeti yaratır ki bu bireye ya da gruba yaşamanın ve çalışmanın doğru yolu hakkında belli bir felsefi tercih olanağı sağlar.

Bu anlamda rekabet, ya ethos değil de mülkiyet esasına göre karma olan sosyal-demokrat karma ekonomide olduğu gibi sığ bir anlamda yorumlanacak ya da farklı yaşam tarzları arasında rekabet olarak daha derin br anlamda yorumlanabilecektir. Geçmişten alınan örnekler arasında, farklı karakterlere bir dizi tercih hakkı sunan bir kilise içindeki farklı manastır düzenlerinin yan yana varoluşunu sayabiliriz. Günümüz örneklerinden biri de eğitim konusunda çok farklı yaklaşımların (geleneksel ve modern, otoriter ve özgürlükçü, dinsel ve laik), alternatif enerji kaynakları ya da taşımacılık sistemlerinin (kamusal, özel ve cemaate dayalı) yan yana varoluşu olabilir. Ekonomide rekabet halindeki sistemler, her biri kapitalist piyasalar ve tüketicilerle farklı yapılaşmış bir ilişki içinde olan ve çalışma hayatına katılım konusunda farklı fikirler barındıran, özel girişimler ve toplumsallaştırılmış olanları, işçi ve tüketici kooperatiflerini ve bireysel olarak ticaret yapanları barındırabilir. Alternatif olarak, bunlar sağlık (ortodoks ya da homeopatik) ya da konut (özel, komünal ya da kamusal) alanlarında rakip yaklaşımları barındırabilirler.

Bu fikirler devletin rolüne farklı bir yaklaşım ortaya koyarlar. Devletin görevi, tek tip rasyonel ilkeler uygulamak yerine kaynakları yeniden bölüştürerek ve çok çeşitli grup ve kurumların kendilerini örgütlemeleri için koşullar yaratarak, sistemler arası dengeyi gözetmek olarak anlaşılacaktır. Toplum mühendisliği (eski mekanik görüşe ait metafor) ile ilgilenmek yerine, devletin

meşru görevi toplumsal deneyime uygun alanın yaratılması olacaktır.

Rekabet eden sistemler fikrinin başka bir uzantısı daha vardır. Geleneksel sosyalist değişim modeli iktidar araçlarının ele geçirilebileceğini ve bir toplum projesinin ya da tasarısının yaratılmasında kullanılabileceğini varsaydığı yerde, alternatif yaklaşım kuvvetten çok zayıflık, saldırıdan çok savunma varsayımından hareket eder. Amaç yeni baştan bir toplum yaratmak yerine birbirini dengeleyen güçler yaratmaktır. Düşman güçleri yok etmek (devrimci hareketlerin geleneksel amacı) yerine amaç; sistemlerin bir dengesini, herhangi bir iktidar ya da çıkarlar dizisinin aşırı güçlü hale gelmesi tehlikesi karşısında bir korunma yaratabilecek birbirini dengeleyen güçler oluşturmaktır. Dönüşüm yıkım ve yeniden yapılanmadan çok değişen dengelerden doğar.

Sosyalist devlet, ortadan kaldırmak yerine, çokuluslu sermaye, askeri-sanayi kompleks ya da çok iyi örgütlenmiş profesyonel gruplar karşısında denge oluşturacak güçleri yaratmaya çalışacaktır. Benzer bir biçimde, polis haklarını yurttaş haklarıyla, doktor haklarını hasta haklarıyla vb. dengeleyecektir. İçkin çıkar kavgalarını çözümlemeye çalışmak yerine onlar arasında yeni bir denge yaratmaya çalışacaktır.

Bu yaklaşım eski düşünme alışkanlıklarından kopmayı gerektirir. Sosyalist düşüncede, yeryüzü cenneti fikirlerindeki atalarıyla birlikte dünyanın sorunlarına nihai bir çözüm arayan uzun bir gelenek vardır. Bu geleneğe göre bireysel ve toplumsal olan daha üst bir sentezde çözümlenecek ve çatışan sınıf çıkarları bir ortak çıkar içinde kaybolacaktı. Bugün çıkar çatışmalarının toplumda kaçılmaz olduklarını daha iyi görmekteyiz: Bunlar azaltılabilir ya da kontrol altına alınabilir, ama ortadan kaldırılamaz. Çözümün tehlikelerini tanımak felsefi bir düzeyde de önemlidir. Bu nokta belki de en iyi biçimiyle Schumacher'in şu ifadesinde ortaya konmuştur:

> Toplum istikrar ve değişme, gelenek ve yenilgiye, kamu çıkarı ve özel çıkara, planlama ve laissez-faire'e, düzene ve özgürlüğe, büyüme ve çökmeye ihtiyaç duyar. Her yerde toplumun sağlığı iki taraflı karşıt etkinlik ya da amaçların aynı zamanda izlenmesine bağ-

lıdır. Nihai bir çözümün benimsenmesi insanın insanlığı için bir tür ölüm cezası anlamına gelir. Kötülük ya da çözülme, genelde ikisini de ifade eder...[2]

Tersinirlik ve rakip sistemler fikirleri, özlerinde Marksist ve sosyalist geleneklerin ruhuna karşıt olmasalar da, bu gelenekler açısından sorunlar doğururlar. İki ilke de asıl olarak amaçlardan çok araçlarla, hangi aracın hangi sonucu yaratacağına ilişkin belirsizliğin kabulüyle ve her bilinçli katılımcı toplumun çoğunlukla zihniyetini değiştireceğinin, sosyalizm koşullarında planın bu yüzden uygulamaya konan bir proje değil; sürekli bir işlerlik olduğunun kabulüyle ilgilidir. Marx haklı olarak sosyalist projelerden kuşku duyuyordu. Gelecek, mücadele ve deneyim içinde biçimlenecekti; o öngörülemezdi. Marx'ın sabit araçlar ve amaçlara aşırı bağlılıkla ilgili kuşkuları bir sosyalist hareketin neden sistemler arası rekabet ve deneyimi anlaması gerektiği hakkında ipuçları vermektedir. Kapitalist, ataerkil toplumların bilinç yapısıyla oluşmuş bir dünyadan yola çıkarak çok genel bir yolun dışında, önceden doğru yolu ve evrensel ilkeleri belirlemek doğal olarak imkânsızdır. Sahiden radikal bir hareketin ayırt edici özelliği, bizzat kendi öneğilimlerinden kuşku duymaya hazır olmasında yatar.

D. ÇEŞİTLİLİK VE DEĞİŞİM

Çoğulcu çözümler ihtiyacı sistemler teorisi ve biyolojiden gelen kanıtlarla desteklenmektedir. Sibernetik teorisinin meşhur bir yasası bir kontrol mekanizmasının, kontrol etmeye çalıştığı sistem kadar çeşitliliğe gereksinim duyduğunu ifade eder. W. R. Ashby'nin "gerekirlik çeşitliliği yasası" karmaşık bir sistemi aynı oranda karmaşık araçlar dizisi olmaksızın kontrol etmenin mümkün olmadığını anlatır. Örneğin, bir hükümetin karmaşık bir ekonomiyi para arzı ya da faiz oranları gibi tek bir önlemle yönlendirmesi mümkün değildir. Hükümetler çok nadir olarak

2. E. F. Schumacher, *A Guide for the Perplexed,* 1978, s. 127.

yönettikleri toplumların karmaşıklık düzeyleriyle boy ölçüşebildiklerinden, kontrol devredilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Çeşitlilik, bizi belirsizliğin sorunlarına geri götüren bir değer de taşır: Sistemlerin ve toplumların önceden görülemeyen değişimlerle başa çıkmalarına olanak tanır. Biyolojide türlerin, çevre tahmin edilemeyecek bir biçimde değiştiği zaman varlıklarını sürdürebilmek için daha iyi bir konuma gelmek üzere, farklı biçimlerin ya da mutasyonların bir çeşitliliğini barındırmakta yarar gördükleri iyi bilinir. Aynı genetik kodu taşıyan otlar, hayvanlar tarafından yenmekten ya da susuzluktan kırılmaktan kurtulmak için, bazen küçük bazen büyük, çeşitli uygun biçimler alma yoluna gideceklerdir. Aynı şekilde, hangi kurumların ya da toplumların iklimdeki olağanüstü bir değişime, bir kum tanesi büyüklüğündeki süper bilgisayarlara ya da yeni, öldürücü hastalıklara en iyi tepkiyi vereceklerini bilmediğimizden, toplumsal yaşam biçimlerinin tümündeki çeşitliliğe ihtiyacımız var.

Post-Fordizm'in getirdiği çeşitlilik ve zenginliğin on değişik marka blue-jean ya da fırında pişmiş fasulye arasında tercih yapmaktan öte bir anlam taşımak zorunda olmasının bir nedeni de budur. Farklı türden değerleri ve anlamları tanıyan daha derin bir felsefi çeşitlilik kavrayışı hayatta kalmak için zorunlu hale gelebilir.

Çeşitliliğin derin anlamını kavramaktaki başarısızlık Thatcherizm ve yeni-liberalizmin zayıflıklarından bir tanesidir. Onların toplum açısından tek bir örgütlenme ilkeleri vardır: Piyasanın, rekabetçiliğin, metalaşan bir dünyanın talepleri. Sonuç bir çeşitlilik retoriğine rağmen standartlaştırmadır. Her tür kurum benzer idari ilkelere göre yürütülmelidir. Hepsi, parasal değerlere göre hesaplanabilirlik yoluyla, "sayılar tarafından" yürütülmelidir. Dünyanın tüm parçaları ve yaşamın tüm alanları, tek bir para değişimi ve değer sistemi içinde ortak ölçüye vurulabilir hale getirilmelidir.

Buna karşın Sol, kendisinin de birçok güncel olay ve deneyim tarafından oluşturulmakta olduğunun ayrımına vardıkça (öyle ki hiçbir tutarlılığının kalıp kalmadığından kuşku duyacak kadar), çeşitliliğin ve farklılığın anlamını kavramaya başlamaktadır. Ama değişimin doğası ve sorunlarını anlamakta daha zayıf kal-

maktadır. Yeni zamanlar tartışmasının her zaman güçlük taşımasının nedenlerinden biri budur: Değişim ve uyarlamayı doğal görmek yerine Sol her zaman yeni bir istikrar durumunu (devrim sonrası, İşçi Partisi hükümetinin seçimi, vs.) araştırma peşinde olmuştur. Bu anlamda Sol, yeni, durağan bir ahenk arayışında olan modern yeşil hareketin bazı zayıflıklarını taşımaktadır. İster ekolojiye daha fazla dayanan bir ekonomi yönünde ister daha çok maddi eşitlik isterse insan potansiyellerinin daha fazla gerçekleşmesi yönünde olsun, hiçbiri değişimin sürekli ve kaçınılmaz olabileceği fikrini tam olarak göstermez.

Sol'un değişim görüşünde başka bir zayıflık daha vardır. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılların toplumları makineler ya da binalar olarak anlayan görüşlerinden kuvvetle etkilenmiş durumdadır. Bu metaforlarda değişim yeni bir ustadan ya da yeni bir mimardan çıkar. Değişim haritanın ve planın kesinliği eşliğinde gelir.

Şimdi artık değişimin son derece belirsiz ve kestirilemez olduğunu kavrıyoruz. Bu yeni değişim görüşü en uygun metaforlarını, fizik ve mekanikte (fizikte belirsizliğin karşılığı olsa da) değil; değişimin bir araştırma ve deneme-yanılma süreci olarak anlaşıldığı çeşitli yaşam bilimlerinde bulmaktadır. Onları eşitsizlikleri ve hiyerarşileri meşrulaştırmada kullanan gerici özür arayıcılarla ortaklıkları yüzünden, biyolojik evrim teorileri geçmişte Sol'da direnmeyle karşılaşmıştır. "Organik" toplum görüşleri çatışan çıkarlar gerçekliğini inkâr eder. Evrimci teorilere, ayrıca politik olanın, aktif tercihin ve belirlenimin alanına karşıt olan doğal süreçlere fazla ağırlık veriyor görünmesinden dolayı da karşı çıkılmıştır. Bu geleneksel düşmanlık talihsizliktir; çünkü temel evrimci süreçlerin kavranması insanları ya da canlı şeyleri ilgilendiren hemen her süreci anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Modern evrimci teoriler toplumları, karmaşık bütünlüğün yeni biçimlerini yaratan ve sürekli kendilerini uyarlayan, çevreleriyle değişim içinde açık sistemler olarak görür. Bu tür teoriler, yeniklasik ortodoksinin durağan, tarih dışı yaklaşımlarına kafa tutarak, ekonomik teori üzerinde etkili olmaya başlıyorlar.[3] Politik teoride

3. Bu metaforları ekonomiye uygulama yolunda son dönemlerin etkileyici bir girişimini Dosi *et al, Technical Change and Economic Theory,* Pinter 1988 içinde bulabilirsiniz.

bunlar hâlâ oldukça tali bir yer işgal ediyor, ancak bu alanlarda da daha az mekanikçi olan metaforları, değişimin doğası ve politik dönüşüm konusunda yararlı dersler sunmaktadırlar. Bir tanesi aşina olduğumuz değişen bir çevrenin sürekli uyarlanmayı gerektirdiği fikridir: 2000'li yıllara uygun bir sosyalizm neredeyse kesin olarak 2100'lü yıllar için uygunsuz olacaktır. İnsanları diğer türlerden ayıran şey, içinde evrilmeye çalıştıkları çevreyi ne kadar az anlarlarsa anlasınlar, evrimleri belli bir bilinç düzeyinde gerçekleşir: Belirsizlikler ne kadar derin olursa olsun, planlamaktan ve düzeni dayatmaya çalışmaktan başka tercihleri yoktur.

Özellikle bu belirsizlikler yüzünden, evrim risk, deneyim ve şansa bağlıdır: Raslantısal genetik mutasyon olmaksızın değişim olamaz (bu, karışım ve mutasyon için alanı genişleten cinsel bakımdan üretken varlıkların dünyaya egemen olma nedenlerinden biridir). Aynı biçimde, ekonomik yaşam biçimlerinin, aile yaşamının, ahlâkın ve politik kurumların deneyimi olmaksızın, başarı kadar başarısızlığa da olanak tanınmaksızın, toplumlar evrilemezler ve durgunluğa gömülürler.

Evrimin değişimle eşanlamlı olmamasından çıkarabileceğimiz bir ders daha vardır. Başarılı evrim her zaman hem radikal hem de muhafazakârdır. Kendinden önceki gelişimlerle bağdaşabilir ve aşırı radikal olduğu takdirde değiştirmekte olduğu şey parçalanabilir. Politik kurumlar örneğinde aşırı değişim bir inanç ve meşruluk bunalımına yol açar. Hem biyolojide hem de politik yaşamda değişim sorunları, yeni bir çevrenin öncekilerle bağdaşabilir olandan daha belirgin olasılıkları çıkarmaya yatkın olması yüzünden, baş gösterirler. Bir toplum örneğinde, her zaman yeni zamanlara uyar görünen çok sayıda yeni yaklaşım tarzları olacaktır; fakat bunlar gelenekler ve alışkanlıklar açısından aşırı istikrar bozucu, toplumun bir aradalığı ve dayanışması açısından da aşırı tehditkârlardır. Aynı şey politik partiler, sendikalar ve gönüllü örgütler için de doğrudur.

Bu dengeyi sağlama çabası hiçbir zaman kolay değildir. Farklı parçalar farklı hızlarla hareket ederler; bazıları çok hızlı, en son modern şeyleri kavramakta aşırı istekli, bazıları ise dünyanın değiştiğini bile göremeyecek kadar yavaştırlar. Değişim oranındaki farklılık ve devre dışı kalmak, yalnızca eskiler değil; yanılgıya

düşen öncüler ve fütüristler arasında da yaygındır. Bu argümanın ima ettiği şey, bir yandan değişimin bedellerini aşırı hızlı ya da aşırı yavaş en aza indirirken öte yandan bir deneyim kültürüne cesaret verebilen toplumların, temel dayanışma ve bir aradalıklarını yitirmeksizin uyum sağlamakta en yetkin toplumlar olacaklarıdır. Gerileyen bir bölgede ya da sanayi dalında olmaları ya da zamanlarının çok ilerisinde olmaları yüzünden insanlarını çok ağır biçimde cezalandırmayan bir toplum bunu yapanlara göre daha mutlu olabilecektir.

Belirsizlik, denge ve değişim üzerine burada aktardığım çeşitli düşüncelerin ortak bir teması vardır. Bu da aşırı belirlilik ve aşırı katılığın tehlikeli olduğudur. Politik ve toplumsal yaşam dünyasında her sorunun birden fazla geçerli çözümü vardır. Sosyalizmin, planlamadaki hedef noktasının bilinmediği ve sürecin planın kendisinden daha önemli olduğu evrimden dersler çıkarmaya ihtiyacı vardır. Bu durumun, belirsizlikler ve tehlikelerle boğuşan ve politikanın ilgi alanlarının merkezinden geçen bir çağ açısından ima ettiği yeni bir şey daha vardır. Bu da özgürlükle kastettiğimiz şeyle ilgilidir. Tehlikeli bir sürekli değişim dünyasında özgürlük kısıtlamaların yokluğundan, dinamik girişim ya da kişisel haz özgürlüğünden daha fazlasını ifade etmelidir. Özgürlüğün bunların tersine farklı bir anlamı olmalıdır: Özerklik ve gerçek yaşamın korunmuş bir alanı, bir dizi tehdit edici güçten korunmuş, hava ya da su kaygılarından, emek piyasasında kendini satma ihtiyacından, önyargılardan ve baskılardan uzak bir alan. Son derece iç içe geçmiş, karşılıklı bağımlı bir dünyada bu anlamda özgürlük, yani gerçek yaşam özgürlüğü hem fiziksel tehlikeler hem de başka insanların aşırı belirlilikleri karşısında dikkatle oluşturulmalı ve dikkatle korunmalıdır. İşte bu özgürlük fikri, sınırlar ve dengeler içinde özgürlük, sosyalizmin nasıl sonuçta ilerleme fırtınasına kapılmaktan ve ilerlemenin getirdiği muazzam bedelleri ödemekten uzak durabileceği hakkında fikir verir.

VI.
Geleceğin biçimi

18. YENİ YAKLAŞIMLAR: BİR YENİ ZAMANLAR HİKÂYESİ

David Edgar

"Bir arkadaş, bir gece birlik çalışmaları sırasında Devrim'in Ertesi Günü konusunda ateşli bir tartışma çıktığını ve bunun birçok arkadaş tarafından geleceğin tam anlamıyla gelişmiş toplumu konusundaki görüşlerinin güçlü bir ifadesine dönüştürüldüğünü söylüyor."

"Hey, bu Willam Morris değil mi? 'News form Nowhere'?"

"Evet, sanırım öyle."

"Pekâlâ, bu durumda, yaşayacağınızı kabul etmeliyiz."

Gri bir bulut tabakası gözlerinin önünde, Queen Alexandra's Imperial Military Nursing Service'in bir görevlisinin tanıdık, ama hiç beklenmedik görüntüsüne dönüşüyordu:

"Doğrusunu istersen, Normandiya'da bir tarlanın ortasında

Viktorya çağı sosyalist ütopyacılığından alınmış bir sayıklama duyacağımı hiç aklıma getirmemiştim."

"Tarla mı" diye sordu.

"Aslında, bir çadır."

"Yaa."

"Bir sahra hastanesindesin. Tarlada bir sahra hastanesi. Normandiya'da Gold Beach yakınlarında, Arromanches'ın dışında."

Bomboş gözlerle bakıyordu. Hemşire lafını sürdürdü:

"Sen Britanya 50. Acemi Birliği'nden bir onbaşısın. İki gün önce Fransa'yı işgal ettiniz. Avrupa halklarını faşist boyunduruktan kurtarmak için mi? Yoksa özgürlük ve adalet düzeni getirmek için mi? D-Day, bir zil gibi çınlamıyor mu? Neyse, sol ciğerinizde bir şarapnel parçası var, bir başkası da şakağınızı sıyırmış. Bu yüzden bir parça kendinizden geçmeniz şaşırtıcı değil; ama bana göre buna William Morris neden oluyor. Bir yerin acıyor mu?"

"Hem de çok. Kimim ben?"

Hemşire bir listeye baktı, kocaman görünen bir şırınga çıkardı ve yaralının kolunu sıvamaya başladı.

"Onbaşı Thomas Robinson. Şimdi şu elimdeki canını feci yakacak."

***

Bunun ardından gördüğü şey, bir anlamda Hemşire'ninki kadar şaşırtıcı gelen, başka bir yüz, karısının yüzüydü. Tıbbi bir kurumun bahçesi olduğu belli olan bir yerde, bir kanepede oturuyordu. Öteki hastaların büyük kısmını kadınlar, çocuklar ve siviller oluşturduğundan ve dışarda tarla değil sokakları (Ovaltine reklamlarının asıldığı tahta perdeler ve yol işaretleriyle) görebildiğinden, artık savaş dönemi Fransası'nda olmadığı açıkça belliydi. Fakat nerede olduğunu ve Ellen'in kollarında uyuklayanın kim olduğunu bilemiyordu.

"Ne oldu Tom. Sen işbaşında değil miydin?" diye sordu Ellen, hoş bir gülümsemeyle.

"Ah, hayır. Sanırım, pek iyi değilim."

"Otursan iyi olacak. Bir süre beklemem gerektiğini söylemişlerdi."

"Oh, beklemek? Ne için?"

"Doktor için, Tom" dedi Ellen, gayet kesin bir ifadeyle. "Kate'in difterisi ve bebeğin çiçeği için. Sanırım bunlar buraya ilk gün gelen insanlar."

Tom bir parça telaşa kapılmış göründüğü için, Elle, abartılı bir sabırla, gerçekten aklını başına topladığı takdirde bugünün Ulusal Sağlık Servisi'nin iyi yürekli Bay Bevan tarafından hizmete sokulduğu o Kararlaştırılan Gün olduğunu ve Katey (dört yaşında) ve Richard'ın (iki aylık) aşıları için burada olduklarını hatırlayabileceğini anlatmaya başladı. Ellen'in hamile olmadığı açıkça belli olduğu için Tom, bir lolipopu emerek oturan sivilceli küçük kızın kendi kızı Katey ve bebeğin kendi oğlu Richard olduğunu, o anda İngiltere'de ve 1948 yılında yaşadığını her nasılsa çıkardı.

"Hayret, iyi yürekli Bay Bevan diyorsunuz" dedi, Ellen'in yanında oturan, çiçekli elbiseli bir kadın. "Bütün bunlar iyi, hoş da ben Bay Attlee'nin yerinde olsam enerjimi doktorları satın almak yerine insanlara başlarını sokacakları yuvalar yapmak için harcardım."

Tamam, savaş kazanılmıştı; ama üç yıldır hâlâ prefabrik bir evde yaşıyordu. Onun yanıbaşındaki genç çift de sırt sırta, içerde bir tuvaleti bile olmayan bir evde yaşadıklarını anlattılar ve başka bir kadın, savaş sırasında şık bağlantılarla tamamlanan, "gökyüzünde sokakları", açık park alanlarına kurulmuş dev blokları olan yeni kentler hakkında büyük hayaller dinlediklerini; ama hiçbirinin gerçekleşmediğini söyledi.

Genç koca yeni kentler kurmadan önce üretim savaşını kazanmak zorunda olduğumuzu söylüyor ve Hükümet'in ne zaman yakıt ve ulaşımdan daha ileriye, tüm sanayiyi halkın çıkarları için devralmaya gideceğini bilmek istiyordu.

Yaşlıca bir adam ise savaşta fabrikalardaki idarecilerin ve işçilerin üretimi en çoğa çıkarmak için komitelerde nasıl birlikte çalıştıklarını anımsatarak, halkın sanayilerinin yüzsüz bürokratlar yerine hakikaten halka verilmesini dilediğini anlattı.

(Birisi "ama hangi halka?" diye sordu. "İşçilere mi? Yoksa malları tüketenlere mi? Yoksa ikisine birden mi?")

Değişiklikler ne kadar sınırlı kalırsa kalsın, Britanya'nın en azından 1938 öncesi dönemle kıyaslanamayacak kadar adil ve eşit bir yer olduğu dile getirildiğinde, en fazla lanet yağdıran bile başını salladı. Zira, ne kadar sinir bozucu olursa olsun, karne defteri herkesin temel bir standarda eriştiğini gösteriyordu. Bay Bevan'ın yapması gereken çok şey bulunmasına rağmen, en azından hastanelerin kumar gelirleri, tiyatro biletlerinden alınan paylar ve yardım kampanyalarıyla ayakta tutulduğu, nüfusun yarısının hiçbir sağlık sigortasının olmadığı gerçekten kötü eski zamanlara geri dönülmeyecekti. Zorluklara ve gecikmelere rağmen, en azından bir halk hükümeti devlet aygıtını geride bıraktığımızdan çok farklı, yeni bir dünya yaratmak üzere düzenleyecekti.

***

"Pekâlâ, onbaşı, istediğiniz bir şey var mı?" Göğsünde bir İncil'i sıkı sıkı tutan bir ordu papazının ışıldayan yüzünü görmek üzere doğruldu. Uyandıktan sonra, kendini çok daha iyi hissettiğini fark etti (tam o anda görmekte olduğu rüyadaki can alıcı "savaşı kazandık ama..." ifadesi yüzünden değildi, bu).

"Şey, bana okuyacak bir şeyler bulabilirseniz iyi olur. Yani gazete, dergi ve benzeri bir şey."

Peder bulabileceğini söyledi ve birkaç dakika sonra istila haberleriyle dolu bir Daily Mirror gazetesiyle geri döndü.

"Korkarım, geçen çarşambadan kalma" dedi Peder.

Ama Tom önemli olmadığını söyledi, velinimetine teşekkür etti ve okumaya koyuldu.

***

Kolay değildi. Çalışma biçimi böyleydi, renkli resimler üzerine beyaz baskı. Odanın mum ışığıyla aydınlatılıyor olması (enerji bunalımı mı vardı acaba?) ve kulakları sağır edecek denli gürültü de işi zorlaştırıyordu. Bu yüzden, içeri giren ve bir göz attıktan sonra burada ne halt işlediğini soran genç adamı (sanki bir Kızılderili gibi giyinmişti) tanıması biraz zaman aldı.

"Richard?"

"Baba."

Nerede olduğu ya da buraya nasıl geldiği soruları kafasında dönüp dururken Tom elindeki dergiyi ("Kızıl Bücür" ya da "Kara Sıçan" ya da aynı oranda garip isimli) bir kenara bıraktı ve bu anlatılmaz şamatadan (belli ki aradaki yıllarda gramofon teknolojisi *dramatik olarak* gelişmişti) kurtulmak için çevredeki bir hanı tamir etmelerini önerdi.

Tom, kenara atılmış gazetenin birinci sayfasından 1968 yılında olduklarını anladı, Richard yirmisinde olmalıydı.

"Demek bu; öğrenci hayatı" diye sordu.

"Hayır, baba" dedi Richard, "bu devrim."

Posterler, uyku tulumları, baskı aletleri ve daktilolarla dolu odalardan geçtiler; Tom aslında politik iletişimin temel teknolojisinin rahatlatıcı bir biçimde alışıldık olduğuna dikkat ediyordu. Retorik şöyleydi: Emperyalizmi yerle bir etme ve iktidarı halka verme çağrısı yapan afişler ve öğrencilerin emperyalizme nasıl karşı olduklarını açıklayan ve onlar karşısında kahraman ulusal direnişleri destekleyen Richard (emperyalistler Amerikalılardı, ama bu Tom'u şaşırtmadı).

Ama benzerlik burada bitiyordu. Çünkü, Richard'ın sabırla açıkladığına göre öğrencilerin izlediği Sosyalistler Britanyalı hatta Avrupalı bile değil, Güney Amerika, Afrika ve Asya'dandı. Dahası, mevcut İşçi Partisi hükümeti sosyalizmin temel *düşmanından* başka bir şey değildi (bunları, puba gelirken ve Richard'ın anlaşıldığı kadarıyla son derece popüler Alman otomobilinden zorlukla çıkarken anlatıyordu).

"Çünkü baba, önemli nokta," diyordu Richard, Tom içkileri alırken (yarım litrelik bir bira *iki şilindi*) "ulusallaşma, NHS ve ıvır zıvır gibi sizin kuşağın refah devletinin büyük başarıları dediği şey; hepsi işçi sınıfının devrimci özlemlerinin rüşvetle satın alınmasıydı."

"Tabii ya, doğru. Baskıcı hoşgörü," dedi, masalarında oturan üç gençten sakallısı.

"Ve zaten artık önemli olan ulusal sermaye değil," dedi, bir tür oryantal elbise giymiş, özenli makyajlı ve saçına bant bağlamış bir genç kadın. "Artık merkezi olgu, çokuluslu şirketler çıkarına Amerikan süper devletinin hâkimiyetindeki bir küresel sistem."

"Ya da, uluslar-üstü şirketler" diye ekledi, ikinci sakallı.

"Görüyorsun baba," dedi Richard, "bir anlamda şimdi çelişki daha açık; yani, Üçüncü Dünya halklarına karşı Amerika. Ama, diğer bir anlamda, Britanya gibi işçi sınıfının kapitalist tüketime teslim olduğu bir yerde işler daha karmaşık ve devriminin yeni bir dizi taşıyıcısı ortaya çıkıyor."

"Ve kadınlar," dedi, saçı bantlı kadın.

"Elbette," diye onayladı İskoç sakalı taşıyan.

Üçüncü sakallı, "İşte bu yüzden, çocuklar, geç kapitalizmi sahiden devrimci bir alternatifle karşılamak yerine, allahaşkına, çeliğin ulusallaştırılmasının ne anlamı var," diye araya girdi.

"Haigth'de parayı kaldıran San Francisco kazmacıları gibi. Amsterdam'da Provos evsizleri işgal evlerine yerleştirdi ve ulaşım sorununa otomobilleri kaldırıp halka bedava temiz bisikletler sağlayarak çözüm buldular. Sanki özel mülkiyet fetişine kafa tutuyorlar gibi."

Tom, sakallılara evleri işgal etme ilkesinin bir tarihi olduğunu, bu kuşağın belli yetkileri eline alan ilk kuşak olmadığını ve 1930'ların kitlesel yasaları çiğneme hareketlerinin özel mülkiyet hakkında söyleyecek birkaç sözü olduğunu söyleme ihtiyacı duyuyordu.

Ama öyle görünüyordu ki öğrencilerin devletin konut dağıtması konusunda bir fikirleri vardı ("özel servet ve kamusal sefalet") ve ona gayet açık bir ifadeyle planlı konut edindirme – özellikle dikine olduğunda– büyük hayallerinin genelde hep hüsrana uğradığı anlatıldı.

"Ama en azından işsizlik yok, değil mi?" diye sordu. Ve bu konuda genel bir mutabakat sağlamalarına rağmen, şurası açıktı ki artık işin boyutları da değişmişti; çünkü, saçı bantlının ifade ettiği gibi bu, insanların fabrikalarda eziyet çekerek hayatlarını kazanmaya *ihtiyaçları* olup olmadığı, kimin çıkarlarına hizmet ettikleri ve asıl konunun çalışma hakkı mı yoksa çalışmama hakkı mı olduğu sorularını açıkta bırakıyordu.

Bu, Tom'un yanıt bulamadığı bir soruydu. Biraz da çekinerek konuyu değiştirme yoluna saptı.

"Neyse, Richard. Kızkardeşin nasıl?"

"Kate mi? Aklını kaçırdı. Çocuk doğuracak."

***

"Bu iyi işte" dedi, tepesinde bitiveren Hemşire Binbaşısı.

"Ne iyi?"

"Doğuracak biri hakkında bir şeyler mırıldanman. Bu bayan Robinson olmalı?"

"Evet, öyle. Günü geldi" dedi Tom.

(Ama aklındaki başka bir bebekti; sanki bir bebeğin bebeği).

"İşte böyle, bebeğinin özgür ve güvenle yaşayacağı bir dünya yaratmak için savaşıyorsun."

"Daha doğrusu, böyle bir şey yapmadan değerli askeri kaynakları kullanarak bir hastanede sırtüstü yatıyorum."

"Şimdi bu olumlu bir düşünce mi, Onbaşı, olmadı," dedi Hemşire Binbaşısı ve Tom'un aklına takılan bir konuyu, oldukça olumsuz baktığı bir konuyu ortaya atmasına fırsat vermeden, ranzalar boyunca ilerledi.

Sorununu, ona iyileşmesine sekte vurmadan, sırtüstü yatarken moralini yüksek tutacak pratik bir çözüm bulmaya çalışacağını, ama o an sessizce sırtüstü yatması ve İngiltere'yi düşünmesi gerektiğini söyleyen Hemşire'ye açmıştı.

Garip ama, yaptığı tam olarak buydu.

***

"Büyükbaba, neden evinde değilsin?"

"Özür dilerim?"

Belli ki İngiltere'de, aslında tekrar görmeyi tasarladığı –ya da dilediği– ülkeden çok geride bıraktığına benzeyen bir İngiltere'de kasvetli, çirkin bir sokakta dikiliyordu. Öfkeli bakışlı gençlerin oluşturduğu küçük kümeler köşeleri tutmuştu. Önünde, doktor adlarının bir listesinin de bulunduğu, "Sağlık Merkezi" tabelası vardı. Ama kapıya kilit asılmış, pencerelere tahta çakılmıştı ve bir tahtanın üzerine "kapalı" yazısı çiziktirilmişti.

"Büyükbaba, allahaşkına, içeri gir." Genç adam dökülen otomobilinin kapısını açmış, buyur ediyordu. Tom boş boş bakmış olmalıydı ki genç adam ona kendisinin torunu William olduğunu ve kızı Kate'in onu düşünceli bir davranışla kaydettirdiği ala-

cakaranlık evde rahat olduğunu ve şimdi içeri girmezlerse ikisinin de öldürüleceğini anımsattı. Gerçekten de köşedeki gençler tehlikeli görünüyordu ve yanındaki gence çabucak bir göz attığında, tıpkı söylediği gibi on yedi civarında olduğunu anladı.

"Neyse, bu araba ne" diye sordu, "yuvasından" görünürde kaçması konusunu savuşturmak istiyordu.

"Bir Porsche," dedi torun.

"Ne, Fransız mı?"

"Hayır, Alman. Tıpkı..."

"Ha, tıpkı bir VW?"

"Hayır, hiç de değil. Büyükbaba, neden evde değilsin?"

"Şey, ziyaretteydim..."

"Clara'ya mı gittin?"

"Evet. Evet, ya Clara'ya."

"Hımm."

Gençleri geride bırakarak, bir önceki gibi bozuk bir yola döndüler. Tom düşünüyordu, eğer bu (tabelada yazdığı gibi) İnanç Sokağı'ysa, doğrusu Umut ya da İyilik devletini görmeyi isterdi.

"İyi değil misin?" diye sordu genç William.

"İyiyim. Neden sordun, öyle görünmüyor muyum?"

"Doktor isimlerine bakıyordun da."

"Yo, aslında..." (Kentin yabancı ve korkutucu bir kesiminde bir kaldırım üzerinde ne yaptığından kendisi de emin değildi).

"Muayenehanenin neden kapalı olduğunu merak etmiştim" diyerek aklına ilk gelen şeyi söyledi.

"Sanırım, ihtiyaç kalmadı," dedi William.

"İhtiyaç mı kalmadı? Hem de burada?"

"Daha doğrusu, burada talep de az, arz da."

Tom, William'ı sıkıştıra sıkıştıra Ulusal Sağlık Servisi'nin yerini "bağımsız" bir sektör (çoğu insan için) ve kuponların (geri kalan için) aldığını, bu kuponlarla istediğimiz hastane ya da doktora başvurabileceğimizi öğrendi. Ama doktorlarında seçim hakkı olduğundan –iç ferahlatan sağlıklı genç hastaların yaşadığı yeşil zengin muhitlerinde ya da İnanç Sokağı gibi yoksul kesimlerde çalışma tercihi– sonuç, örneğin, Rotherdam'a göre Dorchester'da –Tom'un hatırladığı üzere tamamen aynı bölgelerdi bunlar– tıpkı 1939'da Kensington'la South Shields arasındaki fark

gibi artık yedi misli daha fazla doktorun çalışmasıydı.

Cripps, Morrison, Bevan gibi adları olan gri renkli blokların üst katlarındaki harap balkonlardan sarkan aylak genç kadınları gösteren William "Bunların amaçları belli" dedi.

Tom biraz sertçe torununa bu berbat semtte ne aradığını sordu ve William şirketi (reklam devi Haussmann, Yoto, Peele and Eluard) adına British Lada'ya (şimdi Lockheed-Mitsubishi'nin tamamen sahibi olduğu bir yan kuruluş) bir "teklif" sunmak üzere bütün gece Salisbury'den buraya direksiyon salladığını ve fırsat bulmuşken toplu konutların durumuna bir göz atmak istediğini anlattı. Tom şirketinin Wiltshire'dan buraya mı taşınacağını sordu ve William, "Elbette hayır", dedi, o bir Londra firmasıydı ve kendisinin Salisbury'de uygun bir yer bulduğu için çok şanslı olduğunu, şimdi arkadaşlarının yarısının Exeter'den ya da Nottingham ya da Shewsbury'den her gün işe gidip geldiklerini söyledi.

O sırada (tesadüfe bakın ki) Umut Çıkmazı yoluyla büyük Ekspres yol altından geçerek İnanç Sokağı'ndakilerden olabildiğince farklı başka bir grup bloklara vardılar. İlk olarak, siteye girmek için kapıdaki bekçiye işinizi açıklamak zorundaydınız, bekçi ardından park biletinizi veriyor ve sizi içeri bırakıyordu.

Tom, William bunun hiç de bir Hayır olmadığını söyleyene kadar, kamuya ait bir sokakta geçen bu garip olaya takıldı (bu arada Porsche'yi park etmiş ve Hohenzollern saat kulesiyle Bourbon su bendini geride bırakıp Hapsburg'a varmışlardı). O zamana kadar belediyeye ait olan bu binalar 1990'larda seçimle özel mülkiyete geçtiğinden, kiralardaki artışlar yoksul kiracıların konutları terk etmesine, dairelerin satılmasına ve Arnhem Emlakçılık'ın mülkleri ele geçirmesine neden olmuştu. Binaların ışıltılı "yeni dokusu" herkesin zevkine uygun olmasa da ve içeri girmek için bir çaba gerekse de (William'ın gözetleme kutuları iki alarmı da harekete geçiriyordu) özel mağazaları, yüzme havuzları ve saunaları ile bir kere Hapsburg'un (ya da Romanov ya da Saxe-Coburg'un) içine adım attığınızda, kendinizi hem refah hem de güven içinde hissediyordunuz.

Etrafa göz gezdirip Hapsburg'daki "Lüks" hem de "Gösterişli" daireyi gördükten sonra (Beatrice Webb'i içine alan panoramik

görüntü dışında, William'a göre fena değildi) "Demek her gün Salisbury'den buraya geliyorsun?" diye sordu Tom. Ve Porsche yine kamuya ait sokaklara dönerken William yanıtladı: "Hayır, her gün değil"; bazen trene biniyordu, Eminent ya da Sovereign, hatta zevk için Imperial hatlarını kullanıyordu. Sanki açıklamalarından bir parça şaşırmış ve büyükbabasının Glorious Fifth Term'deki (Şahane Beşinci Dönem) yaşantı konusunda korkunç bilgisizliğine (Alan Sugar Sunset Sanctuary Newsnight'a abone olmamış mıydı?) üzülmüş gibi bir süre sessiz kaldı ve Tom (Tawney, Beveridge ve Keynes'ten geçerlerken) çoğu hâlâ anahtarcılık, alkollü içki ve sigara ve "günlük kiralarda kesinti oranlarını" gösteren tabelalar asan emlakçılıkla uğraşan sefil dükkân dizilerini görebildi. "Video"nun ne anlama geldiğini tam olarak bilmeseniz bile, yeterince açık olan şey, eğer Beveridge ya da Morrison'da yaşıyorsanız bütün akşamlarınızı kilitli ve zincirli kapıların ardında, bir şişeye sımsıkı sarılmış bir halde harcarsınız. Sanki Tom'un aklından geçenleri okumuş gibi, William sorunun –ve Clara'nın anlamadığı şeyin– burada çeşitli işler olsa bile oturma ve çalışma hakkına sahip nüfusun bu işlere girmeye ne niteliklerinin ne de isteklerinin yeterli olmaması olduğunu açıkladı.

Saat yarım oldu ve kent merkezi kızkardeşinin pasaklı dairesine giden yol üzerinde olduğundan, belki Tom'u bir öğle yemeği için kandırabilecekti.

Belli bir kartın sahibi kişilere ayrılmış çok katlı bir yere park ettiler ve başka bir güvenlik kontrolünden (belli ki "elektronik yaka kartlarına" duyarlı) geçtiler ve asansörle Tom'un kent merkezi olarak düşündüğü şeye hiçbir şekilde benzemeyen, daha çok bir film stüdyosunun arka tarafına benzediğini düşündüğü bir yere çıktılar. Burada, üzerinde bir köşede bir Roma çeşmesi –bir tür iskeleye benzeyen şeyin yanında– öteki uçta eski moda binaları süsleyen sıra sıra mağazalar bulunan, bir tür kıta Avrupası'na özgü geniş meydanı andıran bir yer vardı ve Kew Garden gibi üzeri camdan bir çatıyla örtülmüştü.

Tom kütüphanelerin, müzelerin, saat kulesinin, toplanma yerinin ve belediyeye ait kurumların toplandığı *gerçek* merkezin nerede olduğunu sorduğunda, William sabırla Kent Birliği'nin (her şeyi kapsayan bir taban aidatı karşılığında çeşitli çevresel ve ben-

zeri hizmetleri sunuyordu) o yakınlarda kent dışına taşındığını anlattı.

Kıbrıslı bir Türkün servis yaptığı ve iki İranlı ile bir Şilili mültecinin hazırladığı Meksika yemeklerinin başına oturduklarında, Tom alışveriş dışında her şeyin az ya da çok mümkün olduğu bir zamandan hiçbir şeyin çok fazla imkânsız görünmediği bir zamana gelmiş olduğunu fark etti.

"Görüyorsun ya, Büyükbaba," dedi William, Meksika işi etli börekten bir çatal dolusu ağzına götürürken, "sizin kuşağın hatası üretimde takılıp kalmasıydı. Demem o ki siz insanları istediklerine göre değil; istedikleri şey için ne bedel ödeyeceklerine bakarak tanımladınız."

"Sınıflara göre demek istiyorsun," dedi Tom.

"Haklısın," dedi William, burritosunun üzerine kaşık kaşık ekşi krema alırken. "Ama biz insanlara farklı bir gözle bakıyoruz. Örneğin, bizim firma insanları yedi temel yaşam tarzı kategorisine, beş ana bakış açısına ve dört yaşamsal ihtiyaca ayırır. Daha bu sabah bizim firmadakilere British Lada'nın, yeni salonlarıyla umut-arayıcı mal-âşığı gelenekçileri hedeflemek yerine eşit itibar peşinde Uçuk Sarı genç evlilere yöneldiği takdirde pazarı asla silip süpüremeyeceğini anlattım."

"Çünkü, görüyorsun ya Büyükbaba, çoğu insan kendisini meteliksiz proleter değil, ev sahibi, hisse sahibi, banka kartı taşıyıcısı, zaman ortağı, Britanyalı olarak görüyor ve bununla gurur duyuyor. İşte o kazanmayı sürdürürken diğerinin –ya da diğerlerinin– kaybetmelerinin gerçek nedeni."

Tom, torununa çalıştığı işin Fransız-Japon ortaklığı, arabasının Alman ve krediyle alındığını düşündüğü mülkün sahibinin Hollandalı olduğunu söylemek istemedi. Kısa bir süre sonra William, Ortadoğulu garsona işaret etti ve hesap geldiğinde masaya yeşil renkli plastik bir kart (gelecek durak altın ve platin) koydu, bir New York kredi kartı uygulamasına katıldığında ayrıcalıkları olan bir kulübe üye olduğunun farkındaydı.

Ya da o böyle düşündü, tam o sırada şimşek patladı, bir bardak kırıldı ve her şey karanlığa gömüldü.

***

"Öf be," dedi Sıhhiye "kapalıydı."

(Sıhhiye bir RAMC teğmeniydi, göründüğü kadarıyla henüz ancak on yedisindeydi.)

"Yine de," diye sürdürdü, "Caen için aynı şeyi tekrar tekrar yapıyoruz. Hâlâ endişen var mı?"

Luftwaffe'ın neden olduğu daha somut bir nefes tıkanmasıyla birlikte aniden uyanmanın verdiği tıkanmayla Tom, kaygıları olduğunu, ve dürüst olmak gerekirse, son derece kaygılı olduğunu itiraf etti.

"Ne için?"

"Gelecek."

Nabzını ölçen Sıhhiye, Tom'u kendi buradayken güvende olabileceği (eğer buna önem veriyorsa) konusunda temin etti. Savaşta işler *şimdilik* biraz sıkıntılı olsa da nihai sonuç hakkında en ufak bir kuşkuya yer yoktu. Ayrıca geleceğin bağrında neler taşıdığını kim bilebilirdi.

"Demem o ki," diye sürdürdü, gözlerini kırpıştırarak, "benim ABCA grubunda, demiryollarını ulusallaştırmamız gerektiğini düşünen bir Bolşi Onbaşı var."

Sıhhiye bir iki gün daha sırtüstü yatmak zorunda olduğunu söyledi ve Tom –bu yatalak halinin en azından bir etkisi yüzünden fena halde canı sıkılıyordu– hiç olmazsa tuvalete kadar gidip gidemeyeceğini sordu; ama Sıhhiye, riske girmemesi gerektiğini söyledi.

Ama daha sonra Hemşire insafa gelerek bir grup acemi hasta çadır bezinden bir iskemle, iki tüfek ve bir parça sargı beziyle –Tom'un sağlığını ve moralini korumak için kaba bir taşınma aracı oluşturmak gibi– bir şeyler yapmaya çabaladığı ve yaptığı takdirde bunun tedavi açısından da iyi olacağına karar verdi.

"Çünkü, görüyorsun ya," dedi, bu geçici tahtırevan belli bir şekle girerken, "Eğer aklını verirsen, her zaman bir alternatif bulunur."

***

'Hey, Büyükbaba. Neden Oxford'da değilsin?"

"Hay Allah!"

Beyaz bir bisiklete binmiş genç bir kadın ani bir frenle yanında durdu, o sırada başka bir kadın –hiddetli bir hali vardı– karşıdan bisikletiyle ona doğru gelirken "Merhaba, Clara," dedi ve bir bisiklet zincirinin yanından geçerek en yakın binaya girdi. Bina, hali hazırda bakım ve onarıma ihtiyaç duyuyor gibi görünse de kullanılıyordu ve kapısında "Kadın Pınarı" tabelası asılıydı.

"İnanç Sokağı" dedi Tom.

"Haklısın," dedi Clara.

"Ne bu Kadın Pınarı?"

"Bir çeşit kelime oyunu. Bilirsin, tıpkı, 'çizme' gibi. Burası, kuşkusuz kadınlar için bir sağlık merkezi."

"Kuşkusuz. Arkadaşının sorunu ne?"

"Ha. Sanıyorum Temel Su Tesisatı için burada. Her çarşamba olduğu gibi."

"Su Tesisatı mı? Bir Sağlık Merkezi'nde?"

"Bırak şimdi Büyükbaba," dedi Clara, "senin gibi insanların kamu sağlığıyla çevre sağlığı arasındaki bağlantıyı bilmesi gerek. Neyse. Neden Oxford'da değilsin?"

Tom –bu konuda bir parça ustalaşmaya başlıyordu– kısa bir süre için ve belli bir amacı olmaksızın kenti ziyaret ettiğini anlatmayı becerdi ve Clara bazı ziyaretler yapacağını, kendisine katılırsa sevineceğini söyledi, Tom da kabul etti. Bisikletini ne yapacağını bilemiyordu ve Clara yapabildiği takdirde onun da binebileceğini söyledi. Ve Tom çok iyi bisiklet kullanabileceğini, aslında Clara'nın annesinin sandığından çok daha uzun yıllar boyunca bisiklet kullandığını; ama hiçbir zaman kendisine ait bir bisikletinin olmadığını anlattı. Clara, aptallığı bırak dedi. Sağlık Merkezi'ne girdi, bir arkadaşınınkini ödünç aldı ve geri geldi.

"Yöre Kartı" dedi Clara, elindeki bir plastik parçasını sıra sıra zincirlenmiş bisikletlerden birinin saatine sokup bisikleti aldı. belli ki bunu Tom kullanacaktı.

"Bisiklet kiralama. Üyeliğin getirdiği birçok haktan biri" dedi. "Balliol'da gazete almazlar mı?"

"Kadın Pınarı yalnızca kadınlar için mi?" diye sordu Tom, yan yana pedal çevirirlerken soluk soluğa kalmıştı.

"Evet, tabii ki onlar için."

"Peki, Erkek Pınarı yok mu?"

"Böyle bir şeye ihtiyaç yok."

(Tom'un H. G. Wells ve Crosland olduklarını anımsadığı yerlerden geçtiler, bunlar yeniden inşa edilmeseler bile en azından onarılabilir ve yeniden isimlendirilebilirlerdi.)

"Yani, erkekler tümüyle tam olarak her anlamda sağlıklı mı" diye sordu Tom, alaycı bir ifadeyle.

"Hayır, Büyükbaba," dedi Clara, "aslında, tam tersi. Ama onlar herkes gibi genel Saadet Merkezi'ne gidebilirler."

"O da ne, lütfen, evdeyken?"

"Aman, Büyükbaba. O bir Sağlık Merkezi. Gidip doktorunu ya da akupunkturcunu ya da kemik doktorunu görebileceğin, aerobik yapabileceğin, ilk yardım ya da tesisatçılık öğrenebileceğin –ya da bisiklet sürmesini– bir yer. Aslında, tıpkı ismi gibi."

(Çilingir ve video dükkânının olduğu küçük bir alışveriş merkezinden geçtiler: Şimdi belli ki genel bir dağıtım şirketiyle birleşmiş ve "Bricks ve Mortice" adını almış olsa da içinde hâlâ bir çilingir vardı.)

"Ama bu tümüyle 'bağımsız' sanırım" diye sordu Tom.

"Yani, 'özel' demek istiyorsan, hayır, elbette değil," dedi Clara. "Hepsi son kertede vergilerden karşılanıyor ve yerel Sağlık Meclisi'nce denetlenip düzenleniyor. Ama sağaltıcılar çeşitli biçimlerde örgütleniyorlar. Bazıları tam gün çalışırken, bazıları işbirliği yapıyor. Ve elbette senin kemik doktoru pazar günü Saadet Merkezi'nde, salı günü Kadın Pınarı'nda ve çarşamba, perşembe; Büyükbaba, ne oldu?"

Tom Umut ve İnanç Sokağı ayrımının tam ortasında acı bir frenle aniden durmuştu.

"Burada bir yol var," dedi Clara'ya. "Koca bir; neydi? Koca bir ekspres yol."

"Hayır, yok," dedi Clara. "Hadi gel, yoksa öldürüleceksin."

Gerçekten de ne ekspres yol ne de bariyer vardı. Romanov ve Hohenzollern önünde olduğu halde, su hendekleriyle çevrilmemiş, barikat kurulmamış ya da "yeniden örtülmemiş"ti. Bisikletlerini sürüp geçerlerken Clara, Tom'un şöylediği şeyle Britanyalı mimarlarla Hollandalı finansçıların yürekli denemesi bir konsorsiyum tarafından başlatılan muazzam bir yapılaşmayı kastettiğini sandığını söyledi, yerel halk, Konsey ve Suyolları Birliği

arasında kısa ömürlü olsa da son derece başarılı bir ittifak birkaç yıl önce bunu boşa çıkarmıştı.

"Suyolları Birliği mi" diye sordu Tom.

"Ha, geçmişin bir kalıntısı," dedi Clara. "Bazı kanalların yatağını değiştirmeyi amaçlıyordu."

Tom o anda gördüğü, düşlediği ya da tasarladığı şeylerin William'la gördüğü ya da düşlediği şeyleri izlemediğini ya da öncelemediğini anladı, bu bir çeşit alternatifti ya da paralel bir gelişme."

Sonuçta bir zamanların Hapsburg'u, azametinden epey şeyler kaybetmiş, gösterişli bir biçimde yeniden kullanıma açılan Cripps ve Morrison'la aynı durumdaydı; ve lobisinde hâlâ bir yiyecek dükkânı olsa bile eskinin zemin kat daireleri kolektif amaçlı kullanılıyordu: Kapıcı dairesi, Aile Odası (oyun grupları ve benzerleri için), Sağlık Odası (saunalar ne olursa olsun, bunlar tüm toplumsal sistemin belli ve asli bir özelliğiydi) ve bir Toplantı Odası, ki burada blok için önem taşıyan konular, doğal olarak, ismi de dahil olmak üzere, düzenli tartışılıyordu (bloklar farklı olduğundan –bir politika olarak, yeni gelenler yaşlarına göre yerleştiriliyordu– sonuç belli bir çeşitlilik: Şimdi onlar Rose ve – biraz daha genç yerleşik nüfusun bir protestosu olarak– Cauliflower arasındaki Tulip'teydiler; en eski blok Sinatra, en genci Boadicea adını taşıyordu; ve "Berry"nin "Goose"da mı yoksa "Chuck"ta mı olduğu unutulmuştu.

Clara'nın beşinci kattaki bir dairenin merkezi ısıtmasını ayırmaya çalışan bir Bricks and Morticer elemanıyla bir işi vardı, bu yüzden Tom kapıcıyla oturdu. Kapıcı ona bu bölgede ekonomik canlanmanın anahtarının ilkin özyönetim (onarım karşılığında gençlere bir tür izinli işgal hakkı da dahil, çeşitli bireysel ve kolektif sahiplik ve kiralama biçimleri altında); ve ikincisi tüm yeniden düzenleme çalışmalarının oturanlar tarafından yapılmasında ısrar edilmesi olduğunu anlattı. Ancak, üçüncüsü olan tasarı özyönetimin aslında demokratik yönetimin sınırları olan sınırlarını tanımıştı: Konseyle yapılan anlaşma her blok için ücretli, tam gün bir kapıcıyı şart koşuyordu, öyle ki eğer blok toplantılarına (sık sık olduğu gibi) katılanların sayısı düştüğünde ya da çatışmalar (bilindiği gibi) demokratik araçlarla çözüme kavuşturulamazsa,

işlerin yürümesinden sorumlu birileri olacaktı.

Kapıcılar kısmen özyönetimin en aldatıcı özelliklerine karşı koymak sorumluluğunu da üstlenmişlerdi; bu özyönetimin resmi tavır takınması ve hoşgörüsüzlük ve yaş, sınıf, cinsel ya da ırksal fark gözetme eğiliminden kaynaklanıyordu.

"Ancak asıl konu," diye açıkladı, kapıcı, "biz insanların gerçek yaşamlarındaki engelleri yıkmaya, karşılığı ödenen ve ödenmeyen emek, çalışma ve boş zaman, 'üretim' ve 'tüketim' ve 'cemaat' arasındaki ayrıma meydan okumaya çalışıyoruz. Bu yüzden örneğin, yerleşik alan olarak insanların güvenle toplanabilecekleri yerler var ve eve bağlı insanlara blokların işlerine katılma fırsatı veren karşılıklı etkin kablolu kanallar toplantıya katılmayanların hizmetinde. Daire sahipleri kendi evlerini istedikleri gibi onarabilirler; ama Konsey'in kolektif olarak sınanmış izinli tesisatçıları ve marangozları var, dolayısıyla bu da halkın elinden alınmış; ama elbette insanlar bu sürece kendi değerlendirmeleri ve raporlarıyla katılabilirler."

"Ama, elbette," dedi Tom, "bu büyüklükte bir kent ekonomik olarak tamirat ve çamaşır yıkamayla ayakta kalamaz. Ya da hatta birbirinin söküklerini dikerek."

"Aslında, haklısın," dedi Clara (açıklamak istemediği bir amaç,otuz "radyo mikrofonu"nu geçici olarak almış olmanın belirgin rahatlığı içinde dönmüştü). "Bak, Merkez'de bazı işlerim var. Hoşuna gider mi?"

Tom'un istediği de buydu, ama bisikletle gitmek istediğinden emin değildi. Onlar da araçlarını Tulip'in bisikletçisine emanet bıraktılar (bu bisikletçinin hoşuna gidiyordu çünkü bisiklet sayısı artıyordu) ve tramvaya bindiler.

Clara rehberlik işine iyice ısınıyordu (ama bu arada kentin stratejilerinin henüz yeterli oranda bilinmediğini anımsatmayı ihmal etmedi). 1980'lerdeki Sheffield ve Londra Büyükşehir Belediyesi günlerinden beri, ulaşım politikası kuşkusuz sosyalist belediyeler için merkezi önem taşıyordu. Tramvayların yeniden gündeme getirilmesi kısmen ekonomikti; kısmen de tarihsel çağrışımlarla ilgiliydi (bazı sert eleştirmenler bunun miras kalmış sanayiye ihanet olduğunu düşünüyordu –sırada tahtırevanlar mı var?); fakat daha önemlisi bu mümkün olduğunca çok hizmetin iş-

levsel olduğu kadar zevkli ve hatta eğlendirici hale getirilmesiyle ilgiliydi (tıpkı saat kulesinin yalnızca zamanı bildiren bir şey olmaması gibi). Böylece tramvaylar ve yolcu taşıyan kayıklar (bir parça daha masraflı olsa da) otobüslere karşı üzerinde anlaşılan bir alternatif oldular ve kent merkezinde dolaşan minibüsler, Paris metrosundaki istasyonlar gibi, güzergâhlarını yansıtan özel renklere boyanmışlardı.

Ancak kent merkezi fiilen bütünüyle yaya trafiğine ayrılmış olmasına rağmen, özel (ya da belediyece kiralanmış) otomobillerin yaşlıları, kadınları ya da genç anneleri rahatlatabileceği anlaşıldı. Bu yüzden, kentlerin bu gibi insanların ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verir hale getirmek üzere Avrupa çapında yürütülen kampanyaya, –Tom'un Balliol'deki yaz kursu da bu kampanyanın bir örneğiydi– o kentin katkısının bir parçası olarak, park önceliği aldıkları günler olmuştu.

İyi ki, Clara kursun nasıl gittiği sorularına girişmeden, tramvay aynı şehir merkezi olduğuna güçlükle inanabildiği yere varmıştı. İnerken "Çeşme nerede? Nerede *mağazalar*?" diye sormaktan kendini alamadı.

Zira içine girmekte olduğu yer kocaman bir ulaşım terminaliydi; buraya birçok tren, tramvay ve otobüs yolcusu girip çıkıyordu. Aslında burada mağazalar, satış reyonları, büfeler, lokantalar ve kafeler vardı; fakat yakından baktığında hiç de perakende alışveriş yapılan bir yer olmadığını görebiliyordu: Bürolar, ofisler ve dayanışma merkezleri vardı; ayrıca küçük atölyeler de. Çünkü, Clara'nın söylediğine göre, 1980'lerde kentteki büyük yapılaşma patlamasının getirdiği sorun perakende devriminin, kanser gibi, katılım araçlarına sahip olmayanları dışlayarak ve yabancılaştırarak, kendisi dışında her şeyin bir tüketimi olmasıydı ve Yeni Kent'in amacı çok eski çağların kentlerinin hiç olmazsa bir özelliğini yeniden oluşturmaktı; yani iş, ticaret, eğlence ve gezi yeri; ama hepsinden önce, açık bir mekân, herkesin gelebileceği ve hoş karşılanacağı bir yer.

Clara bu konuya öylesine dalmıştı ki Tom'un bu konuşmayı kesip apaçık duran bir soruyu dile getirmesi belli bir zaman aldı. Mark ve Spencer, Debenhams, Waterstone ya da Next'in (her kimse *bunlar*) süslü vitrinlerini kent danışmanı kulübeleri, ko-

operatif manavları, hukuk büroları, kitap değiştirenler, video-kütüphaneleri, sendika ofisleri ve sokak büfeleriyle paylaşmayı nasıl karşılamıştı. Clara, belediyenin nasıl bir yandan kendilerinin bu mağazaları işletmek ve binalar inşa etmek için zorunlu olarak en uygun insanlar olmadıklarının öte yandan da en çekici yerleşim yerlerinin hangileri olacağı konusunda toplumsal amaçlar için kullanabilecekleri bir planlama gücüne sahip olduklarının nasıl ayrımına vardıklarını anlattı. Böylece Kent yönetimi kentteki diğer kamusal mekânlarla Terminal'in eşit kullanımında ısrarcı olabilir ve ticari ve diğer kamusal amaçlı kullanımlar arasındaki ilişkiyi kontrol edebilirdi. Ayrıca (Clara'nın kent yasası dediği şey aracılığıyla) perakendecilerin –kentteki herhangi bir işveren ya da üretici gibi– istihdam olanakları, ürün kalitesi (çevresel onay dahil) gibi konularda ve Clara'nın "cemaat katkısı" dediği, bir şirketin kentin müzik, tiyatro ya da spor yaşamına katkı sağlayacak yıllık cirosu üzerinden sabit bir oranın tespiti konusunda kamusal politikayla uyum içinde çalışmalarında ısrarcı davranabilirdi.

"Böylece bu kent yasası imalatçılara mı uygulandı" diye sordu Tom.

"Ya, evet, elbette," dedi Clara. Ve Tom'a Kent'in tüm sınai ve istihdam stratejisini açıklamaktan ve deniz yasaları konusunda görüşeceği bir adamı görür görmez, bunu ona *göstermekten* mutlu olacağını söyledi.

"Tamam, Büyükbaba," dedi Clara. "İş tamam. Ve işimiz Theatreland için Hi Ho."

"İyi de," dedi Tom. "Bana kentin sınai ve istihdam stratejisini göstereceğini düşünmüştüm."

"Elbette göstereceğim," dedi Clara. "Ve bir ikram olarak, bunu sudan göreceğiz."

Böylece Terminal'den ayrıldılar ve bir kanal aracına binerek Kent'in suyolları boyunca ilerlemeye başladılar. Büyük bir yapım işletmesine benzeyen şeyin önünden geçerken Clara hâlâ böyle imalathanelerin bulunduğunu, belediyenin onları kentte yerleşmeleri ya da genişlemeleri yönünde cesaretlendirmek üzere belli bir çaba (ve para) harcadığını söyledi. Fakat böylesi bir destek (ve yüksek vasıflı ve deneyimli bir emekgücü sağlanması) kar-

şılığında, tüm kuruluşlardan emek piyasasından dışlanmaya karşı duyarlı gruplara eşit istihdam fırsatları sağlamaları istenmişti: Çalışan paylaştırma tasarısı ya da kolektif olarak ele alınan bir yatırım fonu; uygun bir işçi danışma aracı ve bir şirketin sağlık ve eğlence hizmetlerinin genel çemaate açılması.

Tom dışardan bakıldığında mükemmel olan bu sistemin çok daha açık bir soruna yanıt bulamamış olduğunu hissetti; ama şimdi başka bir sahaya giriyorlardı ve Clara bunun "küçük sanayi bölgesi" adı verilen (ona göre bu talihsiz bir addı) bir olgunun bir örneği olduğunu açıklamaya can atıyordu; fiilen, aynı geniş alanda –bazıları ticari olarak elde tutulan, bazıları kooperatif, bazıları da özünde kişisel faaliyet olan– ortak kolaylıkları paylaşan ve hizmetlerden yararlanan bir küçük girişimler kümesiydiler. Ve bu tür uygulamalara özellikle ışık tutmuş bariz faaliyet örnekleri vardı: Kuzey İtalya'daki Emilio Romagna'nın giysi ticareti (yanı sıra ortaklaşa paylaştıkları hammaddeciler, muhasebeciler, yiyecek ve eğitim kolaylıkları) ve Güney Yorkshire'daki Sheffield'ın sinema ve TV programı yapımcılarından (beraberinde dekorları, sahneleri, malzemeleri ve grafik ve tasarım danışmanları) şimdi yaklaşmakta oldukları, hepsi birden Theatreland olarak bilinen bölgeyi oluşturan kumaş tasarımcıları, imalatçıları ve dağıtımcılarının açılıp saçılan bir ağı ile birlikte sahne işi tasarımı ve üretiminin yapıldığı bu bölgeye kadar.

"Burada ilginç olan," diye sürdürdü Clara, "bu uğraşların çoğu cemaatler, okullar, kolejler ve evlerde hobi olarak yaşam bulmaktadır. Böylece moda, müzik yapımı ve benzerleri seyirlik olmaktan çıkıp katılımcı etkinliğe dönüşür; ama aynı zamanda eğitim ile çalışma, okul ile cemaat ve aslında buralarda olduğu gibi, işyeri ile ev arasındaki ayrımlara meydan okunmaktadır. Ve –yine özellikle buralarda– çocuklara zenginlere petrol ve birbirlerine düşük kaliteli yiyecekler satma alternatifleri sunulmaktadır."

Sanki Tom'un aklından geçen soruya yanıt veriyormuş gibi, Clara böylesi çabalara sağlanan devlet desteği, iş garantisi ya da Youth Wage (Gençlik Ödentisi) oranlarında öğrenci bursu karşılığında gençlerden kendilerine sunulan seçeneklerden en az birisini üstlenmelerinin talep edildiğini kabul ediyordu. "Anımsayabileceğin gibi, bu 68 kuşağı için belli sorunlar doğurmuştu,"

dedi Clara. "Biliyorsun, Çalışmama Temel Hakkı" (Tom elbette biliyordu.)

Bir iskeleye yaklaştıklarında Clara ve Tom indiler, zira Clara'nın bu özel bölgede *önemli* bir sözleşme işi vardı. Tom'un gözüne bildik bir tabela ilişti. Bu Ulaşım ve Genel İşçi Sendikası tabelasıydı ve Tom, Clara'ya sendikaların ne tür roller üstlendiklerini sordu.

Clara sendikaların çevrelerinde süregiden değişimlerin kolektif eylem ve birlik deneyimlerinin örgütlenmesi açısından heyecan verici ve meydan okuyucu fırsatlar sağladığını anladıklarını açıkladı. Bu yüzden, öncelikle, fırsatlardan kadın işçilere yeni bir düzen getirmek için faydalanmışlar ve esnek çalışma sözleşmeleri, garantili işe ara verme ve dönemsel anlaşmalar üzerinde uzlaşma sağlamışlardır. Ayrıca cemaatler içinde (yıllardır siyah işçiler arasında olduğu gibi) örgütlenmeye ve üyelerine her tür hizmeti (işyerinde ekmek dağıtımından sağlık muayeneleri, kreşlere ve sigortaya kadar) sağlamaya başlamışlardır.

Ama belki de dönüm noktası, Clara'nın anlattığına göre, Scotland ve Güney Galler gibi bölgelerindeki kömür sanayisi katliamının tersinmezliğini kavrayan Ulusal Maden İşçileri Sendikası'nın eskiden "alternatif" teknoloji olarak gözardı edilmiş yöntemlerin geliştirilmesi yoluyla eski maden sahalarının yeniden üretime açılması için kampanyalara hız vermesiyle oluştu; bu öyle bir kampanyaydı ki cemaat örgütlenmeleri, kiliseler ve yerel yönetimlerin katılımları sağlanmış; ama aynı zamanda eski madenciler, eşleri ve yörenin politik eylemcileri arasındaki ittifakın önemli oranda yeniden canlanışına da tanık olmuştu. "Üretkenlik" tanımını şirketin kirlilik, yenilenemez kaynakların kullanımı, işyerindeki sağlık ve güvenlik önlemleri ve çevre halkına katkıları konularındaki sicilini kucaklayacak biçimde genişleten Üretim Yasası'nı (Avrupa Toplumsal Sözleşmesi'nin beşinci maddesine yapılan, en az onun kadar önemli ekler kümesinin bir altbaşlığı) gündeme getiren işte bu insanlardı.

Clara'nın işi yaklaşık bir saat aldı. Clara serbest kalınca Tom'a Boadicea'nın kafeteryasında bir öğle yemeği yemek için tekrar bisiklet sürebilecek gücü olup olmadığını sordu. Ama Tom önce bu takdire şayan ekonominin, en azından üretim araçları ve

dağıtım üzerinde tam bir kontrol ve mülkiyeti olmaksızın tüm bu örnek kısıtlama ve denetimlerin kestirme yol peşindeki işverenlerin başka yerlere göçüp oralarda faaliyet yürütmelerine engel olmak gibi bariz bir sorunun üstesinden nasıl geldiğini Clara'nın açıklamasında ısrar ediyordu.

Clara hem kendi hem de ödünç aldığı Kent Kartı'nı T&G'nin önündeki iki bisikletin sayacına sokup bisikletleri zincirden çıkartırken yanıt verdi: "Hah işte, Büyükbaba, her zamanki gibi, işin özünü kavradın. Bu gerçekten bir sorun ve işte burada da politika gündeme geliyor."

Fakat yerleşim alanını geride bırakana kadar daha fazla açıklama yapmadı, Bob Marley'in giriş katında bir radyo istasyonu olduğu anlaşılan yere sapmıştı ve burada pek lezzetli olmasa da oldukça sağlıklı bir fasulye yemeği yediler.

"Şimdi, hatırlayacaksın," dedi Clara, "1990'lar başındaki seçimde Toryler en büyük partiydi, ama mutlak bir çoğunlukları yoktu."

(Tom başını salladı, sanki her şey bir parça bulanıktı; ama ne de olsa her gün gençleşmiyordu.)

"O halde Sellafield felaketini ve soruşturmanın kabinenin yarısının ya British Nukes'ta hisselere sahip olduğunu ya da oranın güvenliğinden sorumlu olduğunu ortaya çıkardığını da anımsayacaksın. Bu yüzden nasıl oy kaybettiklerini ve İşçi Partisi'nin iki yıllık bir acil canladırma programı temelinde nasıl kampanya yürüttüğünü, bundan dolayı istifa edip gelecek seçimlerde bu program üzerinden kavgaya girdiğini. İşte bu nispi temsil," diye ekledi Clara, sanki bir çocukla konuşuyordu.

"Evet, evet, *biliyorum,*" dedi Tom.

"Bildiğin gibi, bu programla seçimleri kazandılar, daha doğrusu en büyük parti oldular, ortadaki partilerle köksüz bazı grupların desteğini aldılar. Merkezin ve yeşillerin gönlünü hoş tutma ihtiyacı yüzünden program biraz daha budandı ve Gerçekten İnananlar arasında büyük hoşnutsuzluk yarattı. Ama programda Hükümet'in ısrarla üzerinde durduğu ve masum görünen iki unsur vardı ve merkez partiler bunlara onay verdi.

Clara Büyükbabası'na "anımsatmaya" devam ediyordu. Birincisi, önemli oranda gücün ulusal hükümetten yerel yönetime

devredilmiş olmasıydı. Eski metropoliten yerleşim bölgesinden devralınmış; ama artık doğrudan seçimle gelmiş ve yeni üst meclisten (başka şeyler yanında, kadınlara koltuklarının % 50'sini garanti eden dünyanın ilk parlamento kurumuydu bu) kurulu yeni bir yerleşim alanı oluşturan stratejik yetkililerden oluşan bir meclisten ibaret bölgesel organlara devredilmişti.

İkincisi, Avrupa Topluluğu'nun Britanya'nın ekonomik politikalarına daha çok karışmasının kabulü anlamına gelse de değişim merkez partileri tarafından İşçi Partisi'nin "gerçekçiliğinin" yeni bir kanıtı olarak hoşnutlukla karşılandı; ancak bu daha çok lider kadronun çalışanların hakları konusunda pan-Avrupalı bir uygulamayı biçimlendirme arzusundan kaynaklanıyordu.

Nihayet, iki yılın sonunda, Toplumsal Sözleşme'den doğan ve (birçok şey yanında) kadın ve mülteci haklarına ilişkin yasaları bir araya getiren kapsamlı bir Kıtasal Sözleşme yürürlüğe konmuştu ve bu orijinleri ne olursa olsun tüm Topluluk üyelerine uygulanmıştı ve sonuçta 1980'lerin bir özelliği olan Üçüncü Dünya'nın "misafir işçileri" üzerindeki aşırı sömürü bir biçimde engellendi ve hatta o zamanlar harekete geçen (ama o zamanlar bitmeyen) açıkça ırkçı partilerin büyümeleri kontrol altına alındı.

Böylece ne sermaye ne de emek piyasası ulusal ya da yerel yönetimlerin ilerici politikalarından kaçabilecek şirketlerden oluşuyordu. Ulusal idarenin öneminin azalması, öngörüldüğü gibi İşçi Partisi'nin berbat uzlaşmalar ve ihanetler kışkırtmaksızın, *de facto* bir koalisyon durumunu sürdürebileceği anlamına geliyordu.

Ama en önemli şey, Clara'nın söylediğine göre, yerel düzeyde İşçi Partisi'nin toplumsal politikalarının işlediğinin görülmesi ve birçok güçlüğe rağmen (özellikle eşit olmayan toplumsal bölüşüm sorunu ve küçük ortaklık girişimlerinin belirgin yüksek başarısızlık oranı), artık Sol'un piyasa girişimine sahici bir alternatif, yalnızca kendi ailesine değil; her türden iç içe geçmiş (ya da yan yana) cemaatlere karşı da sorumluluk taşıyan gerçek anlamda aktif bir yurttaş imgesi ortaya koyabilecek duruma gelmesidir.

"Çünkü gördüğün gibi, Büyükbaba," dedi Clara, rendelenmiş turpa benzeyen bir yemekten çatal dolusu ağzına koyarken, "sorun piyasa koşullarında güçsüz kalan insanların kendilerini

artan bir oranda toplumsal yaşamın da dışında buluyor olmalarıydı; tabii eğer yoksul, yaşlı ya da hastaysalar; eğer doğrudan ticari piyasa değeri taşımayan vasıftaysalar."

"Ama aslında, tabii ki, bu yaşam anlayışı umutsuz bir biçimde tek boyutlu. Çünkü, çalıştığım, Allah'ın her günü çok sıkı çalıştığım halde, aynı zamanda ne yiyeceğimi, nasıl ve kiminle çalışacağımı, nerede yaşayacağımı ve kiminle yatacağımı, benim gibi bütün bu şeyleri yapan ve çok farklı şeyler de yapan insanlarla ilişkilerimi, içinde yaşadığımız gezegeni, onu koruma ve geleceğini kurtarma konusundaki yaklaşımlarımı da düşünmek zorundayım."

"Ve son tahlilde bir yörenin, bir toplumun, bir grubun ve ortamın, federasyonlar ve meclislerin, bir bölgenin, bir kuşağın, bir cinsiyetin... üyesi olduğumu duyumsuyor olmam ve bu kimlikler olmaksızın gerçek anlamda kendim olamayacağımı bilmem."

Tom'un gittikçe başı dönmeye başlıyor, torununun imgesi de siliniyordu. Her an geldiği yere geri gidebileceğini hissediyordu. Ama gitmeden önce, torununun bu Bricks ve Morticer'le şölen arabası kiralamakla, radyo istasyonuyla ve küçük sanayi bölgesindeki kooperatif faaliyetiyle ne işi olduğunu anlamak istiyordu.

"Ha, şu mesele," dedi Clara. "Peki. Bildiğin gibi 1945'in ellinci yılını kutluyoruz ve plan orijinal olarak bir tür gösteri öngörüyordu, savaşın sona erişi ve savaş sonrası insanların beklentileri anısına yapılmıştı. Ama her nasılsa kentin bugünkü haliyle bunun uygun düşmeyeceği belliydi. İnsanlar bir şenlik, daha çok bir tür karnaval olsun; ama bu savaş değil de başka şeyler için olsun diye düşünüyordu. Ben de bir tür düzenleyiciyim ve yeri gelmişken, sen de gelmelisin."

"Şenliğin amacı ne," diye sordu Tom, "ve ne zaman başlıyor?"

Clara buna yanıt vermenin zor olduğunu, çünkü şenliğin çok çeşitli amaçlarının olduğunu açıkladı; gerçek anlamda, yani uzamın ve zamanın belli bir noktasından başlayıp diğerine gitmesi anlamında "başlamıyordu"; öyle bir şeydi ki evlerden, semtlerden, birliklerden ve cemaatlerden, her yerden başlayacaktı. Sonra hepsinin birbirine karışacağını; ama bunun farklı başlangıç noktalarından ve farklı hızlarla olacağını umut ediyordu.

"Elbette, aynı doğrultuda değil mi?" diye sordu Tom, Clara'nın imgesi gözlerinin önünde bir kaybolup bir ortaya çıkarken.

"Ah, işte" diye torunu yanıtladı "kuşkusuz bu bir sorun."

***

"Ah keşke bir görebilsem," diye haykırdı Tom, bir dirseği üzerinde ısrarla yükselirken.

"Bir şey mi söylediniz," dedi geçmekte olan Hemşire.

"William Morris'in söylediği bir şeydi," dedi sadece. "Kitabının girişimde 'Ah keşke o günü bir görebilsem' der."

"Şimdi görmüştür," diye yanıtladı Hemşire. "Hem siz zaten karmakarışık beyninize sokuşturduğunuz böyle şeyleri niye düşünüp duruyorsunuz."

"Çünkü, bir bakıma o benim," dedi Tom.

19. YENİ ZAMANLAR İÇİN MANİFESTO

Politikanın Yeniden Mevzilenmesi

Yeni zamanlar için yeni politikalara ihtiyacımız var. Yeni zamanlar politikanın karakterini –nasıl yürütüldüğünü, ne ile ilgili olduğunu, nerede yapıldığını– değiştiriyor. "Politik olan"ın ne olduğunun dönüşüme uğraması yeni zamanların özelliklerinden biridir. Gelgelelim, politika aynı zamanda yeni zamanları da biçimlendiriyor. Thatchercılık, Gorbaçov, yeşil hareket, hep birlikte karşılaştığı sorunlar karşısında toplumun yanıtlarını biçimlendirerek, yeni zamanların gündemini oluşturuyor.

Sol'un bunalımı yeni zamanlarda kendisine bir rol bulmaktaki başarısızlığından kaynaklanır. Yeni zamanlar İkinci Dünya Savaşı'ndan, belki de yüzyılın başından beri, toplumun örgütlenmesinde tartışmasız en kapsamlı değişimler dizisini temsil

ediyor. Toplumun jeolojik katmanlarındaki böylesi hareketler kaçınılmaz olarak politikanın ve partilerin örgütlenmesinde temel değişimleri kışkırtır. Ama henüz işçi hareketi toplumdaki yeniden yapılanmanın temel doğasını yakalamayı gerektiren türden bir değişim tehlikesine atılmaya hazır olmadığı gibi istekli de değildir.

Gerekli olabilecekler derece derece işçi hareketinin tarihinde görülebilir. Yüzyıl başlarındaki çağı belirleyen değişimler tümüyle yeni politik partilerin yaratılmasına yol açt; İşçi Partisi de dahil, modern sosyalist partiler. İkinci Dünya Savaşı merkez-Sol'da esaslı bir yeniden mevzilenme doğurdu. İşçi Partisi, Liberal Parti'nin önemli bir kesimini içine aldı, Keynes ve Beveridge'in fikirlerini özümsedi ve ilk defa orta sınıfların önemli bir kısmının desteğini kazandı. İşte yeni zamanlar aynı oranda bir politik altüst oluş ve yeniden mevzilenme gerektiriyor.

Bu yeniden mevzilenmenin önemi politik partiler arasında kurulan yeni ilişkilerden değil, onun toplum için ifade ettiği şeyden kaynaklanıyordu. Çünkü bu yeniden mevzilenme, ilerleme ve bunun nasıl başarılabileceği konularında yeni fikirler üretti. Bunlar mümkün olanın sanatı olarak politikayı yalayıp geçmedi, mümkün olanı değiştirdi ve toplumsal gelişmeler için yeni olabilirliklerin önünü açtı.

1990'larda bir politik yeniden mevzilenmenin ana özelliği Sol ile toplum arasında yeni bir diyalog biçimi kurmak olacaktır. Geçtiğimiz yirmi yılda işçi hareketinin başına gelenler, hepimizin partilerde başımıza gelmesinden korktuğumuz kaderin politik dengidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uzun yıllar işçi hareketi diyaloğun manyetik merkeziydi. Fakat insanlar giderek konuşmalara katılamadıkları için şaşkınlığa düştüler. Sorular dile getirmek istiyorlardı, ama genelde gözardı ediliyorlardı. Sıkılmaya başladılar ve daha ilginç tartışmalar bulmak üzere salonun başka taraflarına seğirttiler. İşçi hareketi bir köşede kendi başına kalma tehlikesi içine girdi. Parti yandaşlarıyla bir diyaloğu yeniden kurmanın tek yolu onlara yaklaşmak, onların dilini anlamaya çalışmak ve görüşlerini dinlemektir. Her şeyden önce, işçi hareketi ilginç, dişe dokunur ve hoş bir şeyler –dinlemeye değecek bir şeyler– söylemeye başlamak zorundadır.

İşçi hareketinin toplumdan giderek yabancılaşmasının po-

litikayı yeniden biçimlendirmekte olan altı temel nedeni vardır. Thatcherizm başarılı olmaktadır; çünkü bu değişimlere işçi hareketinden daha etkin bir biçimde yanıt vermektedir.

İlk olarak, yeni zamanları yaratmakta olan güçlerden biri, otuz yılı aşkın bir süredir politika alanında var olan genişlemedir. Tüketimden cinselliğe kişisel yaşam artarak politize olmaktadır. Kadın hareketi ve yeşil hareket gibi toplumsal hareketler ortaya çıkmakta, doğrudan somut yaşama, insanların karşılaştıkları toplumsal konulara ilişkin politikalar etrafında örgütlenmektedir. Politika giderek daha az partilerin, kararların, manifestoların ve seçimlerin kendine has alanıyla sınırlı hale gelmiştir. Politik değişimin failleri daha farklılaşmış ve karmaşıklaşmıştır; sendikalar, öğrenciler, kadınlar, çevre, barış, yardım konusunda kampanya yürüten eylemciler.

Kurumların yürüttüğü politika yerine toplumun politikasında görülen genişleme Sol'la sınırlı değildir. Thatcherizm'in büyük güç kaynaklarından biri politikasını sivil toplumun içine yerleştirme itkisidir. O bunu kültürel değişimle –ev sahipleri, kredi kartı taşıyıcıları ve hisse sahipleri gibi Thatchercı kişisel kimliklerin yayılmasıyla oluşan girişim kültürü– yaratmak peşindedir. Thatcherizm aynı zamanda sivil toplum içinde önemli kurumsal değişimleri de gündeme getirmektedir. Şirketler yalnızca istihdam ve verim kaynakları olmaktan çıkmış, Thatchercı değerlerin –para, tercih, etkinlik– fışkırdığı kaynaklar haline gelmiştir. Örneğin, hükümetin yerel Eğitim ve Girişim Konseyi planları yoluyla, özel sektör işverenleri Thatchercı politikaların uygulanmasında anahtar bir rol oynuyordu. Şirket ve özel mülk evler, toplumdaki anahtar kurumlar olarak öne çıkarılmaktaydı.

Thatcherizm'in başarısındaki vazgeçilmez unsurlardan biri toplum içinde politikanın genişlemesine, doğal müttefikleriyle, yani toplumsal hareketlerle ilişkilerinde hâlâ sıkıntılar yaşayan işçi hareketinden daha etkin bir biçimde yanıt vermesidir.

İkinci olarak, toplum katlarında politikanın genişlemesi devletin rolünü değiştirmekte olan bir güçtür. İşçi Partisi hareketini devlet ortaya çıkarmıştır. İşçi Partisi'nin amaçlarını kavrayışı, özünde bir hükümet oluşturmak üzere seçim zaferi kazanmaya dayanır. İşçi hareketi temel tarihsel eseri konusunda –korporatist,

Keynesçi refah devleti– son derece savunmada kalmaktadır.

Devlet politikasındaki bu yaklaşım yeni zamanlarda yeterli değildir. Korporatist, Keynesçi refah devletine kamu desteği düşüktür. Yanıt vereceği düşünülen ekonomik ve toplumsal koşullar dönüşüme uğramaktadır. Toplumu idare eden, çözümler ve hizmetler sağlamada yaygın bir rol oynayan devlet fikri iki gelişmeyle arka plana itiliyor.

Sorunları hale yola koymada belirlenmiş, stratejik adımlar atma yetisi taşıyan bir devlete duyulan yaygın bir istek vardır. Yeni zamanların merkezi konularından birçoğu, örneğin, yeni teknoloji ekonomisinin modernleşmesi böylesi bir stratejik devlet gerektirir. Bu daha az kucaklayıcı, müdahaleci, pederşahi devlete duyulan bir istekle atbaşı gidiyor. İnsanlar, sorunlarına kendi çözümlerini bulmalarında yardımcı olacak daha ademimerkezi, açık, tevşik edici bir devlet istiyor.

İşçi hareketi devlet karşısında muhafazakâr bir yaklaşım sergiliyor. Aslında dönüştürülmesi gerekirken o devleti ele geçirmeyi istiyor. Mevcut seçim sistemini destekliyor, Britanya sendikacılığını benimsiyor ve haklar bildirgesi gibi konularda muhafazakâr bir tutum sergiliyor. İşçi hareketi devletin saygın bir yöneticisi olmak istiyor. Halbuki radikal bir reformcu olması gerekmektedir.

Buna karşılık Thatcherizm çok daha açık bir biçimde devleti dönüştürme ihtiyacını kavramaktadır. Devleti bundan önce hiçbir hükümetin yapamadığı kadar stratejik ve acımasızca kullanmaktadır. Ama aynı zamanda çok daha açık bir sağcı yetkin devlet fikrine de sahiptir. Özelleştirme, kamuya ait konutların satılması ve sendika reformu gibi çoğu yasal düzenlemelerle yandaşlarını memnun etmeyi amaçlamaktadır. Onun devleti hem stratejik olarak hem de toplumdaki gruplarla ittifak halinde iş görmektedir.

Üçüncü olarak, politika giderek uluslararasılaşmaktadır. İşçi hareketinin merkezileşmiş Britanya devleti politikasında odaklanması, onun politik arenasının neredeyse bütünüyle ulusal devlet olduğu anlamına gelir. Çünkü işçi hareketinin politikaları bu arenada oynanmaktadır. Gelgelelim, yeni zamanlara geçişle birlikte, dünya ekonomisinin bütünleşmesi, uluslararası şirketlerin

gücü, Avrupalılaşma programı ve IMF gibi uluslararası kurumların artan önemi sayesinde politika ve güç, giderek daha uluslararası hale gelmektedir. Thatcherizm uluslararasılaşmaya hiçbir zaman tamamen uyum sağlayamayacağı anlamına gelen adasal bir şovenizmin pençesine düşmüştür.

Dördüncü olarak, toplumun dokusuna işlemiş değişimlerin derinliği ve gücü, hem bunları anlamayı hem de yanıtlamayı amaçlayan, radikal bir yeni düşünce gerektiriyor. Toplumu ayak basılmamış topraklara götüren bir radikal yeniden yapılanma sürecinde, politika geniş ufuklara açılmak zorundadır. Bir vizyon kazanmalıdır. Bir vizyon geliştirmek iki şeyi gerektirir: Halk desteğini yönlendiren açık değerler ve yeni politikalar ve fikirler geliştirmeye duyulan güven.

Thatcherizm, kısmen sağcı think-tanklar yaratarak, iki sorunu da geride bırakmaktadır. Sağ, 1970 ortalarından beri entelektüel bir yenilenme sürecinden geçmektedir. Sol ise ancak yeni yeni denemelere başladı. Thatcherizm, yeni zamanlara denk düşen modern muhafazakârlığın anlamını yeniden biçimlendirme riskine girecek güveni duymaktadır. Sol da bu güveni bulmak zorundadır.

Beşinci olarak, yeni zamanların bir özelliği eski politik seçmen kitlesi ve toplumsal ittifakların parçalanmasıdır. Bu yeni kolektif kimlik ve bağlılık kaynaklarının yükselişi eşliğinde yürümektedir. İşçi hareketi erkeklerden oluşan, imalatçı sınıf arasındaki eski seçmen kitlesinin düşüşüne ve yeni toplumsal hareketler ve özlemlerin ortaya çıkışına ayak uyduramıyor. Buna karşılık Thatcherizm çok daha etkin bir biçimde yükselen toplumsal gruplar ve istemlere –varlıklı işçi sınıfı, girişimci işadamı ve yeteneğe bakan özel sektör orta sınıf– göre yapısını düzenlemiştir.

Son olarak, politikadaki bazı eski kutaplaşmalar yeniden belirleniyor. İki kutuplu –sol ve sağ– politika dünyasında yeşil hareketin yeri neresidir? Aslında, toplumsal hareketlerin çoğu, kadın hareketi, yardım kampanyası yürütenler, milliyetçilik, siyah politika, solun ve sağın deli gömleğine kolayca sığmıyorlar. Bunlar, sosyalist parti politikalarının öncelikleri ve geleneklerinden önemli oranda farklı ilerleme fikirlerine, örgütlenme biçimlerine, politika kavrayışlarına açılıyorlar.

Dahası, yeni zamanlara geçiş yeni bir ortaklaşacılık noktası yaratıyor. Thatcherizme karşı olan muhalefetin yeni zamanlar alanına kayan kesimleriyle hâlâ bildiğimiz geçmişin özlemini duyan kesimleri arasında yaşamsal bir ayrım vardır. Farklı partilerdeki modernleşmeciler kendi partilerindeki gelenekselcilerle olduğundan daha fazla ortak yan taşıyor diyebiliriz. Bu yüzden, sol ve sağ çizgiler boyunca, politik kutuplaşmaları açıklamak üzere yeni bir dile ihtiyaç duyuyoruz. Bu ilerici ve gerici politika, modernleşmeciler ve gelenekselciler arasında bir ayrım çizgisi halini alacaktır.

Sosyalizm her zaman gelecek için konuştuğunu iddia etmiştir. Ancak geçtiğimiz on beş yıl içinde saydığımız bu altı gelişmeden dolayı bunu yapmaktaki yetkinliğinden kuşku duyulur olmuştur. Bu altı gücün birleşimi sosyalizmle ilerleme arasındaki bağlantılar hakkında temel sorular ortaya çıkarmaktadır.

Çevresel bir felaket tehlikesi yaşadığımız bir çağda toplumsal ilerleme ne anlama gelir? Sosyalizm, yalnızca çok daha geniş bir evrensel insan değerleri ve ilerleme kavrayışının bir parçası mıdır? Sosyalizm, yeni toplumsal hareketler tarafından ortaya atılan farklı ilerleme fikirlerini kucaklamaya girişebilir mi ya da girişmesi gerekir mi? Politik değişimin toplumsal failleri kimlerdir? Sendikaların, kadın hareketinin, baskı gruplarının ve kampanya yürütenlerin rolü nedir? Ulusal ve uluslararası politika, sivil toplumdaki değişim ve devlet müdahalesi arasındaki işbölümü nasıl olmalıdır? Sol'daki partiler toplumsal hareketlerdeki farklılığı birleştirmeyi mi amaçlamalı, yoksa başka türden bir ilişkiyi mi cesaretlendirmeli?

Bunlar önemli ve zor sorular. Yeterli yanıtların yokluğu politik bir güç olarak Sol'un tarihsel tükenmişliğinin kalbinde yatıyor. Bu yalnızca Britanya için geçerli değildir. Bu tükenme, Fransa, İspanya, Yunanistan ve Avustralya'da iktidarda bulunan çoğu sosyalist hükümetin açınım yoksunluğunda da kendini gösteriyor. Bu, Sosyalist, Komünist ve Yeşil Partiler arasındaki ilişkiler hakkında tartışmaların yürütüldüğü çoğu Batı Avrupa ülkesindeki Sol için de geçerlidir. Aynı zamanda sivil toplum bağrında gelişen toplumsal hareketlerin politikayı yeniden biçimlendirmede önemli bir güç olduğu çoğu Doğu Avrupa devleti için de geçerlidir.

Tüm bu sorunların çözümü Sol'un uzun dönemli yenilenmesi için gerekli anahtarı sağlayacaktır.

Bu sorunlara yaratıcı biçimde nasıl yanıt verileceğinin en çarpıcı, umut ve esin verici örneklerinden birini Gorbaçov ortaya koymuştur. Perestroyka yaratıcıdır; çünkü sosyalizmin anlamı konusunda tehlikeye atılacak kadar kendine güvenmektedir. Gorbaçov yeni bir sosyalist girişim ahlâkından, bireysel sorumluluktan ve Sovyet toplumu içindeki inisiyatiften söz ediyor. Soğuk savaşın eski kutuplaşmalarını gözünü kırpmadan reddetmektedir. Tersine, ortak insan değerleri, kendi geleceğini belirleme ve çoğulculuktan söz ediyor. Gorbaçov sosyalizmin derdinin her şeyi bilme kibiri ve bürokrasisinin tıkanmışlığı olduğunu kabul etme dürüstlüğünü göstermektedir. Gorbaçov bir partiye gelseydi, herkes onunla konuşmak isterdi.

Sol'un sıkıntısı eskinin öldüğü bir sırada yeninin henüz doğamamasından geliyor. Biz yeni bir politik dil arayışındayız. Böyle bir şeyi kulaklarımızdaki çınlamasına bakarak tahayyül edebiliriz. Ama henüz daha dilimizin ucuna gelmedi. Bu arayışı sürdürmek tehlikeli, ama kaçınılmaz da. Toplumsal değişim ve politik başarısızlık bizi o yöne sürüklüyor. Ama yeni bir kimlik ve amaç duygusuna ulaşmadan önce neredeyse kesin olarak kendimize güvenimizin kaybolmasını da beraberinde getirecek. Bu yenileşmenin nasıl gerçekleşeceğini önceden ayrıntılarıyla belirlemek imkânsız. Ama yeni bir amaç duygusunun unsurları bir yabancı dil öğrenmeye çabalayan insanlar arası bir konuşmadan parçalar gibi ortaya çıkıyorlar. Bu da bizim için bir başlama noktası oluşturmalıdır.

M. Albert & R. Hahnel

GELECEĞE BAKMAK

21. YÜZYIL İÇİN KATILIMCI EKONOMİ

İnceleme/Çev.: Osman Akınhay/299 sayfa/ISBN 975-539-071-5

Eskiden kaba Marksizmle özdeşleştirilen "ekonomi, hayatı belirler" tezini maalesef çok çeşitli toplum kesimleri kabullenir oldu artık. İlişkilerimiz, aşklarımız, bugünümüz, geleceğimiz, kısaca hayatlarımız ekonominin "ipoteği" altında. Ekonomik gerekliliklerden söz edildi mi akan sular duruyor. Hayal gücünden yoksun politikacılar, ekonomi uzmanları ve gazeteciler "özelleştirme", "piyasa" gibi sözde zorunluluklar karşısında esas duruşa geçip, insanca yaşamaktan, özgürlükten dem vuranları "alternatifin ne kardeşim, bak komünizm de çöktü işte" diye paylıyorlar. Onların gözünde ekonomi kontrol ederek insani amaçlarla yönlendirebileceğimiz bir toplumsal faaliyet alanı değil, hayatımızı ona göre tanzim etmemiz gereken bir zorunluluklar alanı. *Geleceğe Bakmak* hem bu zorunluluk tasarımını reddetmesi hem de ya "piyasa ekonomisi" ya da "komuta ekonomisi" çıkmazını aşıp "katılımcı ekonomi" adı verilen bir üçüncü yolun uygulanabilirliğini kanıtlaması bakımından çok önemli bir yerde duruyor. Albert ve Hahnel verimli bir ekonominin hiyerarşik çalışma düzenini, eşitsiz tüketimi ve eşgüdümleyici faktör olarak da piyasayı zorunlu kıldığı varsayımına karşı çıkıyorlar. Yazarlara göre ekonomik hayatı dayanışma, eşitlik, özgürlük, adalet ve yaratıcılık gibi temel değerleri gözeterek diğer iki alternatiften çok daha verimli bir biçimde yönlendirmek mümkün ve son derece gerekli. Katılımcı ekonomi projesi, işyerlerinde hiyerarşik bir yapılaşmayı imkânsız kılan sürekli rotasyon ve herkesin eşit oranda yaratıcı ve rutin işler yapmasını sağlayan *iş bileşimleri* geliştirilmesine temel önem atfediyor. Böylelikle komuta ekonomisine oranla daha yaratıcı olduğu su götürmez olan piyasa ekonomisinin yaratıcılığın yaygınlaşmasının önüne koyduğu hiyerarşi engeli de aşılmış oluyor. Proje, üretimi sabit bir grubun değil çalışanlardan oluşan bir konseyin yönlendirmesi, üretim ve tüketim arasındaki dengenin herkesin bilgisayarlar yoluyla katılabileceği esnek ve demokratik bir planlama süreciyle sağlanması gibi somut ve ayrıntılarıyla serimlenen önerilerle geliştiriliyor. ABD'de 1991'de yayımlanmasından sonra hararetli birçok tartışmaya yol açan ve son derece olumlu eleştiriler alan bu kitabın önemli erdemlerinden biri de, ekonomi gibi normalde hakkında hep teknik bir jargon kullanılarak yazılan bir alanı, çok yalın ve konuya tamamen yabancı olan insanların anlayabileceği bir üslupla anlatıyor olması. Bu da birilerinin sürekli olarak bizim adımıza kararlar verip hayatımızı belirlediği bir alanda artık bizlerin de söz alabilmemizi mümkün kılıyor. En önemlisi de ekonominin bizi değil bizim ekonomiyi yönetebileceğimizi gösteriyor. Hayatın her alanında özgürlük talep edenlerin ve somut projeler arayanların es geçmemesi gereken bir kitap *Geleceğe Bakmak*.

Benjamin Barber

GÜÇLÜ DEMOKRASİ

YENİ BİR ÇAĞ İÇİN KATILIMCI SİYASET

İnceleme/Çev.: Mehmet Beşikçi/375 sayfa/ISBN 975-539-080-4

Güçlü Demokrasi hem liberal tahayyülün ufkunun ne kadar dar olduğunu gözler önüne sermesi, hem de alternatif bir doğrudan demokrasi tasarımı geliştirerek kamusallık, yurttaşlık ve cemaat kavramları etrafında yeni tartışmalar açması bakımından, Türkiye solunun gündemine önemli katkılarda bulunabilecek bir kitap. Barber kitabın ilk bölümünde, "cılız demokrasi" adını verdiği liberal demokrasi anlayışına felsefi ve siyasal açıdan çok sert eleştiriler yöneltiyor. Liberalizmin çıkış noktası bireyin tanımlayıcı özerkliği, mahremiyeti, yalnızlığı ve mutlak haklarıdır. Siyaset tasarımı "birey", "haklar", "özgürlük" ve "adalet" gibi, içeriği siyasal pratikten önce normatif olarak belirlenmiş soyut kavramlarla oluşturulur. Liberal, siyasal pratiğe hakikatin mutlak kesinliğini kazandıracak temeller arar. Bilgi anlayışı tekbencidir. Dünya kimsenin başkaları için varolmadığı bir dünyadır: Onun dünyasında kamusal hiçbir şey yoktur; verimlilik ve yarar hesabı her şeyin önüne geçmiştir. Kardeşlik duygusu, genel irade, bağış ilişkisi, özel alanın dışında sevgi, inanç ya da bağlılık yoktur. Liberalizmin insanı saldırgan, açgözlü, hedonist ve yalnızdır; ortaklaşmacılık, dayanışma ve birlikte varoluş potansiyelinden yoksundur. Barber'ın bunun yerine önerdiği "güçlü demokrasi" tasarımında siyaset, adalet ve özgürlük gibi kavramlara dayanmaz; bunları mümkün kılan pratiktir. İnsanlar belli soyut hakikatlere rıza gösterdikleri için yurttaş olmazlar, yurttaş haline geldikleri için uygun pratik hakikatler yaratmaya muktedir kişiler olurlar. Demokrasi bir araç değil bir amaç olduğu için siyaset de, yolculuğun varmak kadar önemli ve yolcular arasındaki ilişkilerin varacaklarını sandıkları hedefler kadar yaşamsal olduğu bir yolculuktur. Bu tasarım, yurttaşların siyaset sürecine aktif katılımını gerektirdiği için temsili dışlar. Güçlü demokratik cemaatte yurttaşlar birbirlerine kanla ya da sözleşmeyle değil, ortak çatışmalara ortak çözümler aramaya yönelik ortak ilgileri ve ortak katılımlarıyla bağlanan komşulardır. Demokrasinin görevi, yurttaşların siyasal yargı gücünü besleyecek kurumlar ve işleyişler bulmaktır. Barber son bölümde ise yurttaşlık tasarımının hayata geçirilmesinin önündeki engelleri inceleyip yurttaşlık eğitiminin önemini vurgular ve bir dizi somut, uygulanabilir öneri getirir: Semt birlikleri ve yurttaş iletişim kooperatifleri oluşturmak, evrensel yurttaşlık hizmeti, iş yeri demokrasisi; yeni bir mimari ve kamusal alan inşa etmek vb. İnsanı temel alan bir siyasetin imkânlarını düşünmeye çağıran bir kitap.

André Gorz

İKTİSADİ AKLIN ELEŞTİRİSİ

İnceleme/Çev.: Işık Ergüden/287 sayfa/ISBN 975-539-085-5

Kapitalistler, "duvar"ın yıkılışının ardından kendileri için daha uygun bir "vahşet" ortamının oluşmasının sevinciyle "solun öldüğünü" ilan ettiler. Oysa ölen, kapitalizmin platformundan çıkamadığı için gayri-insani bir niteliğe bürünen reel-sosyalizmdi...

"Duvar"ın yıkılmasından önce de reel-sosyalizme karşı çıkan Gorz, bu kitabında, kapitalizmin ve reel-sosyalizmin benzerliklerini göstererek asıl onların öldüğünü söyler. Ve onları aşan, alternatif bir sosyalizmin asıl şimdi mümkün olduğunu gösterir. Sanayi toplumlarının iki yüzyıllık ütopyası olan kapitalizmin ve reel-sosyalizmin çöktüğünü, bu krizin, modernliğin değil, modernliğin üzerinde yükseldiği önermelerin; aklın değil, akılcılaştırmaların krizi olduğunu söyleyerek yeni bir sosyalist ütopya imkânlarını tartışır.

Öncelikle "her şeyin sayılabilir ve satılabilir olduğu", "daha fazlanın daha değerli olduğu" iktisadi akılsallığı reddeder. İktisadi aklın kutsallaştırdığı "çalışma"yı sert bir biçimde eleştirirken üretim, tüketim, verimlilik kavramlarını da sorgular. Ona göre "çalışma" modernliğin evladı olan kapitalizm tarafından dinsel ve akıldışı gerekçelerle ibadete dönüştürülmüştür. Kapitalizmin "çalışma ideolojisi"ni ödünç alan reel-sosyalizm ise püriten etiğin yerine "sosyalist vatan" ve "parti" etiğini geçirerek "çalışma"nın özüne ve hiyerarşisine dokunmamış, böylece, insanın köleleştirilmesine ve yabancılaştırılmasına katkıda bulunmuştur.

Gorz ise alternatif bir sosyalizmin esas olarak "boş zaman toplumu" olması gerektiğini savunur. Mutluluğun, tüketime ve çalışmaya değil, duygusal ve kültürel alışverişin yoğunluğuna bağlı olduğunu; "boş zaman"ın yaratıcılığa, birlikte yaşama becerisinin geliştirilmesine, sanata, oyuna ve aşka imkân verdiğini anlatır. Ve hangi toplumsal örgütlenme altında olursa olsun "çalışmak için mi yaşıyoruz, yaşamak için mi çalışıyoruz" sorusuna verilecek cevaba dikkat çeker. Bu cevap, aynı zamanda, nasıl bir toplumda yaşamak istediğimizi ve yaşama verdiğimiz anlamın niteliğini de gösterecektir.

Kapitalizmin vahşeti karşısında yaşanabilir ve uygulanabilir bir ütopya arayanlara... Her şeyi sayılan, satılan ve tüketilen bir anlayışa indirgeyen "iktisadi aklı" sorgulamadan yeni bir sosyalizmin kurulamayacağına inananlara... Sevginin, şefkatin, dostluğun ve aşkın üretimden daha önemli olduğunu düşünenlere... Ve bir sabah işe gitmeyi, sevgilisine dokunmak için reddedenlere...

Mary Mellor

SINIRLARI YIKMAK

FEMİNİST, YEŞİL BİR SOSYALİZME DOĞRU

İnceleme/Çev.: Osman Akınhay/322 sayfa/975-539-039-1

Kuzeyle Güney, erkeklerle kadınlar, zenginlerle yoksullar, beyazlarla siyahlar arasındaki uçurum gün geçtikçe artıyor. Doğal zenginlikler acımasızca talan ediliyor; çevre onarılmayacak bir düzeyde kirletiliyor; dünya çölleşiyor; iklimler değişiyor... Batı merkezli ekonomizm söylemi "piyasa" ve yarattığı "kitle kültürü" aracılığı ile bütün dünyayı "rekabete" ve "tüketime" çağırıyor. Yarışmak, yok ederek başarmak ve kâr etmek hayatın tek mümkün amacı sayılıyor... Mary Mellor ise kapitalizmin insanları hızla "geleceksiz" bıraktığına dikkat çekerek yeni bir "başkaldırı ruhu"ndan söz ediyor. Ulus, dil, din, ırk, cinsiyet, sınıf vb. sınırları yıkarak, hayata "eşit" başlayan, "güç ilişkilerini" değil insanların kişilik ve yaratıcılıklarının önündeki engelleri kaldırmayı temel alan, "duygu" ve "tin"den söz eden bir hayat tahayyül ediyor. Ve "feminist, yeşil bir sosyalizm" projesini tartışmaya açıyor...

"Bugünkü dünya sistemine; özel mülkiyete, kâra ve özçıkara dayalı olan, militarize ulus-devletlerin ayakta tuttuğu patriyarkal kapitalizmin rekabetçi ve bireyci değerleri yön vermektedir. Bu, hem muazzam gelişmeler hem de muazzam yıkım üreten bir sistemdir; ama yaşamı idame ettirebilir bir geleceğe uygun örgütlenme ve değerleri olan bir sistem değildir. Bu göreve yalnızca feminist, yeşil bir sosyalizm uygun düşmektedir.
Bu sosyalizm feministtir, çünkü kadınların yaşam üreten ve yaşamın sürekliliğini sağlayan çalışmalarını tanımakta ve erkeklerin yıkıcı kurumlardaki egemenliğine dikkat çekmektedir. *Bu sosyalizm yeşildir*, çünkü insanlığın gereksinimleri ile gezegenin bunların sürekliliğini sağlama yeteneği arasında yeni bir denge kurmak için global çapta düşünüp harekete geçmemiz gerekmektedir. *Bu sosyalizm sosyalisttir*, çünkü dünyadaki bütün insanların toplumsal bakımdan adil ve eşit bir toplulukta yaşama hakları olduğunu tanımaktadır."

"Mary Mellor'u okumak, anlamaya çalışmak ve açtığı tartışma alanına hassasiyetle yaklaşmak gerekli. Çünkü, söyledikleri bütün sosyalist, feminist ve yeşilleri; eşit, temiz ve sömürüsüz bir dünyayı hedefleyen herkesi ilgilendiriyor."
Bekir Tarık / Cumhuriyet Kitap

Jean Baudrillard

KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI

AŞIRI FENOMENLER ÜZERİNE BİR DENEME

İnceleme/Çev.: Emel Abora-Işık Ergüden/164 sayfa/ISBN 975-539-095-2

Geçmişte, özgürlük/eşitlik/kardeşlik gibi tüm insanlığı derinden etkileyen evrensel değerlerin kurucusu olan Batı, 21. yüzyıla girerken artık eskisi kadar inandırıcı değil!

1960'larda görece refah ortamını yaşarken kendini hiç bitmeyecek sandığı bir orji halinde, bir safahat âleminde bulan Batı, yirminci yüzyılın sonuna gelindiğinde orjinin çoktan bittiğini anlamıştır: Sistem yok olmamış; ama bir zombi ya da vampir gibi can çekişme halindeki ölümsüzlüğünü yaşamaya mahkûm olduğu ortaya çıkmıştır.

Baudrillard, Kötülüğün Şeffaflığı adlı bu eserinde, Batı'yı var eden temel kavramlardan olan gelişme, ilerleme ve kendini koruma ilkesinin, her yerde, yok oluşun ve ölme halinin sürekliliğine dönüştüğünü gösterir. 1960'ların "cinsel devrim"i, cinsel özgürlüğe değil; travestiliğin hükümranlığına, kadın ve erkek kategorilerinin birbirine karışmasına yol açmıştır. "Sanatta devrim" ile iyi ve kötü gibi estetik düzeye dair kategoriler terk edilerek "kötünün de kötüsü" türünden trans-estetik kopyalar hayatlarımızı doldurmuştur.

Sibernetik devrim, makine ile insan arasındaki ayrımı makine lehine ortadan kaldırmış; politikanın sonuna yol açan "politik devrim" ise eski politik biçimlerin simülasyonu olan "trans-politika"nın egemenliğini kurmuştur...

Batı'nın politik bağışıklık sistemi, kendi bünyesindeki virüsler nedeniyle tehdit altındadır. Sömürgecilikten bu yana, farklı olanı ve "öteki"ni yok etmiş olan Batı, artık "aynı"nın aynasında, kendi kendinden üreyen ve türeyen cinsiyet ve zihniyetleriyle birbirinin kopyası olan bireylerin dünyasıdır. Artık "öteki cehennemi"nde değil, kendi cehenneminde yaşayan bu insanın bir diğerinde keşfedebileceği hiçbir şey kalmamıştır; çekici tek şey nesnelerdir...

Geçmişte Batı'nın sayısız kötülük tohumu gönderdiği "öteki dünya" olan Üçüncü Dünya da bugün, yıllarca benimsemiş gibi gözüktüğü modern değerleri reddedişiyle Batı'dan rövanşı almanın peşindedir...

Bilgisayar, politika, cinsellik, terörizm, jogging, enformasyon gibi bu yüzyıl sonunda öne çıkan temalar; Nazizm, Stalinizm, Soykırım, Doğu blokunun çöküşü, "Heidegger Nazi miydi?", "Tarihin sonu mu?", ırkçılık, İslam gibi Batılı insanın zihinsel evrenindeki tartışmalar, bu kitapta, insanı sarsan ve düşündüren bir bakış açısıyla irdelenmektedir.

Kendisini "kuramsal terörist ve nihilist" olarak tanımlayan Baudrillard'ın bu eseri, insanın ve insanlar arası ilişkilerin yok oluşuna bir ağıt, bir çığlıktır. Seçimi insandan yana olan ve bu çığlığı güçlendirip bir karşı çıkış manifestosuna dönüştürmek isteyen herkesin okuyarak, düşünerek ve tavır alarak katılabileceği bir eser...

Edward Said

ENTELEKTÜEL

SÜRGÜN MARJİNAL YABANCI

İnceleme/Çev.: Tuncay Birkan/110 sayfa/ISBN 975-539-094-4

Düşünceyle arası zaten hiçbir zaman hoş olmamış bu topraklarda, son zamanlarda, düşünceyi ve onu cisimleştiren entelektüeli "terörize eden", doğrudan doğruya "vatan hainliği" ile damgalayacak kadar pervasızlaşan bir zihniyet iyice egemenliğini kurmuş durumda. Milliyetçi ve dinsel fanatizm kendisinden başkasına düşüncesini ifade bir yana, yaşama hakkı bile tanımıyor. Bu toprakları "sevme hakkı"nı kendi tekeline almak istiyor.

Batı'nın İslam anlayışının ikiyüzlü önyargılarına karşı koymasıyla ünlendiği halde, Salman Rushdie'nin ifade özgürlüğünü sonuna kadar savunarak gerçek bir entelektüel tavrı sergileyen Edward Said'in bu önemli kitabının Türkiye bağlamında son derece ayrıştırıcı bir yere oturduğu düşünüyoruz. Said, entelektüeli öncelikle otorite ve iktidara hizmet etmeyi reddedişiyle, sonra da milliyeti, dini, geleneği ile arasına koyduğu mesafe ile tanımlıyor. "Artık kişinin evinde, kendini evinde hissetmemesi bir ahlâk meselesidir" diyen Adorno'yu yankılayarak entelektüeli metaforik bir sürgün, bir evsizlik konumuna yerleştiriyor. Sürgün içinde yaşadığı toplumun (ve hatta dünyanın) yerlilerinden olmamayı, orada hep tedirgin, rahatsız ve başkalarını da rahatsız eden bir yabancı olmayı içeren bir konum ona göre. Ama geçmişinin, dilinin, milliyetinin sunduğu ucuz kesinliklerin ötesine geçip evrensellik idealinde ısrar eden entelektüel, hep marjinal kalmayı bir yoksunluk olarak değil, bir özgürlük, bir keşif süreci olarak yaşar.

Entelektüel, eskiden olduğu gibi, toplumda bir uzlaşma oluşturacak genel simgeleri yaratan biri değil, bu simgeleri sorgulayan, kutsal sayılan gelenek ve değerlerin ikiyüzlülüğünü, ırkçılığını, cinsiyetçiliğini teşhir eden; hiçbir fikir ayrılığına tahammülleri olmayan kutsal metin gardiyanlarıyla mücadeleden çekinmeyen kişidir. Profesyonelleşmenin baskısı giderek artarken, amatör kalıp kamusal alanda yoksullar, yok sayılanlar, güçsüzler adına kendi görüşünü ve tavrını temsil etmekte ısrar eden bireydir entelektüel. Hiçbir kahramana ve siyasi hiçbir tanrıya inanmaz.

Düşünceden korkanların bu kitapla hiçbir ilişkisi yoktur!

Andrew Ross

TUHAF HAVA

SINIRLAR ÇAĞINDA KÜLTÜR, BİLİM VE TEKNOLOJİ

İnceleme/Çev.: Kamil Durand/316 sayfa/ISBN 975-539-073-1

Teknolojiye teslim olan sanayi sonrası kapitalist kültür büyük bir bunalım yaşıyor. Bu bunalımın nedeni ise, teknolojinin kime ve neye hizmet ettiği konusunda yaşanan kaos. Birçok kişi için teknoloji, artık bolluk ve özgürlük getiren bir gelecek vaat etmiyor. Tam tersine, kapitalist sınır tanımazlığın bir aracı haline gelerek insanlığın geleceğini tehdit ediyor.Kapitalist zihniyet çok uzun bir süredir dünyayı sonsuz bir hammadde rezervi olarak görüyor. Ve dünya kaynaklarının başlıca tüketicisi olan Batılı kapitalist ulus-devletlerin elinde teknoloji, savaş ekonomisini besleyen sınırsız bir güç haline gelmiş durumda. Bu sınır tanımazlığın acı bedeliyse günümüzde yaşanan ekolojik bunalım!

"Yeşil" bir kültür eleştirisine katkı niyetiyle yazılan Tuhaf Hava, dev şirketlerin ve askerlerin denetimine terk edilmiş olan teknoloji karşısındaki tutumu irdelerken, geleceğimizi biçimlendiren teknolojik tartışmalara kayıtsız kalınmasını eleştiriyor. Kitabın yazarı Ross şöyle diyor: "Teknolojik gelecek hepimizi ilgilendiren bir konuysa, bu geleceğin nasıl olacağına ilişkin kararlar, yalnızca uzmanlara bırakılamaz."

Ross, kültürün radikal eleştiricilerini teknoloji fobisinden kurtulup, gelecek tartışmalarına katkıda bulunmaya çağırıyor; bilim ve teknolojinin kültüre bu derece yabancı kalışının faturasını da teknokrat seçkinlere ve seçkinci bilim topluluklarına çıkarıyor. Otoritelerini bilimin rasyonalist temellerinden ve evrenselci iddialarından alan bu çevrelerin, bilim ve teknolojiyi hümanist ve popüler kültürden ayrı tutarak yapay bir bölünme yarattıklarını ileri sürüyor. Öte yandan, egemen bilimsel görüşlere tepki olarak doğan alternatif bilimsel kültürlerin, egemen bilimin rasyonalist söylemini taklit ettikleri sürece, bu bölünmeyi ortadan kaldıramayacaklarını da vurguluyor. Bu bağlamda incelediği Yeni Çağ, bilgisayar üçkâğıtçılığı, siberpunk gibi karşıkültürel pratiklerin kültürümüzdeki bunalımı nasıl değerlendirdiklerine bakıyor. Ross, globalizm ve yeni dünya düzeni gibi son dönemlerin en yaygın tartışma konularında da çarpıcı saptamalar yapıyor.

"Gerektiğinde son derece keskin bir eleştiri, gerektiğinde de cömert bir değerlendirme niteliğine bürünen *Tuhaf Hava,* hayatımızı giderek daha fazla egemenliği altına alan teknokültüre ilişkin belirleyici önemde bir çalışma."
Joel Kovel

20. yüzyıla her alanda damgasını vuran klasik solun argümanları çöküyor. Yeni bir yüzyılın eşiğinde yeni bir *Manifesto* kaleme almak gibi ağır ve iddialı bir girişimin koşulları çoktan oluştu. Eski düşünce kalıplarımız ve kavramlarımız, her gün bir yenisi su yüzüne çıkan sorunlar yığınıyla baş edemiyor. Ulus-devlet sınırları içinde mücadeleye girişen iki sınıfa dayalı anlayış, etnik, dinsel, cinsel ya da kültürel kimliklerin yeni talepleriyle sarsılıyor; "iktisadi aklın" ürünü olan ilerleme anlayışı, yaşanan ekolojik felaket karşısında tutunamıyor. Bir yanda bilgisayar dünyasının göz kamaştıran hamleleri ve medyatik bombardıman, öte yanda kentlerin varoşlarını dolduran yoksul kesimlerin içler acısı ekmek kavgası ve her türlü radikalizme kucak açan bir gençlik... Yeni duyarlılıklar ve yeni hak arayışları ortaya çıkarken evrensel sorumluluklar da kendini her geçen gün daha fazla dayatıyor. Kısaca bazıları yeni, bazıları ertelenmiş birçok sorunun baş gösterdiği ve bunlara çözümlerin arandığı "Yeni Zamanlar"da yaşıyoruz.

Sosyalizm *şimdi* ne söylemeli ki inandırıcı olsun? Elinizdeki kitap, "Yeni Zamanlar"ın gündemine sosyalist bir müdahale olanağı arayan anlayışın ürünüdür. Yazarlar, "tüm iktidar kişiye" diyebilmenin koşullarını araştırıyor; yıkıp yeniden kurmak yerine kendi dengeleyici sistemlerimizi yaratabileceğimizi iddia ediyor; kendi değerlerimize uygun ev, sokak ve kent yaşamı hakkında düşünce sınırlarımızı zorluyor, eskinin parti ve devlet yapıları için alternatifler üretmenin koşullarını araştırıyor; kamusal alan/özel alan ayrımına yeni yaklaşımlar sunuyor; kısaca, yaşamın her alanında alternatifler üretip hayata geçirebileceğimizi söylüyorlar. Sorunlar ağır ve karmaşık, ama başka düşünce akımlarına bakarak tereddütsüz şu söylenebilir: Tarihindeki eşitlik, özgürlük ve kardeşliğin izlerini sürerek radikal bir eleştiri süreci ile kendini aşan bir sosyalizm, günümüz sorunlarıyla baş etmede ve geleceğin kurulmasında hâlâ en yetkin dünya görüşüdür.

Sevdiğimiz, ama içine girdiği mecradan dehşete düştüğümüz bu ülkede yaşamak, soluk alacağımız alanları, daha doğrusu geleceğimizi yaratma görevini veriyor bize. Yeni bir kavrayışla varolma uğraşına giren sosyalist güçlerin çözüm arayışlarına katkıda bulunabilecek soruları ve yanıtlarını içeren *Yeni Zamanlar,* bu yakıcı görevin ışığında okunmalı.

AYRINTI • İNCELEME
ISBN 975 - 539 - 093 - 6
9 789755 390932